

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE
HAKİM VE AVUKATLARIN BAĞIMSIZLIĞI

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE
HAKİM VE
AVUKATLARIN
BAĞIMSIZLIĞI

JUSTICE RODNEY MADGWICK
FRANK ORTON, PAUL RICHMOND

**Centre for the Independence
of Judges and Lawyers**
Geneva, Switzerland

BELGE YAYINLARI
İnsan Hakları Dizisi

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE
HAKİM VE AVUKATLARIN BAĞIMSIZLIĞI

© *Centre for the Independence*
of Judges and Lawyers
Geneva

Kapak Düzeni:
Yusuf Aslan

İç Düzenleme
Songül Grafik

Montaj
Adım Grafik

Baskı
Güler Ofset

Cilt
Güven Mücellithanesi

Birinci Baskı
Nisan 2001

BELGE ULUSLARARASI YAYINCILIK
Divanyolu Cad. 15/1 Binbirdirek İşhanı
Sultanahmet - İstanbul
Tel/Fax: (212) 638 34 58

Türkiye Cumhuriyeti'nde Hakim ve Avukatların Bağımsızlığı

**Heyet Raporu
14-25 Kasım 1999
Justice Rodney Madgwick,
Frank Orton, Paul Richmond**

***Hakim ve Avukatların Bağımsızlığı Merkezi
Cenevre, İsviçre***

Türkçesi: Cihan Deniz Zarakolu

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar Sözlüğü	6
I Giriş	7
II Arka Plan	10
III Uluslararası Yükümlülükler.	21
IV Yasalar ve Olağanüstü Hal	57
V Mahkemeler ve Yetkileri	67
VI Devlet Güvenlik Mahkemeleri Sistemi	72
VII Hakimler ve Savcılar.	92
VIII Avukatlar, Yasal Hizmetler ve İnsan Hakları Savunucuları	109
IX İşkence ve Polisin Dokunulmazlığı	146
X Mali Kurumlar	178
XI Sonuç ve Öneriler	181
<u>Ekler</u>	
A Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın II. Kısım	195
B Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın III. Kısım	223
C Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Konvansiyonu	269
D Görüşülen Kişilerin Listesi	289
E Türk Hükümetinin Görüşleri	292
BM Türkiye Temsilciliğinin Bilgi Notu	298
Bağımsız Hakimler ve Avukatlar Merkezi	299

KISALTMALAR

AIHK	Avrupa İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Konvansiyonu
ANAP	Anavatan Partisi (şu andaki koalisyon hükümetinin üyesi)
DGM	Devlet Güvenlik Mahkemesi
DSP	Demokratik Sol Parti (şu andaki koalisyon hükümetinin üyesi)
HABM	Hakim ve Avukatların Bağımsızlığı Merkezi
HADEP	Halkın Demokrasi Partisi
İHD	İnsan Hakları Derneği
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi (şu andaki koalisyon hükümetinin üyesi)
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİHV	Türkiye İnsan Hakları Vakfı
UHK	Uluslararası Hukukçular Komisyonu

I. GİRİŞ

Bu kitap, Hakim ve Avukatların Bağımsızlığı Merkezi (HABM) tarafından gönderilen bir Heyet'in hazırladığı bir rapordur. HABM, amacı dünya genelinde hakimlerin ve avukatların bağımsızlığını geliştirmek ve korumak olan Uluslararası Hukukçular Komisyonu'nun bir bileşenidir. Heyet'in görevi; (i) hukukun bağımsızlığının sınırlarını ve gerçekliğinin, (ii) dokunulmazlık kültürünü ortadan kaldırmada hakimlerin ve avukatların etkinliğinin ve (iii) uluslararası finans ve iktisadi gelişim kurumlarının Türkiye'deki hakim ve avukatların bağımsızlığını geliştirme ve korumadaki rollerinin belirlenmesidir. Heyetin üyeleri Frank Orton (İsveç), eski Uluslararası Hukukçular Komisyonu İsveç Seksiyonu Başkan Yardımcısı, eski hakim ve Etnik Ayrımcılığa Karşı Ombudsman (Heyet Başkanı); Justine Rodney Madgwick (Avustralya), Avustralya Federal Mahkemesi Hakkimi; ve Paul Richmond (Birleşik Krallık), Avukat, Uluslararası Hukukçular Komisyonu Britanya Seksiyonu, Justice üyesi (Heyet'in Raportörü)

Heyet Türkiye'ye 14 Kasım 1999 Pazar günü geldi ve 25 Kasım 1999 Perşembe günü Türkiye'den ayrıldı. Bu süre zarfında İstanbul, Adana, İzmir, Diyarbakır ve Ankara'da hakimler, savcılar, avukatlar, doktorlar, insan hakları savunucuları ve devlet yetkilileri ile görüştük. Görüştüğümüz kişilerin listesi Ek D'deki rapora ilave edilmiştir. Ziyaretimiz, Türkiye Hükümeti'nden tam destek görmüştür ve bazı görüşmelerimizde bu yetkililerde UHK ile aralarındaki diyalogu sağlamlaştırmak ve geliştirmek isteğini gözlemledik. Bizlere yardım eden herkese minnettarız. New York merkezli İnsan Hakları için Avukat Komisyonu'ndan Niel Hicks ve Ayliz Baskın'a Türkiye hakkında birçok yararlı bilgi ve ilişki sağladıkları, Caroline Schlar'a da Heyet'in

çevirmeni olarak randevularımızı ve hareket planımızı ayarladığı için özellikle teşekkür ederiz.

20 Nisan 2000'de UHK, Cenevre'deki Birleşmiş Milletler Türkiye Daimi Temsilcisi'ne, Türkiye Hükümeti'nin belirttiğimiz konularla ilgili yorumlarını almak için hazırlanan bu raporun da içinde olduğu bir mektup gönderdi. Bu yorumların uzun olacağını düşünerek eğer 20 Mayıs 2000 tarihine kadar bir yanıt alabilirsek bunların raporun basılmış haline ekleneceğini belirttik. HABM, yanıtı kelimesi kelimesine yayınlamayı tercih ettiğinden yorumların 5,000 kelime ile sınırlandırılmasını talep etti. Türk Hükümeti, Cenevre'deki Parlamento Heyeti aracılığıyla süre talebinde bulundu ve 15 Haziran 2000 tarihinde yorumlarını iletceğini açıkladı. 26 Haziran 2000'de hükümetin görüşlerini aldık. Bunlar, Ek E'ye kelimesi kelimesine eklenmiştir.

Bu rapor Türkiye'deki insan haklarının genel durumunu tartışmamaktadır. Bu rapor; işkence, gözetim koşulları, kayıplar ve yargısız infazlar gibi insan hakları ihlalleri iddialarının soruşturulması ile ilgili prosedürler incelenerek hazırlanmıştır. Bu prosedürlerin amacı delillerin olduğu durumlarda ihlallere karşı davalar açmak ve gelecekteki insan hakları ihlallerinin önüne geçmek veya azaltmaktır. Bu nedenle Heyet, hakimler ve avukatları doğrudan ilgilendiren meselelere, özellikle de yasamanın, yasal sistemin, insan haklarının yasal korunmasına, ve hukukun ve hukuk mesleğinin bağımsızlığına öncelik verdi. Ama yine de hazırladığımız bu raporun Türkiye'deki tüm insanların insan hakları seviyesine yapıcı bir katkı sunacağı konusunda endişeliyiz.

Raporun II.Bölümü, tarihsel ve anayasal bir arka plan sunmaktadır. III. Bölümde, Türkiye'nin, Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu ve taraf olduğu diğer insan hakları antlaşmalarına ne ölçüde uyduğunu belirttik. IV. Bölüm, olağanüstü yetkilerinin hukuki iskeletini özellikle de Olağanüstü Hal Kanunu'na dayanarak çıkarılan kararnameleri incelemektedir. V. Bölümde, Türk

yargı sisteminin örgütlenmesini açıkladık. VI. Bölüm, sadece Devlet Güvenlik Mahkemeleri'ne (DGM) odaklanmıştır. Onların ne oranda bağımsız olduğunu ve DGMler ile olağan mahkemeler arasındaki yöntemsel çarpıklıkları inceledik. VII. Bölüm, hakimlerin ve savcılarının atanması, eğitimi ve görevden alınmalarını; bağımsızlıklarını ve iş yoğunluklarını tartışmaktadır. VIII. Bölümde, hakimlerin, Türk yargı sisteminde görevlerini yerine getirme imkanlarını tartıştık. IX Bölüm, ciddi insan hakları ihlallerine iştirak eden güvenlik güçleri sorunuyla ilgilenmektedir. X. Bölümde, mali kuruluşların hakimlerin ve avukatların bağımsızlığını geliştirme ve korumadaki rolünü değerlendiriyoruz. Son olarak, ulaştığımız sonuçlar ve önerilerimiz XI. Bölümde izah edilmiştir.

Devlet Güvenlik Mahkemeleri'ndeki askeri hakimlerin kaldırılması gibi bazı konuları memnuniyetle raporumuzda belirttik. Diğer bazı durumları ise –yasal temsil koşulu önündeki engeller ve işkence yapan devlet görevlilerine soruşturma açma konusunda neredeyse tüm iç hukuk yollarının tükenmesi gibi- eleştirdik. Hükümetin, insan haklarına önem verdiğinin ve soruna çare bulmak için adımlar attığının veya atmakta olduğunu farkındayız. Yine de, insan hakları standartlarını ilerletmek ve geçmişte işlenen ihlalleri cezalandırmak için yapılması gereken çok şey bulunmaktadır.

II- ARKA PLAN

Türkiye Cumhuriyeti, 63.7 milyon insanın yaşadığı bir ülkedir. 29 Ekim 1923’de Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulmuştur. 600 yıllık Osmanlı enkazı üzerinde yeni cumhuriyeti kurarken Atatürk’ün amacı, doğrudan Batı Avrupa’yı örnek alan yeni bir devlet ve toplum yaratmaktır. Atatürk’ün ideolojik mirası -Kemalizm- “Altı Ok”tan oluşmaktadır: cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, inkılapçılık, devletçilik ve laiklik. Bu ilkeler peş peşe gelen bütün anayasalarda bulunmaktadır ve bu ilkeler, adına yapılan tüm reformlar ve kısıtlamalar için bir temyiz mercii olmuştur.¹

1940’ların sonunda Atatürk’ün yaşam boyu yardımcısı ve takipçisi İsmet İnönü (İsmet Paşa), demokratik seçimleri politik sisteme soktu ve çok partili hayata geçti. 1950’de, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)- Atatürk’ün kurduğu parti-, sandıkda, Adnan Menderes’in lideri olduğu Demokrat Parti tarafından çok ağır bir yenilgiye uğratıldı. Menderes Hükümeti, özel girişime daha fazla imkan tanıyarak ekonomide yeni bir yol çizmeye çalıştı, Menderes hükümeti dincilere ve taşradaki muhafazakar toplumsal yaşama karşı daha hoş görülüydü. Atatürk’ün ideolojik mirasının koruyucusu olarak askeri liderler, 1960’da Menderes hükümetinin cumhuriyetin kuruluş esaslarından tehlikeli bir şekilde uzaklaştığına ikna oldular ve bir askeri darbeyle hükümeti devirdiler. Açık bir askeri dönemin sonrasında liberal yeni bir anayasa kabul edildi ve iktidar tekrar sivillerin eline geçti.²

60’lı yıllar 1965’e kadar İnönü liderliğindeki CHP öncülüğünde koalisyonlara tanıklık etti. Yeni bir oluşum -Süleyman

¹ Birleşik Devletler Kongre Kütüphanesi Devlet Çalışmaları - Türkiye

² *ibid*

Demirel liderliğinde örgütlenen ve kapatılan Demokrat Parti'nin devamı olan Adalet Partisi- o yıl iktidara geldi. Buna karşılık, CHP'nin yeni lideri Bülent Ecevit yeni bir platform oluşturarak Atatürk'ün partisini sola çekti. O yıllarda politik hizipçilik, kamu düzenini, hükümetin ve ekonominin işleyişini tehdit edecek kadar sertleşmişti.³

1971'de ordu komutanları yasaları ve düzeni yeniden kuracak yeni bir "partiler üstü" hükümet kurulmasını talep ettiler. Bir dizi partisiz (teknokrat) hükümetler kuruldu ama bunların hiç biri gerekli parlamento desteğini sağlayamadı, hepsi 1974'de sona erecek politik istikrarsızlık döneminde kısa bir zaman içinde düşürüldü. Politik aşırılığın ve dini uyanışın, terörist hareketlerin yükseldiği ve yüksek enflasyon ve yaygın işsizliğin eşlik ettiği ekonomik çalkantıların hüküm sürdüğü bir dönem olan 70'lerin geri kalan yıllarında, Demirel ve Ecevit arka arkaya başbakan oldular. Parlamento içinden kurulan hükümetlerin bu durumla baş etmedeki beceriksizlikleri Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren tarafından gerçekleştirilen yeni bir darbeye neden oldu.⁴

1980 darbesini takip eden askeri yönetim sırasında, yeni bir Anayasa taslağı hazırlayacak bir Danışma Meclisi kuruldu. Temmuz 1982'de Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu'nun 15 üyesi bir taslak oluşturdular. Anayasa 7 Kasım 1982'de yapılan halk oylaması sonucu kabul edildi. Bu Anayasa -bazı değişikliklerle- Türkiye'nin halihazırdaki anayasasıdır.

1982 Anayasası, kendisi de bir askeri darbeden sonra hırzılanan 1961 Anayasasının yerini aldı. 1961 Anayasasındaki engeller ve dengelerin karmaşık sistemi, hükümetlerin otoritesini kısıtlamaktaydı; Cumhurbaşkanının yetkileri kısıtlanmış ve kişisel hak ve özgürlükler genişçe vurgulanmıştı. 1982 Anayasası

³ *ibid*

⁴ *ibid*

tersine, Cumhurbaşkanının yetkilerini genişletmiş, temel insan haklarını kısıtlamıştı. 1982 Anayasası ayrıca 1961 metnine kıyasla çok daha detaylı ve kısıtlayıcı uygulamalarla, politik partilerin rol ve etkilerini sınırlandırmıştır.

1982 Anayasasının 1. Maddesi, Türkiye Devleti'nin bir Cumhuriyet olduğunu belirtir. 2. Madde (Cumhuriyet'in) toplumsal barışı, ulusal dayanışmayı, adaleti gözeten, insan haklarına saygılı ve Atatürk milliyetçiliğine sadık demokratik, laik, sosyal ve bir hukuk devleti olduğunu belirtir. 4. Madde'ye göre bu şartlar kaldırılamaz, değiştirilemez, ve de değiştirilmesi dahi teklif edilemez.

1982 Anayasası devlet erkini üç yönetim dalına böler.⁵ Yasama erki parlamentodan, beş yılda bir seçilen 550 üyeli Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden⁶ (TBMM), oluşmaktadır. Yürütme erki yedi yıllık bir dönem için TBMM tarafından seçilen Cumhurbaşkanı ve TBMM üyeleri arasından Cumhurbaşkanı tarafından atanan Başbakan'dan oluşmaktadır⁷. Başbakan, üyeleri Başbakan tarafından önerilen ve Cumhurbaşkanı tarafından atanan Bakanlar Kurulu'na başkanlık eder⁸. Yargı erkinin yasama ve yürütmeden bağımsız olduğu belirtilmektedir.⁹ Buna ilaveten, 1982 Anayasası ile, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu'na karşı bir tavsiye organı olan Milli Güvenlik Kurulu (MGK) oluşturulmuştur. Anayasa'nın 118. Maddesi'ne göre MGK; Cumhurbaşkanı başkanlığında Başbakan, Genel Kurmay Başkanı, Milli Savunma Bakanı, İçişleri Bakanı, Dışişleri Bakanı, Hava, Deniz ve Kara Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanı'ndan oluşmaktadır. MGK kanalı ile Türk Ordusu, çok kap-

⁵ Maddeler 7, 8, 9

⁶ Maddeler 75, 77

⁷ Maddeler 101, 109

⁸ Madde 109

⁹ Madde 138

samlı yetkilere sahip olmaya ve hükümet üzerindeki demokratik devletlerin standartlarıyla karşılaştırılamıyacak kadar çok olan etkisini sürdürmeye devam eder. Şunu belirtmek gerekir ki, Türkiye'deki genel kanı yürütme ve yasama ile ilgili önemli politikaların, askeriye'nin desteği olmadan uygulanamayacağı ve Ordu'nun büyük ve her alana nüfuz etmiş gücünü kullanmaya devam ettiğidir. Gerçek şudur ki, Ordu, Türkiye halkının demokratik yollarla seçilmiş temsilcilerinin tam kontrolü altına girmeden, Türkiye birçok açıdan demokratik bir devlet olmayacaktır. Askeriye'nin etkisini büyük oranda kabul etmesi dışında Türkiye, genel hatlarıyla demokrasi sınırları içindedir. Ama bu çok genel bir sınıflandırmadır. 1982 Anayasası'nın iki bölümü –temel haklar ve görevlerle ilgili olan (Bölüm II) ve yargı ve üst mahkemelerle ilgili olan (Bölüm III)- tam olarak Ek A ve B'de yer almaktadır.¹⁰

Türkiye Cumhuriyeti'nin politik tarihine devam etmeden önce son onbeş yıldır Türkiye'nin iç siyasetine damgasını vuran etnik gerilime bakmamız gerekiyor. Türkiyeli Kürtler genellikle ülkenin güneydoğusundaki onbir şehirde atalarının MÖ beşinci yüzyıl kadar eski bir dönemde yerleştiği bölgelerde toplanmışlardır. Türk hükümeti, Kürtler'i etnik bir azınlık olarak tanımamaktadır. Tüm varlıkları resmen inkar edilmektedir ve etnik dil zenginliğinin devletin üniterliğine ve homojenliğine karşı bir tehdit oluşturduğuna inanıldığı için dilleri de yasaklanmıştır. Türkiye'deki nüfus sayımları Kürtler'i ayrı bir etnik grup olarak belirtmez ve bundan dolayı sayıları hakkında güvenilir bilgiler yoktur. Ama yine de Türkiye'deki Kürtler'in sayısı, son tahminlere göre 12 ila 15 milyon arasındadır. Kürt nüfusunun çokluğundan dolayı, Kürtler'in etnik ve kültürel haklarının tanınması için yaptıkları her talep, Türk ulusal bütünlüğüne yönelik bir tehdit

¹⁰ 1995'de Anayasa değiştirildi ve halkın askeri idareyi kabul etme iradesini yansıtan yirmi maddeye ek olarak önsöz kaldırıldı.

olarak algılandığını gelmiştir.

1978’de Abdullah Öcalan, Kürdistan İşçi Partisi’ni (PKK) kurdu. Ağustos 1984’de PKK, Türkiye’nin güneydoğusunda ayrı bir Kürt devleti kurma amacıyla Türk hükümet güçlerine karşı silahlı mücadele başlattı. Günümüze kadar 3,00 civarında köyün zorla boşaltıldığı ve/veya yakıldığı, üç milyon kadar Kürt’ün yerlerinden edildiği ve onbinlerce Kürt ve Türk’ün öldüğü zor bir çatışma başladı.¹¹ Çatışmanın iki tarafı da büyük insan hakları ihlallerinden sorumludur. PKK şiddet eylemleri düzenledikçe, Türk hükümeti buna, çoğu kez temel insan haklarını ihlal eden çok orantısız bir şekilde yanıt vermiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nde Türkiye tarafından yapılan uygulamalara karşı birçok dava açılmıştır. 1998’den beri Mahkeme, Türkiye’nin 37 davada Avrupa İnsan Hakları Konvansiyon’unu ihlal ettiğini tespit etmiştir. 1987’de PKK şiddetinin olduğu dokuz güneydoğu ilinde Olağanüstü Hal ilan edildi.

1982 Anayasası kabul edildikten sonraki gelişmelere dönecek olursak, Kasım 1983’de Turgut Özal liderliğinde sivil hükümetlere dönüşü sağlayacak bir parlamento seçimi yapıldı. Tek partiden oluşan hükümet politik yaşama istikrar getirmeye söz verdi. 1987 ve 1991’de birbirini takip eden iki parlamento seçiminde Türkiye, çoğulcu politikalara ve barışçıl iktidar değişimine olan inancını gösterdi. 1991 seçimi Özal’ın Anavatan Partisi’nin (ANAP) sekiz yıllık iktidarına son verdi ve Süleyman Demirel’in lideri olduğu Doğru Yol Partisi’ni iktidara taşıdı.

1990’ların başında PKK şiddeti arttı. PKK, Türkiye’nin içinde eylemler yapmakla, sadece Türk ordusu ve polis karakol-

¹¹ 1997’de liberal Türk gazetesi *Radikal* 3,170 boşaltılmış ve yıkılmış köyden bahseden bir hükümet istatistiği yayınladı. Bu sayı askere göre 2,644 idi. 16 Temmuz 1999’da *Özgür Politika*, Türk Parlamenterlerden oluşan Soruşturma Komisyonu’na ait 3,428 boşaltılmış yerleşim biriminden (bunların 905’i köy ve 2,523’ü mezra) bahseden bir raporu yayınladı.

larına saldırı düzenlemekle kalmayıp, ama aynı zamanda sivil halk liderlerine ve öğretmenlere de saldırılar düzenlediği gerilla kamplarını Suriye, İran, Irak 'da kurdu.

Olağanüstü Hal uygulamasının bulunduğu illerde hükümet, köy koruculuğu sistemini getirdi. Köy korucuları, devlet tarafından PKK'ye karşı savaşmak için silahlandırılan ve bunun karşılığında kendilerine para ödenen Kürt köylüleriydi. Güneydoğu illerinde yaşayan halk, hükümet tarafından köy korucusu olmaya zorlanıyor ve eğer olmazlarsa baskılarla karşılaşıyorlardı.¹² Diğer taraftan, PKK de köy korucusu olanları cezalandırıyordu. 90'lar boyunca ne Türk ordu birlikleri ve özel tim¹³ sadece askeri yöntemlerle PKK'yi altedebildi, aynı şekilde ne de PKK bağımsız Kürdistan devleti amacına yaklaşabildi.

Özal'ın 1993'de ölümünden sonra Demirel Cumhurbaşkanlığı'na seçildi ve Tansu Çiller de Türkiye'nin ilk kadın Başbakanı oldu. Çiller'in yönetiminde de Türkiye'deki Kürt azınlığın durumu ülkenin en büyük iç sorunu olmaya devam etti. PKK'nin 1993'de ayrı bir Kürt devleti kurma amacından vazgeçip, yerine Türkiye'deki Kürt halkı için otonomi talep etmesine rağmen, Türk ordusu askeri çözümde ısrara devam ettiği için politik çözümün zor olduğu anlaşıldı. Gerek Çiller gerek Demirel, askerlerin geçmişte iç politikaya yaptığı müdahalelere karşı duyarlıydılar ve bundan dolayı ikisi de Türkiye'nin Güneydoğu-

¹² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Akdivar (16 Eylül 1996) ve Menteş (28 Kasım 1997) davalarında, güvenlik kuvvetleri köy koruculuğu sistemini kabul etmeyen köylüleri zorla göç ettirme amacıyla evlerini yaktığı için Türk Hükümeti'nin Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu'nu ihlal ettiğine karar verdi.

¹³ Türkiye'deki polis kuvvetleri İçişleri Bakanlığı'na bağlı Ulusal Polis Teşkilatı'ndan ve silahlı kuvvetlere bağlı Jandarma'dan oluşmaktadır. Tüm ülkede yaklaşık 100,000 polis ve 200,000 jandarma vardır. Devlet Polis Teşkilatı şehirlerdeki güvenlikten sorumludur. Jandarma'nın bütün kırsal bölgelerde komutanlıkları ve kırsaldaki köylerde de birlikleri vardır.

su'ndaki güvenlik sorunuyla tek başına ilgilenen orduya meydan okuyup bir asker-sivil çekişmesi riskine girmeye hazırlıklı değillerdi.

1994'de hükümetin artan yoğunluktaki kampanyası sonunda, Kürtlere karşı daha fazla sayıda güvenlik kuvveti harekete geçirildi. Kürt köyleri zorla boşaltılmaya ve yakılmaya devam edildi. Hükümet bütün bunların, köylülerin PKK militanlarına yardım ve yataklık etmelerinin önüne geçmek için yapıldığını belirtti. Askeri başarılarına karşın bu uygulamalar, köylülere azımsanmıyacak zararlar vermiştir. 1995 itibariyle Güneydoğu'da 200,000 asker, buna ek olarak 50,000 jandarma ve diğer güvenlik kuvvetleri konuşlandırılmıştı. PKK'ye karşı artan yoğunluktaki bu askeri saldırılar, yine de PKK'nin yoğunlaşan eylemlerini bastırmayı başaramadı.

Askeri operasyonlar hem Kürt hem de Türk politikacılarından eleştirilerin yükselmesine neden oldu. Eleştirileri kesmek için, askeriye, Türk Devleti'nin birliğini tehdit ettiğini kabul ettikleri herhangi bir davranışı –konuşma dahil- suç kapsamına alan Terörle Mücadele Yasası'nı yeniden gündeme getirdi. Bu, onlarca gazeteci, yazar ve avukatın tutuklanmasıyla sonuçlandı. Terörle Mücadele Yasası'nın 8. Maddesi, terörizmi belirsiz terimlerle tanımlamaktaydı:.

“Hangi yöntem, maksat ve düşünce ile olursa olsun Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü bozmayı hedef alan yazılı ve sözlü propaganda ile toplantı, gösteri ve yürüyüş yapılamaz. Yapanlar hakkında iki yıldan beş yıla kadar ağır hapis ve ağır para cezası hükmolunur.”(vurgu bize aittir)¹⁴.

Ocak 1995'de, Avrupa'dan gelen yoğun baskılarla, Çiller, düşünce ve düşünceyi ifade etmeyi suç sayan Terörle Mücadele

¹⁴ 1991 Terörle Mücadele Yasası'nın 8. Maddesi'nin eski hali.

Yasası'nın 8. Maddesi'nin değiştirilmesini teklif etti. 8. Madde, 27 Ocak 1995'de değiştirildi. Değişiklik ile "yöntemi, amacı, arkasındaki düşünce ne olursa olsun" ifadesi metinden çıkartıldı. Sonuç olarak, artık mahkeme önünde "Devlet'in bölünmez bütünlüğüne" zarar verme amacının ispatlanması gerekmektedir. Ek olarak, 8. Madde ile tanımlanan alt ve üst cezalar, iki yıldan bir yıla ve beş yıldan üç yıla indirildi. Değişiklik af getirmemekle birlikte, maddenin eski haline göre karar verilmiş olan davalar değişikliğin yürürlüğe girmesinden sonra bir ay içinde, cezanın iptal edilmesi, azaltılması veya paraya çevrilmesi amacıyla yeniden görüşüleceğini öngörüyordu. 9 Ocak 1995'de Dışişleri Bakanlığı 8. Madde'den yargılanan 85 kişinin serbest bırakılacağını açıkladı. Ama sürmekte olan davalara devam edildi.¹⁵

Kuzey Irak'taki askeri saldırıların artması Avrupa'dan eleştirilerin yükselmesine neden oldu. Çiller, TBMM'ne demokratik süreci güçlendirecek anayasa değişiklikleri teklif etti¹⁶ Millet Meclisi'nin Haziran 1995'de değişiklikleri kabul etmesini Irak'tan son askeri birliğin çekilmesi izledi; bu, Türkiye ile Avrupalı eski dostları arasındaki gerilimin azalmasına yardım etti.

Kürt sorununa ek olarak, bir diğer çözüme kavuşturulamayan çelişki son yıllarda Türkiye'nin iç politikasında tekrar gündeme geldi. Politik yaşamda yeniden hortlayan İslam'ın, modern

¹⁵ Terörle Mücadele Yasasının kendisine karşı yapılan anayasaya aykırılık itirazlarına rağmen, Devlet Güvenlik Mahkemeleri Terörle Mücadele Yasasını uygulamaya devam etti. 7 Aralık 1995'de "Düşünceye Özgürlük" kitabını yayınlamaktan dolayı Terörle Mücadele Yasası'na göre yargılanan 99 aydın, yazar, yayıncı ve sanatçının duruşmasında İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesi, Terörle Mücadele Yasasının anayasaya aykırı olduğuna dönük iddiaları red etti ve 99 davalıyı yargıladı.

¹⁶ Önerilen değişiklikler, işçi sendikaları gibi kurumların ve meslek örgütlerinin politika yapma, devlet memuru ve üniversite öğrencilerinin örgütlenme yaşağını kaldırmayı ve mahkemelerin parlamento üyelerinin dokunulmazlığını kaldırmasını zorlaştırmayı kapsıyordu.

Türk devletinin laiklik temelini altını oyduğu düşünüldüğünden, Türk Hükümeti için bir sorun kaynağı olmuştur. 1996'da, İslami görüşleri savunan Refah Partisi lideri Başbakan Necmettin Erbakan başkanlığında kurulan yeni hükümetle birlikte politik İslam tehdidi zirveye ulaştı. Askeri kurumlar, MGK ve yargı gibi devlet kurumlarındaki etkilerini kullanarak tehdidi minimize etmek için bir dizi işleme başladılar. Haziran 1997'de askeri güç kullanma tehdidi ile karşılaşan Başbakan Necmettin Erbakan istifa etmeye zorlandı. Erbakan'ın zorunlu istifasından sonra Erbakan Hükümet'i yerini Haziran 1997'de laik muhafazakar (merkez sağ) Anavatan Partisi lideri Mesut Yılmaz başkanlığında yeni bir koalisyona bıraktı. 7 Temmuz'da Yılmaz, Demokratik Sol Parti ve Demokratik Türkiye Partisi ile oluşturduğu koalisyon hükümetini TBMM'sine sundu.

11 Kasım 1997'de, "fundementalizm"i laik devlete karşı bir tehdit olarak gören basının ve toplumun çeşitli kesimlerinin desteğiyle, ordu tarafından yürütülen yoğun baskı kampanyasının bir parçası olarak Anayasa Mahkemesi, Erbakan'ın Refah Partisi'nin kapatılmasını isteyen bir davayı görüşmeye başladı. Dava dosyası, partinin gizli bir İslami fundementalizmi yayma ve Anayasa'nın laik doğasını yıkma amacı olduğu temelinde, Cumhuriyet Başsavcısı tarafından hazırlanmıştı. Ocak 1998'de Türkiye'nin en yüksek mahkemesi, Anayasa Mahkemesi, İslamcı Refah Partisi'nin kapatılmasına karar verdi ve genel başkanı Necmettin Erbakan'ın ve diğer birçok Refah Partili politikacının beş yıl için siyaset yapmasını yasakladı. Refah Partisi'nin kapatılmasının daha önceden farkedilmesi üzerine, yeni bir İslamcı parti, Fazilet Partisi, kuruldu.

1998 boyunca, askerlerin sanki devletin anayasa savcılarının gibi politik sürece, özellikle de Genel Kurmay Başkanı'nın Mart ayında "modern Türkiye ilkelerinin bir numaralı düşmanı" olarak tanımladığı politik İslam'a müdahaleleri devam etti. İstanbul Belediye Başkanı Tayyip Erdoğan gibi bazı İslamcı

politikacılar, dinin toplum içindeki yeri ile ilgili konuşmalarından dolayı mahkum oldular. Nisan ayında, Erdoğan bölücülük yapmaktan ve devletin bölünmezliğini tehdit etmekten dolayı mahkum oldu. Bir yıl hapis ve ömür boyu politikadan men cezası aldı. Kürtlerin haklarını savunan Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) de güvenlik güçleri tarafından yoğun baskı ve saldırılara maruz kaldı. 1998'de, Ankara'daki genel merkezin de içinde bulunduğu birçok HADEP binası basıldı, parti yöneticileri ve üyeleri gözaltına alınıp işkence gördü.

1998 boyunca Türkiye, Anavatan Partisi liderliğinde bir azınlık koalisyonu tarafından yönetildi. Mesut Yılmaz'ın yeni hükümeti ordu ve medyanın önemli bir kesimince desteklenmesine rağmen, yeni Başbakan İslamcılar'a daha yumuşak bir tavır önerince MGK ile derhal çelişkiye düştü. Başbakan Mesut Yılmaz'ın azınlık koalisyonu, yolsuzluk ve organize suç bağlantısı iddialarıyla ilgili güvenoyu alamayınca düştü. Üç yıl içinde düşürülen beşinci koalisyon hükümeti idi.

Cumhurbaşkanı Demirel, Demokratik Sol Parti (DSP) lideri Bülent Ecevit'den yeni bir hükümet kurmasını istedi. Ecevit başaramayınca, bağımsız milletvekili Yalım Erez'den yeni hükümeti kurması istendi; o da yeni bir kabine kurmayı başaramadı. Bundan dolayı Ecevit'ten bir kez daha bir koalisyon hükümeti kurması istendi; bu sefer Ecevit Parlamento çoğunluğunun desteği ile bir azınlık hükümeti kurmayı başardı. 17 Ocak 1999'da yeni hükümet, Parlamento'dan güvenoyu aldı.

Güneydoğu'daki silahlı mücadele yoğunluğunu kaybetti ama gerek hükümet güçleri gerek PKK ciddi insan hakları ihlallerine devam ettiler. Hükümet köylüleri zorla yaşadıkları yerlerden sürdü, faili meçhul cinayetleri, işkenceyi önleyemedi ve ifade özgürlüğü önündeki engelleri kaldırmayı başaramadı. PKK de güvenlik güçleri ile işbirliği yaptığından şüphelendikleri sivil-leri infaz etmeye, köy muhtarlarını, öğretmenleri ve diğer devlet görevlilerini hedef almaya devam etti.

15 Şubat 1999'da, Türk yetkilileri, PKK lideri Abdullah Öcalan'ı "vatana ihanet ve bölücülük" suçlamalarıyla yakaladılar. İmralı Adası'nda yapılan yargılama sonucu, 29 Haziran 1999 tarihinde, Öcalan suçlu bulundu ve ölüme mahkum edildi. 25 Kasım 1999'da ölüm cezası Yargıtay tarafından onaylandı. Tutuklanmasını takiben, Öcalan ülkenin son onbeş yılını yiyip bitiren silahlı mücadeleye son verilmesi çağrısı yaptı. Tüm belirtiler, PKK'nin liderlerinin çağrısına uyduğunu göstermekte ve şimdi Türkiye'de barışçıl bir politik çözümün bulunacağına dair iyimser bir hava esmekte. Ama, durum çok kırılgan ve Öcalan'ın idam cezası kaldırılmadıkça kalıcı bir barışın olması zor görünüyor.

Nisan 1999 seçimleri Başbakan Ecevit liderliğinde bir çoğunluk koalisyonunun kurulması ile sonuçlandı. Seçim, sonunda, ülkeye biraz olsun politik istikrar getirdi. Yeni hükümet, siyasi yelpazenin geniş bir alanını kapsayan üç partinin oluşturduğu bir koalisyondur: Demokratik Sol Parti (DSP), Anavatan Partisi (ANAP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP). Koalisyon Parlamento'da sağlam bir çoğunluğa dayanmaktadır: toplam 550 sandalyeden 352'sine.

III. ULUSLARARASI YÜKÜMLÜLÜKLER

Türkiye; BM Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığı Yasaklayan Konvansiyonu¹⁷, İşkence ve Diğer Zalimane veya İnsanlıkdışı veya Onur Kırıcı Davranış veya Cezalara Karşı BM Konvansiyonu¹⁸, BM Çocuk Hakları Konvansiyonu¹⁹, Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Koruma Konvansiyonu,²⁰ Avrupa İşkence ve İnsanlıkdışı veya Onur Kırıcı Davranış ve Cezaları Önleme Konvansiyonu²¹ ve dört Cenevre Konvansiyonu²² da dahil çeşitli insan hakları antlaşmalarına Taraf Ülke'dir. Türkiye Anayasasının 90. Maddesi, Hükümet tarafından onaylanan ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce de kabul edilen uluslararası antlaşmaların yasa gücünde olduğunu belirtir.²³

Türkiye tarafından onaylanan bu bağlayıcı antlaşmalar dışında bu konularla ilgili başka uluslararası antlaşmalar da vardır. BM Gözaltı ve Hapishanelerdeki Tüm İnsanları Korumak için Prensipler Organı²⁴, Avrupa Konvansiyonu'nda belirtilen yargı-

¹⁷ Türkiye Aralık 1995'de kabul etti.

¹⁸ Türkiye Konvansiyon'u 2 Ağustos 1988'de onayladı.

¹⁹ Türkiye Konvansiyon'u 4 Nisan 1995'de onayladı.

²⁰ Türkiye 1954'den beri Taraf Ülke'dir.

²¹ Türkiye Konvansiyon'u 26 Şubat 1988'de imzaladı ve onayladı.

²² 1972'de Türkiye, Uluslararası Etnik Ayrımcılığın Her Türünü Yasaklayan Konvansiyonu imzaladı ama onaylamadı. Türkiye, Uluslararası Sivil ve Politik Haklar Antlaşması veya Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Antlaşmasına Taraf bir Ülke değildir.

²³ Türkiye Anayasası'nın 90. Maddesi:

"Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz" der.

²⁴ BM Gözaltı ve Hapishanelerdeki Tüm İnsanları Korumak için Prensipler Organı, Genel Kurul Kararı 43/173, BM GOAR,43d Sess, Ek Supp. No 49, 98'de BM Doc. A/43/49 (1988)

lanma sürecindeki haklar, yargılanma öncesi gözaltında uygulanan koruyucu önlemleri destekler ve ayrıntılı bir şekilde açıklar. Aynı şekilde, BM Yargının Bağımsızlığı Temel İlkeleri,²⁵ yargı bağımsızlığı konusunda daha detaylı standartlar getirirken, BM Avukatların Rolü ile ilgili Temel İlkeler²⁶ bağlayıcılığı olan antlaşmalarda kazanılan avukat ile görüşme hakkını daha ayrıntılı açıklamaktadır. Hukuki olarak bağlayıcılığı olmasa da, bu belgeler BM Genel Kurulu'nundaki uzlaşma sonucu kabul edilen uluslararası düzeyde tanınmış bir dizi standartı temsil eder. Devletler, uygulamalarını Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi ve bundan türetilen diğer antlaşmalarda ortaya konan standartlara uygun bir duruma getirebilmeleri için, bu belgelerde belirtilen ilkeleri kabul etmek için teşvik edilirler.

Bu Konvansiyonlar'dan bazılarına Taraf Ülke Olan Türkiye, izleme organlarına periyodik raporlar vermek zorundadır. Ama Türkiye'nin Avrupa İşkence ve İnsanlıkdışı veya Onur Kırıcı Davranış ve Cezaları Önleme Konvansiyonu'na ilişkin vermesi gereken ikinci periyodik rapor 31 Ağustos 1993 tarihinde; üçüncü periyodik rapor ise 31 Ağustos 1997 tarihinde teslim edilmeliydi. Türkiye'nin Çocuk Hakları Konvansiyonu'na ilişkin ilk raporu 3 Mayıs 1997 tarihinde vermesi gerekmektedir. Nihayet 7 Temmuz 1999'da verildi. Türkiye, BM Kadınlara Kar-

²⁵ BM Yargının Bağımsızlığı Temel İlkeleri, Birleşmiş Milletler'in 1985 Milano'daki 7. Suçu Önleme ve Suçlulara Karşı Uygulanacak Muamele Kongresinde oluşturuldu, Genel Kurulun 29 Kasım 1985 tarihli 40/32 Kararı ve 13 Aralık 1985 tarihli 40/146 Kararı ile onaylandı. Bakınız GK Kararı 40/32, BM GOAR 40. Sess, Supp. No 53, 204'de, BM Doc. A/40/53 (1985); Karar 4/146, BM GOAR, 40. Sess., Supp. No 53, 254'de, BM Doc. A/40/53 (1985)

²⁶ BM Avukatların Rolü ile İlgili Temel İlkeler, Birleşmiş Milletler'in 1990 Havana'da yapılan 8. Suçu Önleme ve Suçlulara Karşı Uygulanacak Muamele Kongresinde oluşturuldu ve Genel Kurul'un 14 Aralık 1990 tarihli 45/121 Kararı ile kabul onaylandı. G.K. Kararı 45/121, 45. Sess., BM. Doc. - (1990).

şı Her Tür Ayrımcılığı Yasaklayan Konvansiyonu'na ilişkin ikinci ve üçüncü raporları tek bir belge olarak verdi. Bu rapor Ocak 1997'de teslim edildi. Dördüncü rapor 19 Ocak 1999 tarihlidir.

Türkiye'nin henüz kabul etmediği çeşitli uluslararası konvansiyonlar da vardır. Bunlardan en önemlileri Uluslararası Irk Ayrımcılığına Karşı Konvansiyon, Uluslararası Sivil ve Politik Haklar Sözleşmesi, Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, Uluslararası Sivil ve Politik Haklar Sözleşmesi Ek Protokolü ve Uluslararası Sivil ve Politik Haklar Sözleşmesi İkinci Ek Protokolü'dür. Bunlara ek olarak Türkiye, Uluslararası Tüm Göçmen İşçilerin ve Ailelerinin Haklarını Koruma Konvansiyonu'nu imzalamış ama henüz onaylamamıştır.

Türkiye'ye, yukarıda belirtilen uluslararası insan hakları belgelerini kabul etmesini ve onaylamasını tavsiye ediyoruz.

Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Koruma Konvansiyonu, Türkiye tarafından ilk onaylanan uluslararası konvansiyondur. Türkiye, Avrupa Konvansiyonu'na 1954'den beri Taraf Ülke'dir ve 22 Ocak 1990'da da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yargılama hakkını tanımıştır. 11 Temmuz 1997'de, Türkiye, yeni bir mahkeme sistemi kurulmasıyla ilgili, Konvansiyon'un 11.Protokolü'nü onayladı. Yeni Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 1 Kasım 1998'de çalışmaya başladı. Bu mahkeme, eski sistemdeki İnsan Hakları Komisyonu ve part-time Mahkemenin yerini alan tek ve sürekli bir mahkemedir.

Avrupa Konseyi'nde 10 Şubat 1997'de yapılan bir açıklamada Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önündeki rekoruna işaret etmektedir. Açıklamada, Türkiye Hükümeti'ni Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde savunan Prof. Bakır Çağlar'ın ülkesindeki durum nedeniyle görevinden istifa ettiği belirtilmektedir. "Dört yıl sonunda Türk yetkililerinin yaptığı insan hakları ihlallerine karşı açılan davaların sürekli artması yüzünden Türkiye'yi temsil etmeye devam etmenin imkanı yoktur."²⁷

Bu bölümün geri kalan kısmında, geçmiş yıllarda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde, Türkiye'ye karşı açılmış davalardan bir kısmını belirteceğiz.²⁸

1997'de 'eski' Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Türkiye aleyhine yapılan şikayetlerle ilgili 26 karara vardı. Bu davaların 20'sinde konvansiyonun bir veya birkaç kez ihlal edildiğini saptadı. 1999'da 'yeni' Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Türkiye'ye karşı yapılan şikayetlerle ilgili 18 karar verdi. 18 kararda da Konvansiyon'un ihlal edildiği saptandı.

□ 2. Madde - Yaşam Hakkı

Güleç-Türkiye,²⁹ *Ergi-Türkiye*,³⁰ *Tanrıkulu-Türkiye*,³¹ *Yasa-Türkiye*,³² *Çakıcı-Türkiye*,³³ ve *Uğur-Türkiye*³⁴ davalarında İkinci Madde'nin ihlal edildiği saptanmıştır.

• *Çakıcı-Türkiye*³⁵

8 Kasım 1993'de Hazro jandarma karakolunda görevli askerler, PKK'nin yaptığı iddia edilen ve dört öğretmen ve bir imamın kaçırılıp öldürülmesi ile ilgili olaylara karıştığından şüphelendikleri Ahmet Çakıcı'yı yakalamak için koordineli bir operasyon düzenledi. Jandarmalar Çakıcı'yı, Çitlibahçe köyünden alıp

²⁷ Bay Lekberg ve diğeri tarafından Avrupa Konseyi'ne yapılan açıklama. 10 Şubat 1997 Doc. No 7754

²⁸ Delegasyon, bu davaların yargılanma tarihinden bir kaç yıl önce meydana gelmiş olayları yansıttığını belirtir ama bu arada birşeylerin değiştiğini gösteren hiçbir şeye rastlamadık.

²⁹ *Güleç-Türkiye* (1999) EHRR 121.

³⁰ *Ergi-Türkiye* (App. No. 23818/94) (23 Temmuz 1998)

³¹ *Tanrıkulu-Türkiye* (App. No. 23763/94) (8 Temmuz 1999)

³² *Yasa-Türkiye* (1999) 28 EHRR 408

³³ *Çakıcı-Türkiye* (App. No. 23657/94) (8 Temmuz 1999)

³⁴ *Uğur-Türkiye* (App. No. 21594/93) (20 Mayıs 1999)

³⁵ *Çakıcı-Türkiye* (App. No. 23657/94) (8 Temmuz 1999)

geceyi geçirdiği Hazro'ya getirdiler. Ertesi gün Diyarbakır bölge jandarma karargahına gönderildi. Gözaltındaki diğer bir kişiye göre orada onaltı onyedı gün boyunca dövüldü ve elektrik verildi. Çakıcı, gözaltındaki diğer kişi tarafından en son 2 Aralık 1993'de görüldü. Ne Hazro jandarma karakolu gözaltı kayıtlarında ne Diyarbakır bölge jandarma karargahı gözaltı kayıtlarında Ahmet Çakıcı adına giriş düzenlenmiştir ve ne de nerede olduğu veya başına ne geldiği ile ilgili resmi bir belge vardır.

8 Temmuz 1999'da, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Çakıcı'nın öldüğü iddiasını belirten bir çerçevede, gözaltına alındığının kabul edilmediğini, işkence gördüğünü ve kaybedildiğini tespit etti.³⁶ Mahkeme, Konvansiyonun 2. Maddesi'nin (yaşam hakkı), 3. Madde'sinin (işkence görmeme hakkı), 5. Madde'sinin (hürriyet ve güvenlik hakkı) ve 13. Madde'sinin (etkili hukuki yollar hakkı) ihlal edildiğine karar verdi.

İkinci Madde'ye dayanarak Mahkeme şu yorumda bulundu:

"Mahkeme, yaşam hakkını güvence altına alan Konvansiyon'un 2. Maddesi'nin, Konvansiyon'un en önemli şartı olduğunu ve 3. Madde ile birlikte Avrupa Konseyi'ni oluşturan demokratik toplumların en temel değerlerinden biri saydığını tekrarlar. Belirtilen yükümlülük sadece Devlet ajanlarının güç kullanmasının sebep olduğu kasti öldürmelerle ilgili değildir, aynı zamanda 2(1). Maddenin ilk fıkrasında belirtildiği gibi, Devletlerin yaşam hakkını yasalarca koruması yükümlülüğü olduğunu da kapsar. Bu, bireylerin güç kullanılması sonucu öldürüldükleri durumlarda, etkili bir idari soruşturma yolunun bulunmasını gerektirir. Ahmet Çakıcı'nın kaydı tutulmamış bir gözaltı sonrası öldüğü kabul edilmiş ve Mahkeme, Çakıcı'nın ölümünde Devlet'in sorumluluğu olduğuna karar vermiştir. Yetkililerden, gözaltını

³⁶ Mahkeme, Çakıcı'nın nüfus kağıdının daha sonra ölü bir teröristin üzerinde bulunduğuna dair yetkililerin açıklamasından, Çakıcı'nın gözaltında öldürüldüğü "mantiki çıkarımına" ulaştı.

takiben Çakıcı'nın başına gelenlerle ilgili hiç bir açıklama yapılmadığı gibi, güvenlik güçlerince öldürücü güç kullanımı konusunda da hiç bir gerekçe gösterilmediği gözlemlendi. Ahmet Çakıcı'nın ölümünün sorumluluğu bundan dolayı Devlete aittir ve 2. Madde'nin ihlali söz konusudur. Dahası, kayıplarla ilgili yetersiz soruşturma yapıldığı ve Ahmet Çakıcı'nın cesedinin bulunmaması ile, Mahkeme ilgili Devlet'in yaşam hakkını koruyamadığını tespit etmiştir. Buna bağlı olarak ayrıca Konvansiyon'un 2. Maddesi de ihlal edilmiştir.”³⁷

• *Uğur-Türkiye*³⁸

24 Aralık 1990'da, Türk güvenlik güçleri Türkiye'nin Güneydoğusu'ndaki Dağkonağı köyünün yaklaşık altı kilometre dışındaki bir maden şirketine ait alana silahlı bir operasyon düzenledi. Madende çalışan Musa Uğur sabaha karşı saat 6.30'da tam iş yerinden ayrılacağı sırada öldürüldü. 2. Madde'nin ihlali ile ilgili olarak Uğur'un bekçi kulübesinden çıkarken hiç bir uyarı yapmayan güvenlik güçlerinin açtığı ateş sonucu öldüğü ve ölümü ile ilgili hiç bir yasal soruşturmanın yapılmadığı iddia edilmektedir. Hükümet, kurbanın bir PKK üyesi olduğunu ve güvenlik güçlerine bekçi kulübesinden ateş açıldığını ve Uğur'un da uyarı ateşi sırasında kazayla öldürüldüğünü bildirdi.

20 Mayıs 1999'da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararını açıkladı. Güvenlik güçlerinin operasyonunun planlanmasının ve yürütülmesinin, Musa Uğur'a karşı kullanılan kuvvetle orantılı olmadığı gibi, kanunsuz şiddetten korunmak veya kurbanı tutuklamak açısından gerekli olmadığının anlaşılması için yeterli olduğunu belirtti. Bundan dolayı da bu noktada bir 2. Madde ihlali olmuştur. Dahası, Mahkeme yetkililer tarafından yürütülen soruşturmanın bu konuyla ilgili sorumluların belirlenmesi

³⁷ *Çakıcı-Türkiye* (App. No. 23657/94) (8 Temmuz 1999, para. 85-87)

³⁸ *Uğur-Türkiye* (App. No. 21594/93) (20 Mayıs 1999)

ve cezalandırılması için yeterli olmadığını saptamıştır. Bu noktada da bir 2. Madde ihlali söz konusudur. Bu son nokta ile ilgili olarak mahkeme şu açıklamayı yaptı:

“Mahkeme, 2. Madde’ye göre yaşam hakkının korunması ve Konvansiyon’un 1. Maddesi’ne göre, “sorumlu olduğu herkesin Konvansiyon’da belirtilen haklarını ve özgürlüklerini koruması” Devlet’in genel bir görevi olduğu için, bireylerin güç kullanımı sonucu öldürülmesi halinde bazı etkili resmi soruşturmaların yapılması gerekmektedir. Bu soruşturma sonunda sorumluların tespit edilip cezalandırılması gerekmektedir.”³⁹

Mahkeme’nin soruşturmada saptadığı eksikliklerden bazıları; usulüne uygun otopsi eksikliği, olay mahalindeki mermilerle ilgili adli tıp raporundaki eksiklikler, olay mahalindeki hiç bir güvenlik güçleri mensubunun sorgulanmaması, kimin öldürücü atışı yaptığının saptanmasına dönük hiç bir ciddi çabanın gösterilmemesi ve savcının talebi ile hazırlanan raporda yer alan bilgilerin ya çok gerçek dışı olması veya belirtilen gerçeklerin hiç biri tarafından desteklenmemesi.

Mahkeme ayrıca idari yetkililerin 2. Madde’de belirtilen bağımsız soruşturmaları yapabilmeleri konusundaki “ciddi endişelerini” belirtti:

“Mahkeme, vali tarafından atanan soruşturmayla ilgili memurun soruşturacağı güvenlik güçleri ile aynı emir komuta zincirine bağlı bir jandarma yüzbaşısı olduğunu belirtti. Güvenlik güçleri ile ilgili yasal süreçlerin başlayıp başlamıyacağı kararını verme yetkisi olan İdari Kurul’a gelince, şehrin önde gelen memurlarından oluşmakta ve vali tarafından yönetilmektedir; ki bu olayda vali aynı zamanda idari olarak güvenlik güçlerinin gerçekleştirdiği operasyonun da başıdır. Bu bağlamda, Şırnak İdari Kurulu üyelerinden birinin iddiasına dikkat etmek gerekir:

³⁹ Uğur-Türkiye (App. No. 21594/93) (20 Mayıs 1999, para. 88)

buna göre, pratikte, valiye karşı gelmenin imkanı yoktur. Üyeler ya onun tarafından hazırlanan kararları imzalarlar veya bu kararların yerini istekli başka üyelerin kararları alır.”⁴⁰

□ 3. *Madde – İşkence, insanlık dışı veya onur kırıcı davranışlarla veya cezalarla karşılaşmama hakkı*

1997 ve 1998’de, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi dört davada Türkiye Hükümeti’nin 3. Madde’yi ihlal ettiğine karar verdi: *Aydın-Türkiye*⁴¹; *Selçuk ve Asker-Türkiye*⁴²; *Kurt-Türkiye*⁴³ ve *Tekin-Türkiye*⁴⁴. 1999’da bir başka davada daha 3. Madde’nin ihlal edildiğine karar verildi: *Çakıcı-Türkiye*⁴⁵

• *Tekin-Türkiye* ⁴⁶

Şubat 1993’de Yassitepe köyündeki ailesini ziyaret eden Kürt kökenli Türk vatandaşı Salih Tekin, köy korucularını⁴⁷ tehdit ettiği gerekçesi ile jandarma tarafından gözaltına alındı. Daha sonra 19 Şubat 1993’e kadar iki ila dört gün arasında tutulacağı Derinsu Jandarma Komutanlığına götürüldü. Tekin tüm gözaltında kaldığı süre boyunca sıfırın altında, ışığın, yatağın veya battaniyenin olmadığı bir hücrede tutulduğunu ve kendisine yemek olarak sadece kuru ekmekle su verildiğini iddia etti. Hücre-

⁴⁰ *ibid.* para. 91.

⁴¹ *Aydın-Türkiye* (App. No. 23178/94) (25 Ekim 1997)

⁴² *Selçuk ve Asker-Türkiye* (1998) 26 EHRR 477.

⁴³ *Kurt-Türkiye* (1999) 27 EHRR 373

⁴⁴ *Tekin-Türkiye* (App. No 22496/93) (9 Haziran 1998)

⁴⁵ *Çakıcı-Türkiye* (App.No. 23657/94) (8 Temmuz 1999)

⁴⁶ *Tekin-Türkiye* (App. No 22496/93) (9 Haziran 1998)

⁴⁷ Köy korucuları, Hükümet tarafından PKK ile savaşıması için silahlandırılan ve bu iş karşılığı kendilerine para ödenen Kürt köylüleridir. Güneydoğudaki yerel nüfusa köy korucusu olmaları yönünde Hükümet tarafından baskı yapılmakta ve kabul etmedikleri durumlarda baskılarla karşılaşmaktadırlar. Diğer taraftan PKK köy korucusu olanları cezalandırmaktadır.

sinde sürekli jandarmanın hakaretleri ile karşılaştığını ve sorgusu sırasında sürekli gözlerinin bağlı tutulduğunu belirtti. Eğer kardeşleri 18 Şubat 1993 akşamı kendisine giyecek getirmek için izin almamış olsaydı soğuktan öleceğini söyledi.

19 Şubat 1993 sabahı, Tekin, Derik Jandarma Komutanlığına götürüldü. Aynı günün ilerleyen saatlerinde de serbest bırakıldı. Tekin, Derik’de de zorla ifade imzalaması için, soğuk suya tutularak, elektrik verilerek, dayak atılarak ve falakaya yatırılarak tekrar işkence gördüğünü iddia etti. Jandarma komutanının bir daha bu bölgeye gelirse kendisini öldürmekle tehdit ettiğini belirtti. Hükümet ne Derinsu’da ne de Derik’de her hangi bir kötü muamele yapıldığını kabul etmedi.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Tekin’in gözaltı sürecince karşılaştığı muamelelerin detaylarını belirleyemedi. Buna karşın Tekin’in soğuk ve karanlık bir hücrede tutulduğu, gözlerinin bağlandığı ve sorgusu ile bağlantılı olarak kendisine vücudunda yara ve darp izleri oluşturacak şekilde davranıldığı konusunda tatmin oldu. Mahkeme şu yorumda bulundu:

“Mahkeme, Komisyon’a başvuruda bulunanın soğuk ve karanlık bir hücrede tutulduğuna, gözlerinin bağlandığına ve sorgusu ile bağlantılı olarak kendisine vücudunda yara ve darp izleri bırakacak şekilde davranıldığına dikkat çeker. Mahkeme bu gerçekleri, 3. Madde tarafından ortaya konan standartlara aykırı bulmaktadır. Özgürlüğü elinden alınan biri ile ilgili olarak, çok sert olmasa da fiziksel güç kullanımı insan onurunu zedeler ve ilke olarak 3. Madde’de belirtilen hakların çiğnenmesi demektir. Başvuruda bulunanın tutulduğu koşullar ve kendisine vücudunda yara ve darp izleri bırakacak şekilde muamele edilmesi, bu Madde kapsamında insanlık dışı ve onur kırıcı muameleler sayılmaktadır. Bundan dolayı da 3. Madde’nin ihlali vuku bulmuştur.”⁴⁸

⁴⁸ Tekin-Türkiye (App. No 22496/93)(9Haziran 1998, para. 52-54)

• Çakıcı-Türkiye⁴⁹

Daha önce de bahsedilen Çakıcı-Türkiye davasında, Hazro ve Diyarbakır jandarma komutanlıklarında ciddi kötü muamele ve işkence gördüğü gerekçesi ile ilgili olarak Devlet'in Çakıcı'nın 3. Madde'de belirtilen haklarını çiğnediği iddia edildi. Çakıcı'nın, ayrıca (*inter alia*), dövüldüğü ve elektrik verildiği belirtildi. Hükümet'in bu konu ile ilgili açıklaması, Komisyon'un gerçekleri değerlendirmesine ve Konvansiyon'un 3. Madde ile ilgili davaların kabulüne ilişkin aradığı sıkı şartların olmadığı iddiasına dayanmaktaydı.

Komisyon, Ahmet Çakıcı'nın gördüğü kötü muamelenin izlerine şahit olan gözaltında konuştuğu kişinin Ahmet Çakıcı'nın dövülmesi ve elektrik verilmesi ile ilgili sunduğu delillerin, Ahmet Çakıcı'nın işkence gördüğünü kanıtlamak için yeterli olduğunu düşünmektedir. Kayıtları tutulmamış gözaltılarda ve kayıplarda bağımsız, nesnel tıbbi delillerin veya tanık ifadelerinin sağlanmasının zor olduğu belirtilmiştir ve bundan dolayı bu tür olaylarda 3. Madde ihlallerinin bulgularını talep etmek 3. Madde'nin koruduğu haklara zarar vermek demektir. Mahkeme yorumuna şu şekilde devam etti:

“Mahkeme, gözaltındaki kişinin sunduğu delilleri inanılır ve geçerli bulmaktadır. Bu şahit, Ahmet Çakıcı'nın onaltı onyedinci gün tutulduğu odada kalmış ve Ahmet Çakıcı'yı görme ve onunla konuşma fırsatı olmuştur. Verdiği deliller, Ahmet Çakıcı'nın elbisesinin üstünde kan lekeleri görmesi ve Ahmet Çakıcı'nın fiziksel olarak çok kötü bir durumda olmasıdır. Ahmet Çakıcı ona dövüldüğünü, bir kaburgasının kırıldığını ve kafasının yarıldığını söylemiş. Beraber tutuldukları odadan alınmış ve döndüğünde ona (tanığa) iki kez kendisine elektrik verildiğini söylemiş; tanık da aynı muamele ile sorgu sırasında karşılaşmış-

⁴⁹ Çakıcı-Türkiye (App.No. 23657/94)(8 Temmuz 1999)

tır. Mahkeme, Komisyon'un bu delilin gerekli ispat standartlarını karşıladığı fikrini paylaşmaktadır, yani tüm kuşkuların ötesinde Ahmet Çakıcı gözaltı boyunca işkence görmüştür. Sonuç olarak, Ahmet Çakıcı ile ilgili bir 3. Madde ihlali vuku bulmuştur.⁵⁰

□ 5. Madde – Özgürlük ve kişi güvenliği hakkı

1995'den beri Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi yedi davada Türkiye'nin 5. Madde'yi ihlal ettiğine karar verdi: *Yağcı ve Sargın-Türkiye*⁵¹; *Mansur-Türkiye*⁵²; *Aksoy-Türkiye*⁵³; *Sakık ve Diğerleri-Türkiye*⁵⁴; *Kurt-Türkiye*⁵⁵; *Demir ve Diğerleri-Türkiye*⁵⁶ ve *Çakıcı-Türkiye*⁵⁷.

• *Demir ve Diğerleri-Türkiye*⁵⁸

22 Ocak 1993'de Demir (Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) İdil İlçe Başkanı), İdil EmniyetMüdürlüğü'nde görevli Terörle Mücadele polisleri tarafından gözaltına alındı. PKK isimli yasadışı örgütün aktif bir elemanı olmakla suçlanıyordu. 18 Şubat 1993'de, gözaltına alınmasını talep eden İdil Ceza Mahkemesi'nin tek hakimi karşısına çıkarıldı. 14 Kasım 1996'da Devlet Güvenlik Mahkemesi, Demir'i silahlı örgüt üyesi olmayı düzenleyen Türk Ceza Kanununun 168. Maddesi'ne göre suçlu buldu. On iki yıl altı ay hapse mahkum oldu.

⁵⁰ *ibid.* para. 92.

⁵¹ *Yağcı ve Sargın-Türkiye* (1995) 20 EHRR 505

⁵² *Mansur-Türkiye* (1995) 20 EHRR 535

⁵³ *Aksoy-Türkiye* (1997) 23 EHRR 553

⁵⁴ *Sakık ve Diğerleri-Türkiye* (1998) EHRR 662

⁵⁵ *Kurt-Türkiye* (1999) 27 EHRR 373

⁵⁶ *Demir ve Diğerleri-Türkiye* (App. No. 21380/93, 21381/93,21383/93) (23 Eylül 1998)

⁵⁷ *Çakıcı-Türkiye* (App.No. 23657/94)(8 Temmuz 1999)

⁵⁸ *Demir ve Diğerleri-Türkiye* (App. No. 21380/93, 21381/93,21383/93) (23 Eylül 1998)

Demir, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nden polisdeki gözaltısının Avrupa Konvansiyonu'nun 5(3). Maddesi'ni ihlal ettiğine karar vermesini istedi. 23 Eylül 1998'de, Mahkeme, Demir'in poliste en az yirmi üç gün süren ve bu süre içinde hakim veya başka bir adli yetkili karşısına çıkarılmadığı *incommunicado* gözaltısının, 5(3). Madde'de belirtilen gerekli şartların yerine getirilmediğine karar verdi.

Türk Hükümeti Demir'in uzun gözaltı süresini haklı çıkartmaya çalışırken terör suçlarının soruşturulmasındaki özel zorlukları öne sürdü. Bu bağlamda Mahkeme şuna dikkat çekti:

"Mahkeme, daha önce bir çok durumda terör suçlarının soruşturulmasının kuşkusuz yetkililere bir çok özel sorun çıkarıldığını kabul etti. Ama bu durum, yetkililerin 5. Maddeye göre, *carte blanche* (kayıtsız şartsız) bir terör suçunun varit olduğunu her düşündüklerinde, zanlıları mahkemelerin ve sonuç olarak Konvansiyon'un denetiminden uzak, gözaltına alabilecekleri anlamına gelmez. Benzer şekilde, soruşturmanın zorlukları yetkilileri, 5(1)(c). Maddesi'ndeki şartlara uygun gözaltına alınanları 5(3). Madde'de belirtildiği gibi "derhal" hakim karşısına çıkarma yükümlülüğünü yerine getirmekten alı koymamalıdır. Gerekliğinde, koşullara göre ama Konvansiyon ile uyumlu adli kontrol biçimleri geliştirmek, hükümetlerin sorumluluğudur."⁵⁹

• *Çakıcı-Türkiye*⁶⁰

Yukarıda bahsedilen *Çakıcı-Türkiye* davasında, Ahmet Çakıcı'nın kaybolmasının 5. Madde'nin birçok kez ihlal edilmesi anlamına geldiği iddia edildi. Ahmet Çakıcı'nın güvenlik güçleri tarafından 8 Kasım 1993'de gözaltına alındığı, bir gece için Hazro'ya, oradan da en son görüldüğü tarih olan 2 Aralık 1993'e kadar tutulacağı Diyarbakır jandarma komutanlığına götürüldüğü belirtildi. Gözaltısı kayıtlara geçirilmedi ve yetkililer tarafın-

⁵⁹ *ibid.* para. 41.

⁶⁰ *Çakıcı-Türkiye* (App.No. 23657/94)(8 Temmuz 1999)

dan kabul edilmedi, bundan dolayı gözaltında sahip olduğu güvencelerden yoksun bırakıldı. Çakıcı”ın 5(3). Madde’de belirtilen uygun bir zaman içinde hakim karşısına çıkarılmadığı ve 5(4). Madde’nin gerektirdiği avukat, doktor veya akrabaları ile görüşmesine ve gözaltısının hukuk dışılığına itiraz etmesine izin verilmediği belirtildi. Bundan başka, ailesinin Ahmet Çakıcı’nın gözaltına alındığı iddiası ile ilgili yetkililer tarafından etkili bir soruşturma yapılmaması da, 5. Madde’nin bir ihlali olarak değerlendirildi, tartışıldı.

8 Temmuz 1999’da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararını açıkladı. 5. Madde ile ilgili bölümde Mahkeme şunlara dikkat çekti:

“Mahkeme, demokrasilerde bireylerin haklarını güvence altına almak için 5. Madde’de sağlanan garantilerin yetkililerin yaptığı keyfi gözaltılarından kurtulabilmek için taşıdığı temel öneme vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda, bireyleri keyfi gözaltılardan korumak için, özgürlükten her mahrum bırakışın sadece ulusal kanunları ve prosedürleri değil ama aynı şekilde 5. Madde’nin amacını da göz önüne alması gerektiğine sürekli vurgu yapıldı. Keyfi gözaltı riskini en aza indirmek için 5. Madde, özgürlükten mahrum bırakma fiilini bağımsız yargı incelemesine tabi hale getiren ve yetkililerin hareketleri ile ilgili olarak hesap vermelerini güvence altına alan haklar sağlamaktadır. Mahkeme’nin daha önce Kurt davası kararında belirttiği gibi, kayıtları tutulmamış gözaltı bu garantilerin hiçe sayılması demektir ve 5. Madde’nin en büyük ihlalidir. Yetkililerin, kontrolleri altındaki bireylere karşı taşıdıkları sorumluluklarla ilgili olarak 5. Madde, yetkililerden kaybolma riskine karşı etkili önlemler almasını ve gözaltına alınan birinin bir daha ortaya çıkmadığı iddialarını etkili bir şekilde soruşturmasını talep eder.”⁶¹

Çakıcı’nın gözaltısı ile ilgili olarak Mahkeme şu karara vardı:

⁶¹ *ibid.* para 104.

“Tarih, saat ve yer ile ilgili bilgiler ayrıca gözaltının nedenleri ve gözaltıyı gerçekleştiren kişilerin isimlerinin doğru kaydedilmesi, bireyin gözaltı durumunda 5(1). Madde’de belirtilen koşulların yerine gelmesi için gereklidir. Başvuruda bulunanın gözaltı kayıtlarının olmaması büyük hatalara yol açar, Komisyon’un bulguları söz konusu kayıtları güvenilir ve yanlış olarak değerlendirmektedir. Mahkeme, Komisyon delegeleri ile görüşen tanık jandarmanın giriş bilgilerinin tutulmasında uyguladığı pratik konusunda Komisyon’un düşüncelerini paylaşmaktadır- resmi olarak gözaltı yeri olarak kullanılmayan yerlerde tutulan veya ne nedenle olursa olsun gözaltı yerinden çıkartılan veya hareket halinde tutulan insanların gözaltı kaydının yapılmadığı gerçeği. Belli bir zamanda gözaltının yerini belirten kayıtların tutulmaması kabul edilemez bir husustur. Dahası, Mahkeme, başvuruda bulunanın ailesi Ahmet Çakıcı’nın gözaltına alındığını gören üç tanığın olduğunu yetkililerin dikkatine sunmasına rağmen, Komisyon tarafından başvuru Hükümete bildirilinceye kadar gözaltı kayıtlarının incelenmesi dışında hiç bir adım atılmamasına dikkat çekmektedir. Mahkeme bu aşamada bile, kısıtlı araştırmalar yapılması ve Ahmet Çakıcı’nın cesedinin bulunduğu dair raporların soruşturulmaması ile ilgili yorumlarda bulunmuştur. Ahmet Çakıcı’nın kaybolmasının koşulları ile ilgili ne hızlı ne de mantıklı bir soruşturma yapılmıştır. Bundan dolayı, Mahkeme, Ahmet Çakıcı ile ilgili gözaltı kayıtları tutulmadığı için, Çakıcı’nın 5. Madde’de belirtilen güvencelerden tamamen uzak bir şekilde gözaltında tutulduğuna ve bundan dolayı da bu Madde’de garanti altına alınan özgürlük ve kişi güvenliği hakkının son derece vahim bir şekilde çiğnendiğine karar verdi.”⁶²

⁶² *ibid.* para. 105-107.

□ 6. Madde – Adil yargılanma hakkı

1999'da ifade özgürlüğünün ihlal edilmesi ile ilgili 12 davanın altısında [*Gerger-Türkiye*⁶³, *Karataş-Türkiye*⁶⁴, *Başkaya ve Okçuoğlu-Türkiye*⁶⁵, *Sürek ve Özdemir-Türkiye*⁶⁶, *Sürek-Türkiye (no.2)*⁶⁷ ve *Sürek-Türkiye (no. 4)*⁶⁸] başvuruda bulunanlar, üç hakimden birinin askeri hakim olduğu Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nde yargıldıkları için 6(1). Madde'de belirtilen, davaların bağımsız ve tarafsız mahkemelerde görülme hakkının yok sayıldığı kararı verildi. 1997 ile 1999 arasında, 6. Madde ihlalleri ile ilgili ayrıca 5 ayrı davaya bakıldı: *Sürek-Türkiye (no1)*⁶⁹, *Sürek-Türkiye (no3)*⁷⁰, *Çıraklar-Türkiye*⁷¹, *İncal-Türkiye*⁷² ve *Zana-Türkiye*.⁷³

• *Gerger-Türkiye*⁷⁴

23 Mayıs 1993'de Ankara'da, Deniz Gezmiş ve iki arkadaşı Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan için bir anma toplantısı düzenlendi. Deniz Gezmiş ve arkadaşları 1960'ların sonunda üniversite öğrencileri arasında aşırı sol bir hareket başlatmışlardı. Anayasal düzeni silahla yıkmaya çalışmaktan ölüm cezası aldılar ve Mayıs 1972'de idam edildiler. Gazeteci Haluk Gerger bu anma-

⁶³ *Gerger-Türkiye* (App. No. 24919/94) (8 Temmuz 1999)

⁶⁴ *Karataş-Türkiye* (App. No. 23168/94) (8 Temmuz 1999)

⁶⁵ *Başkaya ve Okçuoğlu-Türkiye* (App. No. 23536/94 ve 24408/94) ((Temmuz 1999)

⁶⁶ *Sürek ve Özdemir-Türkiye* (App. No. 23927/94 ve 24277/94) (8 Temmuz 1999)

⁶⁷ *Sürek-Türkiye (no2)* (App. No. 24122/94) (8 Temmuz 1999)

⁶⁸ *Sürek-Türkiye (no4)* (App. No. 24762/94) (8 Temmuz 1999)

⁶⁹ *Sürek-Türkiye (no1)* (App. No. 26682/95) (8 Temmuz 1999)

⁷⁰ *Sürek-Türkiye (no3)* (App. No. 24735/94) (8 Temmuz 1999)

⁷¹ *Çıraklar-Türkiye* (App. No. 19601/92) (28 Ekim 1998)

⁷² *İncal-Türkiye* (App. No. 22678/93) (9 Haziran 1998)

⁷³ *Zana-Türkiye* (1999) 27 EHRR 667.

⁷⁴ *Gerger-Türkiye* (App. No. 24919/94) (8 Temmuz 1999)

da konuşmak üzere davet edildi ama Gerger anmaya katılamadı ve tertip komitesine bir 'mesaj' gönderdi ve mesajı anmadaki kitleye okundu.

Yolladığı 'mesajın' sonucu olarak, Gerger hakkında Terörle Mücadele Yasası'nın 8(1). Maddesi'ne göre "Türk ulusunun birliği ve Devlet'in toprak bütünlüğü aleyhinde propaganda yapmak" suçundan dava açıldı. 9 Aralık 1993'de Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi Gerger'i suçlu buldu ve bir yıl sekiz ay hapis ve 208,333,333 TL para cezasına çarptırdı. Cezasını tamamladıktan sonra, İnfaz Yasası'nın (647 Nolu Yasa) 5. Maddesi'ne göre aynı suçla ilgili 84,833,333 TL ek bir ceza ödemesi gerektiği için tekrar gözaltına alındı.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Gerger'in Konvansiyon'un 10. Maddesi'nde belirtilen ifade özgürlüğü hakkının ihlal edilmiş olduğuna karar verdi.⁷⁵ Dahası, Mahkeme Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin "bağımsız ve tarafsız" olmadığı gerekçesi ile ayrıca 6(1). Madde ihlalinin olduğunu da saptadı.

Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin Gerger'in 6. Madde'de belirtilen adil yargılanma hakkını nasıl ihlal ettiği ile ilgili olarak Mahkeme şunları belirtti:

"... Mahkeme, yukarıda adı geçen başvuru sahibi gibi sivil olan İncal ve Çıraklar davalarından farklı bir karar vermek

⁷⁵ 10. Madde ile ilgili olarak Mahkeme, verilen cezanın ağırlığına ek olarak, şunları belirtti:

"... başvuruda bulunanın mesajının anma toplantısına katılan bir grup insana okunması, "ulusal güvenlik", toplum düzeni", veya "toprak bütünlüğü" gibi konulardaki potansiyel etkisini kısıtlamaktadır. Buna ek olarak, mesaj "direniş", "mücadele" ve "özgürlük" gibi ifadeleri barındırır da şiddeti, silahlı mücadeleyi veya bir ayaklanmayı kışkırtmamaktadır; Mahkeme'nin görüşüne göre bu mutlaka gözönünde tutulması gereken bir durumdur." (para 50)

için hiç bir neden görmemektedir. Başvuruda bulunan –Devlet’in toprak bütünlüğünü ve ulusal birliğini hedef alan propaganda yapmaktan Devlet Güvenlik Mahkemesi’nde⁷⁶ yargılanmıştır- Ordu mensubu bir askeri hukuk görevlisi muvazzaf subayın yer aldığı bir mahkeme tarafından yargılanmasından dolayı endişe duyması anlaşılır bir durumdur. Bu bağlamda, doğal olarak Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi’nin dava ile ilgili olmayan düşüncelerden etkilenebileceğinden endişe edebilir. Diğer bir deyişle, başvuruda bulunanın, mahkemenin bağımsız ve tarafsız olmadığı endişesi nesnel olarak haklıdır.”⁷⁷

• *Sürek-Türkiye (No 1)*⁷⁸

Başvuruda bulunan, İstanbul’da basılan haftalık *Haberde Yorumda Gerçek* isimli dergiyi yayınlayan *Deniz Basın Yayın Sanayi ve Ticaret Organizasyonu Ltd Şirketi*’nin en büyük ortağıdır. 30 Ağustos 1992 tarihli 23. Sayısında *Silahlar Özgürlüğü Engellemez* ve *Suç Bizim* başlıklı iki okuyucu yazısı yayınlandı.

İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesi Savcısı 21 Eylül 1992 tarihli iddianamesinde, derginin sahibi ve yazarları müdürünü, “Devletin bölünmezliği aleyhinde propaganda yapmak ve halk arasında düşmanlığı ve nefreti kışkırtmakla” suçladı. 23. Sayıda yayınlanan iki yazı, Türk Ceza Yasası’nın 312. Maddesi ve 1991 Tarihli Terörle Mücadele Yasası’nın 8. Maddesi’ne göre suçlanmaktadır.

Devlet Güvenlik Mahkemesi 12 Nisan 1993 tarihli kararında, Mahkememize başvuruda bulunan kişiyi Terörle Mücade-

⁷⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Devlet Güvenlik Mahkemesi’ni “State Security Courts” yerine “National Security Courts” (Ulusal Güvenlik Mahkemesi) olarak çevirmektedir.

⁷⁷ *Gerger-Türkiye* (App. No. 24919/94) (8 Temmuz 1999, para. 61)

⁷⁸ *Sürek-Türkiye* (no1) (App. No. 26682/95) (8 Temmuz 1999)

le Yasası'nın 8(1). Maddesi'ne göre suçlu buldu. Mahkeme, söz konusu yazılarda Türkiye'nin Güneydoğusu'ndaki sekiz ilden "Kürdistan" olarak bahsedildiği, PKK'nin Türkiye'ye karşı ulusal bağımsızlık savaşı veren ulusal bir kurtuluş hareketi olarak gösterildiği ve Türk Devleti'nin toprak bütünlüğünü parçalamayı amaçlayan propaganda yapıldığı sonucuna vardı. Buna ek olarak, Mahkeme yazılarda ırk temelinde ayrımcılık yapan ifadelerin yeraldığını belirtti. Mahkeme ilk olarak başvuruda bulunanı 200,000,000 TL para cezasına çarptırdı. Ama başvuruda bulunanın mahkemedeki iyi hali göz önüne alınarak cezayı 166,666,666 TL'ye indirdi. Derginin yazı işleri müdürü beş ay hapse ve 83,333,333 TL para cezasına çarptırıldı.

26 Kasım 1993'de Yargıtay, Devlet Güvenlik Mahkemesi tarafından verilen para cezasının çok olduğuna karar verdi ve başvuruda bulunanla ilgili kararı ve cezayı bozdu. Yargıtay, davayı İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesi'ne geri gönderdi. 12 Nisan 1994 tarihli kararında, İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesi başvuruda bulunanı ilk önce 100,000,000 TL para cezasına çarptırdı ama daha sonra bu cezayı 83,333,333 TL'ye indirdi. Mahkumiyet gerekçesi olarak Mahkeme, 12 Nisan 1993'deki kararında belirttiği nedenleri gösterdi.

Başvuruda bulunan, kendisini yargılayan ve mahkum eden mahkeme heyetinde bir askeri hakimin yer almasından dolayı, adil yargılanma hakkının çiğnendiği ve 6(1). Madde'nin ihlal edildiği gerekçesi ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne şikayette bulundu. Mahkeme bu şikayeti kabul etti:

"Başvuruda bulunanın -Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin devletin ve milletin bütünlüğü aleyhinde propaganda yapmaktan yargılandı- askeri bir hakimin daimi üye olarak bulunduğu bir mahkeme tarafından yargılanmaktan dolayı endişeli olması anlaşılır bir durumdur. Bu bağlamda, başvuruda bulunan doğal olarak İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin dava ile ilgili olmayan düşüncelerden etkilenebileceğinden endişe edebilir. Di-

ğer bir değişle, başvuruda bulunanın mahkemenin bağımsız ve tarafsız olmadığı endişesi nesnel olarak haklıdır... Bu nedenlerden dolayı Mahkeme bir 6(1). Madde ihlalinin vuku bulduğuna karar vermiştir.”⁷⁹

• 10. Madde – İfade özgürlüğü hakkı

8 Temmuz 1999’da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi aşadaki on üç davada kararını açıkladı: *Ceylan-Türkiye*⁸⁰, *Arslan-Türkiye*⁸¹, *Gerger-Türkiye*⁸², *Polat-Türkiye*⁸³, *Karataş-Türkiye*⁸⁴, *Erdoğdu ve İnci-Türkiye*⁸⁵, *Başkaya ve Okçuoğlu-Türkiye*⁸⁶, *Okçuoğlu-Türkiye*⁸⁷, *Sürek ve Özdemir-Türkiye*⁸⁸, *Sürek (no1)-Türkiye*⁸⁹, *Sürek (no2)-Türkiye*⁹⁰, *Sürek (no3)-Türkiye*⁹¹ ve *Sürek (no4)-Türkiye*⁹². Mahkeme 13 davanın 11’inde Avrupa Konvansiyon’unun 10. Maddesi’nde garanti altına alınan ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine karar verdi.⁹³ Bu 11 davaya ek olarak,

⁷⁹ *Sürek-Türkiye*(no1) (App. No. 26682/95) (8 Temmuz 1999, paras. 75-76)

⁸⁰ *Ceylan-Türkiye* (App. 23556/94) (8 Temmuz 1999)

⁸¹ *Arslan-Türkiye* (App. No. 23462/94) (8 Temmuz 1999)

⁸² *Gerger-Türkiye* (App. No. 24919/94) (8 Temmuz 1999)

⁸³ *Polat-Türkiye* (APP: No. 23500/94) (8 Temmuz 1999)

⁸⁴ *Karataş-Türkiye* (App. No. 23168/94) (8 Temmuz 1999)

⁸⁵ *Erdoğdu ve İnci-Türkiye* (App. No. 25067/94 ve 25068/94) (8 Temmuz 1999)

⁸⁶ *Başkaya ve Okçuoğlu-Türkiye* (App. No. 23536/94 ve 24408/94) (8 Temmuz 1999)

⁸⁷ *Okçuoğlu-Türkiye* (App. No. 24226/94) (8 Temmuz 1999)

⁸⁸ *Sürek ve Özdemir-Türkiye* (App. No. 23927/94 ve 24277/94) (8 Temmuz 1999)

⁸⁹ *Sürek-Türkiye (no1)* (App. No. 26682/94) (8 Temmuz 1999)

⁹⁰ *Sürek-Türkiye (no2)* (App. No. 24122/94) (8 Temmuz 1999)

⁹¹ *Sürek-Türkiye (no3)* (App. No. 24735/94) (8 Temmuz 1999)

⁹² *Sürek-Türkiye (no4)* (App. No. 24762/94) (8 Temmuz 1999)

⁹³ Sadece *Sürek-Türkiye (no1)* (App. No. 26682/94) (8 Temmuz 1999) ve *Sürek-Türkiye (no3)* (App. No. 24735/94) (8 Temmuz 1999) davalarında 10. Madde’nin ihlal edilmediğine karar verildi.

1998 ve 1999'da *Öztürk-Türkiye*⁹⁴ ve *İncal-Türkiye*⁹⁵ davalarında 10. Madde'nin ihlal edildiği görüldü. En son olarak 16 Mart 2000'de *Özgür Gündem-Türkiye*⁹⁶ davasında, Türkiye'nin yine 10. Madde'de belirtilen ifade özgürlüğü hakkını ihlal ettiğine karar verildi.

• *Ceylan-Türkiye*⁹⁷

O tarihte Petrol-İş Sendikası Başkanı olan Münir Ceylan İstanbul'da haftalık yayınlanan *Yeni Ülke* gazetesinin 21ve 28 Temmuz 1991 tarihli sayılarında, 'İşçilerin konuşma zamanı gelmiştir-yarın çok geç olabilir' başlıklı bir yazı yazdı. Yazı Türkiye'nin güneydoğusundaki insan hakları ihlallerine işaret etmekteydi.

Ceylan, Türk Ceza Yasası'nın 312(1) ve (2). Maddeleri'ne göre, "halkı nefret ve düşmanlığa tahrik etmekle" suçlandı. 3 Mayıs 1993'de İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesi, Türk Ceza Yasası'nın 312(2) ve (3). Maddeleri'ne göre Ceylan'ı suçlu buldu ve bir yıl sekiz ay hapis ve 100,000 TL para cezasına mahkum etti. Bu karar neticesinde, Ceylan ayrıca Petrol-İş başkanlığını da kaybetti.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Ceylan'ın mahkumiyetinin Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu'nun 10. Maddesi'ni (ifade özgürlüğü) ihlal ettiğine karar verdi. Yazının hırçın tarzına ve Türk yetkililerinin ülkenin Güneydoğusu'ndaki hareketlerine yönelik sert eleştirilere rağmen, Mahkeme şunları belirtti:

"... Konvansiyon'un 10(2). Maddesi'ne göre politik konuşmaların veya toplum çıkarı ile ilgili tartışmaların kısıtlanması ile ilgili çok az şart vardır. Dahası, hükümetle ilgili sert eleştiri-

⁹⁴ *Öztürk-Türkiye* (App. No. 22479/93) (28 Eylül 1999)

⁹⁵ *İncal-Türkiye* (App. No. 22678/93) (9 Haziran 1998)

⁹⁶ *Özgür Gündem-Türkiye* (App. No. 23144/93) (16 Mart 2000)

⁹⁷ *Ceylan-Türkiye* (App. 23556/94) (8 Temmuz 1999)

rilerin sınırları tek tek kişilere ve hatta politikacılara yönelik eleştirilerden çok daha fazla geniştir. Demokratik bir sistemde, hükümetlerin icraatları veya ihmalleri sadece yasamanın ve yargının değil ama aynı zamanda toplumun da yakın incelemesine tabi tutulmalıdır. Bundan başka, hükümetin sahip olduğu güçlü pozisyon, özellikle haksız eleştirilere cevap vermek için başka yollar mevcut olduğuna göre cezai prosedürleri işletmemesini önemli kılmaktadır.”⁹⁸

Mahkeme, Ceylan’ın Türk politik hayatında önemli bir “aktör olarak”, bir sendika başkanı olarak bu yazıyı yazdığının ve sertliğine karşın, yazının şiddeti ve silahlı mücadeleyi teşvik etmediği gerçeğinin göz önüne alınmasının gerektiğini düşünmektedir. Ayrıca verilen cezanın doğası ve sertliğine dikkat çekilmiştir.

• *Arslan-Türkiye*⁹⁹

12 Aralık 1991 tarihli iddianamesinde İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesi Savcısı, Aslan’ı ve yayıncısını Terörle Mücadele Yasası’nın 8(1). Maddesi’ne göre “Devlet’in bölünmezliği” aleyhinde propaganda yapmakla suçladı. Suçlama Aslan’ın “Yas Tutan Tarih-33 Kurşun” isimli kitabının ikinci baskısını takiben yapıldı. 28 Ocak 1992’de, İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesi, Aslan’ı suçlu buldu ve bir yıl sekiz ay hapis ve 41,666,666 TL para cezasına çarptırdı.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, bu mahkumiyet kararının Aslan’ın 10. Madde’de belirtilen ifade özgürlüğü hakkını ihlal ettiğine karar verdi. Mahkeme şunları belirtti.

“İfade özgürlüğü, demokratik bir toplumun ve onun gelişiminin ve her bireyin kişisel varoluşunun en önemli temellerin-

⁹⁸ *ibid.* para. 34.

⁹⁹ *Arslan-Türkiye* (App. No. 23462/94) (8 Temmuz 1999)

den birini teşkil etmektedir. Sadece kabul edilebilir, saldırgan olmayan veya diğerlerinden farksız “bilgiler” veya “düşünceler” değil ama aynı zamanda saldırgan, şok eden veya rahatsız eden “bilgiler” veya “düşünceler” de, 10. Madde’nin 2. Paragrafı kapsamındadır. Bunlar laikliğin, hoşgörünün ve açık fikirliliğin talepleridir; ki bunlar olmadan “demokratik bir toplum” da olmaz.”¹⁰⁰

10(2). Madde’deki ifade özgürlüğü konusunda kabul edilen kısıtlamalarla ilgili olarak Mahkeme şunlara işaret etti:

“... Konvansiyon’un 10(2). Maddesi’ne göre, politik konuşmaların veya toplum çıkarı ile ilgili tartışmaların kısıtlanması ile ilgili çok az şart vardır. Dahası, hükümetle ilgili sert eleştirilerin sınırları tek tek kişilere ve hatta politikacılara yönelik eleştirilerden çok daha fazla genişler. Demokratik bir sistemde hükümetlerin icraatları veya ihmalleri sadece yasamanın ve yargının değil ama aynı zamanda toplumun da yakın incelemesine tabi tutulmalıdır. Bundan başka, hükümetin sahip olduğu güçlü pozisyon, özellikle haksız eleştirilere cevap vermek için başka yollar mevcutken cezai prosedürleri işletmemesini önemli kılmaktadır.”¹⁰¹

Bunun ışığında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Aslan’a verilen mahkumiyetin belirtilen amaçlara uymadığına ve “demokratik bir toplumda gerekli olmadığına” karar verdi. Bundan dolayı da Konvansiyon’un 10. Maddesi’nin bir ihlali vuku bulmuştur.

• *Özgür Gündem-Türkiye*¹⁰²

Özgür Gündem 30 Mayıs 1992’den Nisan 1994’e kadar İstanbul’da yayınlanan günlük bir gazeteydi. Yayın hayatı bo-

¹⁰⁰ *Arslan-Türkiye* (App. No. 23462/94) (8 Temmuz 1999, para. 44)

¹⁰¹ *ibid.* para. 46.

¹⁰² *Özgür Gündem-Türkiye* (App. No. 23144/93) (16 Mart 2000)

yunca muhabirleri, dağıtıcıları ve gazetede çalışan diğer kişiler ciddi saldırılar, baskılar ve gözdağları ile karşılaştı. 10 Aralık 1993'de *Özgür Gündem* bürolarına yapılan arama ve polis operasyonu sonucu polis, binadaki herkesi gözaltına aldı (toplam 107 kişi) ve tüm arşive ve belgelere el koydu. Yayın hayatına başlamasından itibaren, gazete aleyhine çeşitli yazılarda suç işlendiği iddiası ile sayısız dava açıldı.¹⁰³ Yargılamalar sonunda hapis cezası, gazetenin toplatılması ve gazetenin üç günle bir ay arasında kapatılması gibi bir çok mahkumiyet kararı çıktı.¹⁰⁴

Başvuruda bulunan, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne, gazeteye ve çalışanlarına dönük saldırılardan ve yasal işlemlerden dolayı, veya doğrudan, Türk yetkililerin sorumlu olduğunu iddia ederek şikayette bulundu. 10. Madde'ye atfen, hükümetin uygulamalarının bir sonucu olarak gazetenin yayın hayatına son vermek zorunda kaldığı şikayet edildi. Hükümet, *Özgür Gündem*'in PKK'nin bir kurumu olduğunu ve gazetenin örgütün Türkiye'nin toprak bütünlüğünü şiddet yoluyla parçalamaya dönük amaçlarını yaydığını savundu.

¹⁰³ Yargılamalar; yayın yolu ile Türk milletinin manevi şahsiyetine, Cumhurbaşkanı veya başka Devlet görevlilerine hakaret etmek (Türk Ceza Yasası'nın 159. Maddesi), yayın yolu ile milliyetler, dinler veya sınıflar arasında nefreti ve düşmanlığı körüklemek (Türk Ceza Yasası'nın 312. Maddesi), bölücülük yapmak (Terörle Mücadele Yasası'nın 8. Maddesi), terörle mücadele eden memurların isimlerini yayınlamak (Terörle Mücadele Yasası'nın 6. Maddesi), terör örgütlerinin bildirilerini yayınlamak (Terörle Mücadele Yasası'nın 6. Maddesi) kapsamında yapılmaktaydı.

¹⁰⁴ 3 Temmuz 1993'de *Özgür Gündem*, gazete için toplam 8,617,441,000 TL para cezası ve 155 yıl 9 ayla 493 yıl 4 ay arasında değişen hapis cezası istendiğini belirten bir basın açıklaması yayınladı. 1993'deki 68 günlük bir sürede gazetenin 41 sayısı toplatıldı. 20 davada kapatma kararı verildi; ki bunlardan üçü bir aylık, 15'i 15 günlük ve ikisi 10 günlük kapatma cezalarıydı. 580 sayıdan 486'sı hakkında dava açıldı ve mahkemeler tarafından gazetecilere ve yazı işleri müdürlerine toplam 147 yıl hapis ve 21 milyar TL para cezası verildi.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Türkiye'nin *Özgür Gündem*'in ifade özgürlüğünü kullanmasını korumak için gerekli koruyucu ve kollayıcı adımları atmadığı ve 20 Aralık 1993'deki arama ve gözaltı operasyonu ve sayısız yargılama ve mahkumiyetle, ki bunlar yasal amaçlar açısından uygunsuz ve haksızdır, gazete üzerinde baskı kurduğu sonucuna ulaştı. Tüm bu gerçeklerin bir sonucu olarak gazete, yayınına son verdi ve bundan dolayı da Konvansiyon'un 10. Maddesi ihlal edildi.

Hükümet'in *Özgür Gündem*'in PKK'nin bir kurumu olduğu iddiası ile ilgili olarak Mahkeme şunları belirtti:

"Mahkeme, işleyen bir demokrasinin önkoşulu olarak ifade özgürlüğünün kilit önemine dikkat çeker. Gerçekte, bu hakkın etkin kullanımı sadece Devlet'in müdahale etmeme yükümlülüğüne değil ama aynı zamanda bireylerle ilişki içinde bu hakkın korunmasına dönük atılacak pozitif adımlara bağlıdır. Mahkeme, Hükümet'in, *Özgür Gündem*'in ve çalışanlarının PKK'yi desteklediği ve onun propaganda aracı gibi yayın yaptıkları iddiası ile karşılaştı. Bu, doğru bile olsa, şiddet de dahil, kanunsuz hareketlerin araştırılmaması ve gerekiyorsa bunlara karşı koruyucu önlemler alınmaması için bir gerekçe olamaz. Mahkeme, Hükümet'in, *Özgür Gündem*'in ifade özgürlüğünü kullanmasını korumak için pozitif yükümlülükleri ile uyumlu davranmadığı sonucuna vardı."¹⁰⁵

10 Aralık'taki *Özgür Gündem* binalarına yapılan polis operasyonu ile ilgili olarak Mahkeme şunlara dikkat çekti:

"Mahkeme, gazetenin iki gün engellenmesi ile sonuçlanan operasyonun, başvuruda bulunanın ifade özgürlüğünü kullanmasına ciddi bir müdahale olduğunu tespit etti. Operasyonun 10. Madde'nin ikinci paragrafında belirtilen, suçun ve karışıklığın

¹⁰⁵ *Özgür Gündem-Türkiye* (App. No. 23144/93) (16 Mart 2000, para. 43, 45 ve 46)

önüne geçme amacıyla “yasalarda belirtilen” prosedüre uygun yapıldığı kabul edilmektedir. Buna karşın, bu amaca uygun şekilde hareket edilmediği tespit edilmiştir. Gazetenin arşivine, belgelerine ve kitaplığına el koymak için haklı bir gerekçe olamaz. Ayrıca Mahkeme ahçı, temizlikçi ve kaloriferci de dahil binada bulunan herkesin gözaltına alınması ile ilgili bir açıklama elde edememiştir. Gazetede çalışmayan 40 kişinin o anda orada olması kötü bir amacın veya bir suçun delili olamaz... İfade özgürlüğünün kullanımının kısıtlanması ile ilgili gereklilikler inandırıcı bir şekilde belirtilmelidir. Mahkeme, yetkililer tarafından yapılan bu arama operasyonunun demokratik bir toplumda yasal amaçları yerine getirmek için gerekli olmadığı sonucuna vardı.”¹⁰⁶

Gazetenin çeşitli sayıları hakkında yetkililerin aldığı yasal önlemler ile ilgili olarak, Mahkeme, “düzgün bir demokrasinin işletilmesi için basının oynadığı önemli role” işaret etti.

“Şiddet tehdidine karşı veya karışıklığın veya suçun önlenmesi için ulusal güvenliği ve toprak bütünlüğünü korumak gibi Devlet’in hayati çıkarlarını basının es geçmemesi gerekiyorsa da, politik konularda haberleri ve fikirleri iletmek, birilerini rahatsız etse bile, onun görevidir. Sadece basının bu tip haberleri ve fikirleri verme görevi yoktur; aynı zamanda toplumun da bunları alma hakkı vardır. Basın özgürlüğü topluma, siyasi liderlerin fikirleri ve tavırları ile ilgili düşüncelerini oluşturma konusunda en iyi yollardan birini sunar.”¹⁰⁷

“Mahkeme, devlet yetkililerinin sahip oldukları üstün pozisyon nedeniyle, cezai süreçleri işletmemelerinin bir gereklilik olduğunu belirtir. Demokratik bir toplumda yetkililer provakatif

¹⁰⁶ *ibid.* para. 49-50.

¹⁰⁷ *ibid.* para. 58.

veya hakaret içerse de eleştirilere karşı hoşgörülü olmak zorundadır.”¹⁰⁸

“... halkın, Türkiye’nin güneydoğusundaki durum ile ilgili farklı açılardan bilgilenme hakkı vardır, bu fikirler yetkililer için kabul edilmez olsa bile. Mahkeme, bölgedeki ciddi karışıklıklara karşın, ayrılıkçı Kürt hareketini destekleyen ifadelerin bölgedeki durumu kaçınılmaz olarak şiddetlendirdiği konusunda ikna olmamıştır. Bazı yazıların tek taraflı ve önyargılı bir şekilde yetkilileri çok sert eleştirmesine ve güvenlik güçleri hakkında haksız suçlamalarda bulunmasına karşın, Mahkeme, bunların şiddet kullanımını savunduğu veya tahrik ettiği şeklinde değerlendiremeyeceğini düşünmektedir. Verilen cezaların ağırlığını da dikkate alarak, Mahkeme, gazetenin ifade özgürlüğüne getirilen kısıtlamaların güdülen amaca uygun olmadığı ve “demokratik bir toplumda gereklilik” olarak öne sürülemeyeceği sonucuna vardı.”¹⁰⁹

□ 11. Madde – Örgütlenme özgürlüğü hakkı

• Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP)-Türkiye¹¹⁰

Anayasa Mahkemesi 14 Temmuz 1993’de, partinin programında belirtilen içeriğin ve amaçların devletin ve milletin top-
rak bütünlüğünü ve laik yapısını yıkmayı hedeflediği gerekçesi ile Özgürlük ve Demokrasi Partisi’nin (ÖZDEP) kapatılmasına karar verdi. ÖZDEP’in hem Anayasa’yı hem de 2820 Numaralı Siyasi Partiler Yasası’nın 78, 81, 89. Maddeleri’ni ihlal ettiği saptandı.

ÖZDEP, kapatılmasının ve yöneticilerinin başka siyasi

¹⁰⁸ *ibid.* para. 60.

¹⁰⁹ *ibid.* para. 70.

¹¹⁰ *Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP)-Türkiye* (App. No. 23885/94) (8 Aralık 1999)

partilerde görev almasının yasaklanmasının, Avrupa Konvansiyonu'nun 11. Maddesi'nde garanti altına alınan örgütlenme özgürlüğü hakkının çiğnenmesi olduğunu iddia etti.

8 Aralık 1999'da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, ÖZDEP'in kapatılmasıyla üyelerinin örgütlenme hakkının çiğnendiğine ve bunun güdülen amaca uygun olmadığına ve demokratik bir toplum için gereksiz olduğuna karar verdi. Buna bağlı olarak da Avrupa Konvansiyonu'nun 11. Maddesi ihlal edilmiştir. Mahkeme şunları belirtti:

“ÖZDEP'in programını araştırdığında, Mahkeme, şiddet, ayaklanma veya başka biçimlerde demokratik ilkeleri reddeden ifadelerle rastlamadı. Mahkeme'nin görüşüne göre bu mutlaka göz önünde tutulması gereken çok önemli bir husustur. Tersine, partinin programında, hazırlanan politik proje hayata geçtiği zaman demokratik kurallara göre yönetilme gerekliliği vurgulanmıştır. Herşey bir yana, program ÖZDEP'in “evrensel ilkelere göre seçilmiş halkın temsilcilerinden oluşacak bir demokrasi kurtulayı toplamayı” amaçladığını ve Kürt sorununa Helsinki Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu ve Evrensel İnsan Hakları Sözleşmesi gibi uluslararası antlaşmalara sıkı sıkıya bağlı, barışçıl ve demokratik bir çözümü savunduğunu yazmaktadır.”¹¹¹

Mahkeme ayrıca şu yorumda bulunmuştur:

“... Mahkeme, daha önce de demokrasinin ilkelerinden birinin, ülkenin sorunlarının, çok rahatsız edici olsa bile, şiddete başvurmadan, diyalog ile çözülmesi olduğunu belirtmişti. Demokrasi, ifade özgürlüğüne dayanır. Bu bakış açısına göre, sadece ülke nüfusunun bir kısmının durumunu tartışmak, siyasi hayatta demokratik kurallara göre ilgili herkesi tatmin edecek çö-

¹¹¹ *Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP)-Türkiye* (App. No. 23885/94) (8 Aralık 1999, para. 40)

zümleler bulmak için politik arenada yer almayı amaçlıyor diye bir politik grubu yasaklamanın hiç bir gerekçesi olamaz.”¹¹²

□ 13. Madde – Etkili bir hukuki yol hakkı

Türkiye ile ilgili bir dizi davada, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, bireyin şüpheli bir şekilde ölmesi, kaybolması veya işkence yapıldığını iddia etmesi halinde, etkili bir hukuki yol hakkının (13. Madde) başka hukuki yollar olabilir önyargısı olmadan “sorumluların teşhisine ve cezalandırılmasına varacak kapsamlı ve etkili bir soruşturmanın” yapılmasını gerektirdiğini belirtmişti.

1997 ve 1998’de etkili bir hukuki yol hakkının ihlal edildiğinin saptandığı sekiz dava vardır: *Menteşe-Türkiye*,¹¹³ *Selçuk-Türkiye*,¹¹⁴ *Aydın-Türkiye*,¹¹⁵ *Ergi-Türkiye*,¹¹⁶ *Kurt-Türkiye*,¹¹⁷ *Kaya-Türkiye*,¹¹⁸ *Tekin-Türkiye*¹¹⁹ ve *Yasa-Türkiye*.¹²⁰ Bu davalar aynı zamanda yaşam hakkının (2. Madde), işkencenin yasaklanmasının (3. Madde), özgürlük ve güvenlik hakkının (5. Madde) ve özel ve aile hayatına saygı hakkının (8. Madde) ihlalini kapsamaktadır. 1999’da yaşam hakkının ihlal edilmesi (2. Madde) ile ilgili iki davada daha, etkili bir hukuki yol hakkının da çiğnendiğine karar verildi: *Çakıcı-Türkiye*¹²¹ ve *Tanrıkulu-Türkiye*.¹²²

¹¹² *ibid.* para. 44.

¹¹³ *Menteşe-Türkiye* (1998) 28 EHRR 595

¹¹⁴ *Selçuk-Türkiye* (1998) 26 EHRR 447

¹¹⁵ *Aydın-Türkiye* (1998) 25 EHRR 251

¹¹⁶ *Ergi-Türkiye* (App. No. 23818/94) (23 Temmuz 1998)

¹¹⁷ *Kurt-Türkiye* (1999) 27 EHRR 373

¹¹⁸ *Kaya-Türkiye* (1999) 28 EHRR 1

¹¹⁹ *Tekin-Türkiye* (App. No. 22496/93) (8 Temmuz 1998)

¹²⁰ *Yasa-Türkiye* (1999) 28 EHRR 408

¹²¹ *Çakıcı-Türkiye* (App. No. 23657/94) (8 Temmuz 1999)

¹²² *Tanrıkulu-Türkiye* (App. No. 23762/94) (8 Temmuz 1999)

• *Aydın-Türkiye*¹²³

*Aydın-Türkiye*¹²⁴ davasında, Mahkeme başvuruda bulunanın gözaltında güvenlik güçleri mensuplarınca işkence görmesini ve tecavüz edilmesini 3. Madde'nin ihlali olduğuna karar verdi. Bunun dışında Mahkeme şunlara dikkat çekti:

"13. Madde, iç hukukta başka hukuki yolların olmasına bakmaksızın, Devlete işkence iddiaları ile ilgili kapsamlı ve etkili bir soruşturma açma yükümlülüğü getirmektedir."¹²⁵

Aydın davasında, Mahkeme, savcının tecavüz olayının geçtiği iddia edilen yere gitmemesini, soruşturmanın başında sanığı sorgulamamasını veya mağdurun veya aile bireylerinin gözetimine alınıp alınmadığını netleştirmemesini, tüm bunların hepsini, Türkiye'nin etkili bir hukuki yol sağlama yükümlülüğünü ihlal etmesi olarak kabul etmektedir. Mahkeme, özellikle savcının "jandarma karargahında delil aramasının ve güvenlik güçleri mensuplarına karşı ayrıcalıklı davranışlarının soruşturma için ciddi bir eksiklik olduğunu" belirtti."¹²⁶

• *Çakıcı-Türkiye*¹²⁷

13. Madde ihlali iddiası ile ilgili olarak başvuruda bulunan, kardeşi Ahmet Çakıcı'nın kaybolması ile ilgili etkili bir hukuki yoldan mahrum bırakıldığından şikayet etti. Kardeşinin kaybedilmesi ile ilgili ağır ve yüzeysel bir soruşturmanın yürütüldüğünü belirtti ve özellikle savcının doğrudan orjinal gözetli kayıtlarını incelememesine ve görevsizlik kararı verirken Ahmet Çakıcı'nın cesedinin bir çatışma sonrasında bulunduğunu belirten rapora inanmasına dikkat çekti.

¹²³ *Aydın-Türkiye* (1998) 25 EHRR 251

¹²⁴ *Aydın-Türkiye* (1998) 25 EHRR 251

¹²⁵ *ibid.* para. 103.

¹²⁶ *ibid.* para. 106.

¹²⁷ *Çakıcı-Türkiye* (App. No. 23657/94) (8 Temmuz 1999)

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi başvuruda bulunanın şikayetlerine hak verdi ve şunları açıkladı:

“Mahkeme, mevcut davada Komisyon’un, kayıtları tutulmamış gözaltı, kötü muamele ve başvuruda bulunanın kardeşinin kaybolması ile ilgili bulgularının Çakıcı’nın bu olaylar sırasında öldüğü kanısını uyandırdığı fikrindedir. Yaşamın işkence ve kötü muameleye karşı korunması hakkına verdiği temel önem ile ilgili olarak, 13. Madde, iç hukukta mevcut başka hukuki yollarla ilgi önyargılara kapılmadan, Devletler’e, şikayette bulunanın etkin bir şekilde soruşturma sürecine dahil olacağı ve sorumlu olanların teşhis edilip cezalandırılmasına kadar uzanacak kapsamlı ve etkili soruşturmalar yürütme yükümlülüğü getirmektedir. ... Mevcut davada, yetkililerin başvuruda bulunanın kardeşinin kaybolması ile ilgili etkili bir araştırma yapma yükümlülüğü vardır. ... Mahkeme, ilgili Devlet’in bu yükümlülüğünü yerine getirmediğini tespit etmiştir ve bunun sonucunda olası başka hukuki yolların da önü kesilmiştir. Sonuç olarak, Konvansiyon’un 13. Maddesi ihlal edilmiştir.”¹²⁸

• *Tanrıkulu-Türkiye*¹²⁹

Dr. Zeki Tanrıkulu, 2 Eylül 1993’de Kaymakam Dağı’nda vuruldu. Onun Devlet güvenlik güçleri tarafından veya onların göz yumması sonucu öldürüldüğü ve öldürülmesi ile ilgili hiçbir adli soruşturmanın yapılmadığı iddia edildi. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, dava dosyasındaki materyallerin Dr. Zeki Tanrıkulu’nun güvenlik güçleri tarafından veya onların göz yumması sonucu öldürüldüğüne karar verilmesine olanak tanımadığını belirtti. Buna karşın, yetkililer Dr. Tanrıkulu’nun ölüm nedenleri ile ilgili etkili bir soruşturma yürütmediği için 2. Madde’nin ihlal edildiği sonucuna vardı. Mahkeme, çatışmadan kısa bir sü-

¹²⁸ *ibid.* para. 113-114.

¹²⁹ *Tanrıkulu-Türkiye* (App. No. 23762/94) (8 Temmuz 1999)

re sonra olay yerine gelen üç polisin yürüttüğü ilk soruşturmada çeşitli eksiklikler saptadı. Mahkeme, onların hazırladığı raporun gerçek dışı ve aydınlatıcı olmadığına karar verdi. Başvuruda bulunanın ifadesinin olaydan bir yıl sonra bile alınmadığını ve onunla konuşmak için hiç bir çabada bulunulmadığını saptadı. Ayrıca olay yerinde hiç fotoğraf çekilmediğini ve çok az adli tıp bilgisinin toplandığını da saptadı. Mahkemenin otopsiyi yapan iki doktorun uzmanlığı ile ilgili de ayrıca şüpheleri vardır.

Ayrıca yetersiz soruşturmalar nedeniyle başvuruda bulunanın Konvansiyon'un 13. Madde'sinde belirtilen etkili bir hukuki yolu kullanamadığı da iddia edilmiştir. Hükümet cezai ve idari hukuk yolları açısından düzeltme yolları olduğunu ama başvuruda bulunanın bunları kullanmadığını belirtmiştir.

8 Temmuz 1999'da Mahkeme şunları söylemiştir:

"Yaşamın korunması hakkına temel bir önem veren 13. Madde, gerektiğinde tazminata ek olarak, şikayette bulunanın da etkin bir şekilde soruşturma sürecine katılacağı ve hayat hakkını ortadan kaldırma konusunda sorumlu olanların teşhis edilip, cezalandırılacağı kapsamlı ve etkili bir soruşturma yapılmasını gerektirmektedir. Mevcut dava ile ilgili delillerin temelinde, Mahkeme, başvuruda bulunanın kocasının ölümünü Devlet görevlilerinin gerçekleştirdiği veya buna gözyumduğu şüphelerinin kanıtlanmadığına karar vermiştir. Daha önceki davalarda da belirtildiği gibi, yine de bu, 2. Madde ile ilgili şikayetin 13. Madde'nin bir amacı olarak "kabul edilebilir" olarak değerlendirilmesini engellemez. Bu bağlamda, başvuruda bulunanın kocasının bir faili meçhul cinayet kurbanı sayılacağı ve bundan dolayı da başvuruda bulunanın "kabul edilebilir iddiaları" olduğunu gözlemlemiştir. Bundan dolayı, yetkililerin başvuruda bulunanın kocasının ölümünün nedenleri ile ilgili etkili bir soruşturma yapma yükümlülükleri vardır. Yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı, 2. Madde'de sözedilen soruşturma yükümlülüğünden daha geniş bir gereklilik olarak 13. Madde'ye uyumlu etkili bir cezai

soruşturma yürütülmemiştir. Sonuç olarak Konvansiyon'un 13. Maddesi ihlal edilmiştir."¹³⁰

□ 25. Madde – Bireysel başvuru hakkı

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde görülen davaların ikisinde, başvuruda bulunanlar veya avukatlarının şikayetlerini eski İnsan Hakları Komisyonu'na ilettikleri için baskı gördükleri ve bu yüzden de eski 25. Madde'nin (bireysel başvuru hakkı)¹³¹ ihlal edildiği saptanmıştır: *Kurt-Türkiye*¹³² ve *Ergi-Türkiye*.¹³³ Bir başka davada da, *Tanrıkulu-Türkiye*,¹³⁴ yetkililerin, başvuruda bulunanın şikayetlerini başarılı bir şekilde iletmesini engelleyecek ve Komisyon'a yapılan başvuru üzerine (ve dolaşısıyla da başvuruda bulunanın inanırlığı üzerine) şüphe düşürecek çabalar gösterdiği görülmüştür.

• *Kurt-Türkiye*¹³⁵

Güvenlik güçleri, 23 Kasım'da Türkiye'nin güneydoğusundaki Ağılı köyünde 25 Kasım'a kadar süren bir operasyon düzenledi. Bu zaman zarfında, birçok ev yakıldı. 24 Kasım 1999'da askerler Uzbeyir Kurt'u ararken, köylüler okul bahçesinde toplandılar. Askerler sonunda onu buldu ve gözaltına aldı. Bir sonraki gün, Kurt'un annesi onu yaklaşık 10 asker ve 5 - 6 korucunun arasında gördü, yüzünde yediği dayaktan dolayı oluşmuş yaralar ve morluklar vardı. Daha sonra, Kurt soğuktan şikayet ettiği için annesi ona bir mont verdi ama yanında kalmasına izin vermediler. Oğlunun yanından ayrıldı ve bir daha onu görmedi.

¹³⁰ *ibid.* paras. 117-119.

¹³¹ Avrupa İnsan Hakları Konvansiyon'unun 25. Maddesi'nin yerini şu anda 34. Madde almıştır.

¹³² *Kurt-Türkiye* (1999) 27 EHRR 373

¹³³ *Ergi-Türkiye* (App. No. 23818/94) (23 Temmuz 1998)

¹³⁴ *Tanrıkulu-Türkiye* (App. No. 23763/94) (8 Temmuz 1999)

¹³⁵ *Kurt-Türkiye* (1999) 27 EHRR 373

Kurt'un annesi bu olaylarla ilgili Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na bir başvuruda bulundu. Komisyon'un Hükümete başvurması ile ilgili olarak yetkililer tarafından birkaç kez sorgulandı. 9 Aralık 1994'de Bismil savcısı ile görüştüktan sonra, Diyarbakır İnsan Hakları Derneği'ne, adına yapılan tüm açıklamaları reddettiğini bildirdi. 6 Ocak ve 10 Ağustos 1995'de, başvuruda bulunan, notere gidip edip Komisyon'a yaptığı başvuruyu geri alan bir ifade imzaladı.

Ancak prosedür işlemeye devam etti ve 25 Mayıs 1998'de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Türkiye'nin Avrupa Konvansiyonu'nun 3, 5 ve 13. Maddelerini ihlal ettiği kararını verdi. Buna ek olarak Mahkeme, Türkiye'nin 25(1). Madde'ye göre uyması gereken yükümlülüklerini de ihlal ettiğini belirtti:

"Mahkeme, Hükümet'e yapılan başvurunun hemen sonrasında başvuruda bulunanın savcı ile görüşmesinin ve yapılan bu iki açıklamanın, başvuruda bulunanın kendi insiyatifiyle yapıldığına ikna olmamıştır. Ne de başvuruda bulunanın 6 Ocak ve 10 Ağustos 1995 tarihinde Bismil'deki notere kendi insiyatifi ile gittiği hususunda tatmin olmuştur. Komisyon'un gözlemlediğine göre, başvuruda bulunan, notere üniformalı bir asker tarafından götürülmüş ve Komisyon'a yaptığı başvuruyu geri aldığına dair işlem için notere para ödememiştir. Hükümetin öne sürdüğü gibi, bu ziyaretlerde devletin dahli olmadığı söylenemez. Yukardaki nedenlerden ötürü, Mahkeme, başvuruda bulunanın 25. Madde'de garanti altına alınan bireysel başvuru hakkının özgürce kullanımı kapsamında, Komisyon'a yaptığı başvuru ile ilgili açıklamalar yapması için dolaylı ve uygunsuz baskılara maruz kaldığını düşünmektedir."¹³⁶

Ek olarak, yetkililerce Kurt'un avukatına, başvuru ile ilgili yaptığı açıklamalardan dolayı yasal işlemler yapıldı. Mahke-

¹³⁶ *ibid.* paras.162-163.

me, başvuruda bulunanın temsilcilerini yasal işlemlerle tehdit ederek Komisyon'un işleyişine müdahale etmenin yetkililerin görevi olmadığını belirtti. Başvuruda bulunanın avukatının yargılanmakla tehdit edilmesi gerçekleşmese bile, Mahkeme, tehditin bizzat kendisini başvuruda bulunanın bireysel başvuru hakkına bir müdahale olarak görmüş ve Türkiye'nin 25. Madde'ye göre uyması gereken yükümlülüklerine uygun davranmadığına karar vermiştir.

• *Tanrıkulu-Türkiye* ¹³⁷

Başvuruda bulunan, Konvansiyon'un 25(1). Maddesi'nde belirtilen kişisel başvuru hakkını kullanırken ciddi baskılarla karşılaştığından şikayet etti. Başvuruda bulunan, Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde Başsavcı tarafından ifadesi alınmasından sonra üç ayrı konuda kaygı duyduğunu öne sürdü. Birincisi, görüşmenin amacı başvuruda bulunanı, Komisyona yaptığı şikayet ile ilgili sorgulamaktı. İkincisi, Başsavcı tarafından yazılan ifadelerin tam olarak gerçeği yansıtmamasıydı. Üçüncüsü ise, başvuruda bulunana gösterilen imzalı, ki bu imzanın kendisine ait olup olmadığı sorulmuştur, vekalet yetkisinin ilgili Hükümet'e Komisyon tarafından gönderilen doküman ile aynı olmamasıydı.

8 Temmuz 1999'da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi şunları belirtti:

"Mahkeme eski 25. Madde tarafından ortaya konan bireysel başvuru sisteminin etkin işleyişinin ve başvuruda bulunanların veya bulunacakların şikayetlerini geri çekmeleri veya değiştirmeleri konusunda baskıyla karşılaşmadan Konvansiyon organları ile serbestçe iletişim kurmalarının çok önemli olduğunu tekrar eder. Bu bağlamda "baskı" sadece direkt zorlamaları ve bariz gözdağlarını içermez, ama aynı zamanda başvuruda bulu-

¹³⁷ *Tanrıkulu-Türkiye* (App. No. 23763/94) (8 Temmuz 1999)

nanı Konvansiyon'daki hukuk yollarından vazgeçirmek için tasarlanan uygunsuz, dolaylı davranışları veya ilişkileri de kapsar. ... Mahkeme, başvurunun geçerliliği ve dolayısıyla da başvuruda bulunanın inandırıcılığı üzerine şüphe düşürmek için yetkililerin kasıtlı çabalar gösterdiği fikrindedir. Yetkililerin yukarıda tarif edilen hareketleri, başvuruda bulunanın iddialarını başarılı bir şekilde iletmemesinin engellenmesi çabasından ve bundan dolayı da çok önemli bireysel başvuru hakkının kısıtlanmasından başka bir şey değildir. Önceden olanların ışığında, Mahkeme, ilgili Devlet'in Konvansiyon'un eski 25(1). Maddesi'nde belirtilen yükümlülüklerini yerine getiremediğini düşünmektedir."¹³⁸

□ 26. Madde – İç hukuk yollarının tüketilmesi

Bazı davalarda Hükümet, Komisyon'a ve Mahkeme'ye başvuruda bulunanın şikayet başvurusundan önce iç hukuk yollarını tüketmediğini iddia etti. Buna cevaben, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi güneydoğuda uygulanan yargı sisteminin yetersiz olduğunu belirtti.

Aksoy-Türkiye,¹³⁹ *Menteşe ve Diğerleri-Türkiye*¹⁴⁰ ve *Selçuk ve Asker-Türkiye*¹⁴¹ davalarında, Mahkeme, 26. Madde'deki iç hukuk yollarının tüketilmesi kuralına göre Devlet'e karşı şikayetlerini uluslararası yargı veya hakem konumundaki organlara iletecek olanların ulusal yargı sistemi tarafından sunulan bütün yolları kullanması gerekse de, aynı 26. Madde'ye göre, yetersiz ve işlevsiz bir iç hukuk söz konusu olduğunda, ilgili başvuruları kabul etmek konusunda hiçbir kısıtlama olmadığı fikrindedir. Buna ek olarak, "uluslararası hukukun kabul görmüş genel kural-larına" göre, başvuruda bulunanı iç hukuk yollarını tüketmek zo-

¹³⁸ *ibid.* para. 130-133.

¹³⁹ *Aksoy-Türkiye* (1997) 23 EHRR 553.

¹⁴⁰ *Menteşe ve Diğerleri-Türkiye* (1998) EHRR 595.

¹⁴¹ *Selçuk ve Asker-Türkiye* (1998) EHRR 477.

runluğundan kurtaracak “özel durumlar” olabilir; ulusal yetkililerin bir soruşturma yapmaması veya Devlet görevlilerinin yaptıkları işkence veya eziyet iddiaları ile ilgili yardımda bulunmaması böylesi bir neden olabilir.

Yukarıda belirtilen davalarda, Mahkeme, “özel durumların” var olduğu ve bunun sonucu olarak da iç hukuk yollarının tüketilmemesinin, şikayetlerin Komisyon’a ve Mahkeme’ye iletilmesini engellemiyeceği fikrindeydi. Mahkeme, buna karşın bunun, Türkiye’nin güneydoğusunda mevcut hukuk yollarının işe yaramadığını belirten genel bir karar olarak görülemeyeceğini veya bu bölgeden başvuruda bulunacakların 26. Madde’de belirtilen mevcut ve işleyen iç hukuk yollarına müracaat etme yükümlülüğünden kurtulacağı anlamına gelmediğini vurguladı.

IV- YASALAR VE OLAĞANÜSTÜ HAL

A. Giriş

II. Bölüm'deki tarihsel çerçevede belirtildiği gibi, 1984'den beri Türkiye'de, sadece ülkenin güneydoğusu ve büyük şehirlerdeki tekil şiddet olayları ile sınırlı olsa da, etkili silahlı bir çatışma ortamı vardır. 1987'de Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), Türkiye'nin güneydoğusunda Hükümet'in şiddetle karşılaştığı dokuz ilde Olağanüstü Hal ilan etti. Ekim 1997'de TBMM üç ilde Olağanüstü Hal'in kaldırılmasını oyladı ama ziyaretimizin gerçekleştiği tarihe kadar diğer altı şehirde hala yürürlükteydi. Bu bölümde Hükümet'in PKK ile savaşırken dayandığı hukuki çerçeveyi inceleyeceğiz.

B. Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu'nun 15. Maddesi

"1. "Savaş ya da ulusun yaşamını tehdit eden diğer kamusal tehlike zamanlarında herhangi bir Yüksek Sözleşmeci Taraf, bu Konvansiyon çerçevesindeki yükümlülüklerinden sapma teşkil eden önlemleri, bunların kesin biçimde durumun gerektirdiği ölçüde ve uluslararası hukuktan doğan diğer yükümlülüklerle aykırı olmayacak türde önlemler olması koşuluyla, alabilir.

2. Bu hüküm çerçevesinde, savaşta hukuka uygun tasarruflar sonucu gerçekleşen ölümler hariç 2. Madde'den veya 3, 4. Madde'den (1. Paragraf) ve 7. Madde'den hiçbir sapma yapılmayacaktır.

3. Sapma yapmaya ilişkin bu hakkını kullanan herhangi bir Yüksek Sözleşmeci Taraf, almış bulunduğu önlemler ve bunların gerekçeleri konularında Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ni tam olarak bilgilendirecektir. Yüksek Sözleşmeci Taraf ayrıca, bu tür önlemlerin yürürlüğünün sona erdiği ve Konvansiyon hükümlerinin yeniden tamamen uygulamaya konduğu tarih hakkın-

da da Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ni bilgilendirecektir.¹⁴²

Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu'nun 15. Maddesi üye ülkelere Konvansiyon'dan doğan yükümlülüklerinden sapma ve bazı hakları ve özgürlükleri, bunları ihlal ettiği öne sürülmeden, kısıtlama yapma izni vermiştir. Yine de önemli olarak, herhangi bir sapmanın "savaş veya ulusun yaşamını tehdit eden diğer kamusal tehlike zamanlarında" olması ve "durumun gerektirdiği ölçüde" olması gerekmektedir. Bu son gereklilik, koşulların 15. Madde'nin uygulanmasını gerektirecek düzeyde olmasını ve eğer koşullar böyleyse de Konvansiyon'un yükümlülüklerinden yapılan sapmaların ihtiyaçlarla orantılı olmasını gerektirmektedir.

6 Ağustos 1990'da Avrupa Konseyi Türkiye Daimi Temsilcisi, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne, Türkiye'nin Avrupa Konvansiyonu'nun 5, 6, 8, 10, 11 ve 13. Maddeleri'nden sapma niyetini belirten bir nota gönderdi.¹⁴³ 12 Mayıs 1992'de Türkiye

¹⁴² Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu, 5. Madde

¹⁴³ Sapma Notası'nda şunlar belirtilmekteydi:

"1. Türkiye Cumhuriyeti, Güneydoğu Anadolu'da son aylarda genişliği ve yoğunluğu artan ve Konvansiyon'un 15. Maddesi'nde belirtilen anlamda ulusun yaşamını tehdit eden bir seviyeye ulaşmış, ulusal güvenliği tehdit eden bir durumla karşı karşıyadır. 1989 boyunca 136 sivil ve 1453 güvenlik güçleri mensubu dış kaynaklı terörist faaliyetler sonucu öldürülmüştür. Sadece 1990'ın başından itibarenki sayılar ise 125 sivil ve 96 güvenlik güçleri mensubudur.

2. Ulusal güvenliğe dönük tehdit esas olarak Güneydoğu Anadolu'da ve kısmen de komşu şehirlerde meydana gelmektedir.

3. Terörist faaliyetlerin yoğunluğu ve çeşitliliği yüzünden ve böyle faaliyetlerle mücadele etmek için, Hükümet sadece güvenlik güçlerini kullanmamakta ama Türkiye Cumhuriyeti'nin diğer bölgelerinden ve hatta yurtdışından yapılan zararlı dezenformasyonlarla ve sendikalar haklarının kötüye kullanılması ile mücadele etmek için adımlar atmaktadır.

4. Bu gaye ile, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Anayasa'nın 121. Mad-

Daimi Temsilcisi, Genel Sekreter'e Sapma Notası'nın kapsamının sadece Konvansiyon'un 5. Maddesi ile sınırlandırıldığını yazdı. Ne Mahkeme ne de Komisyon, Türkiye'nin 5. Madde'de belirtilen yükümlülüklerinden sapmasının geçerliliğini sorguladı. Örneğin 1996'daki *Aksoy-Türkiye*¹⁴⁴ davasında, Komisyon, "bu bölgedeki büyük tehditin ışığında Komisyon, sadece Türkiye'nin güneydoğusunda ulusun yaşamını tehdit eden olağanüstü bir halin varolduğu sonucuna varabilir"¹⁴⁵ kararına varmıştı. Buna karşın, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, hem Türkiye'nin yaptığı sapmanın kapsadığı alanı kısıtladı hem de bu sapma ile atılan adımların durum tarafından sıkı sıkıya gerekmediğini belirtti.

*Sakık ve Diğerleri-Türkiye*¹⁴⁶ davasında, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Türkiye'nin yaptığı sapmanın kapsadığı alanı, uygulamaları Türkiye'nin güneydoğusundaki bölgelerle, özellikle Sapma Notası'nda belirtilen yerlerle, sınırlandırarak, kısıtladı. Bu davada başvuruda bulunanlar 5(1), 5(3), 5(4) ve 5(5). Maddeler'in (kişinin özgürlüğü ve güvenliği) ihlal edildiğinden şikayet ettiler. Şikayetlerin sebebi, "bölücülük" ve "Devlet'in bütünlüğünü yıkmaya çalışmak" suçlamasıyla gözaltına alınmaları ve tutuklanmalarıdır. Başvuruda bulunanlar, polisdeki gözaltılarının hukuksuzluğundan, uzunluğundan ve adli bir yenden incelemenin imkansızlığından ve tazmin haklarının olmamasından şikayet ettiler.

Hükümet, Türkiye'nin 15. Madde'de belirtilen sapma hakkını kullandığını ve bundan dolayı da 5. Madde'yi ihlal etmiş

desi'ne dayanarak 10 Mayıs 1990'da 424 ve 425 Numaralı Kanun Hükümünde Kararnameler'i yayınladı. Bu Kararnameler, Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Konvansiyonu'nun aşağıda belirtilen maddelerinden doğan haklardan sapmalara neden olabilir: 5, 6, 8, 10, 11 ve 13. Maddeler..."

¹⁴⁴ *Aksoy-Türkiye* (1996) 23 EHRR 553.

¹⁴⁵ *ibid.* para. 572

¹⁴⁶ *Sakık ve Diğerleri-Türkiye* (1998) 26 EHRR 662.

olmadığını öne sürdü. Mahkeme aynı fikirde değildi. 15. Madde’de bahsedilen sapmanın uygulanabilirliği ile ilgili olarak Mahkeme şunları belirtti:

“Aksoy-Türkiye davasının kararında Mahkeme, zaten Türkiye’nin güneydoğusundaki ciddi terörizm sorununa ve buna karşı Devlet’in etkili önlemler almasındaki zorluklara işaret etmiştir. Bu bağlamda Mahkeme, Kürdistan İşçi Partisi’nin Türkiye’nin güneydoğusundaki geniş ve etkili faaliyetlerinin, adı geçen bölgede “ulusun hayatını tehdit eden kamusal bir olağanüstü hal” yarattığı kararını vermiştir. Yine de 15. Madde, Konvansiyon’daki yükümlülüklerden sapmalara ancak “durum tarafından sıkı sıkıya gerektiği ölçüde” izin vermiştir. Mevcut davada Mahkeme, eğer söz konusu sapmanın bölgesel sınırlarını belirlerken, sapmanın etkisi Türkiye’nin bir başka parçasına, sapma notasında adı geçmeyen yerlere, genişletilirse, bu, şartın koşullarına ve amacına karşı çalışmak demektir, diye karar vermiştir. Bundan dolayı bu sapma, dava gerçeklerinin mantığına uymamaktadır.”¹⁴⁷

*Demir ve Diğerleri-Türkiye*¹⁴⁸ davasında, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, başvuruda bulunanların onaltı-yirmi üç günlük, ne bir hakim ne de diğer adli makamların önüne çıkarılma olanakları olmayan *incommunicado* gözaltısının, Olağanüstü Hal Bölgesi’nde “durum tarafından sıkı sıkıya gerektiği ölçüde” olmadığına hükmetti. Bu davada başvuruda bulunanlar 5(3). Madde’deki haklarının (kişinin özgürlüğü ve güvenliği) çiğnenmişinden şikayetçi oldular. Şikayetler, PKK isimli yasadışı örgütün aktif militanı olmak suçuyla gözaltına alınmalarından kaynaklanmaktadır. Başvuruda bulunanlar, polisdeki uzun gözaltıdan şikayet etmektedirler. Hükümet, Türkiye tarafından Konvan-

¹⁴⁷ *ibid.* paras. 38-39.

¹⁴⁸ *Demir ve Diğerleri-Türkiye* (App. No. 21380/93, 21381/93 ve 21383/93) (23 Eylül 1998)

siyon'un 15. Maddesi'ne göre verilen Sapma Notası dolayısıyla bir 5(3). Madde ihlalinin vuku bulduğunun iddia edilemeyeceğini belirtti. Mahkeme, PKK'nin Türkiye'nin güneydoğusundaki şiddet eylemlerinin orada "ulusun yaşamını tehdit eden bir kamusal olağanüstü hal" yarattığını kabul etti. Buna karşın Mahkeme, söz konusu gözaltının iç hukuka uygun olması veya sorgunun veya soruşturmanın tamamlanmamış olması gerçeğinin, 15. Madde'ye dayanılarak 5(3). Madde'den bir sapmayı haklı çıkartmayacağı fikrindedir. Dahası, bu kadar uzun gözaltı süreleri göz önüne alındığında, terörizmin sebep olduğu zorlukları ileri sürmenin bir gereği yoktur.

C. Olağanüstü Hal Düzeni - Anayasal Çerçeve

Anayasa'nın 120. Maddesi olağanüstü hal ilanı yetkisini tanımlar:

"Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin ortaya çıkması veya şiddet olayları sebebiyle..."¹⁴⁹

Anayasa'ya göre, olağanüstü hal sadece Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu tarafından Milli Güvenlik Konseyi'nin de görüşü alındıktan sonra ilan edilebilir. Olağanüstü Hal ilanı bir veya bir kaç bölgeyi veya tüm ülkeyi kapsayabilir ama her halükarda altı aylık bir süreyi aşamaz.¹⁵⁰ Olağanüstü Hal ilanı kararı derhal TBMM'ye onaylanmak üzere gönderilmelidir. TBMM Olağanüstü Hal'in süresini değiştirebilir, Bakanlar Kurulu'nun talebi ile her seferinde en fazla dört ay uzatılabilir veya olağanüstü hali kaldırabilir.¹⁵¹

¹⁴⁹ Türkiye Anayasası, 120. Madde.

¹⁵⁰ *ibid.*

¹⁵¹ *ibid.* 121. Madde.

Anayasa'nın 15. Maddesi'ne göre, olağanüstü hal ilanından sonra II. Bölüm'de garanti altına alınan temel hak ve hürriyetlerin uygulanması kısıtlanabilir veya askıya alınabilir.¹⁵² Anayasa'da belirtilen garantilerden sapmalar içeren önlemler alınırken uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerin ihlal edilmemesi gerekmektedir. Buna karşın, "kişinin yaşama hakkına, maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz."¹⁵³ Suç ve cezalar geçmişe yürütülemez ve suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz.¹⁵⁴

Türkiye Anayasası'nın 148. Maddesi'ne göre "olağanüstü hallerde, sıkıyönetim ve savaş hallerinde çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin şekil ve esas bakımından Anayasa'ya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesinde dava açılamaz"¹⁵⁵

D. Olağanüstü Hal Düzeni – Yasal Çerçeve

Olağanüstü Hal ilan edildikten sonra, temel hak ve özgürlüklerin nasıl kısıtlanacağı veya askıya alınacağı, durumun gerektirdiği önlemlerin nasıl ve ne ölçüde alınacağı, devlet memurlarına ne yetkiler verileceği, memurların statülerinde ne tür değişiklikler yapılacağı ve olağanüstü hal düzeninin nasıl idare edileceği kanunlarla, özellikle de Olağanüstü Hal Kanunu ile belirlenmiştir.¹⁵⁶ Olağanüstü hal sırasında gerektiği zaman, Olağanüstü Hal Yasası'na göre Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu'nun kararname yayınlama yetkisi vardır. Bu kararnameler olağanüstü halin gerektirdiği her konuda olabi-

¹⁵² II. Bölüm için bakınız Ek A

¹⁵³ *ibid.* 15. Madde

¹⁵⁴ *ibid.*

¹⁵⁵ *ibid.* 148. Madde.

¹⁵⁶ *ibid.* 121. Madde.

lir ve TBMM tarafından onaylandıktan sonra kanun hükmündedir.¹⁵⁷

Olağanüstü hal kararnamelerini ele almadan önce, anayasal ve yasal çerçeve üzerine yorumlarda bulunmamız gerekmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin olağanüstü hal ile ilgili yukarıda belirttiğimiz sınırlamalarına ek olarak, bizim görüşümüze göre, anayasal olarak olağanüstü hal sırasında yayınlanan kararnamelerin aleyhine mahkemelerde dava açılabilmesi yanlıştır.¹⁵⁸ Olağanüstü hal sırasında yayınlanan kararnameler, Bölge Valileri'ne çok geniş yetkiler tanımaktadır. Bu yetkiler normal yetkilerden çok daha kolay kötüye kullanılabilir. Heyet, ilke olarak bu tip kararnamelere demokrasilerde hukuki olarak ihtiyaç olabileceğini kabul etmekle beraber, biz bu kararnameleri, örneğin gerekli veya toplum çıkarlarına uygun olmadığı gerekçesiyle, yargılayacak bir gücün olması zorunluluğuna inanıyoruz.

Bundan dolayı biz, Türkiye Anayasası'nın 148. Maddesi'nin, 121. Madde'ye göre yayınlanan kararnameler aleyhine Anayasa Mahkemesi'nde dava açılmasına izin verecek şekilde değiştirilmesini öneriyoruz.

Şimdi Olağanüstü Hal Kararnameleri'ne dönebiliriz. Heyetin özellikle ilgilendiği üç alan vardır.

1. Bölge Valileri ve Olağanüstü Hal

Olağanüstü Hal Yasasına göre, güneydoğu bölgesi ile ilgili iki temel kararname yayınlanmıştır. İlki, Türkiye'nin güneydoğusundaki onbir ilden onunda bir Olağanüstü Hal Valiliği kuran 285 numaralı Kararname (10 Temmuz 1987). Kararnamenin 4(b) ve (d) Maddesi'ne göre tüm özel tim, güvenlik güçleri ve Jandar-

¹⁵⁷ *ibid.*

¹⁵⁸ *ibid.* 148. Madde.

ma Asayiş Komutanlık'ı Bölge Valisi'ne bağlıdır. İkincisi, Bölge Valileri'ne sıkıyönetime özgü çok geniş yetkiler veren 430 numaralı Kararname (16 Aralık 1990). Bu karar Bölge Valisi'ne sadece il valileri üzerinde bir yetki vermemiş, aynı zamanda onlara basına kısıtlama getirme, izinsiz arama yapma ve toplum düzeni açısından tehdit oluşturduğu düşünülen kişileri, ki bunlara hakimler ve avukatlar da dahildir, yaşadıkları yerlerden sürgün etme yetkisi vermiştir.

Bu geniş yetkilerin yanında, 16 Aralık 1990 tarihli 430 numaralı Kararname'nin 8. Maddesi şunları belirtmektedir:

“Kararnamelerde kendilerine verilen yetkilerin kullanılması ile ilgili olarak Bölge Valisi'nin veya olağanüstü hal bölgesindeki İl Valileri'nin kararları veya davranışları ile ilgili onlara karşı hiçbir cezai, mali veya yasal sorumluluk suçlaması yapılamaz ve bundan dolayı da hiç bir adli yetkiliye başvurulamaz. Bu, bireylerin hiç bir neden olmadan uğradıkları hasarlar için Devlet'ten tazminat talep etme hakkına bir engel değildir.”¹⁵⁹

8. Madde, valilerin görevlerini yerine getirirken suistimal yapma riskini artırmaktadır. Bölge ve İl Valileri'ne böylesi olağanüstü geniş yetkiler verildiği ve bu yetkiler temel hak ve özgürlükleri kısıtlayacak bir düzeyde olduğu için, Bölge ve İl Valileri'nin kararları ve hareketlerinden sorumlu olması gerektiğini düşünüyoruz. Üst seviyedeki yetkililerin dokunulmazlığı, yasaları ve düzeni korumakla görevli alt seviyedeki memurların yasalara uymamasını cesaretlendirecektir.

Biz bundan dolayı, 16 Aralık 1990 tarihli ve 430 Nolu Kararname'nin 8. Maddesi'nin, Bölge ve İl Valileri'nin Olağanüstü Hal durumundan kaynaklanan görevleri ile ilgili kararları ve hareketleri nedeniyle sahip oldukları dokunulmazlık hakkını kaldırarak şekilde değiştirilmesini öneriyoruz.

¹⁵⁹ Olağanüstü Hal Yasası'na göre yayınlanan 430 Numaralı Kararname'nin (16 Aralık 1990) 8. Maddesi.

2. Polis Dokunulmazlığı ve Olağanüstü Hal

(424, 425 ve 430 Numaralı Kararnameler tarafından değiştirilen) 285 Numaralı Kararname, Terörle Mücadele Yasası'nın Olağanüstü Hal Bölgesi'nde tatbikini belirler. Bu sayede, güvenlik güçleri mensuplarının yargılanma kararı savcılardan alınmış ve idari heyetlere verilmiştir. Bu kurullar güvenlik güçlerinin de başı olan Bölge ve İl Valileri'nin etkisi altındadır. Dokunulmazlık, güneydoğudaki illerde önemli bir problem olarak kalmaktadır. Devletin sıradan organlarının elinden yasal yetkilerini almak sadece dokunulmazlık havasını cesaretlendirir. Bunun dışında başka bir gerekçe göremiyoruz.

Bundan dolayı biz, 285 Nolu Kararname'nin, Olağanüstü Hal Bölgesi'nde suç işleyen güvenlik güçleri mensuplarının soruşturulması ve yargılanması yetkisini, Olağanüstü Hal bölgesindeki idari kurullar yerine savcılara verilecek şekilde değiştirilmesini öneriyoruz.

3. Olağanüstü Hal Bölgesi'nde Gözaltı

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 18 Aralık 1996'da *Aksoy-Türkiye*¹⁶⁰ davasındaki kararını takiben, 6 Mart 1997'de Türkiye, gözaltı prosedürünü değiştirdi. Bu değişiklik, işkence ve kötü muamele ile mücadelenin bir adımı olarak sunuldu. Değişiklik, Olağanüstü Hal Bölgesi kapsamındaki illerde gözaltı süresini maksimum 30 günden 10 güne indirdi.

Biz, Hükümet'in Olağanüstü Hal Bölgesi kapsamındaki illerde maksimum gözaltı süresini kısaltma kararını selamlıyoruz. Buna karşın, biz kısaltılmış olsa bile 10 günlük bir gözaltının hala haksız bir özgürlükten alıkoyma olduğunu ve işkence ve kötü muamelenin bir sorgu aracı olarak kullanılmasına yol aç-

¹⁶⁰ Aksoy-Türkiye (1996) 23 EHRR 553.

cağını düşünüyoruz.

**Bundan dolayı biz, Türk Ceza Muhakemeleri Kanununun,, Olağanüstü Hal kapsamındaki illerde gözaltı süresi-
ni maksimum 48 saate indirilecek şekilde değiştirilmesini
 oneriyoruz.**

**Heyet ayrıca, PKK'nin silah bırakma ve barışçıl   -
z m arama kararını takiben, TBMM'nin, yakın gelecekte,
Türkiye'nin güneydoğusundaki altı ilde sürmekte olan ola-
đan st  hal uygulamasını kaldırmasını  onermektedir.**

V- MAHKEMELER VE YETKİLERİ

Türk yargı sistemi genel mahkemeler (ağır ceza, sulh ve idari), askeri mahkemeler ve anayasa mahkemesinden oluşmaktadır. Bu bölüm mahkemelerin örgütlenişini, görevlerini ve yetkilerini incelemektedir. Türkiye ayrıca, Devlet Güvenlik Mahkemeleri olarak bilinen, ayrı bir ihtisas mahkemeleri sistemine sahiptir. Bu VI. Bölümün ana konusunu oluşturmaktadır.

Anayasa Mahkemesi

Anayasa'nın 146 - 155 maddeleri, devletin en yüksek mahkemesi olan Anayasa Mahkemesi'nin kuruluşu ile ilgilidir.¹⁶¹ Anayasa Mahkemesi yedi asil ve dört yedek üyeden oluşmaktadır. Cumhurbaşkanı iki asil ve iki yedek üyeyi Yargıtay'dan, iki asil ve bir yedek üyeyi Danıştay'dan ve birer asil üyeyi de Askeri Yargıtay, Yüksek Askeri İdare Mahkemesi ve Sayıştay'dan atama yetkisine sahiptir. Cumhurbaşkanı ayrıca bir üyeyi üniversite öğretim görevlileri arasından ve üç üye ve bir yedek üyeyi de tecrübeli devlet görevlileri ve avukatlar arasından atar.¹⁶²

Anayasa'nın 148. Maddesi'ne göre, Anayasa Mahkemesi yasaların, kanun hükmünde kararname ve parlamento iç tüzüğünün Anayasaya uygunluğunu araştırır. Bunu Cumhurbaşkanı veya Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin beşte birinin talebi ile yapar. Ama bireylerin Anayasa Mahkemesi'ne başvurmalarını sağlayan hiçbir düzenlemenin olmadığını gördük. Ayrıca, Anayasa Mahkemesi'nin olağanüstü hal, sıkıyönetim ve savaş

¹⁶¹ Anayasa'nın 146. - 155. Maddeleri

¹⁶² *ibid.* 146. Madde.

zamanında çıkarılan kararnamelerle ilgili dava açma yetkisinin olmadığına da dikkat ettik.

Şunları öneriyoruz:

(1) Anayasa'nın, bireylerin de herhangi bir konunun anayasaya uygunluğu ile ilgili Anayasa Mahkemesi'ne başvuruda bulunmalarına imkan tanıyacak şekilde değiştirilmesini

(2) Anayasa'nın; olağanüstü hal, sıkıyönetim ve savaş zamanında çıkarılan kararnamelerin Anayasa Mahkemesinde ele alınmasına imkan tanıyacak şekilde değiştirilmesini

Anayasa Mahkemesi, en yüksek mahkeme olarak, görevleri ile ilgili suçlarda Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu üyelerini ve yargı mensuplarını yargılama yetkisine sahiptir.¹⁶³

Bir yasanın anayasaya aykırılığına dair itiraz, yasanın yürürlüğe girmesinden itibaren altmış gün içinde yapılmalıdır.¹⁶⁴ Anayasa Mahkemesi'nin kararları mutlak çoğunluk ile alınır, bunun tek istisnası anayasa değişiklikleri ile ilgili olanlardır; bunlarda üçte ikilik çoğunluk aranmaktadır.¹⁶⁵ Anayasa Mahkemesi'nin yasama ve hükümet kararnamelerine dair aldığı kararlar kesindir.¹⁶⁶

Genel Mahkemeler

Olağan İlk Derece Mahkemeleri

Davaların büyük çoğunluğu ceza, hukuk ve idare mahkemeleri tarafından ele alınmaktadır. Yargı sisteminin en altında önemsiz şikayetler ve suçlarla ilgili kararlar veren sulh hakimle-

¹⁶³ *ibid.* 148. Madde.

¹⁶⁴ *ibid.* 151. Madde. Heyet bu şartın yararını sorgulanır bulmaktadır.

¹⁶⁵ *ibid.* 149. Madde.

¹⁶⁶ *ibid.* 153. Madde.

ri yer almaktadır. Tek hakimli ceza mahkemeleri, hafif para ve kısa hapis cezası verilen hafif ve önemsiz suçlara bakmaktadır. Nüfusu minimum 2,000 olan her yerleşim biriminde en az bir tane tek hakimli mahkeme vardır; mahkeme sayısı yerel nüfusa göre değişmektedir. Üç hakimli ceza mahkemeleri, büyük davalara ve ciddi suçlara bakmaktadır. Türkiye mahkemelerinde jüri sistemi yoktur; hakimler kararlarını avukatlar ve savcılarının sunduğu delillere dayanarak, gerçekleri değerlendirerek verirler.

Yargıtay

Anayasa'nın 154. Maddesi'ne göre, kurulan Yargıtay, sulh ve ceza gibi alt mahkemelerin, verdiği kararların tekrar ele alınabileceği tek yetkili merciidir.¹⁶⁷ Türkiye birçok yargı sisteminde mevcut olan bir ara itiraz mahkemesine sahip değildir. Yargıtay üyeleri, birinci dereceden sivil ve ceza mahkemeleri hakimleri ve savcıları arasından Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (VI. Bölüm'de açıklanacaktır) tarafından atanmaktadır.¹⁶⁸ Birinci Başkan, birinci başkan yardımcısı ve daire başkanları, Yargıtay üyeleri arasından dört yıllık bir süre için Yargıtay Genel Kurulu tarafından seçilir. Görev sürelerinin sonunda tekrar seçilebilirler.

Heyete, Adalet Bakanı'nın esasa ve kanuna yapılan itirazlara bakacak bir istinaf mahkemesi kurmaya hazırlandığı bildirildi. Bu mahkeme hayata geçtikten sonra, Yargıtay, sadece kanunlarla ilgili itirazları karara bağlayacak son temyiz makamı olacaktır.

¹⁶⁷ *ibid.* 154. Madde. Yargıtay tek bir mahkeme değildir. Tersine, görevleri birbirinden bağımsız bir dizi daireden oluşmaktadır. Her Daire'nin kendi dava yükü vardır.

¹⁶⁸ *ibid.* 154. Madde. Türkiye'deki bir hakim veya savcı ilk olarak beşinci dereceden göreve başlar. Tecrübesi ve birikimi arttıkça derece derece terfiler bunu izler. Birinci dereceden hakim ve savcılar Türkiye'deki en tecrübeli ve birikimli olanlardır.

Danıştay

Anayasa'nın 155. Maddesi'ne göre, Danıştay, alt idari mahkemeler tarafından verilen kararların tekrar görüşüleceği son merciidir.¹⁶⁹ İdari uyuşmazlıkları ele alma ve talep edilirse, Başbakan ve Bakanlar Kurulu tarafından yapılan atamalar hakkında görüş bildirme ve imtiyazların verildiği atama kurallarını ve koşullarını ve antlaşmaları inceleme yetkisine sahiptir. Danıştay üyelerinin dörtte üçü birinci dereceden idari hakim ve savcılar arasından Hakimler ve Savcılar Yüksek kurulu tarafından atanır. Geri kalan dörtte bir üye ise, Cumhurbaşkanı tarafından atanır. Danıştay'ın Başkanı, Başsavcısı, başkan yardımcıları ve daire başkanları, Danıştay üyeleri arasından Danıştay Genel Kurulu tarafından dört yıllık bir süre için seçilir. Görev sürelerinin sonunda tekrar seçilebilirler.¹⁷⁰

Uyuşmazlık Mahkemesi

Uyuşmazlık Mahkemesi, genel mahkemeler ile idari ve askeri mahkeme kararları arasındaki uyuşmazlıkları çözmekle yetkilidir.¹⁷¹

Askeri Mahkemeler

Askeri Birinci Aşama Mahkemeleri

Askeri Birinci Aşama Mahkemeleri, askeri yasalar ve silahlı kuvvetler mensupları ile ilgili davalara bakarlar. Ayrıca, örneğin silahlı kuvvetlerin manevi şahsiyetine hakaret veya halkı askerlikten soğutmak¹⁷² gibi, sivillerle ilgili davalara da bakmak-

¹⁶⁹ *ibid.* 155. Madde.

¹⁷⁰ *ibid.*

¹⁷¹ *ibid.* 158. Madde

¹⁷² Örneğin, 1998 Temmuzunda askeri mahkeme, orduya hakaret ettiği iddia edilen bir yazıdan dolayı radikal İslamcı 'Akit' gazetesi muhabiri ve sorumlu yazışları müdürü Yaşar Kaplan ve Murat Balıbey'i 14 ay hapse mahkum etti.

tadırlar. Bu konularla ilgili çok dar bir bakış açısı vardır. Heyete, Türk yasalarında sivillerin askeri mahkemelerde yargılanmasına imkan veren 11 suçun olduğu bildirildi. Bu, hiçbir şekilde kabul edilemez bir durumdur.

Bundan dolayı biz, Türk askeri mahkemelerinin yetkilerinin sadece askeri personelin görev başında işlediği suçları kapsayacak şekilde daraltılmasını öneriyoruz.

Askeri Yargıtay

Askeri mahkemelerin kendi temyiz sistemi vardır. Anayasa'nın 156. Maddesi'ne göre kurulan Askeri Yargıtay, Askeri Birinci Aşama Mahkemeleri'nin vermiş olduğu kararları gözden geçirecek son merciidir.¹⁷³ Askeri Yargıtay üyeleri, Askeri Yargıtay Genel Kurulunca birinci derece askeri hakimler arasından her bir boş üyelik için belirlenen üç aday arasından Cumhurbaşkanı tarafından seçilir. Askeri Yargıtay Başkanı, Başsavcısı, İkinci Başkanı ve daire başkanları Askeri Yargıtay Üyeleri arasından rütbelerine ve kıdemlerine bakılarak atanır. Bu mahkemenin kararları kesindir.

Yüksek Askeri İdare Mahkemesi

Yüksek Askeri İdare Mahkemesi, askeri personelle ilgili eylemlerden veya askeri hizmetle ilgili konulardan doğan uyuşmazlıkları denetliyen ilk ve son merciidir.¹⁷⁴

¹⁷³ Türkiye Anayasası'nın 156. Maddesi.

¹⁷⁴ *ibid.* 157. Madde

VI- DEVLET GÜVENLİK MAHKEMELERİ SİSTEMİ

A. Giriş

Anayasa Mahkemesi, genel mahkemeler ve askeri mahkemelere ek olarak, Türkiye’de, Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM’ler) olarak bilinen ihtisas mahkemeleri vardır. Bu mahkemeler devletin güvenliğini tehdit eden politik ve önemli suçlar ile ilgilenir. Suçların büyük bir kısmı şiddet kullanımı, uyuşturucu madde kaçakçılığı, yasadışı örgüt üyeliği veya yasak düşünceleri benimsemek veya yaymak ile ilgilidir. DGM’ler Türkiye’nin sekiz şehrinde kurulmuştur.¹⁷⁵

DGM’ler, ilk olarak 1973’de o zamanki mevcut Anayasa’ya göre kurulmuştur.¹⁷⁶ Anayasa Mahkemesi 1976’da kanunu iptal etti ve DGM’lerin yetkisine bir süre için son verdi. Ama 1980 askeri darbesini takiben DGM’leri tekrar kuran yeni bir Anayasa kabul edildi. Mevcut Anayasa’nın 143. Maddesi Devlet Güvenlik Mahkemeleri ile ilgilidir ve onları ihtisas mahkemeleri olarak tanımlar:

“Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, hür demokratik düzen ve nitelikleri Anayasa’da belirtilen Cumhuriyet aleyhine işlenen ve doğrudan doğruya Devletin iç ve dış güvenliğine ilgilendiren suçlara bakmakla görevli Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulur”¹⁷⁷

¹⁷⁵ Ankara, İstanbul, İzmir, Diyarbakır, Adana, Konya, Trabzon ve Van’da DGM vardır.

¹⁷⁶ Bak 1962 Anayasası’nın 136. Maddesi ile uyumlu 1773 numaralı Kanun (1973).

¹⁷⁷ Türkiye Anayasası’nın 143. Maddesi

Devlet Güvenlik Mahkemeleri; bir başkan, iki asil ve iki yedek üye, bir Cumhuriyet başsavcısı ve yeterli sayıda savcı yardımcısından oluşmaktadır.¹⁷⁸ 18 Haziran 1999'da Türk parlamentosu, Anayasa'nın 143. Maddesi'ni askeri hakimleri tüm DGM'lerden çıkartacak şekilde değiştirmeye karar verdi. Bu değişikliğin ışığında, artık DGM'lerde yargı heyetinin tümü sivil-lerden oluşmaktadır. Tüm DGM mensupları dört yıllık bir süre için atanmaktadır ve bu sürenin sonunda tekrar atanabilirler.¹⁷⁹

Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin verdiği kararlara yapılacak itirazları incelemekle yetkili merci, sadece devlet güvenliğine karşı işlenen suçlara bakan bir dairesi olan Yargıtay'dır.¹⁸⁰

Tüm bu bölüm boyunca şu yorumu yapmak zorunda olduğumuzu hissediyoruz; politik nedenlerle özgürlükleri elinden alınanlara politik olmayanlara göre çok daha az koruma sağlayan farklı bir yargı rejiminin devam etmesini haklı gösterecek hiç bir gerekçe görmüyoruz. Kanunları uygulamak ve düzeni sağlamakla yükümlü olanların, genel ceza mahkemelerinin görevlilerine ve uygulamalarına güvenmemeleri için hiç bir neden yoktur.

Bundan dolayı biz, DGM'lerin kaldırılmasını ve görevlerinin mevcut ceza mahkemelerine devir edilmesini öneriyoruz. Bunun olmaması durumunda, DGM'de yargılananların haklarının, genel ceza mahkemelerinde yargılananlarla uyumlu hale getirilmesi ve uluslararası normlar, özellikle de Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu, düzeyine çıkarılması gerekmektedir.

¹⁷⁸ *ibid.* 143. Madde.

¹⁷⁹ *ibid.*

¹⁸⁰ *ibid.*

B. Devlet Güvenlik Mahkemeleri ve Yargı Bağımsızlığı

1. Yargı Bağımsızlığı ve Askeri Hakimin Çıkarılması

1999 Haziran'ından önce, DGM heyeti iki sivil ve bir de askeri hakimden oluşmaktaydı. Sivilleri yargılayan askeri bir üyenin varlığı, mahkemenin kurulduğu tarihten beri, gerek ülkede yaşayanların gerekse de uluslararası kuruluşların eleştirilerinin hedefi olmuştur. Bu eleştiriler, DGM heyetinde askeri bir hakim varlığının bağımsız ve tarafsız yargılamaların temel şartlarına ters olduğu gerçeğinde odaklanmaktadır.

Bu bağlamdaki ciddi ve mantıklı eleştiriler, ilk olarak askeri hakimlerin atanması ile ilgili şartlarda yoğunlaşmaktadır. Askeri hakimler, DGM'de görev yaptıkları süre zarfında bile, askeri komutanlarının gözetiminde kaldılar.¹⁸¹ Mahkeme'ye askeri üyelerden oluşan özel bir komite tarafından dört yıllık bir süre için atanıyorlardı ve yeniden atanabilmeleri komitenin hakim görevi sırasındaki performansı ve yeteneği hakkındaki izlenimlerine bağlıydı.¹⁸² Aynı zamanda, Adalet ve Savunma Bakanlar'ı askeri hakimlerin rütbe ve maaşlarının belirlenmesinden sorumludur.¹⁸³ Bu değerlendirme ve atama süreçleri çıkar çatışmalarının yükselmesine potansiyel hazırlar. Basitçe, kendisi ile ilgi-

¹⁸¹ Bak, 357 Nolu Askeri Hakimler Kanunu, Bölüm 18, 29, 38.

¹⁸² 357 Nolu Askeri Hakimler Kanunu, Ek bölüm 8'e göre, Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin Askeri Hakimler Kanunu'na tabi olan üyeleri, Genel Kurmay'ın Personel Dairesi Başkanı ve Adli Müşviri'nden, ilgili kişinin bağlı bulunduğu kuvvet komutanlıklarının Personel Dairesi Başkanı ve Adli Müşaviri'nden ve Savunma Bakanlık'ının Askeri Hukuk İşleri Dairesi Başkanı'dan oluşan bir komite tarafından atanacaktır. (İncal- Türkiye davası (ECHR, 41/1997/825/1031, 9 Haziran 1998) sırasında çevrilmiştir.)

¹⁸³ Bak, 357 Nolu Askeri Hakimler Kanunu, ek bölüm 7 (İncal-Türkiye davası (ECHR, 41/1997/825/1031, 9 Haziran 1998) sırasında çevrilmiştir.)

li karar verecek komutanının baskısını üzerinde hissetmeyecek çok az askeri hakim vardır; hepsi dört yılda bir yeniden bir değerlendirmeye tabi tutulmayı ve yeniden atanmayı bekler. Ayrıca mahkemelerin bağımsızlığının, Türk Ordusu'nun gerek yasaların uygulanmasındaki gerek politikadaki ağırlığı tarafından tehdit edildiğine dönük kuvvetli eleştiriler vardır.

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, askeri bir hakim varlığının, sanığın bağımsız ve tarafsız yargılama hakkını ihlal ettiğine karar verdi. *İncal-Türkiye*¹⁸⁴ davasında, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin Avrupa Konvansiyonu'nun 6(1) Maddesi'ni ihlal ettiğine karar verdi:

“Komisyon, Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin muhtevası ile ilgili olarak verdiği bu kararda, askeri hakimlerin atama ve değerlendirilmesinin belirli sorunlar doğurduğu ve sergilemeleri gereken bağımsız görüntüye şüphe düşürdüğü fikrindedir. Bu bağlamda, Komisyon, askeri hakimlerin, bir subay olarak, komutanlarına bağlı olduğuna dikkat çekmektedir... Dahası, askeri bir hakim, silahlı kuvvetlerin kendi iç disiplin kuralları ile ilgili olmayan bir sivil karşı işleyen bir yargı sürecine dahil olması, bu yargı sürecinin istisnai doğasını belirtir ve bu, silahlı kuvvetlerin askeri olmayan bir yargılamaya müdahalesi olarak görülebilir; demokratik bir ülkede, bağımsızlık veya tarafsızlıkla ilgili hiçbir şüphe olmamalıdır.”¹⁸⁵

9 Haziran 1998'de, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Devlet Güvenlik Mahkemesi heyetindeki askeri bir hakim varlığının, Avrupa Konvansiyonu'nun 6(1). Maddesi'nde güvence altına alınan yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığı ilkesini çiğnediğine karar verdi. *İncal-Türkiye* davası ile ilgili kararında Mahkeme şöyle diyordu:

¹⁸⁴ *İncal-Türkiye* davası (Komisyon Raporu 25.2.97).

¹⁸⁵ *İncal-Türkiye* davası (Komisyon Raporu 25.2.97, para. 74-77).

“Başvuruda bulunan, İzmir Devlet Güvenlik Mahkemesi hakimlerinden birinin askeri hakim olduğu için, dava ile hiç ilişkisi olmayan koşullardan aşırı derecede etkilenebileceğinden haklı olarak korkmaktadır... Sonuç olarak, başvuruda bulunanın, İzmir Devlet Güvenlik Mahkemesi’nin bağımsızlığından ve tarafsızlığından şüphe duyması için haklı nedenleri vardır. Bunlar 6(1). Madde’nin bir parçasıdır.”^{186 187}

*Çıraklar-Türkiye*¹⁸⁸ davasını kabul ederken, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, DGM’lerin “bağımsızlığının ve tarafsızlığının eksikliğinin görüldüğünü” belirtti. Aynı davanın 28 Ekim 1998 tarihli kararında *İncal-Türkiye* davasındaki sonucu tekrarladı.

8 Temmuz 1999’da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi aşğıdaki onüç davada karara vardı: *Ceylan-Türkiye*, *Aslan-Türkiye*, *Genger-Türkiye*, *Polat-Türkiye*, *Karataş-Türkiye*, *Erdoğan ve İnce-Türkiye*, *Başkaya ve Okçuoğlu-Türkiye*, *Okçuoğlu-Türkiye*, *Sürek ve Özdemir-Türkiye*, *Sürek-Türkiye (no1)* *Sürek-Türkiye(no3)*, *Sürek-Türkiye (no3)*, *Sürek-Türkiye (no 4)*. 13 davanın 9’unda Mahkeme, başvuruda bulunanların heyetlerindeki üç hakimden birinin askeri hakim olduğu Devlet Güvenlik Mahkemeleri’nde yargılandıkları için, onların Konvansiyon’un 6(1) Maddesinde belirtilen bağımsız ve tarafsız bir mahkemede yargılama haklarının çiğnendiğine karar verdi. Mahkeme, 9 Haziran 1998 tarihli *İncal-Türkiye* ve 28 Ekim 1998 tarihli *Çıraklar-Türkiye* davalarının kararlarında, Devlet Güvenlik Mahkemele-ri’ndeki askeri hakimin durumunun Devlet Güvenlik Mahkemesi’nin bağımsızlığını ve tarafsızlığını sorgulanır hale getirdiğine dikkat çekildiğini belirtti: örneğin, hali hazırda emirlerini yürüt-

¹⁸⁶ *İncal-Türkiye* davası ECHR41/1997/825/1031, para 72), 9 Haziran 1998.

¹⁸⁷ Orjinal metinde Mahkeme, Devlet Güvenlik Mahkemeleri’ni “State Security Courts” yerine “National Security Courts” olarak çevirmiştir.

¹⁸⁸ *Çıraklar-Türkiye* davası, (App. No. 70/1997/854/1061)(28 Ekim 1998).

meden alan orduya bağı olmaları gerçeği; askeri kurallara tabi olmaları gerçeği ve atamaları ile ilgili kararların büyük oranda idari yetkililer ve askeriye tarafından verildiği gerçeği. Mahkeme, bu davalardaki kararlarında farklı bir sonuca varmak için hiç bir neden görmedi ve baktığı dokuz davada 6(1). Madde'nin ihlal edildiğine karar verdi.

Heyet, Türk parlamentosunun, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararlarına uymak için, 18 Haziran tarihinde Anayasa'nın 143. Maddesi'ni değiştiren ve bu sayede DGM'lerdeki tüm askeri hakimleri çıkaran kararını selamlamaktadır.

Ama, DGM davalarında askeri hakimın yargı heyetinden çıkarılması, mahkemenin yapısal bağımsızlığını geliştirmesine rağmen, önemli eksikler hala bulunmaktadır.

2. DGMler ve 1982 Anayasası

Heyet, DGM'leri 1982 Anayasası ile uyumlu çalıştığı için, Anayasa'nın otoriter dilinin ve uygulamasının bu kurumu yürütme ve hükümetin politik silahlarından bağımsız olmayan bir görünüme ittiğini düşünmektedir, kaldı ki bu bazı davalarda gerçeğe dönüşür. Yasal sistemin böylesi bir politizasyonu, yargı bağımsızlığına taban tabana zıttır ve Türkiye'de yaşayan herkesin temel hak ve özgürlüklerinin altını oymaktadır.

1982 Anayasası'nın kati hükümleri ve altında yatan tonu, bireysel özgürlüklerin daraltılması pahasına ulusal güvenliği ve Türk Devleti'nin bölünmez bütünlüğünü korumaktadır. Örneğin, Anayasa'nın 5. Maddesi şunu ilan eder:

“Devletin temel amaç ve görevleri, Türk Milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak...”¹⁸⁹

¹⁸⁹ Türkiye Anayasası'nın 5. Maddesi.

Ayrıca, Anayasa'nın 13. Maddesi:

"Temel hak ve hürriyetler, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, milli egemenliğin, Cumhuriyetin, milli güvenliğin, kamu düzeninin, ... korunması amacı ile ... Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak kanunla sınırlanabilir."¹⁹⁰

Anayasa'da bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin "kutsal Türk Devleti'nin"¹⁹¹ korunmasına göre ikinci planda sayılma vurgusu, bize göre, DGM sisteminin özünü teşkil etmektedir. Önerilerine gelen davalara bakarlarken DGM'ler, Anayasa'ya uygun ama hukuk düzeni ile hiç bağdaşmayacak amaçlar edindiler. Basitçe, politik davaları ele alırken, DGM'ler, bireysel özgürlükleri yok sayma pahasına, ulusal güvenliğin tesis edilmesinin tarafını tuttular. Onlar için, yaratılan ve bazı durumlarda kendilerinin yarattığı *ethos*, adınının da belirttiği gibi, Devlet ile vatandaş arasında tarafsız olmaktan ziyade "Devlet'in güvenliğini" tesis etmektir.

Bu durum, en açık şekilde, hiçbir yerde şiddete başvurmada politik düşüncelerini açıklayan bireylerin yargılanmasında görülür. 1982 Anayasası'nın genel dili ve ulusal güvenliğe yaptığı özel vurgusu, DGM savcılarına, özgür tartışmayı boğmak ve meşru politik muhalefeti cezalandırmak imkanı yaratmıştır. Düşüncenin ve Türkiye'nin ulusal çıkarlarına ters fikirle-

¹⁹⁰ ibid. 13. Madde. Ayrıca bk. 14. Madde: "Anayasada yeralan hak ve hürriyetlerden hiçbiri Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetinin varlığını tehlikeye düşürmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin bir kişi veya zümre tarafından yönetilmesini veya sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini sağlamak veya dil, ırk, din ve mezhep ayrımı yaratarak veya sair herhangi bir yoldan bu kavram ve görüşlere dayanan bir devlet düzenini kurmak amacıyla kullanılamaz"

¹⁹¹ Türkiye Anayasası'nın 1. Maddesi.

rin korunmasını reddeden otoriter anayasal hükümler, birçok entellektüelin, gazetecinin ve insan hakları savunucusunun, ifade özgürlüklerini kullanmaları sonucu yargılanmalarına neden olmuştur.¹⁹²

Örneğin, hükümet, Kürt kimliğinin politik ifadesini cezalandırmak için sürekli bir şekilde DGM'lerin yetkisine müracaat etmektedir. 1998'de *Ülkede Gündem*, (Kürt kimliğinin tanınmasını savunan bir gazete), yaklaşık 12,000\$ para cezasına çarptırıldı ve mahkeme tarafından 312 gün kapatıldı. Ocak 1998'de, İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesi gazeteci Haluk Gerger'i Türkiye'nin güneydoğusu ile ilgili yazdığı bir yazı dolayısıyla 20 ay hapse mahkum etti. Mart 1998'de, Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi Kürt Enstitüsü eski başkanı Şefik Beyaz'a 1995'deki seçim kampanyası sırasında "Kürtçe müzik çalarak bölücü propaganda yaptığı" için bir yıl hapis ve 100\$ para cezası verdi.

Müslümanların hükümeti eleştirmeleri de müeyyidelerle karşılaştı. Anayasa'nın başlangıç kısmına göre "laiklik ilkesinde belirtildiği gibi hiçbir şekilde din işleri ile devlet işleri birbirine karıştırılmamalıdır." Laiklik, DGM'lerin yorumu ile, şiddete karışmamış birçok İslami aktivistin cezalandırılmasına bahane olmuştur. Şubat 1998'de *Aczmendi* tarikatına mensup 128 kişiye "Atatürk'e hakaret ve güvenlik güçlerine karşı gelmek" suçla-

¹⁹² İnsan Hakları Derneği (İHD) İstanbul Şubesi'nin 24 Ekim 1998'de yaptığı açıklamada, Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin kaldırılmasını istedi. DGM'lerin şiddeti karışmayan muhalefete karşı kullanılmasına karşı çıktığı açıklamasında İHD, "Bugün 10,00'den fazla insan, resmi çizginin dışında fikirler ifade ettikleri ve politik düşünceleri dolayısıyla Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nde yargılanmaktadır. Hala Türk Ceza Yasası'nın 312. Maddesi ve Terörle Mücadele Yasası'nın 8. Maddesi'nden dolayı açılmış 6,000 dava dosyası vardır." demekteydi. (Turkish Daily News, 24 Ekim 1998).

masıyla yirmi ay ile altı yıl arasında hapis cezası verilmiştir. Onlar ilkin 1996'da Atatürk'ün kıyafet devrimine uymadıkları gerekçesi ile tutuklanmışlardı. Nisan 1998'de, Diyarbakır DGM Refah Partisi'nin önde gelen üyelerinden Recep Tayyip Erdoğan'ı 1997'de yaptığı bir konuşmada Ceza Yasası'nın 312. Maddesi'ne göre "etnik, ırkçı ve dini düşmanlık" yaptığı gerekçesi ile suçlu buldu. Recep Tayyip Erdoğan 10 ay hapis ve ömür boyu politikadan men ile cezalandırıldı.

DGM savcıları, sadece Kürt sorunu veya İslam'ın toplumdaki yeri ile ilgili açıklamaları ele almakla sınırlı kalmamışlardır. Mart 1998'de, şair Can Yücel "Cumhurbaşkanı'na hakaret ettiği" gerekçesi ile 1 yıl 2 ay hapis cezası aldı. Aynı yılın Temmuz ayında, karikatürist Doğan Güzel devleti eleştirdiği dört karikatüründe "devlete ve silahlı kuvvetlere hakaret ettiği" gerekçesi ile 3 yıl hapis cezası aldı -daha sonra cezası 16 aya indirildi. Ağustos ayında, oyun yazarı Mehmet Vahi Yazar, "orduya hakaret eden", Devlet'i dine karşıymış gibi gösteren bir oyunundan dolayı Ceza Yasası'nın 312. Maddesi'ne göre 24 yıl hapis ve para cezasına çarptırıldı. Oyunda oynayan dört aktöre de 16 yıl hapis ve para cezası verildi.

DGM'lerdeki bu ve diğer politik içerikli davalar, DGM sisteminin kendine amaç edindiği ve bağımsız bir yargının ilkelere, görünüşü ve de gerçeği ile hiç uymayan bir tarz ortaya koymaktadır. Gerçek anlamda, birçok DGM savcısı ve hakimi kendilerini Türk halkından ziyade Türk Devleti'nin koruyucusu olarak görmektedirler. Bu şekilde, DGM, bir kurum olarak, otoriter ve baskıcı tarzını devam ettirmek için devletin kullandığı bir araçtan fazla birşey değildir.

Bundan dolayı biz şunları öneriyoruz:

(1) 1982 Anayasası'nın insan haklarının korunmasına daha fazla vurgu yapacak ve Devlet Güvenlik Mahkemele-ri'nin politik arenaya girmesine yol açan ifadeleri çıkartılarak revize edilmesini,

(2) 1982 Anayasası'nın ve/veya kanunların şiddete başvurmadağı sürece insanların fikirlerini açıkladığı için cezalandırılmalarına engel olacak şekilde değıştirilmesini.

3. DGM hakim ve savcılarının atanması

DGM'lerdeki yargı bağımsızlığına dönük aynı derecede ciddi bir tehdit de, yürütmenin hakim ve savcılarının tayini, terfisi, yer değıştirmesi ve cezalandırılması üzerindeki yürütme etkisinin derecesidir. Ama, bu bağlamdaki eleştirilerin sadece DGM'ler ile ilgili olmadığı daha çok Türkiye'deki tüm hakim ve savcılarını ilgilendirdiğı gerçeğinden dolayı, bu konu ayrıntılı bir şekilde VII. Bölüm'de ele alınacaktır.

C. DGM Davalarında *Incommunicado** Gözaltı

İnsan hakları standartları açısından normal ceza mahkemeleri ile DGM'lerin işleyişi arasındaki farkın tek nedeni, DGM hakimleri ve savcılarının bağımsızlığının önündeki yapısal engeller değıldir. İki mahkeme sistemi arasındaki prosedür farklılıkları, DGM'de yargılananlara normal mahkemelerde yargılananlara göre çok daha az hak tanımaktadır.

1. DGM davalarında gözaltı süresi

DGM davalarında gözaltı süresi, herhangi bir yargılama olmadan, normal ceza mahkemelerine göre çok daha uzundur. Sıradan bireysel suçlar için gözaltı süresi maksimum 48 saattir. Mart 1997 öncesinde, Olağanüstü Hal Bölgesi dışında, DGM kapsamındaki suçlarla itham edilenler, herhangi bir yargılama olmadan, yedi gün (bireysel suçlar için) veya ondört gün (kollektif mahiyetteki suçlar için) gözaltında tutulabiliyordu. Olağanüs-

* Kimse ile görüştürülmeyerek.

tü Hal Bölgesi'nde bu süreler, herhangi bir yargılama olmadan, bireysel suçlar için 15 gün ve kollektif mahiyetteki suçlar için 30 gündür.¹⁹³ 6 Mart 1997'de, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin *Aksoy-Türkiye*¹⁹⁴ davasındaki kararını takiben, Türk Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu'nun gözaltı süresini belirleyen maddeleri, DGM kapsamındaki suçlarda herhangi bir yargılama olmadan yapılacak gözaltıları dört gün ile sınırlayacak şekilde değiştirildi. Savcının talebi ve hakim kararı ile bu dört günlük süre, Olağanüstü Hal Bölgesi dışında yedi gün ve bölge dahilinde 10 güne çıkarılabilir.¹⁹⁵

Gözaltı süresinin kısaltılmasını selamlamakla beraber, Heyet, yapılacak başka kısaltmaların kişi güvenliği hakkı açısından yararlı olacağını düşünmektedir.

Bundan dolayı biz, yasaların DGM kapsamındaki suçlarla ilgili gözaltı süresini maksimum 48 saate düşürecek şekilde değiştirilmesini öneriyoruz.

2. DGM davalarında gözaltı süresinin uzatılması

Gözaltı süresinin uzatılmasının bir savcı ve yetkili bir hakim tarafından istenmesinin gerekliliği, gözaltına alınanların kesin olarak belirlenmiş süreden daha fazla özgürlüklerinden mahrum edilmemesi içindir. Ama pratikte, DGM kapsamındaki gözaltılarda, böylesi bir koruma hayaldir.

İlkin, DGM kapsamındaki suçların doğası gereği, gözaltı süresinin uzatılmasının zemini hemen hemen her zaman yaratılabilir – terörizm iddiası her zaman kompleks bir suç olarak de-

¹⁹³ 2845 Nolu Yasa'nın 16. Maddesi.

¹⁹⁴ *Aksoy-Türkiye* davası (1996) 23 EHRR 533.

¹⁹⁵ Bak Ekim 1998 tarihli Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği'nin 14. Maddesi.

ğerlendirilmektedir.¹⁹⁶ Pratikte, polis ve jandarma¹⁹⁷ genellikle soruşturmayı tamamlamak için daha fazla zamana ihtiyaçları olduğu gerekçesi ile gözaltı süresinin uzatılmasını talep etmektedirler. Daha sonra başsavcı, hakimlerin bu isteğini dikkate alıp almama konusunda karar verir. Genellikle, suçun doğası ve/veya sanık sayısından dolayı, savcı gözaltına alınanın çıkarını gözönüne almadan veya polisin talebini iyice araştırmadan, talebi doğrudan hakime gönderir. Bundan sonra hakim uzatma talebini inceler ama gözaltına alınan kişi çok nadiren hakimın huzuruna getirilir veya temsil edilir. Bundan dolayı gerçekte, gözaltı süresinin uzatılıp uzatılmayacağı kararı sadece uzatma talebini içeren yazı temelinde alınmaktadır.

Diğer bir problem de gözaltı sürelerinin takip edilememesidir. Heyet, yasalarda belirtilen süreden daha uzun bir gözaltı süresi elde etmek için polisteki gözaltı kayıtlarının gerçek gözaltı gününden sonraki tarihe işlendiğine dair birçok şikayetle karşılaşmış. Dahası, gözaltı süresinin sınırları, gözaltındakine peş peşe suçlar yüklenerek hileyle uzatılabilir.

Bundan dolayı biz şunları öneriyoruz:

(1) polis gözaltısının uzatılması talebinin bir savcı tarafından iyice araştırılmasını sağlayacak gerekli önlemlerin alınmasını

¹⁹⁶ Türk kanunları terörizmi geniş ve yoruma açık ifadelerle tarif etmektedir. Terör ile Mücadele Yasası'nın 8. Maddesi "Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin toprağı ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü hedef alan yazılı ve sözlü propagandayı ve toplantıları, gösterileri ve mitingleri" terörizm kapsamında değerlendirmektedir. DGM'de yargılanan birçok kişi bu hükümden dolayı suçlanmaktadır.

¹⁹⁷ Türkiye'deki kanun uygulayıcı kuvvetler İçişleri Bakanlığı'na bağlı Polis ve Silahlı Kuvvetler'e bağlı Jandarma'dır. Türkiye'de yaklaşık 100,000 polis memuru ve 200,000 jandarma mevcuttur. Polis şehirlerde güvenliği sağlamakla sorumludur. Her kırsal yerleşim biriminde bir Jandarma bölgesi vardır ve kırsaldaki her köy ve kasabada da bir karakol.

(2) gözaltı süresinin uzatılması istenen herkesin sistimli bir şekilde bu talebi inceleyecek hakim huzuruna çıkarılmasını

3. DGM davalarında gözaltı ile yasal yardım alma arasındaki içbağ

Bir sanığın pratik ve etkili bir savunma yapabilmesi için yasal danışmanı ile iletişim kurma hakkına sahip olması gerekliliği aşıkardır. Bu hak, adli sürecin sadece mahkeme aşaması ile sınırlandırılmaz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, yasal bir danışmanla iletişim kurma hakkının adli sürecin ön soruşturma aşamasında uygulanmasını özellikle belirtmektedir.¹⁹⁸ BM Avukatların Rollerine Dair Temel İlkeler'in 7. İlkesi, "hükümetlerin, mahkemeye çıkarılmış olsun veya olmasın, tutuklanmış veya gözaltına alınmış herkese her durumda, tutuklama veya gözaltı tarihinden itibaren 48 saat içinde avukat ile görüşme hakkını sağlamak zorunda olduğunu" belirtmektedir.¹⁹⁹

Türk Ceza Yasası'nın 135. Maddesi'nde yapılan değişiklik, adi suçlarda tüm soruşturma boyunca avukat bulundurma hakkını tanıırken, DGM kapsamında gözaltına alınanlara böylesi bir hak tanınmamaktadır. Ekim 1998 tarihli Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği, DGM kapsamında gözaltına alınanların dört gün boyunca avukatla görüşemeyeceğini belirtmektedir. Adi suçlarda, yasal yardımı tanımladıktan sonra Genelgenin 20. Maddesi şunu belirtmektedir:

"DGM kapsamındaki suçlarda, gözaltına alınan kişi avukatı ile sadece gözaltı süresinin sonunda hakim kararı ile görüşebilir"²⁰⁰

¹⁹⁸ Bak *Imbrioscia-İsviçre* davası, (1993) 275 AİHM 133; *Murray-İngiltere*, (1996) 22 AİHM 29

¹⁹⁹ BM Avukatların Rollerine Dair Temel İlkeler'in 7. İlkesi.

²⁰⁰ Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği'nin 20. Maddesi (Ekim 1998)

Bu, DGM kapsamında gözültüne alınanların her davada, herşey bir yana, mahkemeye sunulacak ifadelerin alındığı hayati önem taşıyan ön soruşturma sırasında yasal yardım alma haklarının reddedildiği anlamına gelmektedir.

Heyetin, DGM kapsamında bir suç işlediği şüphesi ile gözültüne alınan kişilerin dört gün boyunca avukat ile görüşme haklarının reddedildiği ve bu nedenle de soruşturma boyunca yasal yardımdan mahrum kaldıklarına dair ciddi şüpheleri vardır. Gözültüne alınan birinin avukat ile görüşme olasılığı, özgürlüğünün kısıtlanması dışında temel hak ve özgürlüklerinin ihlal edilmesine karşı önemli bir garantidir. Adaletin çıkarı adına avukat ile görüşme hakkının belli bir süre için geciktirilmesinin istisnai olarak gerekli olabileceğini kabul etmekle birlikte, bu, bahsedilen tarzda uzun bir *incommunicado* gözültü olmamalıdır.

Bundan dolayı biz şunları öneriyoruz:

(1) polis veya jandarma tarafından özgürlüğü elinden alınan herkesin –işledikleri suçun büyüklüğüne bakılmaksızın- ,gözültü boyunca, bağımsız bir yasal yardım alma hakkının olmasını

(2) istisnai olarak, yasal yardım alma hakkının kısıtlanması gerektiğinde, böylesi bir kısıtlama için geçerli nedenler olmasını ve hakim kararının aranmasını ve kısıtlamanın mümkün olduğunca kısa tutulmasını.

4. DGM davalarında gözültü ile gözültüne alınanın hakim huzurunda temsil edilmesi arasındaki iç bağ

Gözültüne alınan herkesin “derhal hakim karşısına çıkarılma”²⁰¹ hakkı vardır. Gözültü ile hukuki gözdengeçirme arasında-

²⁰¹ AİHK'nun 5(3). Maddesi.

ki zaman farkını belirlerken, iki günlük bir süre Konvansiyon'a²⁰² uygunluk arz etmektedir. Altı günlük bir süre ise çok uzun olarak değerlendirilmektedir.²⁰³ 'Çabukluk', BM İnsan Hakları Komitesi tarafından bireyin hakim karşısına çıkarılmasından önceki gözaltı süresinin bir kaç günü geçmeyeceği şeklinde yorumlanmaktadır.²⁰⁴

Gözaltı süresini kısıtlamaya ek olarak, Türk Ceza Yasası'nda 1997'de yapılan değişiklik, adli denetim yapılmayan gözaltı sürelerini de yeniden düzenlemiştir. Yeni kanuna göre, adi bir suç şüphesi ile gözaltına alınan bir kimse 24 saat içinde hakim karşısına çıkarılmalıdır. Ama suç DGM kapsamında ise bu süre 48 saate çıkartılmıştır.²⁰⁵ DGM davalarında, savcı, delil toplamadaki zorluklar veya çok fazla sanık olması gibi nedenlerle bu süreyi, yazılı bir emir ile, dört güne çıkarabilir. Eğer soruşturma hala tamamlanmamışsa, şüphelinin hakim karşısına çıkarılması için gereken süre, savcının talebi ve hakim kararı ile, yedi güne kadar uzatılabilir. Olağanüstü Hal'in olduğu yerlerde, DGM kapsamındaki suçlar için 7 günlük süre 10 güne kadar uzatılabilir.²⁰⁶

²⁰² *Egue-Fransa* davası, App. No. 9174/80, 40 Avrupa Komisyonu Dec. & Rep.. 42, 58, 102, (1983)

²⁰³ De Jong, Balet & van den Brink-Hollanda davası, 77 AHİM. (ser. A 1984)

²⁰⁴ İnsan Hakları Komisyonu, Genel Kararı, No8/16, 27 Temmuz 1982.

²⁰⁵ 1998 Genelgesi'nin 13. Maddesi "eğer bir kişi, bir veya iki kişinin karıştığı bir suçtan dolayı gözaltına alınır, 24 saat geçmeden hakim karşısına çıkarılmalıdır ... eğer suç DGM kapsamında ise, bu süre 48 saattir." diye belirtmektedir.

²⁰⁶ 1998 Genelgesi'nin 14. Maddesi:

"Delil toplamadaki zorluklar veya fazla sayıda sanık ve benzeri nedenlerle, Cumhuriyet Savcısı, Devlet Güvenlik Mahkemesi kapsamındaki suçların da dahil olduğu toplu suç işlenen davalarda, yazılı bir emirle bu süreyi dört güne kadar uzatabilir.

Dört günlük uzatmaya rağmen, eğer soruşturma hala tamamlanmamışsa, Savcının talebi ve Hakim kararı ile şüphelilerin hakim karşısına çıkarıla-

Bundan dolayı biz, tüm gözaltına alınanların gözaltının başlamasından itibaren en geç 24 saat içinde hakim karışısına çıkarılmasını öneriyoruz.²⁰⁷

5. Gözaltına alınanın ailesine haber verilmesi

Türk Ceza Yasası'nda Aralık 1992'de yapılan değişiklik, adi suçlardan gözaltına alınanlara soruşturma boyunca avukat bulundurma hakkına ek olarak, gözaltına alınanın ailesine gözaltının bildirilmesi zorunluluğunu getirmiştir. Ama, böylesi bir hak DGM kapsamında gözaltına alınanlara verilmemiştir.

Ekim 1998 tarihli Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği, yetkilileri, devlet güvenliği ile ilgili gözaltılarda, akrabalara haber verme zorunluluğundan etkin bir şekilde muaf tutmuştur. 9. Madde'nin ilgili bölümü şöyle demektedir:

"Devlet Güvenlik Mahkemesi kapsamına giren suçlar için, akrabalara, eğer soruşturmanın gidişatına bir zararı yoksa, aynı yollarla haber verilir."²⁰⁸

Neyin "soruşturmanın gidişatına zarar vereceği"ne dair açık bir tanım olmadığından, 9. Madde, güvenlik güçlerine, yetkilerine dayanarak, aile ferdinin gözaltına alındığı gerçeğini saklama yetkisi verir. Heyet, DGM davalarında bir aile ferdi gözaltına alındığında, akrabalarının ya haberlerinin olmadığına, olsa bile nerede tutulduğunu bilemediklerine dair şikayetler ile karşılaştı.

çağı süre yedi güne uzatılabilir.

Olağanüstü Hal Bölgesinde işlenen ve DGM kapsamındaki suçlar için, 7 günlük süre, Cumhuriyet Savcısı'nın talebi ve Hakim kararı ile 10 güne kadar uzatılabilir.

²⁰⁷ Bu, gözaltı ile hakim karşısına çıkarılma arasındaki sürenin adi davalar da ve DGM davalarında aynı olmasıyla sonuçlanacaktır.

²⁰⁸ Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği'nin 9. Maddesi.

Bundan dolayı şunları öneriyoruz:

(1) her koşulda, gözaltına alınanlara, durumlarını 24 saat içinde birinci dereceden akrabalarına haber verme hakkının tanınmasını

(2) bu hakkın kullanılmasını geciktirecek her istisnai olasılığın, yazılı olarak belirtilmesini, gecikme süresinin sınırlandırılmasını ve bunun yetkili bir savcının onayını gerektirmesini.

D. Cebri sorgulama teknikleri ve DGM hakimleri

Güvenlik güçlerinin soruşturma sırasında yaygın ve hatta sistemli bir şekilde işkence yaptığına dair birçok rapor vardır. Avrupa İşkenceyi İzleme Komisyonu, Türkiye'ye iki kez gelmiş ve "Güvenlik güçleri ve özellikle de polis tarafından yapılan işkence ve diğer insanlık dışı davranışların varlığı ve boyutu tüm şüphelerin ötesindedir ..."²⁰⁹ sonucuna varmıştır.

Türk kanunları, zorla toplanan delillerin mahkemede geçerli olmayacağını, bir şüpheye yer vermeyecek şekilde belirtmektedir. Kasım 1992'de kabul edilen ve Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu'nu değiştiren 3842 Numaralı Kanun'un 13. Maddesi, işkenceyi ve diğer gayri meşru sorgulama yöntemlerini yasaklar.²¹⁰ Dahası, Kanun'un 254. Maddesi'ne eklenen 24. Mad-

²⁰⁹ Türk Hükümeti'ne sunulan rapor, Avrupa İşkence ve İnsanlık dışı veya Onur Kırıcı Davranış veya Cezaları Önleme Komisyonu'nun 5-17 Ekim 1997'de Türkiye'ye yaptığı ziyaretle ilgili olarak hazırlanmıştır. (Ref: CPT/Inf (99) 2 [EN] – 23 Şubat 1999).

²¹⁰ 23 Ekim 1998 tarihli Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği'nin 23. Maddesi'ne göre, "gözaltına alınan bir kişi (a) kötü davranılma, özgür iradenin engellenmesi, işkence, zorla ilaç verilme, yorma, yanlış yönlendirme, fiziksel güç veya şiddet kullanılması, alet kullanmak gibi özgür iradeyi zedeliyecek fiziksel veya manevi baskılara maruz kalmaz; ve bu kişiye (b) "yasadışı bir çıkar" sözü verilemez.

de, yasadışı yollarla toplanan delillerin kullanılmasını yasaklar: “Soruşturma ve yargı mercilerince yasadışı yollarla toplanan deliller karar için temel teşkil etmezler.” Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu’nun 135. Maddesi, sanık tarafından yapılan her beyanın sanığın kendi isteği ile verilmesi gerektiğini ve sorgu sırasında işkence gibi cebri yöntemlerin kullanılamayacağını belirtmektedir.

Heyete, Adalet Bakanı ve tecrübeli yargı mensupları tarafından, mevcut yasal düzenlemeler ışığında, işkence altında alınan ifadelerin, hiçbir koşulda, yasal süreçlerde kullanılamayacağı bildirildi. Ama, DGM sistemi içindeki bazı hakim ve savcılarının yorumları, yargı mensupları arasında işkencenin varlığını kabul etmeye dönük yaygın bir isteksizlik olduğunu vurgulamaktadır. Bundan dolayı, böylesi bir hukuki tutumun sonucu, pratikte, zorla alınan ifadelerle ilgili yasaya rağmen, işkence ve kötü muamele sonucu alınan itiraflar, ülkedeki tüm DGM’lerde kabul edilmektedir.²¹¹

Örnek verecek olursak, büyük bir şehrin Devlet Güvenlik Mahkemesi Başkanı, “eğer ifade zorla alınmışsa onu kabul etmiyoruz.” dedi. Ama konuşmasını “sanıklar işkence gördüklerini söylüyorlar, ama bunu serbest bırakılmaları için veya başka nedenlerle yapmaktalar... Bir sanık serbest kalmak için her şeyi söyler, buna kötü muamele iddiası da dahildir.” diye sürdürdü.²¹² Dahası, bir başka büyük şehrin Devlet Güvenlik Mahkemesi Başsavcısı “eğer polis sanığa dayak, hakaret gibi kötü muamelede bulunmuşsa, bunu suç olarak görmekteyiz. İfadeler işkence altında alınmışsa hiç bir değeri yoktur” dedi. Ama konuşmasının devamında, “sanıklar bu prosedürü işkence görmüşler gibi dav-

²¹¹ Böylesi bir uygulama BM İşkenceyi Önleme Konvansiyonu’nun 15. Maddesi’ne tamamen aykırıdır.

²¹² Adana Devlet Güvenlik Mahkemesi Başkanı Mustafa Şahin ile yapılan görüşme.

ranarak kullanmakta. İfadelerini işkence altında vermişler gibi davranmaktalar. Çoğu asılsız iddialarda bulunmakta” dedi.²¹³ Bu ifadeler DGM savcılarının bir kısmındaki , hükümet dışı kaynaklardan gelen, ortadaki bütün reddedilemeyecek delillere rağmen, güvenlik güçlerinin cebri sorgulama teknikleri kullanmadığı yönündeki yaygın kanıyı göstermektedir. Diğer birçok ülkede de, bazı hakimlerin sorgu sırasında devletin vahşetini veya kötü davranışı olduğunu kabul etmek konusunda isteksiz davrandıkları benzer tarihsel dönemler yaşanmıştır. Sonuç, DGM’lerdeki kararların çoğu, azımsanmıyacak bir oranda, işkence altında alınan itiraflara dayanmaktadır.

Bir diğer problem de, DGM kapsamında gözaltına alınan birinin yaptığı işkence iddiasına Ağır Ceza Mahkemesi savcısı bakmaktadır. Sonuç olarak, gözaltına alınan birinin DGM’deki davası işkence ile alındığı iddia edilen bir ifade temelinde sürer ve Ağır Ceza Mahkemesi’ndeki işkence iddiası karara bağlanmadan sanık ceza alabilir. Heyete bu durumun çok sık yaşandığı bildirildi. Örneğin, polisin öğrencilere işkence yaptığı, meşhur Manisa davasında, İzmir DGM, Ağır Ceza Mahkemesi’nde devam eden dava sonuçlanmadan, öğrencilerin işkence altında verdikleri ifadelere dayanarak onlara ceza verdi.²¹⁴

Bundan dolayı biz, hakimlerin ve savcıların zorla alınan delilleri geçersiz kabul etmelerini cesaretlendirecek adımların atılmasını öneriyoruz. İşkence ve insanlık dışı muamele iddiaları ciddi bir şekilde soruşturulmalıdır.

E. Sonuç

DGM’lerdeki askeri hakimın kaldırılmasını selamlamakla birlikte, Heyet, DGM hakim ve savcılarındaki bağımsızlık ve tarafsızlık konularındaki eksikliklerden dolayı kaygı duymaya de-

²¹³ Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi Başsavcısı Nihat Çakar ile yapılan görüşme.

²¹⁴ Manisa davası ile ilgili daha detaylı yorum için VIII.Bölüm’e bak.

vam etmektedir. Gerek ziyaret öncesi gerek sonrası alınan bilgiler temelinde, bu, kısmen Türk yasalarında devletin haklarının vatandaşların haklarının önünde yer almasının, kısmen de yürütmenin hakim ve savcılarının atanması, terfisi, tayini ve cezalandırılması üzerindeki etkisinin bir göstergesidir.

Heyet ayrıca, sıradan ceza mahkemeleri ile DGM'ler arasındaki prosedür farklılıkları hakkında ciddi endişelere sahiptir. Özellikle, gözaltı süresi, gözaltı ile yasal yardım arasındaki süre ve gözaltı ile gözaltına alınanın hakim karşısına çıkarılması arasındaki zaman dilimi açısından. DGM davalarında daha uzun olan bu süreler, DGM'lerdeki yargılamanın adilliği hakkında olumsuz fikirlere yol açmaktadır.

Sonuç olarak, belirtilen ilerlemelere rağmen, DGM'lerin yapısı ve faaliyet alanı, Türkiye'de sanıkların adil yargılanma haklarıyla ilgili ciddi soruların doğmasına neden olmaya devam etmektedir.

Bölüm boyunca belirtilen fikirleri yinelemek gerekirse, politik nedenlerle özgürlükleri kısıtlananlara, politik olmayan nedenlerle özgürlükleri kısıtlananlardan daha az hak tanıyan farklı bir yargı rejiminin devam etmesi için hiç bir geçerli neden görmüyoruz. Yasaları ve düzeni korumakla sorumlu olanların, normal mahkemelerin personeline ve işleyişine güvenmemeleri için hiç bir neden yoktur.

Bundan dolayı biz, Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin kaldırılmasını ve yetkilerinin mevcut mahkemelere devredilmesini öneriyoruz. Bunun olmaması halinde ise, DGM'de yargılananların haklarının normal mahkemelerde yargılananlarla ve uluslararası normlarla uygun hale getirilmesini öneriyoruz.

VII- HAKİMLER VE SAVCILAR

A. Giriş

Adil ve eşit bir adli sistem ve insan haklarının ve temel özgürlüklerin etkin korunması, bağımsız ve tarafsız yargıya dayanmaktadır. Yargının böylesi bir bağımsızlığı, yürütmenin ve yasanın yargıya müdahale etmemesine bağlıdır. Yargı bağımsızlığından bahsediliyorsa, adli prosedürde, savcılarının bağımsızlığı çok önemli bir kıstas olarak kabul edilmektedir.

Bu bölüm, Türkiye'nin, uluslararası ve iç hukuktaki görevini yaparken yargının karşılaşacağı baskı ve kısıtlamalara karşı onu koruyan yükümlülüklerini gözden geçirerek başlıyor. Sonra, hakimlerin ve savcılarının bağımsızlığına karşı getirilen çeşitli kısıtlamaları belirteceğiz. Son olarak da, savcılarının adil bir yargılamadaki rollerini inceleyeceğiz.

B. Türkiye'nin yargıya karşı yükümlülükleri

1. Türkiye'nin uluslararası hukuka göre yükümlülükleri

Yargı bağımsızlığı, BM Yargı Bağımsızlığına Dair Temel İlkeler'de (Yargıya Dair İlkeler)²¹⁵ tanımlanmıştır. Yargıya Dair İlkeler, BM Genel Kurulu tarafından Kasım 1985'de kabul edildi. Kurul daha sonra, özellikle İlkeler'i selamladı ve hükümetleri "bunlara uymaya ve ulusal hukukları çerçevesinde ve pratiklerinde de bu ilkeleri hesaba katmaya davet etti".²¹⁶

İlkeler, uluslararası toplumun yargı bağımsızlığı ile ilgili kabul edilebilir pratiklerinin en yetkili belgesidir. BM İnsan Hakları Alt Komisyonu'nun Fransız Uzmanı ve Özel Raportör

²¹⁵ Yargı Bağımsızlığına Dair Temel İlkeler, 29 Kasım 1985, A/RES/40/32.

²¹⁶ BM Kararı A/RES/40/146, 13 Aralık 1985.

Joniet'e göre, Temel İlkeler, "yargı bağımsızlığının minimum standartlarını telafuz eden ilk hükümeteysel standartlardır ve uluslararası toplumun bağımsızlığını ölçebileceği bir kilometre taşıdır."²¹⁷ Böylelikle, ilkeler, temel insan haklarını koruyan gelişen uluslararası hukukun önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Yirmi Temel İlke; yargı bağımsızlığı, hakimlerin ifade ve örgütlenme özgürlüğü ile ilgili olduğu kadar, hakimlerin nitelikleri, seçimi, eğitimi, çalışma koşulları, memuriyet süreleri, dokunulmazlıkları, cezalandırılmaları, geçici olarak görevden alınmaları ve görevden alınmaları ile ilgili temel standartları ortaya koyar. Ayrıca İlkeler, yargı bağımsızlığının Anayasa'da ve kanunlarda da güvence altına alınması gerektiğinin altını çizer.

Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu'nun 6(1). Maddesi de, adil yargılamayı "yasalarla kurulan bağımsız ve tarafsız mahkemeler eliyle"²¹⁸ garanti altına alır. Bağımsızlık için gerekli koşullar, mahkemelerin, yürütmenin ve siyasi partilerin etkilerinden uzak olmaları şeklinde izah edilmiştir.²¹⁹ Bir mahkemenin bağımsızlık şartlarını yerine getirip getirmediğini araştırmak için; üyelerinin atanmasına ve görev sürelerine,²²⁰ dış baskılara karşı belli bir garantiye sahip olup olmadıklarına,²²¹ ve kurumun 'bağımsız bir görüş' sergileyip sergilemedikleri sorularına verilecek cevaplara²²² bakılmalıdır.

2. Yargı bağımsızlığının anayasal garantileri

Türkiye Anayasası'nın çeşitli maddeleri yargı bağımsızlı-

²¹⁷ E/ CN. 4/ Sub. 2/ 1990/ 35, para. 15.

²¹⁸ Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Konvansiyonu'nun 6(1). Maddesi

²¹⁹ *Ringeissen- Avusturya* davası, (1979-80) 1 EHRR 455 para. 95.

²²⁰ *Le Compte, Van Leuven ve De Meyere- Belçika* davası, (1982) 4 EHRR 1.

²²¹ *Piersack- Belçika* davası, (1983) 5 EHRR 169 para. 27.

²²² *Delcourt- Belçika* davası, (1979-80) 1EHRR 355 para. 31; *Camphell ve Fell-İngiltere* (1985) 7 EHRR 165 para. 78.

ğını güvence altına alır. Anayasa'nın 9. Maddesi, "yargı gücü Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce icra edilecektir"²²³ demektedir. 138. Madde, hakimleri, yargı yetkilerini kullanırken onları etkileyebilecek, emirlere, önerilere, taleplere karşı korumaktadır.²²⁴ Dahası, devam eden bir davada yargılama ile ilgili hiçbir yasal tartışma yapılamaz ve gerek yürütme gerek yasama organları, yargı kararlarına bir değişiklik yapmadan ve onları geciktirmeden uymak zorundadırlar.²²⁵ Son olarak da, Anayasa'nın 139. Maddesi, bazı yasal istisnalarla birlikte, hakimlerin memurluk süresini güvence altına alır.²²⁶

²²³ Türkiye Anayasası'nın 9. Maddesi.

²²⁴ Anayasa'nın 138. Maddesi:

"Hakimler, görevlerinde bağımsızdırlar, Anayasaya, kanuna uygun olarak vicdani kanaatlerine göre hüküm verirler.

Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hakimlere emir ve talimat veremez; genelge gönderemez; tavsiye ve telkinde bulunamaz.

Görülmede olan bir dava hakkında Yasama Meclisinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz

Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez."

²²⁵ *ibid.*

²²⁶ Anayasa'nın 139. Maddesi:

"Hakimler ve savcılar azlolunamaz, kendileri istemedikçe Anayasa'da gösterilen yaştan önce emekliye ayrılamaz; bir mahkemenin veya kadronun kaldırılması sebebiyle de olsa, aylık, ödenek ve diğer özlük haklarından yoksun bırakılamaz

Meslekten çıkarılmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymiş olanlar, görevini sağlık bakımından yerine getiremeyeceği kesin olarak anlaşılanlar veya meslekte kalmalarının uygun olmadığına karar verilenler hakkında kanundaki istisnalar saklıdır."

C. Yargı Bağımsızlığına Getirilen Kısıtlamalar

1. Hakimlerin ve savcılarının atanmaları ve terfileri

Türkiye Anayasası'nın 159. Maddesi, yargı işleyişini yöneten ve yürütme ve yargı mensuplarından oluşan bir organ olan Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nu ('Yüksek Kurul') tanımlar. Yüksek Kurul, tüm hakim ve savcılarını; Devlet Güvenlik Mahkemesi dahil, ceza, sivil ve idari mahkemelere, atanmasından sorumludur. Ayrıca hakim ve savcılarının tayini, terfisi ve cezalandırılması ile de yetkilidir.^{227 228}

Adalet Bakanı, Yüksek Kurulun başkanıdır ve müsteşarı da bu Kurul'un doğal bir üyesidir. Cumhurbaşkanı, Yüksek Kurulun geri kalan üyelerinden üçünü Yargıtay'ın kademlerine göre belirlediği bir listeden ikisini de Danıştay'ın belirlediği listeden seçer. Tüm atamalar dört yıllık bir süre içindir ama üyeler görev sürelerinin sonunda tekrar seçilebilirler.²²⁹

• *"Yargı bağımsızlığına saygı göstermek ve onu gözetmek tüm hükümetlerin ve diğer kurumların görevidir"*²³⁰

Objektif bir bağımsızlık ve tarafsızlık anlamında yargının

²²⁷ Anayasa'nın 159. Maddesi:

"Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu; adli ve idari yargı hakim ve savcılarını mesleğe kabul etme, atama ve nakletme, geçici yetki verme, yükseltme ve birinci sınıfa ayırma, kadro dağıtma, meslekte kalmaları uygun görülmeyenler hakkında karar verme, disiplin cezası verme, görevden uzaklaştırma işlemlerini yapar."

²²⁸ Yüksek Kurul'a ek olarak, Cumhurbaşkanı'nın da hakimleri atama yetkisi olduğunu belirtmek gerekir. Cumhurbaşkanı; Anayasa Mahkemesi üyelerini, Danıştay üyelerinin dörtte birini, Yargıtay Başsavcısı ve Başsavcı Yardımcısını, Askeri Yargıtay üyelerini, ve Yüksek Askeri İdare Mahkemesi üyelerini atar.

²²⁹ Anayasa'nın 139. Maddesi:

²³⁰ BM Yargı Bağımsızlığına Dair Temel İlkeler'in 1. İlkesi

karşılaşacağı en önemli sorun, yürütmenin müdahalelerinden korunmadır. Ama, üye yapısı nedeniyle Yüksek Kurul'un politik etkilerden uzak olduğu söylenemez. Heyet, birçok kaynaktan, Adalet Bakanı ve müsteşarının varlığı nedeniyle bir adli organ olması gereken Yüksek Kurul'un Adalet Bakanlık'ına bağlı olduğuna dair sayısız şikayet ile karşılaştı. Herşey bir tarafa, Adalet Bakanı Yüksek Kurul'a yer ve idari yardım sağlamaktadır.

Kurul'un kompozisyonu bir yana, kurulun kendisine bağlı bir sekreteryasının olmaması da yürütme etkisini kuvvetlendirmektedir. Kurul, idari görevlerini yerine getirirken tamamen Adalet Bakanlığı Personel Müdürlüğüne ve Teftiş Kuruluna bağlıdır.

• *“Bir hakime mesleki kapasitesi ile ilgili yapılan bir suçlama veya şikayet, süratle, adilce ve uygun bir prosedüre göre ele alınmalıdır”*²³¹

Adalet Bakanlığına bağımlılık Yüksek Kurul'un bağımsızlığı üzerine başka gölgeler de düşürür. Bir hakimle ilgili şikayet olduğunda, Adalet Bakanlığı bilgileri Yüksek Kurula sunmadan, soruşturmayı ve şikayet ile ilgili delillerin toplanmasını üzerine alır. Bakanlığa bağlı oluşundan dolayı, bize, Yüksek Kurul'un farkında bile olmadan Adalet Bakanlığının tavır ve hareketlerinden etkilenebileceği söylendi; ki biz de bunun çok doğru bir tespit olduğunu düşünüyoruz. Yüksek Kurul'un sekreteryası, Adalet Bakanlığına bağlı olduğu için, hakimlere ve savcılara dönük mesleki kapasiteleri ile ilgili şikayetler, “adilce ve uygun bir prosedüre göre” ele alınmadığı için, 17. İlke'nin ihlal edildiğini düşünüyoruz.

*“Adli seçimler, uygunsuz amaçlı adli atamalara karşı korunmalıdır.”*²³²

²³¹ *ibid.* 17. İlke

²³² *ibid.* 10. İlke

Türkiye'deki tüm hakim ve savcılarının kariyerleri atama, terfi ve cezalandırma bağlamında Yüksek Kurul tarafından belirlenir. Ama, Adalet Bakanı'nın Yüksek Kurul'da olmasından doğan aşırı politik etki potansiyeli, personel ile ilgili kararlarda taraf tutma ve önyargı olanağı doğurur. Böylesi bir devlet ilişkisinin en önemli sonucu, hakimlerin ve savcılarının politizasyonudur; ki bu yargı bağımsızlığı ilkeleri açısından kabul edilmez bir durumdur. Politikanın ve yürütmenin, hakimlerin atanması üzerindeki bu gayri meşru etkisinden dolayı, Türkiye'deki mevcut adli seçimlerin, 10. İlke'ye ters bir şekilde, uygunsuz amaçlara karşı korumasız olduğunu düşünüyoruz.

*"Yargı, önüne gelen konuları, nereden ve hangi amaçla gelirse gelsin, kısıtlamalar, uygunsuz etkiler, teşvikler, baskılar, tehditler veya müdahaleler olmadan, gerçekler temelinde ve yasalara uygun bir şekilde karara bağlamalıdır."*²³³

Heyet, Yüksek Kurul'un heran hakimleri ve savcılarını istekleri dışında Türkiye'nin daha az çekici bölgelerinde çalışmak üzere 'tayin' edebildiğine dair sayısız şikayet ile karşılaştı. Konuştuğumuz kişilerdeki genel kanı, böylesi bir tayinin hakim veya savcının yeterli derecede çalışmadığı gerekçesiyle her an olabileceğidir. Ama, görüştüğümüz bazı memurlar bu tayin yetkisini, idari verimi sağlamanın bir aracı olarak görürken, diğerleri bunun çok daha kötü niyetli bir şekilde kullanılabileceğini belirttiler. Kısaca, Türk politik kurumlarını eleştiren hakim ve savcılarının yetersiz oldukları iddia edildiği ve bu gerekçeyle tayin edildiklerine dair inanılır iddialarla karşılaştık. Bize söylenen sonuç, politik içerikli davalarda, hakimın kanunlara baktığı ama kararını devletin çıkarları doğrultusunda verdiği şeklindedir.

Yürütmenin yargı işleyişi üzerindeki aşırı etkisinin neyin göstergesi olduğuna dair endişelerimizi belirtirken, Heyet, gö-

²³³ *ibid.* 2. İlke

rüştüğü bir hakime, yargı mensuplarının keyfi nedenlerle tayin edildiğine dair somut bir örnek verip veremeyeceğini sordu. Verilen yanıt, Türk hakimlerinin çalışırken karşılaştıkları politik baskıların düzeyini göstermektedir. Hakim şu yorumda bulundu:

“Size istediğiniz pratik örneği veremem, çünkü eğer bunu yaparsam benim hakkımda soruşturma açarlar. Eğer daha yüksek bir mahkemede olsaydım belki verebilirdim ama bulunduğum bu düzeyde verirsem, bunu niye yaptın diye sorgulanırım.”

Heyet, bir başka hakime de, haksız yere cezalandırılmış bir hakimın Yüksek Kurul’a şikayet mektubu yazıp yazamayacağını sordu. Yanıt şöyle idi:

“Mektubu aldıklarının ikinci günü, çalışmak üzere başka bir yere gönderiliriz. Eğer hakim arkadaşlarımızın ismini Adalet Bakanlığına söylerseniz ertesi gün başının belaya gireceği çok açıktır. Hakimler ve savcılar konuşmaz.”

Bir hakimın her an daha az çekici bir yere tayin edilebilmesini, biz yukarıda adı geçen , BM Yargı Bağımsızlığına Dair Temel İlkelerin 2. Maddesi’nin ihlali olarak değerlendirmekteyiz.²³⁴ Böylesi görevden almalar, hakim ve savcıların ulusal güvenlik sorunlarında, kendi bağımsız yargı anlayışlarından çok idari ve siyasi politikaları dikkate almaları sonucunu doğurabilir.

*“Disiplin, geçici görevden alma, görevden alma gibi kararlar bağımsız bir organ tarafından gözden geçirilmeye tabi tutulmalıdır.”*²³⁵

Türkiye Anayasası’na göre, Yüksek Kurul’un kararlarına hiçbir yargı organı nezdinde itiraz edilemez.²³⁶ Kurul’un kararla-

²³⁴ Bu bağlamdaki diğer hükümler 13. İlke: “Hakimlerin terfisi, böyle bir sistemin mevcut olduğu her yerde, özellikle yetenek, dürüstlük ve deneyim gibi nesnel şartlara dayanmalıdır.” ve 18. İlke: “Hakimler geçici görevden alınma veya görevden alınma cezasına sadece yeteneksizlik veya görevlerini yapmalarını engelleyecek davranışlarda bulunma gibi nedenlerle çarptırılmalıdır.”

²³⁵ BM Yargı Bağımsızlığına Dair Temel İlkeler’in 20. İlkesi.

²³⁶ Türkiye Anayasası’nın 159. Maddesi

rına yapılacak itirazlar, yedisi Kurul mensubu ve dördü Kurul dışından görevlendirilen onbir kişilik bir heyete yapılmalıdır. Kompozisyonundan da anlaşılacağı gibi, Türkiye'deki hakim ve savcıların büyük bir kısmının böylesi bir gözden geçirmeyi gereksiz görmesi şaşırtıcı olmamalıdır. Sonuç, bağımsız bir adli gözden geçirmenin olmadığını bildiklerinden, bazı savcı ve hakimler, kendi bağımsız yargı anlayışları yerine resmi çizgiyi takip etmektedirler.

Politik etki altındaki bir yargı sistemi bağımsız çalışamaz. Heyet, bu mevcut durumu ile, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun yargı ve yürütme güçlerini etkin bir şekilde birbirinden ayıramadığından endişe duymaktadır. Yüksek Kurul'un yargı bağımsızlığını sorgulayan hale getirecek derecede yürütme ile içiçe olduğu fikrindeyiz.

Heyet, Yüksek Kurul'un üzerindeki yürütmenin etkisini sınırlayacak önerilerin ciddi ciddi düşünüldüğünü öğrendi. Adalet Bakanı, Heyete, mevcut hükümetin Adalet Bakanı'nı Yüksek Kurul'un başkanı olarak görevinde bırakma ama oy verme yetkisini elinden alma niyetinde olduğunu bildirdi. Hükümet ayrıca, müsteşarı Kurul'dan tamamen çıkarmayı önermektedir. Adalet Bakan'ı Heyete, mevcut hükümetin, Adalet Bakanlığının yerine Yüksek Kurul'a bağlı bir yargı müfettişliği kurmayı düşündüğünü açıkladı. Bize, bu reformları gerçekleştirebilmek için anayasa değişikliği gerektiği ve bir kaç yıl içinde bu değişikliklerin gerçekleşmesinin umut edildiği söylendi.

Yapıldığı takdirde Türk yargı sisteminin bağımsızlığını güçlendirecek adımları atabilecek böylesi reform önerilerinden memnun olmakla beraber, yeterince ileri gidildiğini düşünmüyoruz. Adalet Bakanı'nın oy hakkı olmadan Kurul'daki yerini korumasının nedenlerini sorguluyoruz. Devam eden mevcudiyeti, sadece, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından bağımsız bir yargı için gerekli görülen²³⁷ 'bağımsızlık görüntüsünden'

²³⁷ *Delcour-Belçika* davası, (1979-80) 1 EHRR 355 para 31; *Campell ve Fell-İngiltere* davası (1985) 7 EHRR 165 para. 78.

uzaklaşmaktır. Ayrıca, hakim ve savcıların Kurul kararlarına bağımsız bir temyiz organında itiraz edememeleri de hatırlatılması gereken bir konudur. Sonuç olarak, Yüksek Kurul ile yürütme arasındaki mesafeyi açmak için, hakimlerin ve savcıların Yüksek Kurul'daki temsilcilerini Cumhurbaşkanı yerine kendilerinin seçmesini öneriyoruz.

Bundan dolayı şunları öneriyoruz:

(1) Türkiye Anayasası'nın 159. Maddesi'nin, Adalet Bakanı ve müsteşarını Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'ndan çıkaracak şekilde değiştirilmesini

(2) Yüksek Kurul'un yeterli bütçesi olan bir Sekreteryası ve tüzüğünün olmasını

(3) Yüksek Kurul'un bir hakim veya savcı aleyhine aldığı kararlara, bu kararı alanların dışındaki yargı mensuplarından oluşan bağımsız bir yargı organında itiraz edilebilmesini

(4) Cumhurbaşkanının'dan Yüksek Kurul üyelerini atama yetkisinin alınmasını ve hakim ve savcılara Yüksek Kurul'daki temsilcilerini seçme yetkisinin verilmesini.

2. Hakimlerin ve savcıların ifade ve örgütlenme özgürlüğü

“Hakimler, çıkarlarını korumak, mesleki eğitimlerini artırmak ve yargı bağımsızlığını korumak için hakimlerle ilgili ya da başka kurumlar oluşturma ve bunlara katılmada özgür olmalıdır.”²³⁸

Türkiye'deki hakim ve savcıların kurum oluşturma hakkı yoktur. Biz, diğer yurttaşlar gibi, yargı mensuplarına da ortak çıkarlarını yansıtan, fikirlerini ifade edebildikleri ve görevleri ve adaletin işleyişi ile ilgili konularda tavır alabildikleri kurumları oluşturabilmelerine ve bunlara üye olabilmelerine izin verilmesi

²³⁸ BM Yargı Bağımsızlığına Dair Temel İlkeler'in 9. İlkesi

gerektiğini düşünüyoruz. Böyle bir kurum; toplantılar, konferanslar, yargı mensuplarının tümü veya bir kısmı için genel veya özel toplantılar düzenleyebilmeli, raporlar yayınlayıp uygun bir şekilde görüşlerini açıklayabilmelidir. Hakim ve savcılar arasındaki iletişim ve görüş alışverişi, ki böyle bir yargı kurumu buna imkan tanıyacaktır, sadece yargı bağımsızlığının gelişmesine yardım eder.

Heyet, bir çok hakim ve savcı arasında, bir yargı kurumunun oluşturulmasına dönük çok kuvvetli bir desteğin olduğunu gözlemledi. Adalet Bakanı'nın bize, kabul edildiği takdirde, hakimlerin ve savcılarının kendi sendikalarını kurmalarına izin verecek bir yasa tasarısının mevcut olduğunu bildirmesinden memnun olduk.

Bundan dolayı biz, hakimlerin ve savcılarının örgütlenmelerine ve kurumlarını oluşturmalarına imkan tanıyan yasa tasarısının biran önce hayata geçirilmesini öneriyoruz.

"Hakimlere ifade özgürlüğünün tanınması ile yargının tarafsızlığı ve bağımsızlığından ödün verilmiş olunmaz." ²³⁹

Hakim ve savcılar, partizan bir görüntüden kaçınmak için, tartışmalı konularda yorum yaparken, hükümeti açıkça eleştirirken veya överken dikkatli olmalarını kabul etmekle beraber, yargı reformu gibi konularda fikirlerini açıklamakta kendilerini özgür hissetmelidirler.

Bir ilk derece hakimi, heyete, kendi seviyesindeki hakimlerin yargı bağımsızlığını eleştirmesi halinde soruşturma açabileceğini ve bunu da bir davanın takip edebileceğini bildirdi. Aslında, ifade özgürlüğüne dönük kısıtlamalar belki de en iyi Mete Gökürk davasında sergilenmektedir.

²³⁹ *ibid.* 8. İlke.

Mete Göktürk

14 Ekim 1996'da İstanbul DGM'ye bağlı bir savcı olan Mete Göktürk, *Yeni Yüzyıl* gazetesinde, Türk yargısının bağımsız olmadığına ilişkin yorumda bulunduğu bir makale yayınladı. Makalenin yayınlanmasını, Göktürk'ün Türk yargısına dönük eleştirilerini tekrar ettiği bir televizyon programı takip etti. Yorumlarının sonucu olarak, Adalet Bakanlığı ona karşı bir soruşturma açtı. Bu soruşturmayı takiben, Yargıtay Başsavcısı, Göktürk'ü Türk Ceza Yasası'nın 159. Maddesi'ne göre "yargıya hakaret etmekle" suçladı. Hakkında 12 yıl istemiyle bir dava açıldı. Yargıtay, Göktürk'ün sözlerinin göreviyle bir ilgisi olmadığı ve bundan dolayı kişisel bir suç olduğu temelinde "görevsizlik" kararı verdi. Dava dosyası Beyoğlu Ağır Ceza Mahkemesi'ne gönderildi. 26 Eylül 1997'de mahkeme, davranışlarında hiçbir tartışma ögesi olmadığı gerekçesi ile Göktürk'ü akladı. Mahkemede aklanmasına rağmen, Yüksek Kurul gelecekteki terfilerini dondurarak ona disiplin cezası verdi. Göktürk bu kararın yeniden gözden geçirilmesi için 11 üyeli Kurul'a başvurdu ama bir sonuç alamadı. Türk yargı sisteminin reform ihtiyacını dile getiren sözlerinin sonucu, Göktürk hakkında bir kez daha dava açıldı. Daha sonra aklandı.

3. Hakim ve savcıların dava yükü

"Yargıya görevini yerine getirmesi için uygun olanakları sağlamak her Üye Devletin görevidir."²⁴⁰

Gerek hakimler gerek savcılar ülke genelinde çok ağır yük altındadır. 63,7 milyonluk bir nüfus için, 4000 hakim ve 3000 savcı vardır. Bu personel yetersizliğine, mahkemelerin içinde bulunduğu binalara, yetersiz idari destek eşlik etmektedir.

²⁴⁰ *ibid.* 7. İlke.

Adana Barosu'na göre, Adana'daki sıradan bir mahkeme, günde birkaç tanığın dinlendiği 45 davaya bakmakta. Bir savcı yılda en az 1,00 davaya bakmaktadır. Yargıtay ve Anayasa Mahkemesi yılda 500,000 davayı görüşmektedir. Hakimler bize dosyalar arasında boğulduklarını söyledi. Bir hakim bize, mahkemesinde yılda 2,000 dava görüldüğünü ve günde 70 duruşmaya girdiğini söyledi. Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi Başkanı Ethem Uçan, Heyet'e, yılda 600'ün üzerinde davaya baktığını söyledi.

İnsan Hakları Vakfı İstanbul Şubesi, Türkiye'de şu anda görevde olanların üç veya dört katı hakime ihtiyaç bulunduğunu belirtti. Durumun sadece kötüye gittiğini söylüyorlar. Bize, 1980'de Avrupa'da bir mahkemenin baktığı her 10 davaya karşı Türkiye'deki bir mahkemenin 50 davaya baktığını, 1999'da ise Avrupa'da bir mahkemenin baktığı 10 davaya karşılık bir Türk mahkemesinin 400 davaya baktığı söylendi.

Talihsizlik ise, bazı mahkemelerdeki dava sayısı ile hakim ve savcı sayısı arasındaki bu büyük orantısızlığın, dava dosyalarının eksik incelenmesi ve sanığın savunma hakkına kısıtlamalar getirilerek çözülmesidir. Prof. Dr. Bakır Çağlar'a²⁴¹ göre, Temyiz Mahkemesi'ndeki bir dava için harcanan ortalama süre 5 dakikadır. Meşhur bir avukat Heyet'e, "Bir kaç gün önce bir Devlet Güvenlik Mahkemesi hakiminin, eğer daha fazla zamanı olsa, mahkemedekilerin ifadelerini daha fazla dinleyeceğini ama yeterli zamanın olmadığını söylediğini duydum." şeklinde konuştu.

Sorunun kaynağı, mahkemelerle ilgili mali desteğin yetersizliği olarak görünmektedir. Adalet Bakanı Heyet'e, hakim ve savcılarının üzerindeki ağır dava yükünün farkında olduğunu ve

²⁴¹ Prof. Dr. Bakır Çağlar, Türkiye'yi Strasburg'daki Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde dört yıl boyunca savundu. 1997'de ülkesinde süren insan hakları ihlallerini gerekçe göstererek görevinden istifa etti.

daha fazla personelin atanması gerektiğini kabul ettiğini bildirdi. Aslında, yeni atamaları finanse etmeden, durumu değiştirmek için bakanın yapabileceği çok az şey varmış gibi gözüküyor.

Bundan dolayı biz şunları öneriyoruz:

(1) yargıya ayrılan bütçe oranının yeni hakim ve savcılarının atamalarını karşılayacak düzeyde yükseltilmesini

(2) hakimlerin, Adalet Bakanlığı bütçesinin hazırlanmasına katılmasını ve yargının kendi iç harcamalarından ve idaresinden sorumlu olmasını.

4. Eğitim

Hakim adaylarının hukuk fakültelerinde dört yıllık bir akademik eğitim alması gerekmektedir. Bu eğitimi başarı ile tamamlayanlara, Adalet Bakanlığı adli atamalar için bir sınav açar. Başarılı olanların iki yıllık bir meslek eğitimi daha almaları gerekmektedir. Meslek eğitimini de tamamladıktan sonra, genç bir hakim, sıradan bir ceza mahkemesinde stajyer hakim olarak çalışmaya başlar. İki yıllık stajdan sonra, hakim, kendi davalarını almayı bekleyebilir. İlk olarak önemsiz davalara verilirler ama tecrübe kazandıkça, pratiği de ilerleyecektir.

Adalet Bakanı Heyet'e, hakimlerin ve savcılarının çok azının görev içi eğitim fırsatı olduğunu ve bir yargı akademisinin kurulması için kanun taslağı hazırlandığını bildirdi. Akademi, hakimler, savcılar ve avukatlar için sürekli bir meslek eğitimi sunacaktır. Heyet bu öneriyi desteklemektedir.²⁴²

D. Adil Bir Yargılamada Savcılarının Rolü

Gözaltı süresince savcılık denetiminin önemi gözardı edilemez. Gözaltına alınanın haklarının ihlali, çoğunlukla gözaltı-

²⁴² Heyet, akademinin tüm kontrolünün Adalet Bakanlığı yerine hakimler, savcılar ve avukatların elinde olması umudunu belirtmektedir. Bu yargı bağımsızlığı fikrinin altını çizmektedir.

nın ilk günlerinde olmaktadır. Bu süre, sadece sorgunun büyük bir kısmının tamamlandığı değil, ama aynı zamanda gözaltına alınanın yasal yardım hakkının reddedildiği süredir de. Bu gerçeklerin ışığında, bağımsız savcılar devam eden cezai soruşturmalarda gözaltına alınanın haklarının korunmasında önemli bir rol oynayabilirler ve oynamalıdır.

Türkiye'nin cezai yargı soruşturması sisteminde, savcılar, davaların soruşturmasını, iddianamenin hazırlanmasını ve yargılamayı yürütmek ile yetkilidirler. Yasa, savcılara gerek delilleri toplama ve mahkemeye sunma, gerek sanıkların haklarını, buna gözaltında sorguya çekilenler de dahildir, koruma konusunda çok geniş yetkiler vermiştir. Ön soruşturmayı yürütme, davanın hangi mahkemede görüleceğini belirleme ve gözaltı süresi boyunca güvenlik kuvvetlerini denetleme yetkisi savcılarındır.²⁴³ Ama, Heyet pratikte, savcıların ya gözaltından hiç haberdar olmadıkları veya muhtemelen çok meşgul oldukları için gözaltı soruşturmasında güvenlik güçleri üzerinde ya çok az ya da hiç denetim yapmadıkları yönünde sayısız şikayet ile karşılaşmış.

Güvenlik güçleri şüphelileri yakalamak ve onları gözaltına alıp almamaya karar vermekle sorumludurlar. Savcılık yetkisi olmadan sadece şüphe üzerine gözaltına alabilirler.²⁴⁴ Gerçek ise, aynı güvenlik güçlerine gözaltına alınanın daha sonra DGM kapsamında mı yoksa normal mahkemelerde mi yargılanacağı kararının bırakıldığıdır. Daha önce gördüğümüz gibi bu durum, soruşturmanın, yargılamanın ve davanın geri kalanı için çok

²⁴³ Türk Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu'nun 154. Maddesi'ne göre, polis memurları yasal prosedür ile ilgili olarak savcının emirlerini yerine getirmek zorundadır.

²⁴⁴ Ekim 1998 tarihli Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği'nin 5(a) (2). Maddesi, güvenlik güçlerine gözaltına alma yetkisi vermektedir: "Şüphelilerin suçu işlediğini veya işlemeye çalıştığını gösteren güçlü izler, belirtiler, deliller, ve ipuçları olduğunda..."

önemli bir karardır.Bu karar verildikten sonra, gözaltını gerçekleştiren güvenlik güçlerine şüphelinin sorgusu ve delillerin toplanması kalır. Güvenlik güçleri gerekli delilleri topladıktan sonra, dosya dava açılıp açılmayacağına karar vermesi için savcının önüne gelir. İnsan Hakları Derneği Ankara Şubesi'ne göre, ceza davalarının %99'unda savcı, dosya önüne konana kadar sanık veya deliller hakkında hiçbirşey bilmemektedir. Güvenlik güçleri soruşturmaları yürütmekte ve savcılar da onlar tarafından önlerine getirilen deliller temelinde kararını vermektedir.

Problemin kaynağında personel eksikliği yatmaktadır. Büyük bir genel mahkemenin başsavcısı: "Yılda 12,000 soruşturma yürütüyoruz. 12 tane savcı var. Eğer çok fazla işimiz varsa, soruşturmayı polis veya jandarmaya bırakıyoruz. Bunlar, savcının denetimi dışında dosyalar hazırlayabilirler." dedi. Yine, bunun dışında, etkili bir savcılık denetiminin önünde başka problematik engeller de vardır. Savcıların soruşturmayı yönetirken polisleri emir verme yetkisi olmakla beraber, pratikte, güvenlik güçleri üzerinde çok az bir kontrolleri vardır. Bunun bir nedeni, savcıların Adalet Bakanlığına bağlı olmasına karşılık polisin İçişleri Bakanlığına bağlı olması gerçeğinde yatmaktadır. Bu iki başlılık, polislerin, savcının emir ve taleplerine canı yürekten uymada isteksizlik duymalarına neden olmaktadır. Tersine, polis, cezai soruşturmalarla ilgi olanlar da dahil, emirleri Emniyet Genel Müdürlüğünden ve İçişleri Bakanlığından almaktadır.

Mahkeme öncesi soruşturmalardaki güvenlik güçlerinin üstünlüğü ve buna bağlı olarak savcıların cezai soruşturma sürecindeki yetki azlığı, insan hakları ihlallerine davetiye çıkarmaktadır. Heyet, gözaltı sırasında şüphelinin haklarının korunması da dahil, yasalarda belirtilen tüm görevlerini yerine getirebilmeleri için savcılara bağımsız davranma yetkisinin verilmesi gerektiğini düşünmektedir.

Görüştüğümüz birçok kişi, özel bir yargı polisinin kurulmasının güvenlik güçlerinin mahkeme öncesi dönemdeki etkin-

liğini kırmada en etkili yol olduğunu savunmaktadır. Böylesi bir gücün memurları, doğrudan bir savcıya bağlı ve İçişleri Bakanlığı yerine Adalet Bakanlığının tam kontrolü altında olacaktır. Bu, gözaltına alma yetkisi ile sorgulama yetkisinin birbirinden ayrılmasına olanak verecektir. Mevcut polis gücü idari işleri yürütüp ve gözetimleri gerçekleştirirken, tüm cezai soruşturmalar bir savcının yönetiminde yargı polisi tarafından yürütülecektir.

Adalet Bakanı, heyete, hükümetin bir yargı polisi kurmaya hazırlandığını bildirdi. Böylesi bir gelişmenin ülkenin beş yıllık kalkınma planında öngörüldüğünü belirtti. Yine de bize göre, kararlı bir politik önderliğin eksikliği nedeniyle bu düşüncenin hayata geçirilmesi zaman alacaktır. Birincisi, Adalet Bakanlığı böylesi bir planı desteklerken, İçişleri Bakanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü bu fikre karşı çıkmaya devam etmektedir. Buna ek olarak, ileride bu fikri kabul etseler bile, bu gücün Adalet Bakanlığına veya bir savcıya bağlı bağımsız bir örgüt mü yoksa mevcut polis gücü içinde özel bir birim mi olacağı konusunda hala karar verilmiş değildir.

Savcıların gözetimindeki yöneticilik rolünü güçlendirmek amacı ile, Haziran 1999'da, Başbakan Ecevit, savcılara, gözetimindeki şüphelilerin haklarını denetlemek için nezarethanelere habersiz denetimler yapma yetkisi veren bir Genelge yayınladı. Heyet, Genelge'nin şartlarından memnun kalmıştır, yine de, uygulanması önündeki pratik engeller, böylesi denetimler yapma yetkisinin, tek başına, sorunu çözmek için yeterli olmayacağı anlamına geleceğini düşünmektedir.

Heyet, savcıların çok ağır dosya yükü altında çalıştığı, kıstıtlı insan kaynaklarına sahip olduğu ve yetersiz bir idari sisteme sahip oldukları yönünde bir çok şikayetle karşılaştı. Bize, savcılarının, gözetimdekilerin haklarını güvence altına alan ve güvenlik güçlerini yönlendiren ek görevleri yerine getirmek bir yana, kendi sıradan görevleri olan dava dosyalarını hazırlamayı bile tam yapamadıkları anlatıldı. Bir örnek olması için, İstanbul Devlet

Güvenlik Mahkemesi Başsavcı Yardımcısı, Heyet'e, "Sanıkları nezarethanede görüyoruz. Bence sanıkları nezarethanede gördüğümüz süre azaltılmalıdır. Savcının sorgu aşamasında nezarethaneye gitmek gibi bir görevi vardır, fakat bu bir savcı için ek bir iştir." şeklinde konuştu. Pratikte, gözaltı ziyaretlerinin Genelge'de belirtilen düzende yapılmadığını gösteren işaretler gördük. İstanbul'daki bir Mahkemede görevli Başsavcı Heyet'e "Sıradan bir haftada bir savcı polis nezarethanesine denetim için belki iki kez veya onbeş günde bir kez gider. Sistematiik bir ziyaret yoktur." dedi.

Bundan dolayı biz şunları öneriyoruz:

(1) görevlerini tam yapabilmeleri için savcılara gerekli ek kaynakların sağlanması

(2) savcılığın tam kontrolü altında bir yargı polisinin kurulmasını

E. Sonuç

Yargı bağımsızlığını garanti altına alan çeşitli anayasal düzenlemelere rağmen, Heyet, Türkiye'deki hakimlerin önlerine gelen olaylarda gerçekleri yorumlayışlarına ve kendi kanun anlayışlarına bağlı bir şekilde ve özgürce karar veremediklerini düşünmektedir. Gerçekte, hakimler ve savcılar görevlerini yaparlarken kısıtlamalarla, etkilerle, baskılarla, tehditlerle ve müdahalelerle karşılaşmaktadır. Türk Hükümeti'ni, kurumsal adımlar atarak ve hükümetin diğer parçalarına karşı otonomi vererek yargıyı güçlendirmeye zorluyoruz.

VIII- AVUKATLAR, YASAL HİZMETLER VE İNSAN HAKLARI SAVUNUCULARI

A. Giriş

Hukuk sisteminin tarafsızlığının tamamlayıcı unsurları, avukatların özgürlüğü ve görevlerini dürüst ve korkusuz bir şekilde yerine getirmeleridir. Böyle bir bağımsızlık, sadece adaletin, özgürlüğün ve yasalara saygının sağlanması için değil, ayrıca toplumdaki herkesin insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için hayati önemdedir.

Bu bölüm, avukatları, görevlerini yaparken karşılaştıkları usulsüz kısıtlamalar ve baskılardan koruyan Türkiye'nin kanuni yükümlülüklerini özetleyerek başlar. Daha sonra, Türkiye'de avukatların müvekkillerini savunurken karşılaştıkları çeşitli engelleri inceleyeceğiz. Bu bölümde, Türkiye'deki avukatların görevlerini yaparken karşılaştıkları devlet kaynaklı veya devletin göz yumduğu tacizlerin ve gözdağlarının belgeli örneklerini vereceğiz. Son olarak, bir bölüm, insan hakları savunucularının, uluslararası insan hakları ve temel özgürlüklerin korunmasındaki rolüne ayrılmıştır.

B. Türkiye'nin Avukatlara Karşı Yasal Yükümlülükleri

Temel hak ve özgürlüklerin korunması ile ilgili avukatların görevleri, Birleşmiş Milletler Avukatların Rollerine Dair Temel İlkeler'de tanımlanmıştır. (Avukatlığın İlkeleri)²⁴⁵ Avukatların Rollerine Dair Temel İlkeler, Eylül 1990'da BM Genel Kurulu tarafından, avukatların rolleri ile ilgili benimsenen pratiklerin

²⁴⁵ Avukatların Rollerine Dair Temel İlkeler, 7 Eylül 1990, A/CONF. 144/28/ Rev. 1.

yetkili bir kararı olarak onaylandı. Avukatlık İlkeleri, etkili bir kanuni temsiliyetin temel insan haklarının korunmasındaki önemi açıklayarak başlar.²⁴⁶ İlkeler, aşağıda sıralanan görevleri de göz önünde tutarak 29 temel standart ortaya koymuştur: toplumdaki tüm grupların yasal yardımlardan etkili bir şekilde yararlanması, sanıkların kendi seçtikleri avukatlardan yasal yardım alma hakkı, avukatların rolleri ile ilgili olarak toplumun eğitilmesi, avukatların yetenekleri ve eğitimi, avukat olmada ayrımcılığın engellenmesi, hükümetin, baroların ve diğer meslek örgütlerinin rolü, avukatların müvekkillerinin veya davaların temsiliyetini baskı veya yargılanma korkusu olmadan alabilme hakkı ve avukatların müvekkilleri ile olan ilişkilerinin gizli tutulmasıyla ilgili yükümlülükler. Özellikle Türkiye'deki durumla alakalı olan maddeler aşağıda ayrıntılı olarak incelenmektedir.

Aralık 1990 tarihli 45/121 numaralı kararında, Genel Kurul, Avukatların Rollerine Dair Temel İlkeleri selamlamış ve hükümetleri "uygun yasal ve siyasi kararlarını bu ilkelere göre almaya ve burada belirtilen ilkeleri ... her ülkedeki ekonomik, sosyal, hukuki, kültürel ve siyasi şartları da göz önünde tutarak hayata geçirmeye" davet etmiştir. Aralık 1990 tarihli 45/166 numaralı kararında, Genel Kurul, Temel İlkeleri kabul etmiş, hükümetleri buna saygı göstermeye ve kendi yasalarının çerçevesinde bu ilkeleri dikkate alıp uygulamaya davet etmiştir. Avukatların rollerini koruyan yasal yükümlülükler, Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Konvansiyonunun 6. Maddesi'nde garanti altına alınmıştır.²⁴⁷ Strasburg içtihatlarına göre, kanuni temsili-

²⁴⁶ Önsöze göre "ekonomik, sosyal ve kültürel veya sivil ve siyasal haklar gibi insan hakları ve temel özgürlüklerin yeteri derecede korunması için, herkesin bağımsız avukatlar tarafından sağlanan etkili bir yasal hizmetten yararlanma hakkının olması gerekir." ibid. 118'de.

²⁴⁷ 6. Madde'nin ilgili paragrafları şunları belirtmektedir:

"1. Suçlanan herhangi bir kişi, uygun bir zamanda adil ve halka açık bağımsız bir mahkeme tarafından kanunlar dahilinde yargılanmalıdır...

yet teorik ve aldatıcı olmaktan ziyade pratik ve etkili olmalıdır.²⁴⁸

C. Türkiye'deki Avukatların Rollerinin Kısıtlandırılması

Adil bir yargılama, avukatların müvekkilleri adına etkili bir kanuni temsiliyette bulunmasına bağlıdır. Ancak, Türkiye'de pek çok engel, avukatların kanuni görevlerini yerine getirmesine zarar vermektedir. Bu durum hem dava öncesi sorgu aşamasında, hem de dava sürecinde geçerlidir.

1. Avukatların rollerinin dava öncesinde kısıtlanması

"Herhangi bir kişi tutuklandığı, gözaltına alındığı veya cezai bir suçla karşı karşıya kaldığı zaman, Hükümetler, yetkili bir otoritenin ona kendi seçtiği bir avukat tarafından temsil edilme hakkı olduğunu bildirmesini garanti altına almalıdır"²⁴⁹

Özgürlüklerinden mahrum kalan insanlar, haklarının bilincinde olmadıkça bu hakların bir değer taşımadığı aşıkardır. Polis merkezine götürülen her kişi, zaman geçirilmeden anladıkları dilde bilgilendirilmeli, kendilerine kanuni tavsiyeleri ve temsiliyeti içeren tüm hakları söylenmelidir.

Türkiye'de görevlerini yaparken avukatların karşılaştıkları birincil engel, gözaltına alınan birçok kişinin yasal temsiliyet hakkı konusunda bilgisiz bırakılmasıdır. 1992'de Türk Ceza Ka-

3. Suçlanan bir kişinin minimum şu hakları bulunmaktadır:

(b) savunması için yeterli zaman ve imkanlara sahip olma

(c) savunmasını ister kendisinin yapması isterse de kendi seçtiği bir avukat tarafından yapılması, eğer bunu karşılayacak gücü yoksa, yargının çıkarları gerektiriyorsa bu hizmetin ona ücretsiz verilmesi."

²⁴⁸ *Artico-İtalya* davası (1981) 3 EHRR 1

²⁴⁹ BM Avukatların Rollerine Dair Temel İlkeler, 5. İlke.

nunu'nun 135. Maddesi, yapılan değişiklikle, normal mahkemeler kapsamındaki suçlardan gözaltına alınan kişi yasal temsiliyet hakkı konusunda bilgilendirilmeli, şeklinde yenilenmiştir. Bu çabayı tamamlamak amacıyla, Türk yetkililer, adli suç işlediğinden şüphelenilenler için, haklarını içeren bir bilgi formu oluşturmuştur. 3 Aralık 1997 tarihli Genelgesi'nde Başbakan, kanunlar tarafından tanınan hakların gözaltına alınanlara bildirilmesinin ve gözaltının başlangıcında, hazırlanan bilgi formunun bir kopyasının da onlara verilmesinin zorunlu olduğunu bildirmiştir.²⁵⁰ Buna ek olarak, Ekim 1998 tarihli Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği'nin 6. Maddesi, bireye gözaltına alınmasının hemen sonrasında haklarının bildirilmesini sağlamaktadır. Doğru yönde atılmış bu adımlara rağmen, Heyet, uygulamada bilgilendirme formunun gözaltına alınan kişilere düzenli bir şekilde verilmediğini ve bazı durumlarda gözaltına alınan kişilere zorla avukat istemediklerine dair belgeler imzalatıldığını öğrenmiştir. Ve bundan dolayı, gözaltına alınan birçok kişi haklarından habersizdir.

DGM kapsamındaki suçlarda durum daha da kötüdür. Türk Yasaları'na göre, DGM kapsamındaki suçlarda, yetkililerin, gözaltına alınanlara haklarını bildirme ve bilgi formu sağlama gibi bir yükümlölükleri yoktur. Pratikte, terör veya uyuşturucu kaçakçılığı şüphesiyle gözaltına alınanlara rutin olarak avukat tarafından temsil edilme hakları olduğu bildirilmemektedir.

Sorunun büyüklüğü ile ilgili olarak Heyet, İstanbul'da yaklaşık her yıl 25,000 kişinin gözaltına alındığı bilgisini elde etmiştir. Gözaltına alınan bu 25,000 kişinin sadece 7,000 tanesi Baro'dan bir avukatla ilişkiye geçmektedir (Baro tarafından gözaltındakilere ücretsiz ve iyi bir avukatlık yardımı sağlanmaktadır). Geri kalan 18,000 kişinin bir kısmı Baro'nun sağladığı ya-

²⁵⁰ Başbakanlık Genelgesi (3 Aralık 1997)

sal yardımın dışında avukat tutmasına rağmen, hala gözaltındaki binlerce kişi ya avukat tutmamayı tercih ediyor, ya böyle bir hakkı olduğu ona bildirilmiyor veya avukat ile görüşmesi reddediliyor. Avukat talep eden 7,000 kişinin büyük bir bölümü adli suçlardan gözaltına alınmıştır ve bunlar DGM kapsamına girmektedir.

Biz, herkesin tutuklandığında, gözaltına alındığında veya cezai bir suçla karşılaştığı zaman, kendi seçtiği bir avukatın yardımını alma hakkına sahip olduklarının yetkili bir otorite tarafından kendilerine bildirilmesini gerektiren mevcut düzenlemelerin izlenmesini ve güçlendirilmesi için gerekli adımların atılmasını öneriyoruz.

“Hükümetler, ... toplumu, yasalardaki hakların ve görevlerin ve temel özgürlüklerin korunmasında avukatların önemli rolü hakkında bilgilendirmek için programlar hazırlamalıdır. Fakir ve güçsüz insanlar avukat yardımına ihtiyaçları olduğu zaman haklarını kullanabilmeleri için onlara yardım edilmesine özel önem verilmelidir.”²⁵¹

Heyet, Türkiye genelinde, gözaltına alınanlara haklarıyla ilgili aydınlatıcı bilgi verilmesinden çok, gözaltında bu hakları talep edenlerin güvenlik güçlerinin engelleme ve baskısıyla karşılaştıklarına ilişkin raporlar almıştır. Gözaltına alınan kişiler güvenlik güçleri tarafından psikolojik ve fiziksel baskılara maruz kalmaktadır. (IX. Bölüm’e bakınız) Bu, kanunlardaki haklardan habersiz bir şüpheliyi avukatla görüşme ısrarından vazgeçirmenin kolay olacağı bir ortam yaratmaktadır.

Biz, güvenlik güçlerinin gözaltındaki kişileri avukat ile görüşme hakkından vazgeçirmelerine engel olacak uygun adımların atılmasını öneriyoruz.

²⁵¹ BM Avukatların Rollerine Dair Temel İlkeler, 4. İlke.

“Adil bir savunma için, adaletin yararına her durumda, avukatı olmayan kimselere, sanığa yöneltilen suçun cinsi konusunda deneyimli ve bilgili bir avukat, eğer sanığın durumu böyle bir hizmeti ödemeye müsait değilse, ücretsiz sağlanmalıdır.”²⁵²

Türkiye’de gözaltındaki bir kişi yasal temsil hakkının farkında olsa ve bu hakkı kullanması engellenmeğe bile, nitelikli bir avukatın parasını ödeyemediği için bu haktan yararlanamıyabilir.

Adli bir suç şüphesi ile gözaltına alınan biri, eğer bir avukat tutmaya gücü yetmiyorsa, yasalara göre mahkemeye bir talep geldiğinde Baro’nun ücretsiz hizmet sağlaması gerekir.²⁵³ Avukatların ücretleri Baro tarafından karşılanır. Buna karşın, avukat sağlamak işi, Devlet Güvenlik Mahkemeleri kapsamında gözaltına alınanları veya bu kapsamda yargılananları kapsamaz.²⁵⁴ Heyete, bunun sonucu olarak DGM’lik sanıkların birçoğunun yasal bir temsil olmadan mahkemeye çıkarıldığı bildirildi.

Bundan dolayı biz, 1998 tarihli Yönetmeliğin Devlet Güvenlik Mahkemesi kapsamındaki suçlarla ilgili 19. Maddesi’nin kaldırılmasını ve gözaltındaki herkese, işlediklerinden şüphelenilen suçun nevine bakılmaksızın, talep olursa ücretsiz hukuki yardım sağlanmasını öneriyoruz.

²⁵² BM Avukatların Rollerine Dair Temel İlkeler, 6. İlke.

²⁵³ 1998 Tarihli Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği’nin 19. Maddesi:

“Devlet Güvenlik Mahkemesi kapsamındaki suçlar hariç, eğer bir kişi avukat tutamıyacak durumda ise, isteği üzerine, Baro onun adına bir avukat tayin eder. Böylesi bir talep güvenlik güçlerince derhal Baro’ya iletilmelidir.”

²⁵⁴ *ibid.*

*“Hükümetler, ayrıca, herhangi bir suçlama olsun veya olmasın gözaltına alınan veya tutuklanan herkese, gözaltının veya tutuklamanın başlamasından itibaren engeç kırk sekiz saat içinde avukat ile görüşme hakkı tanınmalıdır.”*²⁵⁵

Avrupa Konvansiyonu’nun 6. Maddesi’nde belirtilen, polisdeki gözaltıda avukat ile görüşme hakkı, Komisyon ve Mahkeme tarafından, “sanığın savunma hakkı için temel bir unsur”²⁵⁶ olarak değerlendirilmektedir. Her ne kadar Madde 6(3)(c) cezai bir suç ile suçlanan herkesin hukuki yardım alma hakkını garanti altına alsada, *Imbriosica-İsviçre* davasında,²⁵⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Madde 6(3)(c) bu garantinin gözaltı sürecini kapsamamasını engelleyecek hiçbir hükmün olmadığına açıklık getirdi. Mahkeme’nin *Imbriosica* ile ilgili kararında, sanığın avukatı ile görüşme talebi veya avukatın müvekkili ile görüşme başvurusunun, istisnai durumlar dışında, devlet yetkilileri tarafından engellenmemesi gerektiğini belirtmektedir.

Türk Ceza Yasası’nın 136. Maddesi’nde 1992’de yapılan bir değişiklikle, adli suçlardan gözaltına alınanlara avukatları ile derhal görüşme ve bu avukatla istediği zaman biraraya gelip ona danışma hakkı verilmiştir. Buna karşın, gerek ziyaret öncesi gerekse de ziyaret sırasında edindiğimiz bilgiler temelinde, bu hakkın pratikte tam olarak kullanılmadığını düşünüyoruz. Avukat görüşleri özellikle polisdeki gözaltının sonlarına doğru, çoğunlukla da yasal ifadenin alınması öncesinde olabilmektedir.

Buna karşın, DGM’lik davalarda, gözaltındaki kişi yasal temsil hakkının farkında ve kaliteli bir avukat tutacak güçte olsa bile, avukat ile görüşülemiyen uzun *incommunicado* gözaltı önemli bir sorun olarak kalmaktadır. Türk Ceza Yasası, suçlama olmadan yapılan DGM’lik gözaltılar için dört günlük bir ilk gö-

²⁵⁵ BM Avukatların Rollerine Dair Temel İlkeler, 7. İlke.

²⁵⁶ Bonzi-İsviçre davası (1978) 12 DR 185 at 190.

²⁵⁷ *Imbriosica-İsviçre* davası (1994) 17 EHRR 441.

zaltı süresine izin vermektedir.²⁵⁸ Bu dört günlük süre, tüm mahkeme süreci içinde çok önemli bir yer teşkil etmektedir. Sadece, polis sorgularının büyük bir kısmı bu süre zarfında gerçekleştirildiği için değil, ama aynı zamanda bu süre savcının mahkemede sunacağı sanığın resmi ifadesini aldığı nokta olduğu için önemlidir. Bu gerçeklere karşın, Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği'nin 20. Maddesi, DGM kapsamında gözaltına alınanları bu ilk aşamada hukuki yardım alma hakkından mahrum bırakır. Adli davalarda hukuki yardım hakkını belirledikten sonra madde şunu açıkça belirtir:

“Devlet Güvenlik Mahkemesi kapsamındaki suçlarda, gözaltındaki kişi, avukatı ile sadece hakim kararı ile gözaltı süresi uzatıldığı zaman görüşebilir.”²⁵⁹

Yönetmelik'in 20. Maddesi de DGM kapsamında gözaltına alınanların gözaltının ilk bölümünde yasal yardım alma hakkını kısıtlamaktadır. Madde şöyle demektedir:

“İlk paragrafın [gözaltının ilk bölümündeki yasal yardım hakkı ile ilgili] (d) ve (e) bentleri Devlet Güvenlik Mahkemesi kapsamındaki suçlardan gözaltına alınanlara tatbik edilemez.”²⁶⁰

Heyete, avukatların DGM kapsamındaki suçlarla ilgili soruşturmaların dışında tutulmasının gerekçesi olarak, birçok kez onların soruşturmayı tehlikeye düşürebileceği gerçeği gösterildi²⁶¹ *Murray-İngiltere* davasında,²⁶² hükümetin, avukat ile görüş-

²⁵⁸ Savcının talebi ve hakimin kararı ile, bu dört günlük süre OHAL Bölgesi dışında yedi ve OHAL Bölgesi'nde on güne kadar uzatılabilir.

²⁵⁹ 1998 Tarihli Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği'nin 20. Maddesi:

²⁶⁰ *ibid.*, 22. Madde.

²⁶¹ Örneğin, İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesi Başsavcı Yardımcısı Muzafer Galçin, “terör ve mafya davalarından yargılananların örgüt bağlantıları vardır ve soruşturmanın selameti için, sorguyu gerçekleştirenler sanıkların avukatları ile görüşmelerine izin vermezler. Bir kişi terörist veya uyuşturucu satıcısı olmakla suçlandığında, amaç onların örgütleri ile iliş-

menin polis soruşturmasının gidişatını engellemek için reddedildiği iddiasına karşın, Mahkeme şu karara vardı:

“...6. Madde’de belirtilen adillik, sanığın polis sorgusunun ilk aşamasından itibaren avukat yardımı alma hakkını gerektirmektedir.Sanığın haklarının çiğnenebileceği polis sorgusunun ilk 48 saatinde, gözaltının gerekçesi ne olursa olun, avukat ile görüşmenin reddedilmesi sanığın 6. Madde’de belirtilen haklarına aykırıdır.”²⁶³

Heyetin, DGM kapsamındaki suçları işlediğinden şüphelenilen bireylerin, dört gün boyunca avukat ile görüşme ve sorgu sırasında yasal yardım alma haklarının reddedildiğine dair ciddi endişeleri vardır.Gözaltına alınan birinin avukat ile görüşme imkanı, özgürlüğünden mahrum bırakılması dışında kalan haklarının ve özgürlüklerinin ihlal edilmesine karşı bir güvencedir.Adallet adına, istisnai olarak avukat ile görüşmenin belli bir süre ertelenmesinin gerekli olabileceğini kabul etmekle birlikte, bunun, şu anda olduğu gibi, uzun bir *incommunicado* gözaltıya yol açmaması gerekir.

Bundan dolayı biz şunları öneriyoruz:

(1) güvenlik güçleri mensuplarınca özgürlükleri ellerinden alınan herkese –işlediklerinden şüphelenilen suçun büyüklüğü ne olursa olsun- tüm gözaltı boyunca bağımsız bir adli yardım hakkı verilmesi,

(2) güvenlik güçleri mensuplarına Türk Ceza Yasası’nın 136. Maddesi’ne göre, adli davalarda avukatla görüşme hakkının polisdeki gözaltının başından sonuna kullanılabildiğinin hatırlatılmasını.

kiye geçmesini engellemektir ve bu yüzden de bir avukatın mevcudiyetine izin verilmez.” dedi.

²⁶² *Murray-İngiltere* davası (1996) 22 ECHR29.

²⁶³ *ibid.* para 66.

*“Avukatların, müvekkillerine etkili bir yasal yardım sağlamak için, ilgili bilgileri, dosyaları ve belgeleri edinmesini ve ya yeterli zamanda onları incelemesini sağlamak yetkililerin görevidir. Bu imkan, uygun olan en erken zamanda sağlanmalıdır.”*²⁶⁴

Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu adli prosedürlerle ilgili açık bir hükme sahip olmasa da, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, bu hakkı, Konvansiyon’un 6(1). Maddesi ve daha açık olarak da suçlanan herkesin “savunması için yeterli zaman ve imkanlara sahip olması gerekir” diye belirten 6(3)(b). Maddesi kapsamında görmektedir. Örneğin, *Edwards-İngiltere* davasında, Mahkeme, “yargının savunmaya sanığın lehindeki ve aleyhindeki tüm delilleri sunması, 6. Madde’deki adilliğin bir gereğidir” der.²⁶⁵

Heyete, adli davalarda, savunma avukatlarına soruşturmanın başından itibaren, tüm belgeleri ve delilleri inceleme yetkisi verildiği bildirildi. Bazen iddianame okununcaya kadar savcılık dosyasına ulaşamaları da, en azından dava öncesi dosyaları inceleyebiliyorlar. Ama Devlet Güvenlik Mahkemeleri’nde, avukatların gözaltındakinin gözaltı dosyasını görmesinin reddedilmesi sıradışı bir olay değildir. Avukatın dosyayı gördüğü zaman, dava çoktan mahkemeye intikal etmiş olmaktadır. Terörle Mücadele Yasası’nın ihlali, “Cumhurbaşkanı’na hakaret” veya “Türk vatandaşlarını karalamak” ile ilgili davalarda, savunma avukatları, Devlet’in ulusal güvenlik gerekçesi ile dava dosyalarını görmelerine izin verilmediğini iddia etti. Dava dosyalarına ulaşamaması, gözaltı aşamasının yargılama için hayati önem taşıdığı hukuk sisteminin, özel önemini göstermektedir.

Biz, DGM kapsamındaki suçlardan dolayı gözaltına alınanları temsil eden avukatlara, gözaltı süresince müvek-

²⁶⁴ BM Avukatların Rollerine Dair İlkeler, 21. İlke.

²⁶⁵ Edwards-İngiltere davası, (1992) 15 EHRR 417.

killerinin dosyalarını görme imkanının verilmesini öneriyoruz.. Her istisnanın da kısıtlı, açıkça yazılmış ve hakim tarafından onaylanmış olması gerekmektedir.

“Tutuklanan veya gözaltına alınan herkese, tamamen güven verici bir şekilde gecikme, müdahale veya sansür olmaksızın avukatı tarafından ziyaret edilip, onunla iletişim kurabileceği imkanlar, zaman ve mekan sağlanmalıdır. Bu görüşmeler güvenlik güçleri mensuplarının gözünün önünde olabilir ama konuşulanları duymamalıdır.”²⁶⁶

“Hükümetin, avukatlar ile müvekkileri arasındaki görüşmelerin ve görüş alışverişlerinin mesleki ilişki içinde, gizli olduğunu tanıması gerekmektedir”²⁶⁷

DGM’de görülen davalardaki *incommicado* gözaltının ilk dört gününden sonra, hakim, savcının talebi üzerine, gözaltı süresinin uzatılmasını onaylayabilir. Bu noktada, gözaltında tutulan kişiye avukat ile görüşme izni verilir. Bu süreç işletilse bile, Türkiye’deki avukatlar etkili yasal tavsiyeler ve adli temsiliyet ile ilgili engellerle karşılaşmaktalar.

Ekim 1998 tarihli Yönetmeliğin 20. Maddesi, “gözaltındaki kişi, herhangi bir zamanda ve diğer insanların duyamayacağı bir ortamda avukatı ile görüşebilir.” demektedir. Bu yasal garantiye rağmen, Heyet, avukatların gözaltındakileri ziyaret etmek için mahkemeden izin almaları gerektiğini söyleyen raporlar aldı. Avukatlar, genellikle bu izni alsalar da, baskı korkusuyla müvekkillerini ziyaret etmeye pek gönüllü değildirler. Bunun yanında, güvenlik güçleri, avukatın müvekkilinin karakolda gözaltında tutulduğunu reddedebilir. DGM kapsamındaki davalara giren avukatlar, müvekkilleri ile görüşseler bile, bu her zaman polisin yanında olmaktadır. Bundan dolayı, gerekli yasal yardım-

²⁶⁶ BM Avukatların Rollerine Dair İlkeler, 8. İlke.

²⁶⁷ *ibid*, 22. İlke

larda bulunulduğunu söylemek zordur. Zaten görüşmeler de en fazla on dakika sürmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Madde 6(3)(c)'nin gö-
zaltındaki kişi ile avukatı arasındaki mahrem görüşmeleri garan-
ti altına aldığına karar verdi:

“... bir sanığın avukatı ile üçüncü şahısların duyamayacağı
şekilde görüşme hakkı, demokratik toplumlardaki adil yargıla-
manın ve Konvansiyon’un 6(3)(c). Maddesi’nin en temel şartla-
rından biridir. Eğer bir avukat müvekkili ile görüşemiyorsa ve
ondan mahrem direktifler alamıyorsa, yardımı anlamını yitire-
cektir, Konvansiyon ise pratik ve etkili bir şekilde hakları garan-
ti etmektedir.”²⁶⁸

**Bundan dolayı biz, gözaltına alınan herkese, tamamen
güven verici bir şekilde, müdahale veya sansür olmaksızın
avukatı tarafından ziyaret edilip, onunla görüş alışverişinde
bulunabileceği imkanlar, zaman ve mekan sağlanmasını
öneriyoruz.**

2. Duruşmalar sırasında avukatların karşılaştığı kısıtla- malar

“Hükümetler avukatların (a) bütün mesleki görevle-
rini herhangi bir engelleme olmaksızın yerine getirebil-
melerini sağlamalıdır”²⁶⁹

Avukatlar, gözaltı sürecindeki zorluklardan başka engel-
lerle de karşılaşmaktadır. Avukatların etkili bir savunma yapma
imkanı, Devlet Güvenlik Mahkemeleri’nin genellikle davaya ha-
zırlanma süresini kısa tuttuğu için kısıtlanmaktadır. Örneğin, çok
sanıklı bir davada bile, savunma için 15 günlük bir hazırlanma

²⁶⁸ S-İsviçre davası (1991) 14 EHRR 670, para. 48.

²⁶⁹ BM Avukatların Görevlerine Dair Temel İlkeler, 16. İlke.

süresi verilebilir. Eğer bu süre içinde avukatlar savunmalarını hazırlayamazlarsa, ek süre isteyebilirler. Buna ek olarak, savunma avukatlarının tanıkları sorgulama hakkı yoktur. Bunun yerine, hakime, tanığa sorması için çeşitli sorular önerebilirler. Bunun üzerine hakim bu soruları sormayı ya tamamen reddedebilir veya soruları savunmanın söylediğinin tam tersi bir manada sorabilir.

Türk mahkemeleri, genellikle tarafların duruşmada söylediklerini kaydedecek uygun araçlara sahip değildir. Mahkeme salonunda söylenenleri kaydetmek üzere daktilo ile yazan bir katip görevlendirilmiştir, ancak katip sadece hakimın veya savcının kendisine dikte ettirdiği şeyleri kaydetmektedir. Savcının kendi kelimelerini kullanarak savlarını özetleme hakkı vardır. Buna karşın savunma avukatlarının kendi savunma tezlerini doğrudan kayıtlara geçirmesi engellenmektedir. Tersine, hakimın, tanıkların ve sanığın ifadelerini ve savunmanın tezlerini özetlemesine, savunma avukatları güvenmek zorundadır. Duruşma sırasında savunma avukatlarının hakimın özetlediklerine itiraz etme hakkı olsa da, bu itirazın kabul edilmesi hakimın taktirindedir. Duruşma bittikten sonra, savunma avukatlarının kendi tezlerinin kayıtlara geçirilmiş şekline itiraz etme hakları yoktur.

Bundan dolayı biz şunları öneriyoruz:

(1) sanıklara (ve avukatlarına) davaya hazırlanabilmeleri için gerekli olanakları sağlayan yasal garantilerin verilmesini,

(2) sanıkların veya avukatlarının tanıkları kendilerinin sorgulamasına ve çapraz sorgulama yapmalarına izin verilmesini,

(3) tüm mahkeme sürecinin ses kaydının tutulmasını (bunun maliyeti de çok fazla değildir).

“Hiç bir mahkeme veya idari yetkili, yasalara göre görev yapamıyacak durumda olan ve bu ilkelere aykırı hareket eden-

lerin dışında kalan avukatların müvekkillerinin savunmaları için mahkemede bulunmalarını reddetmemelidir”²⁷⁰

Türkiye’de, yasalara göre bir hakim, sanıkları veya avukatları, mahkemenin huzurunu bozdukları gerekçesiyle salondan atabilir. Bunu yaparken hakimin bir neden öne sürmesine gerek de yoktur. Heyete, avukatların sadece mahkeme salonundan atılmakla tehdit edilmediği, özellikle DGM’deki davalarda gerçekten mahkeme salonundan atıldıkları bildirildi.

Heyetin ilgisine sunulan bir diğer husus da, Müslüman bayan avukatların mahkemede türban takmalarının yasak olmasıdır. Bu uygulama, devletin lakik yapısına olan tehditler için gerekli görülmektedir. Bunu anlamakla beraber, türban takmak Türkiye’de yasak değildir ve ancak Müslüman bayan avukatlar türban takma konusunda ısrar ederlerse avukatlık haklarının ellerinden alınacağını bilmelidirler.. İstanbul’da görev yapan avukatlardan oluşan bir derneğe göre, sadece İstanbul’da bu durumda 200 bayan avukat vardır. Bundan dolayı Devletin, bu insanların yıkıcı olmayan dini vecibelerine saygı göstermesi, laik düzenin başka dini nedenlerle zarar görmesine göz yumması demek değildir.

Bundan dolayı biz şunları öneriyoruz:

(1) davanın devam etmesini imkansız hale getirecek büyük suçlar işlemesi dışında avukatların, müvekkilleri adına mahkemede bulunmalarının reddedilmemesini,

(2) düzen bozucu davranışlar dışında hiç bir sanığın mahkeme salonundan atılmamasını,

(3) bayan avukatların mahkemede istedikleri gibi – genel görgü kurallarına uymak kaydıyla- giyinmesine izin verilmesini, ki bu Müslüman bayan avukatların türban takmasına imkan tanıyacaktır.

²⁷⁰ *ibid.* 19. İlke.

“Avukatların, yaptıkları yazılı veya sözlü açıklamalar veya mahkemede veya diğer idari organlardaki mesleki temsilleri konusunda sivil ve cezai dokunulmazlıkları olmalıdır.”²⁷¹

Sağlıklı bir yargı sisteminde, avukatların kişisel kaygılar duymadan ifade özgürlüğüne sahip olması gerekir. Oysa Türkiye’de savunma avukatlarının mahkemede müvekillerini savunurken yaptıkları açıklamalar, onların yargılanmasına neden olabilir. Bu durum özellikle avukatların dokunulmazlıklarının daha sınırlı ve hakimlerin haklarının çok geniş olduğu Devlet Güvenlik Mahkemeleri için söz konusu olduğu gibi, bu problem ile Türkiye’deki mahkemelerde görev yapan tüm avukatlar karşılaşmaktadır.

Örneğin, 19 Şubat 1999’da İzmir Ağır Ceza Mahkemesi’nde “mahkeme heyeti üyelerine hakaret etmekle” suçlanan Bettil Duran ile ilgili bir dava görüldü. Ona yapılan suçlama, 10 Aralık 1997’deki bir duruşmada “İşkence uluslararası bir sorun olmuştur. İşkenceyi yasaklayan birçok hüküm vardır ama siz bunları tatbik etmiyorsunuz” demesidir. Bettil Duran için bir ile üç yıl arasında hapis istendi. Bir avukat olarak yaptığı tek şey, mahkemeye görevlerini işaret etmesidir.

Evrensel olarak kabul edilmiş uluslararası iki insan hakkı –adil yargılama ve ifade özgürlüğü hakkı- ile ilgili itilaflı konuların cezalandırılması için gayretli güç kullanımı. Taraflardan birinin avukatı, müvekkilinin davasını destekleyecek tüm argümanları ve delilleri sunmada özgür olmadıkça adil bir yargılama ve yasal temsilden söz edilemez. Davalının gerekli ve makul bir temsiliyetini kısıtlayacak gereksiz bir güç kullanımı, demokratik toplumlarda bir gereklilik olarak meşrulaştırılamaz.

Biz, gerekli durumlarda düzeni veya yargı tarafsızlığını veya kamu düzenini korumak için avukatlara karşı yasal işlem-

²⁷¹ *ibid.* 20. İlke.

ler yapılabileceğini kabul ediyoruz ama, böylesi koşullar altında bile, uygun cevap verilirken özen gösterilmelidir. Avukatların hadlerini aştıkları durumlarda, meslek örgütünün bu olayı soruşturması ve gerekiyorsa ceza vermesi daha uygun olacaktır.²⁷² Eğer bunu mahkemeler yapıp kendileri ceza verecekse, o zaman hakkaniyet ilkesi gözetilmelidir.

Bundan dolayı biz şunları öneriyoruz:

(1) tüm avukatların mahkemelerde yaptıkları iyi niyetli açıklamalar için sivil ve cezai dokunulmazlıklarının olmasını,

(2) eğer halihazırda bu hakları yoksa; mesleki tüzükler ve hukuki/yargı eğitimlerinin avukatlar için, savaş alanında yenildikleri takdirde müvekkillerini çok kötü sonuçların beklediği bilgisini içeren serbestliği tanımasını.

D. Avukatlara Dönük Tacizler ve Gözdağları

“Hükümetler, avukatların; (a) engelleme, taciz veya uygunsuz müdahaleler olmadan görevlerini yerine getirebilmelerini, (b) ülke içindeki veya yurtdışındaki müvekkilleri ile görüşmek için serbestçe seyahat etmelerini, (c) belirtilen mesleki görevler, standartlar ve etik değerler ile uyumlu hareketleri nedeniyle yargılanmamalarını, idari, ekonomik veya diğer cezalara çarptırıl-

²⁷² Schopher-İsviçre davasında, (1994) 4 BHRC 623 ECHR, İsveç Barosu Schopher'i devam eden bir davada görevli savcıcıyı eleştiren bir basın toplantısı düzenlediği için 500 İsviçre Frang'ı ile cezalandırdığında, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 10. Madde'nin ihlal edilmediğine karar verdi. Mahkeme, avukatların yargı idaresi ile ilgili yorumlarda bulunmakta özgür olduklarını ama yargı idaresindeki önemli rollerinden dolayı daha duyarlı olmaları gerektiğini belirtti. Mahkeme ayrıca, dava konusu avukatın düşüncelerini bir basın toplantısında dile getirdiğini ve devam eden dava ve yargı süreci ile ilgili şikayetleriyle mevcut hukuki yolları ihlal etmediğini belirtti. Mahkemeyi etkileyen diğer bir faktör de, verilen cezanın hafifliğidir.

mamalarını veya bunlarla tehdit edilmemelerini sağlamalıdır.”²⁷³

“Görevlerini yerine getirmelerinin sonucu olarak avukatların güvenliği tehdit edildiğinde, yetkililerin onları güvence altına almaları gerekmektedir.”²⁷⁴

“Görevini yerine getiren avukatlar, müvekkilleri veya onların işlediği suçlarla anılmamalıdır.”²⁷⁵

Türkiye’deki avukatlar müvekkillerine hukuki yardımlarda bulunurken tacizlere, gözdağlarına ve şiddete maruz kalmaktadır. Devlet Güvenlik Mahkemeleri’nde savunma yapan avukatların, en azından bazı davalarda, müvekkillerinin politik görüşlerini paylaştıkları düşünülmekte ve polis, savcı ve mahkemeler tarafından “terörist avukatlar” olarak değerlendirilmektedirler. Devlet Güvenlik Mahkemeleri’nde, işkence ve yargısız infaz davalarına bakan avukatlar bazı kesimlerce “toplum düşmanı” olarak gösterilmektedir. Türkiye’deki insan hakları uygulamaları veya Kürt sorunu ile ilgili açıklamalarda bulunan avukatlar, bazı devlet kurumlarınca devlet düşmanı ve bölücü olarak kabul edilmektedir.

Tacizlerin ve gözdağlarının en yüksek şekli, tutuklama ve gözaltı olarak gerçekleşmektedir. Avukatlar uzun süre için özgürlüklerinden mahrum bırakılabilir.²⁷⁶ Bu süre zarfında, fiziksel ve psikolojik baskılara ve işkenceye maruz kalabilirler. Bu konu ile ilgili eşit önemdeki bir diğer husus da, avukatların görevleri ile ilgili uzun ve tekrarlanan yargılamalarla karşılaşabilmeleridir.

²⁷³ *ibid.* 16. İlke.

²⁷⁴ *ibid.* 17. İlke.

²⁷⁵ *ibid.* 18. İlke.

²⁷⁶ Örneğin, Diyarbakır Barosu, Heyet’e, Abdullah Öcalan’ın bu yılın başında gerçekleşen tutuklanması olayı sonrasında sekiz üyelerinin tutuklandığını bildirdi. Avukatlar yedi gün gözaltında tutulmuş ama sorgulanmamıştı. Gözaltı süresinin sonunda Devlet Güvenlik Mahkemesi Başsavcısı

Daha az sert ama kesinlikle eşit derecede tepki duyulacak tacizler, görevini yapan avukatların güvenlik güçleri mensuplarınca gereksiz aranması²⁷⁷, sözlü hakaretler ve telefon ile rahatsız etme²⁷⁸ gibi saygısız ve tehdit edici davranışları kapsar.

Bağımsız yargı, suç işleyenler hariç, tüm avukatların bası kı görmenden görevlerini yerine getirebilmeleri demektir. Oysa, aşağıdaki örneklerin göstereceği gibi, Türkiye’de avukatlara dönük tacizler ve gözdağları sistematik bir şekilde yapılmaktadır. Bu durum birçok davada, avukatların davalardan çekilmeye zorlanması ve avukat tutma imkanının azaltılması sonucunu yaratmaktadır...

si, avukatların yargılanmasına gerek olmadığına karar verdi ve serbest bırakılmalarını bildirdi. Baro, yetkililerin şiddet olaylarının olmasından korkmaları ve bu avukatları PKK sempatisini ve potansiyel elebaşı olarak görmeleri dışında üyelerinin gözaltına alınmalarının hiçbir nedeninin olmadığını belirtti.

²⁷⁷ İzmir Barosu Heyet’e, üyelerinden bazılarının sürekli İzmir Devlet Güvenlik Mahkemesi’ndeki davalara girdiklerini ve bunun sonucu olarak da mahkemenin önünde görev yapan polislerin onları çok iyi tanıdığını bildirdi. Baro’ya göre, mahkemeye gittiklerinde bu avukatlar polis tarafından taciz edilmektedir; örneğin özellikle çok sıkı aranmaktadırlar.. Siyasi mahkumları ziyarete gittiklerinde girişte taciz edilmektedirler; örneğin en ufak metal bir parça yüzünden öten metal dedektörlerden defalarca geçirilerek. Tüm bunlar da zorluklara neden olmaktadır.

²⁷⁸ Diyarbakır Barosu, üyelerinin telefonlarının 1999 Eylülü’nde yayınlanan bir kararnameye dayanılarak dinlendiğini belirtti. Kararname, güvenlik güçlerine suç örgütleri için çalışan bireylerin telefonlarını dinleme yetkisi vermektedir, ama kullanılan ucu açık terminoloji nedeniyle yetkililer, Devlet Güvenlik Mahkemeleri’ndeki davalara giren savunma avukatlarını bu çerçeve içine almaktadır.

Diyarbakır'daki 25 Avukatın Davası

Kasım ve Aralık 1993'de, Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde yasadışı PKK üyesi olmak iddiası ile yargılanan sanıkların davalarına giren 25 avukat gözaltına alındı, işkence gördü, tutuklandı ve sonra da yargılandı.²⁷⁹ Avukatlar, Türk Ceza Yasası'nın 168. ve 169. Maddeleri'ne göre PKK üyesi olmak ve bilerek PKK'ye yardım ve yataklık etmekle suçlandılar. Bu suçlardan dolayı avukatlar için dört buçuk yıl ile 22 yıl arasında hapis cezası istendi.

Avukatlar gözaltında, savunma avukatları olarak yaptıkları faaliyetlerle ilgili, örneğin neden PKK sanıkları adına duruşmalara katıldıkları ve neden insan hakları ihlallerini açıkladıkları gibi konularda sorgulandılar. İstisnasız tüm avukatlar, sorgu boyunca işkence ve kötü muamele ile karşılaştıklarını iddia ettiler. Avukatlar sürekli gözlerinin bağlanmasından, kaba dayaktan, aç ve susuz bırakılmaktan, ölüm tehditlerinden, gerçek dışı infazlardan, soğukta çıplak bekletilmekten ve soğuk suya tutulmaktan şikayetçi oldular. Buna karşın Türk yetkililer, avukatların şikayetlerini görmezden geldi ve bu güne kadar işkence yaptığı iddia edilenler hakkında hiç bir soruşturma açılmadı.

Başta 16 avukatın suçlanmasına karşın sayı daha sonra 25'e çıkarılmıştır. İlk duruşma 17 Şubat 1994'de oldu ve bunu o yıl ve 1995-1996 yıllarında yapılan duruşmalar izledi. Sonuçta suçlanan avukatların sayısı 20'ye düşürülmüştür. Askeri hakimın yerine gelen hakim davaya tam vakıf olmadığı için, 21 Ocak

²⁷⁹ Bu avukatların isimleri; Sabahattin Acar, Hüsnüye Ölmez, Tahir Elçi, Mesut Beştaş, Meral Daniş Beştaş, Vedat Ertem, Mehmet Selim Kurbanoglu, İmam Şahin, Arzu Şahin, Mehmet Arif Altın Kalem, Fuat Hayri Demir, Baki Demirhan, Mehmet Gazanfer Abbasioglu, Nevzat Kaya, Şinasi Tur, Niyazi Cem, Mehmet Bicen, Zafer Gür, Sinan Tanırkulu, Feridun Çelik, Abdullah Akın, Edip Yıldız, Fevzi Veznedaroğlu, Cebbar Leygara, Sedat Aslantaş.

1997'deki duruşma, 8 Nisan 1997'ye ertelenmiştir. 8 Nisan 1997'de, dört sanığın daha davaya eklendiği gerekçesi ile duruşma birkez daha ertelendi.

Ekim 1999'da, savcı mütalaasında, yargılanan dokuz sanık için PKK'ye üye olmaktan dolayı 20 yıl hapis cezası istedi. Geri kalan sanıklar için ise PKK'ye yardım etmekten en az dört buçuk yıl hapis istedi. Genellikle, savcının mütalaasında istediği cezalar ile hakim tarafından verilen gerçek cezalar hemen hemen aynıdır. Altıncı yılın sonunda dava hala devam etmektedir.

Aydın'lı Avukatlar

21 Nisan 1998'de, Zenfel Kaya'yı gözaltında öldürmekle suçlanan güvenlik güçleri mensupları ile ilgili dava, Aydın'da sonuçlandı. Mahkeme, sanık polis memurlarını, adam öldürmekten altı yıl hapse mahkum etti.

Heyete, mahkeme boyunca avukatların bir dizi ciddi bas-kılarla karşılaştığı bildirildi. Zenfel Kaya'yı öldürmekten dolayı yargılanan polislerin davası ilerledikçe, avukatlar, polislerin ve onların tarafını tutanların sürekli tacizi ile karşılaşmıştır.

Bize, karar açıklandığı anda, izleyici bölümünde oturan sivil giyimli 44 polisin ayağa kalkıp slogan atmaya başladığı anlatıldı. Daha sonra yargılamanın yapıldığı kısma girip hem avukatlara hem de hakimlere saldırmışlar. Polis, ayrıca mahkeme salonundaki gazetecileri de dövmüş ve kameralarını, fotoğraf makinelerini kırarak çekim yapmalarını engellemiş. Resmi üniformalı polisler ise bir süre sonra mahkeme salonuna girmiş. Üniformalı polisler, avukatları bir köşeye çekip onları orada dövmüş. Avukatlardan üçü veya dördü hakimlerin bulunduğu yere kaçmayı başarmış ama geri kalanlar dövülerek mahkeme salonundan uzaklaştırılmış. Gerek sivil gerek resmi polisler avukatları dövmüş.

Kargaşa, mahkeme salonunun dışında da devam eder ve avukatlar Adliye Binası'nı terk edemedikleri için savcıdan kendilerini korumasını ister. Savcı, avukatları olası başka saldırılardan korumak için, kapının önünde bekleyen arabaya kadar onlara eşlik eder. Buna karşın, avukatlar arabaya binerken gerek sivil giyimli gerek üniformalı polislerin saldırıları devam etmiştir. Üniformalı bir polis savcıya vurmuş. Savcı arkasını dönüp baktığında ona vuran polisi görmüş. Savcı öteki polislere onu gözaltına almalarını emretmiş ama diğer polisler bunu reddetmiş.

İzmir Barosu, sorumlu memurların yargılanmasına izin verilmesi için bir şikayette bulundu. 44 memurdan sadece altısının yargılanmasına izin verildi. Halka kapalı olan dava iki yıldır hala sürmektedir. Bu arada sanık polis memurları ise halen görevlerinin başındadır.

***Kamil Tekin Sürek*²⁸⁰**

Sürek, 29 Temmuz 1997 tarihinde gözaltına alınan müvekkili Emek gazetesi muhabiri Şahin Bayar'ı görmeye gittiğinde, Bayrampaşa Emniyet Müdürlük'ünden İstanbul Emniyet Müdürü Kemal Yazıcı tarafından kovulmuştur. Sürek, müvekkili ile konuşurken Kemal Yazıcı'nın yanlarına gelip kendisine "hain, devlet düşmanı, bölücü" şeklinde bağırıldığını söyledi. Sürek ise "Ceza Muhakemeleri ve Usulleri Kanunu bana burada bulunma hakkı verdiği için buradayım. Buraya gelmek benim görevim" dedi. Sürek, Emniyet Müdürü tarafından tartaklanarak binadan atıldı.

²⁸⁰ Bu ve bundan sonraki davalar Mart 1997 ve Şubat 1999'da Cenevre'deki Uluslararası Hukukçular Komitesi tarafından yayınlanan "Yargıya Saldırılar: 'Hakimlere ve Avukatlara Dönük Baskılar ve Yargılamalar'" isimli raporlarda belirtilmektedir.

Cihan Tokat, Mustafa Ayzıt, Hıdır Çiçek

İstanbul Barosu'na bağlı avukatlar Tokat, Ayzıt ve Çiçek hakkında Kasım 1996'da İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesi tarafından Türk Ceza Kanunu'nun 169. Maddesi'ne göre "mahkumlar ile illegal örgütler arasında kuriyelik yapmak" iddiası ile dava açıldı. Mahkeme 27 Ekim 1998'de sanıkların beraat etmesi ile sonuçlandı.

Hasan Doğan

6 Mayıs 1997'de avukat Doğan, Malatya'daki Devlet Güvenlik Mahkemesi Savcısı'nın mahkeme celbine cevap verdiğinde gözaltına alındı ve 15 Mayıs 1997'de Doğan hakkında Türk Ceza Yasası'nın 169. Maddesi'ne göre Kürdistan İşçi Partisi'ne (PKK) yardım ettiği şüphesi ile dava açıldı.

5 Mayıs'da Doğan, kendisinden zorla alındığını iddia ettiği itiraflarını reddeden bir müvekkilini savunurken, Malatya Devlet Güvenlik Mahkemesi'ndeki bir hakimle sert bir tartışmaya girmişti. Doğan ile ilgili iddia, daha iyi davranılma umuduyla yetkililerle işbirliği yapan bir mahkumun iddialarına dayanmaktadır. Türk kanunlarına göre, başka kişiler hakkında bilgi verdikleri zaman "itirafçılar"ın cezalarında bir indirim yapılabilir. Yasadışı PKK örgütüne üye olma iddiası, avukat Doğan'ın politik olarak devletin hoş görmediği kişileri savunmasından kaynaklanmaktadır.

Bunun yanında Mayıs 1997'deki duruşmada, müvekkili İsmail Yılmaz, Hasan Doğan'ın, kendisini sürekli mahkemeye yaptığı bir önceki itirafını geri almaya zorladığı ve siyasi suçluların kaldığı koşullara geçmesinde ısrar ettiği gerekçesi ile avukatlığından azlini istediğini söyledi. Yılmaz'ın ifadesine dayanarak savcı, Doğan hakkında dava açtı.

Savcı iddianamesinde, Doğan'ın PKK üyesi olduğunu iddia etmektedir. İddianamede Doğan'ın örgütün bir kuryesi olduğu ve örgüt üyelerine yardım ettiği vurgulanmaktadır. İddianame Doğan'ın bazı eski müvekkillerinin ifadelerine ve bir PKK üyesi üzerinde bulunan ve Doğan'a mahkemedeki hizmetlerinin karşılığı olarak PKK tarafından ödeme yapıldığını yazan bir mektuba dayanmaktadır. Dava ile ilgili duruşmalar 17 Haziran 1997, 4 Eylül 1997, 2 Ekim 1997, 4 Kasım 1997 ve 2 Aralık 1997'de görüldü. Doğan 7 Ağustos 1997'deki duruşma sonunda tahliye edildi.

Murat Çelik

Avukat Çelik, 17 Şubat 1999'da Sakarya Cezaevinde kendini yakan Serpil Polat'ın cenazesinde polis memurlarınca dövüldü. 18 Şubat'ta cenaze işlemleri ile ilgilenirken, bir polis memuru onu Atilla Çınar'ın bürosuna götürdü ve orada Çelik'i yumruklayıp " Bu cenaze ile niye ilgileniyorsun? Ölü birinin avukatı olabilir mi" dedi. Çelik, daha sonra aralarında Terörle Mücadele Dairesi Müdürü Şefik Kul'un da bulunduğu yedi veya sekiz polis memurunun odaya girip kendisine saldırdığını ve dövülerek binadan dışarı atıldığını söyledi

Efkan Bolaç, Metin Narin ve Alper Tağa Saray

Bu avukatlar, bürolarında çalışan kişilerle birlikte 7 Ocak 1997'de gözaltına alındı. Avukatlar "yasadışı örgüte yardım etmekle" suçlanıyordu. Suçlama, Devrimci Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (DHKP-C) üyesi ve 9 Ocak 1996'da ülkenin önde gelen işadamlarından Özdemir Sabancı'ya, şirket yöneticilerinden Haluk Görgün'e ve sekreter Nilgün Hasefe'ye suikast düzenleyenlerden biri olan Mustafa Duyar'ın ifadelerine dayanmaktadır. Gözaltı dışında avukatların evleri basıldı. Narin dışındaki avukatlar daha sonra serbest bırakıldı ve Ahmet Düzgün Yüksel hakkında ise غيابında tutuklama kararı çıkartıldı. 3 Haziran 1997'de, Narin de serbest bırakıldı. Daha sonra, Metin Narin

hakkında Türk Ceza Yasası'nın 169. Maddesi uyarınca "yasadışı örgüte yardım etmekten" dava açıldı. Ahmet Düzgün Yüksel şu anda Almanya'da mülteci olarak bulunmaktadır.

Yusuf Alataş

Avukat Alataş, 12 Aralık 1996 günü Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin bulunduğu binaya girerken polis memurları tarafından tehdit edildi. Hakkında "polise hakaretten" dava açıldı. Eylül 1997'deki duruşma sırasında vekil Hakim İhsan Akçın, Adalet Bakanlığı Ceza Dairesi tarafından Alataş'ın yargılanması ile ilgili yargılama iznini veren kararı onaylayanlardan biri olduğu için tarafsız bir yargılamada bulunamayacağı gerekçesi ile davadan çekildi. 2 Aralık 1997'de Alataş iki ay hapse mahkum edildi. Hapis cezası daha sonra para cezasına dönüştürülüp ertelendi.

Sinan Tanrıkulu

27 Şubat 1995'de avukat ve İnsan Hakları Derneği Diyarbakır Şubesi üyesi Sinan Tanrıkulu on kişi ile beraber gözaltına alındı. Tanrıkulu, İHD'nin 1992 Olağanüstü Hal Raporu ile ilgili suçlamalara karşı Mahmut Şakar, Abdullah Çağar, Nimetullah Gündüz, Halit Temli, Hayri Veznedaroğlu ve Hüseyin Yıldız'ı mahkemede temsil etmişti. Gözaltına alınan on bir kişi, on gün boyunca *incommunicado* olarak Diyarbakır Jandarma Komutanlık'ında tutuldu ve 9 Mart 1995'de Devlet Güvenlik Mahkemesi'ne çıkartıldılar. Duruşmada, Tanrıkulu, Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nde savunma avukatı olarak görev yaptığı için yargılandığını dile getirdi. Sanıkların tümü PKK üyesi olmakla ve Avrupa'ya yalan beyanlarda bulunarak devleti eleştirmekle suçlanmaktadır. 1996'da Tanrıkulu beraat etti ve serbest bırakıldı.

Bundan dolayı biz şunları tavsiye ediyoruz:

(1) Avukatlarla ilgili disiplin soruşturmalarını yürütecek ilk mercinin, kendi inisiyatifli veya bir davacının başvurusu sonucu, Baro'nun olmasını ve Baro'nun disiplin komitesinin kararlarına uygun bir temyiz organında itiraz edilebilmesini,

(2) birinci önerimiz, hali hazırda mevcut değilse, Baro'nun, avukatlar için yasalara uygun mesleki bir tüzük çıkarması ve bunu hayata geçirmesini; verilen disiplin cezalarının bu mesleki tüzük ve BM Avukatların Görevlerine Dair Temel İlkelerle uygun olmasını,

(3) istisnai olarak, mesleki hatalar ile ilgili sivil yaptırımların yetersiz kalması halinde, avukatların görevleri ile ilgili yargılanmalarında (a) açık ve inandırıcı delillerin olmasına ve (b) iddia edilen hatanın yargının işleyişini ciddi bir şekilde engellemesine dayanmasını,

(4) avukatlara karşı devam eden davaların, iddia edilen suçlarla ilgili kanıtların geçerliliğini saptamak ve yargılamaya gerek olup olmadığı kararını vermek için yetkili en yüksek yargılama makamınca tekrar gözden geçirilmesini.

E. İfade ve Örgütlenme Özgürlüğü

"Diğer yurttaşlar gibi avukatların da ifade, düşünce, örgütlenme ve toplantı tertip etme özgürlüğü vardır. Özellikle, kanunlarla, yargının idaresi ile ve insan haklarının korunup geliştirilmesi ile ilgili konularda toplum önünde yapılan tartışmalara katılma hakkı ve yerel, ulusal veya uluslararası örgütler kurma veya bunlara dahil olma hakkı ve mesleki kısıtlama korkusu olmadan yasal örgütlerce düzenlenmiş yasal gösterilere katılma hakkı olmalıdır."²⁸¹

²⁸¹ BM Avukatların Görevlerine Dair Temel İlkeler, 23. İlke.

1. İfade Özgürlüğü

Avukatlar toplumdaki hakları ve şikayetleri temsil ederek ve dillendirerek çok önemli bir sosyal görevi üstlenmektedirler ve ayrıca diğer vatandaşlarla aynı oranda ifade özgürlüğüne de sahiptirler. Avukatların özellikle kanunlar ve yargı idaresi ile ilgili hususlardaki toplumsal tartışmalara katılma hakkının olması ve düşüncelerinden dolayı herhangi bir mesleki kısıtlama ile karşılaşmaması gerekmektedir. Oysa, aşağıdaki olaylarda da görüleceği gibi Türkiye'deki avukatlar, sistemli bir şekilde kanunlarla, yargının idaresi veya Türkiye'deki insan hakları uygulamaları ilgili yorumlarda bulundukları için adli yargılamalarla karşılaşmaktadır.

Eren Keskin ²⁸²

6 Şubat 1997'de avukat ve İnsan Hakları Derneği Genel Başkan Yardımcısı Eren Keskin, İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesi tarafından *Medya Güneşi* adlı dergide yayınlanan röportajı dolayısıyla bir yıl 40 gün hapse mahkum edildi. Terörle Mücadele Yasası'nın 8. Maddesi'ne göre "bölücü propaganda" yapmakla suçlanıyordu.

Ercan Demir

Avukat ve İzmir İHD Başkanı Ercan Demir hakkında açılmış en azından on altı dava bulunmaktadır. Davaların on üçünde Toplu Gösteri ve Yürüyüş Yasası'na muhalefet etmekle, bir davada ise 2908 Nolu Terörle Mücadele Yasası'na muhalefet etmekle suçlanmaktadır ve ayrıca hakkında birkaç tane de idari soruşturma açılmıştır. 1996'da oniki mahkumun ölmesiyle sonuç-

²⁸² Bu ve bundan sonraki davalar Mart 1997 ve Şubat 1999'da Cenevre'deki Uluslararası Hukukçular Komitesi tarafından yayınlanan "Yargıya Salındılar: Hakimlere ve Avukatlara Dönük Baskılar ve Yargılamalar" isimli raporlarda belirtilmektedir.

lanan cezaevlerindeki ölüm oruçlarıyla ilgili yaptığı basın açıklaması nedeniyle 10 Eylül 1997’de, bir yıl altı ay hapse mahkum edildi.

Kemal Kırlangıç

7 Şubat 1999’da İzmir Cumhuriyet Savcılığı, Avukat Kır-
langıç hakkında Türk Ceza Yasası’nın 159. Maddesine göre ‘*Sa-
nik Yasalar*’ isimli kitabında “yargıya hakaret ettiği” suçlaması-
yla dava açtı. İzmir Devlet Güvenlik Mahkemesi Savcılığınca ki-
tap hakkında daha önce soruşturma açılmış ama yargılamaya lü-
zum görülmemiştir. Bu arada, İzmir Cumhuriyet Savcılığı mah-
kemeye kitabın toplatılması talebi ile başvurmuş ama bu istekle-
ri reddedilmiştir.

Ercan Kanar

Avukat ve İHD İstanbul Şubesi Başkanı Ercan Kanar hak-
kında otuzun üzerinde dava açılmıştır. Hakkında açılan davalara-
nın en az 25 tanesi beraat ile sonuçlanmıştır. 1994 ve 1995’de
Özgür Gündem ve *Yeni Politika* gazetelerinde çıkan iki yazısı
dolayısıyla Türk Ceza Yasası’nın 159. Maddesi’ne göre açılan
iki davada on ay hapse mahkum edildi. Kanar’a verilen hapis ce-
zası daha sonra ertelenmiştir. Ayrıca 7 Ekim 1998’de Tuzla’da
dört kişiyi öldürme suçuyla yargılanan on polisin davasında,
avukat olarak yaptığı konuşma nedeniyle de altı ay hapse mah-
kum oldu. Bu hapis cezası daha sonra para cezasına çevrildi.

Ahmet Zeki Okçuoğlu

Avukat Okçuoğlu, 1993’de *Azadi* isimli gazetede yazdığı
bir yazı nedeniyle İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi’nin verdiği 10
ay hapis cezasının 13 Haziran 1997’de Yargıtay tarafından onay-
lanması sonucu hapse atıldı. Türk Ceza Yasası’nın 159. Madde-
si’ne göre “Devlet’e hakaret etmekle” suçlanıyordu. Okçuoğlu
cezasını çektikten sonra serbest bırakıldı.

Sedat Aslantaş ve Hüsnü Öndül

Avukat ve İHD üyesi olan bu iki kişi, “yakılan köylerle” ilgili bölücü propaganda yaptığı iddia edilen bir rapor yayınladıkları için gözaltına alındı. 19 Aralık 1994’de mahkemeye çıkarıldılar ve 11 Ocak 1995’de beraat ettiler. Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi yeniden bir yargılama talebinde bulunduyorsa da Mayıs 1995’de beraatleri onaylanmıştır. Dava dosyasında, Türk Ceza Yasası’nın 159. Maddesi’ne göre kitaptaki ifadelerin güvenlik güçlerine dönük hakaretler içerdiği belirtilmektedir. Aslantaş, davayı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne götürmüştür. 15 Eylül 1997’de davanın incelenmeye değer bulunduğu açıklandı.

Bu davalar Türkiye’de avukatlara tanınan ifade özgürlüğünün ne kadar az olduğunu göstermektedir.²⁸³ Avukatlar, kanunlar ve yargı idaresi ile ilgili konularda toplumsal tartışmalara katılabilmelidirler. Yasal reformlar hazırlayabilmeli ve önerebilmeli, ayrıca bu konularda halkı bilgilendirebilmelidirler. Şiddet içermeyen konuşmalar ve avukatlık hizmetleri nedeniyle yapılan yargılamalar gibi avukatların işlerine her müdahale, sadece avukatların toplumdaki rolünün ve avukatlık mesleğinin bağımsızlığının yok edilmesine hizmet eder.

Bundan dolayı biz, avukatların mesleki ve politik düşünceleri doğrultusunda yaptıkları yasal açıklamalar ve yargı idaresi ile ilgili yorumları için yargılanmalarından kaçınmasını öneriyoruz.

2. Örgütlenme Özgürlüğü

Barolar ve avukatların diğer meslek örgütlerinin, uygun-suz kısıtlamalara veya baskılara karşı üyelerinin korunmasında

²⁸³ Avukat olmayanların da kendilerini özgürce ifade etmelerinin kısıtlandığına dair ciddi kanıtlar var, ancak vatandaşların konuşma özgürlüğü önündeki engeller bizim ne zaman açısından ne de başka açılardan inceleyebileceğimiz bir konu değildir.

ve bağımsızlıklarının savunulmasında çok hayati bir rolü vardır. Hakimlerin ve savcılarının tersine, Türkiye’de avukatların yasalarca da tanınan özerk avukat örgütleri (Barolar)²⁸⁴ kurmalarına ve bu örgütlere üye olmalarına izin verilmiştir.

Baro’nun üyelerinin çıkarlarını koruyor gözükmemesine karşın, önemli bir sorun vardır. Baro’nun kararlarının düzenli olarak Adalet Bakanlığınca onaylanması gerektiğinden, biz Barolar’ın Devlet’e bağlı olduğunu düşünüyoruz.

Şu anda, Baro ne karar alırsa alsın, örneğin bir disiplin cezası veya bir başvuru, bu karara muhatap olan avukatın bu karara Türkiye Barolar Birliği nezdinde itiraz etme hakkı vardır. Eğer Barolar Birliği, kararı onaylarsa, avukatın Adalet Bakanlığına başvurma hakkı vardır. Adalet Bakanlığının onayladığı karar nihaidir. Eğer Barolar Birliğinin kararı Adalet Bakanlığının tarafından onaylanmazsa, Barolar Birliği konuyla ilgili Danıştay’da dava açabilir. Pratikte ise, eğer Baro bir üyesine disiplin cezası vermek isterse, bunun Adalet Bakanlığı tarafından onaylanması gerekmektedir.

Adalet Bakanlığı Baro’nun kararları ile ilgili son sözü söylediği ve avukatların mesleklerini icra ederken uydukları prosedürlerden dolayı, Barolar, Adalet Bakanlığına bağlı ve onun kontrolü altındadır. Bu, uluslararası standartlar açısından kabul edilemez bir durumdur. Genellikle hükümet kontrolüne, mevcut olduğu her yerde, eğer gerekiyorsa avukat olmayanların kamu yararını temsil edeceği düzenlemelerin içine ekleneceği, mesleki bir öz denetim eşlik etmektedir. Bir avukatın yaptığı iddia edilen hareketlerin sonucu haksızlığa uğrayan bir kişinin, siyasi

²⁸⁴ Baro’ya üye olmakla beraber avukatlar, tabii ki, Çağdaş Hukukçular Derneği (ÇHD) gibi başka yasal derneklere de üye olabilirler. 1974’de kurulan ÇHD’nin amacı, gerek savunma avukatlarının rollerini genişletecek gerek Türkiye’deki insan hakları ihlallerini azaltacak yargı reformlarının yapılmasıdır. ÇHD’nin tüm ülke genelinde yaklaşık 2,500 üyesi vardır.

emirlerle hareket etmeyen bir memur tarafından yürütülecek ama son kararı ise bir öz yönetim organının vereceği bir soruşturma açması gibi uygun düzenlemelerin yapılmasına kimsenin bir itirazı olamaz. Türkiye’deki mevcut hükümet denetim tarzı, sadece öz denetimin tamamen çökmesi ile haklı çıkartılabilir; ama öz denetim Türkiye’de hiç denenmemiştir.

Barolar üzerindeki Adalet Bakanlığı denetiminin, Baroların özgür ve bağımsız olması ve avukatların, kabul edilebilir sınırlarda, kendilerini yönetmesi bakış açısı ile yürürlükten kaldırılmasını öneriyoruz.

Adalet Bakanlığı Heyet’e, Baroların mali ve idari açıdan Devlet’e bağlı olsalar bile, pratikte işlerine hiç karışılmadığını söyledi. Bununla beraber, Türkiye Barolar Birliği Başkanı Dr. Eralp Özgen, Heyet’e, Parlamento Adalet Komisyonu’nun bir kanun taslağı hazırladığını ve hayata geçirildiği takdirde Adalet Bakanlığının Barolar üzerindeki otoritesine son verileceğini bildirdi. Yeni sistemde, Barolar’ın kararları Adalet Bakanlığına gönderilmeyecek. Biz bu gelişmeyi, avukatların güvenliğini garanti altına alacak olumlu bir adım olarak selamlıyoruz.

F. İnsan Hakları Savunucularına Dönük Baskılar ve Gözdağları

1. Türkiye’nin insan hakları savunucularına karşı olan yükümlülükleri

İnsan Hakları savunucuları da, avukatlar gibi uluslararası insan hakları ve temel özgürlüklerin korunmasında önemli rol oynamaktadırlar. Bu rol o kadar önemlidir ki, BM İnsan Hakları Savunucularının Hakları ve Sorumlulukları Deklarasyonu (“İnsan Hakları Savunucuları Deklarasyonu”)²⁸⁵ ile de tanınmıştır. İnsan Hakları Savunucuları Deklarasyonu, 10 Aralık 1998’de

²⁸⁵ Deklarasyon’un tam ismi “Bireylerin, Grupların ve Sivil Toplum Örgütlerinin Evrensel İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması ve Geliştirilmesindeki Rolü Deklarasyonu.”

BM Genel Kurulu tarafından, insan hakları savunucularının görevleri ile ilgili uluslararası kamuoyunun benimsediği uygulamaları belirten yetkili bir karar olarak kabul edildi. Deklarasyon, devletlere sadece insan hakları savunuculuğuna izin vermelerini değil, aynı zamanda onlara görevleri sebebiyle baskılarla ve şiddetle karşılaşmayacağı bir ortam sağlaması gerektiğini bildirir.

Deklarasyon'un dikkat çeken maddeleri, "birey olarak devlet memurlarının ve hükümet organlarının politikaları ve kararlarının insan haklarını ve temel özgürlükleri ihlal ettiği gerekçesiyle eleştirilebilmesi" hakkını vurgulayan 9. Madde ve "insan hakları ihlallerine karşı barışçıl eylemlere katılma" hakkını vurgulayan 10 Madde'dir. İnsan Hakları Savunucuları Deklarasyonu ayrıca Devletler'i, *"herkesi bu Deklarasyon'da belirtilen meşru hakların kullanılması sonucu yetkililerin şiddetinden, tehditlerinden, misillemesinden, de facto veya de jure ayrımcılığından, baskısından veya diğer hareketlerinden koruyacak gerekli tüm adımları atmaya"* zorlamaktadır.

İnsan Hakları Savunucuları Deklarasyonu'na ek olarak, Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Konvansiyonu da Türkiye'ye konuşma özgürlüğünü (10. Madde) ve gösteri özgürlüğünü (11. Madde) koruması yönünde yükümlülükler getirmektedir.

2. İnsan hakları savunucularının rollerine yönelik kısıtlamalar

İnsan hakları savunucuları da, hemen hemen aynı görevi yerine getiren savunma avukatları ile benzer kısıtlamalarla karşılaşmaktadır. Bireysel insan hakları savunucuları, hassas konulardaki devlet politikalarını şiddet içermeyen bir şekilde eleştirdikleri için tacize uğramakta, sorguya çekilmekte, gözdağı verilmekte ve hapse atılmaktadır. Buna ek olarak, insan hakları örgütleri yakından takip edilmekte, yayınları yasaklanmakta ve şube binaları basılıp kapatılmaktadır.

Muğlak şekilde yazılmış yasalar, insan hakları aktivistlerinin yargılanmasına ve insan hakları örgütlerinin sürekli kapatılmasına imkan vermektedir. En çok kullanılan madde 2908 No'lu Dernekler Yasası ("yıkıcı ve bölücü propagandayı ve ulusal veya dini düşmanlığı tahrik etmeyi" yasaklamaktadır), Terörle Mücadele Yasası'nın 8(1). Maddesi ("yıkıcı ve bölücü propagandayı" yasaklamaktadır) ve Türk Ceza Yasası'nın 312(2). Maddesi ("halkın arasında düşmanlığı tahrik etmeyi" yasaklamaktadır.) Hükümet, açıklamaların veya faaliyetlerin bu Maddeler'e göre yargılanmasını, insan hakları savunucularının terörü teşvik ettikleri, devletin bölünmez bütünlüğünü veya laik temelini hedef aldıkları gerekçesi ile haklı çıkarmaya çalışmaktadır. Biz, yukarıda bahsedilen Maddeler'in barışçıl politik ifadelere tatbik edilmesinin, Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu'nun 10(2). Maddesi'ne göre uygun olmadığını düşünüyoruz.

Bundan dolayı biz, Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarını temel alacak şekilde kanunlarda nelerin kabul edilip nelerin kabul edilmeyeceğinin açıkça belirtilmesini öneriyoruz.

Ziyaretimiz sırasında, insan hakları savunucularına karşı resmi çevrelerin tutumu Heyet'e anlatıldı. 15 kasım 1999'da Başkan Clinton'ın Türkiye'ye gelişini protesto etmeyi planlayan 115 insan hakları savunucusu Ankara'da gözaltına alındı. Protestocular 15 Kasım'da gözaltına alındı ve akşam saat 11'de serbest bırakıldı. Çağdaş Hukuçular Derneği, bu insan hakları savunucularıyla ilgili yasadışı gösteri tertip etmek ve gözaltına direnmek suçlamasıyla açılan davanın duruşmasını beklediklerini açıklamıştır.

Akın Birdal'ın durumu, insan hakları savunucularının uzun ve gayrimeşru yargılamalar boyunca maruz kaldıkları basıkların en vahim örneğini sunmaktadır.

Akın Birdal

1995'den günümüze, İnsan Hakları Derneği eski Genel Başkanı Akın Birdal, 21'in üzerinde davada yargılandı. Üçünde de mahkum oldu. Konya DGM, Akın Birdal'ı "1995 Barış Haftasında" Mersin'de düzenlenen bir mitingde yaptığı konuşmadan dolayı, Türk Ceza Kanunu'nun 312. Maddesine göre bir yıl hapse mahkum etti. Buna ek olarak, gözaltında kayıplarla ilgili kampanya için hazırlanan afişten dolayı üç ay hapse mahkum oldu. Bu, daha sonra para cezasına çevrildi. Temmuz 1998'de, Ankara DGM, Akın Birdal'ı 1996 "Dünya Barış Günü'nde" yaptığı konuşmada "düşmanlığı tahrik" ettiği gerekçesi ile bir yıl daha hapis cezasına çarptırdı. Konuşma Kürt sorununa barışçıl bir çözüm çağrısı yapıyordu. Yargıtay 28 Ekim 1998'de kararı onayladı. Birdal 25 Eylül 1999'da sağlık sorunları nedeniyle serbest bırakıldı.

Hüküm giydiği bu üç davanın yanında, Birdal yedi başka davadan beraat etti. İHD tarafından basılan bir kitaptaki yazısından, 10 Aralık 1996'da İnsan Hakları Haftası kapsamında yaptığı bir konuşmadan, 17 Haziran 1997'de Ankara'da yaptığı konuşmadan ve 2 Eylül 1997'de "Barış Treni" ile ilgili Gölbaşı'nda yaptığı konuşmadan dolayı tek başına yargılandı ve beraat etti. Birdal ayrıca üç İHD üyesi ile birlikte 'Yakılan Köyler' isimli 1993 Bölge Raporu'ndan dolayı yargılandı ve beraat etti. 17 İHD yönetim kurulu üyesi ile beraber 'Tek Çözüm Barıştır' isimli özel bülten nedeniyle yargılandı ve beraat etti. Son olarak 23 Şubat 1998'de, on İHD üyesi ile birlikte, İnsan Hakları Haftası'nda insan hakları ihlallerinin anlatıldığı konuşmalarda bölücü propaganda ve etnik düşmanlık yaptıkları gerekçesi ile yargılandıkları davada beraat etti. Ziyaretimiz sırasında, Birdal aleyhine, yazdığı ve yaptığı açıklamalar ile ilgili açılan davalar hala sürmekteydi.²⁸⁶

²⁸⁶ Mayıs 1998'de, Akın Birdal, İHD Genel Merkezi'nde kendisi ile görüşmeye gelen iki kişinin silahlı saldırısına uğradı, saldırganlar 14 el ateş etti. Vücuduna altı kurşun saplandı ve hastaneye yaralı bir vaziyette kaldırıldı.

Dr. Alp Ayan, Günseli Kaya ve diğerleri

26 Eylül 1999'da Ankara Merkez Cezaevi'ndeki katliam 10 mahkumun ölümü ve birçoğunun yaralanmasıyla sonuçlandı. Ölenlerden Nevzat Çiftçi'nin cenazesi 30 Eylül 1999'da Ali-ağa'nın Helvacı köyünde (İzmir) toprağa verildi. Bir grup insan cenaze merasimine katılmak için ıssız köy yolundan geçti. Köye girmeye çalıştıklarında, jandarma tarafından durduruldular ve dövülüp gözaltına alındılar. Toplam 76 kişi gözaltına alındı ve aralarında çoğu İHD üyesi 14 kişi karakola gönderildi. Gönderilen kişiler arasında Türkiye İnsan Hakları Vakfı İzmir Temsilciliği Bölümü sekreteri Günseli Kaya ve THİV İzmir Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezi'nde çalışan psikiyatrist Dr. Alp Ayan da bulunuyordu.²⁸⁷

Jandarmanın hazırladığı tutanakta, cenaze merasimine katılıp gözaltına alınanlar "jandarmaya direnmek ve yasadışı örgüt üyesinin cenazesinde propaganda yapmakla" suçlanıyorlardı. Zabıтта, insan hakları savunucuları olarak bilinen Dr. Alp Ayan ve Günseli Kaya'nın "provakatör olarak tespit edildiği" iddia edilmektedir. Aliaga Savcılığı gözaltına alınanlarla ilgili görevsizlik kararı verdi ve gözaltındaki 68 kişiyi İzmir DGM'ye sevk etti. DGM de davanın kendi yetki alanına girmediği gerekçesi ile görevsizlik kararı verdi. DGM'nin kararında, gözaltındakilerin Türk Ceza Kanunu'nun "toplum düzenini koruyan kurallara uymamayı suç sayan" 526. Maddesi'ne göre yargılanması gerektiği belirtilmektedir. Bu Madde'ye göre sanıklara 3 ile 6 ay arasında hapis cezası istenmektedir. 3 Ekim 1999'da Aliaga Mahkemesi'nde saat sabaha karşı 6.15'de biten davayı takiben Dr. Alp Ayan, Günseli Kaya ve diğerlerinin Gösteri ve Yürüyüş Kanun'unun 32(3). Maddesi'ne muhalefet etmekten yargılanması-

²⁸⁷ Geri kalan 12 kişinin ismi: Haydar Cenani, Mehdi Perinçek, Birol Karaaslan, Hacı Yılmaz, Turgut Yenidünya, Erkan Polat, Sinan Yaman, Cihan Erkul, Cem Pekdemir, Ahmet Uzun, Zafer Doğan, Urfan Güleser.

na karar verildi. Bu Madde'ye göre, güvenlik güçlerinin emirlerine "zorla, şiddetle, tehditle, saldırarak veya direnerek" karşı geldikleri için, sanıklar için 3 ile 5 yıl arasında hapis cezası istenmektedir. Ayrıca "yasadışı örgüt üyelerine yardım eden ve onların propagandasını yapan" kişilere 1 ile 5 yıl arasında hapis cezası öngören Terörle Mücadele Yasası'nın 7(2). Maddesi'ne göre de yargılanmalarına karar verildi. Gözaltındaki diğer 54 kişinin de aynı suçlardan yargılanmasına karar verildi. Davaya Ali-ağa Ağır Ceza Mahkemesi'nde 20 Ocak 2000'de başlanacaktır.

Bu iki olay, Türk yetkililerinin insan hakları savunucularına görevlerini yaparken yasal araçlarla nasıl baskı yaptığını, gözdağı verdiğini ve onları nasıl engellediğini göstermektedir. Ayrıca, Türk yasaları yetkililere, insan hakları örgütlerini denetleme imkanı vermektedir.

Heyete, Türkiye genelinde 16,000 üyesi ve 58 şubesi olan İnsan Hakları Derneği'nin, geçtiğimiz yıllarda sürekli baskı altında olduğu ve devlet yetkililerinin sayısız saldırısı ile karşılaş-tığı bildirildi. Devlet İHD'ye karşı 100 dava açmış ve 300'ün üzerinde İHD'li bu davalarda yargılanmıştır. Çeşitli illerin valileri, İHD şubelerinin kapatılmasını emretmiş ve güneydoğu bölgesindeki 13 şube de baskılar, yargılamalar ve tehditler sonunda faaliyetlerine son vermiştir.²⁸⁸ İHD bültenleri toplatılmış ve Derneğin 11 üyesi ve yöneticisine ölüm timleri tarafından suikast düzenlenmiştir.

İHD'nin yanı sıra, bir çok başka örgüt de baskılarla ve kapatmalarla karşılaşmıştır. Örneğin, Nisan 1998'de, Hükümet, yerlerinden edilmiş Kürt göçmenlerine yardım etmek üzere kurulmuş Mersin Göç-Der'i kapatmıştır. Kapatma gerekçesi ola-

²⁸⁸ İnsan Hakları Derneği'nin Diyarbakır, İzmir, Mardin, Şanlıurfa, Balıkesir, Malatya, Kırşehir, Adana ve Konya Şubeler'i geçtiğimiz yıllarda bir kaç günle bir kaç ay arasında değişen süreler için kapatılmıştır.

rak, dernek binasında yasak yayınların bulunması ve derneğin amacı ile ilgisi olmayan faaliyetlerde bulunulması gösterilmiştir. Kapatılmasından önce Dernek –kendi alanında güneydoğuda kurulmuş ilk NGO- Türkiye’nin güneydoğusundaki köylerini terk edip Mersin’e gelen binlerce Kürt göçmene yardım etmiştir. Göçedenlerin ailelerine tıbbi ve hukuki yardımlar sağlamış, göçmen işçilerin ücretleri için görüşmelerde bulunmuş ve devletle Kürt göçmenler arasında ombudsmanlık hizmeti görmüştür. Hükümet ayrıca, dini özgürlükleri savunan İslamcı Mazlum-Der’e de yönelmiştir. Büroları sürekli aranmakta, mallarına el konulmakta ve üyeleri yargılanmaktadır. Türkiye genelinde işkence rehabilitasyon merkezleri olan ve insan hakları ile ilgili bilgiler sunan Türkiye İnsan Hakları Vakfı (THİV), işkence ile ilgili kitaplar bastıkları için yargılandıklarını ve birçok şubelerinin de kapatıldığını bildirdi. Diyarbakır THİV, Heyet’e, mahkeme emri ile güvenlik güçlerinin sürekli telefonlarını dinlediğini belirtti.

G. Sonuç

Adalet ve adil yargılama hakkı, tüm uluslararası anlaşmalar ve organlarca kabul edilmiş temel bir hakdır. Sağlıklı bir yargının temel bileşeni, bağımsız avukatlarca sağlanan yasal temsil hakkıdır.

Avukatların, bireylerin haklarını savunma görevlerini sağlıklı bir şekilde yapabilmeleri için, hiçbir kısıtlama, etki, baskı, tehdit ile karşılaşmadan, mesleki standartlar ve kararlara uygun koşullarda müvekkilleri ile konuşabilmeleri ve onları temsil etmeleri gerekir. Oysa, ziyaretimiz sırasında, Türk yasalarında bulunan ve devlet yetkililerine aşırı haklar tanıyan ve avukatların mesleki görevlerini yapmalarını engelleyen bir çok düzenlemenin olduğunu gözlemledik. Böylesi bir devlet işleyişi, hukuka saygılı devletler için kabul edilemez.

Biz özellikle Türkiye’de avukatların görevleri nedeniyle, baskılar ve gözdağı ile karşılaşmaya devam ettiğini düşünüyoruz. Herkesin ve her grubun hukuk sınırları içinde çıkarlarını ve davalarını temsil etmesi için avukat tutma hakkı vardır ve avukatların da yeteneklerini en iyi şekilde sergileme görevi vardır. Sonuç olarak, ne yetkililerin ne de toplumun, avukatın müvekkili veya dava ile ilgili ilişkilerine karışmaması gerekir.

Avukatlar gibi insan hakları savunucuları da meşru görevlerini yerine getirirken devlet kaynaklı veya onun göz yumduğu baskılarla, gözdağı ve engellemelerle karşılaşmaktadır. Uluslararası insan hakları standartlarının gözlenmesinde insan hakları savunucularının rolü bağlamında, biz Türkiye Hükümeti’ni, insan hakları savunucularını görevleri sonucu karşılaşacakları baskılara ve şiddete karşı koruyacak bir ortam sağlamaya zorlamaktayız.

IX- İŞKENCE VE POLİSİN DOKUNULMAZLIĞI

A. Giriş

Bu bölüme, Türkiye'nin, gözetimdeki kişileri işkenceye karşı koruyan iç ve uluslararası hukukta belirlenen yükümlülüklerini ayrıntılı bir şekilde açıklayarak başlıyoruz. Daha sonra Türkiye'deki işkencenin kullanılışı ve yaygınlığının genel bir çerçevesini çizeceğiz. Bölümün büyük bir kısmında da, iç hukukun, işkence yapan kişilerin soruşturulması, yargılanması ve cezalandırılmasındaki yetersizliği ve dokunulmazlığın neden olduğu ortam incelenmekte. Tıp görevlilerinin, işkencenin saptanması ve engellenmesindeki rolüne de bir bölüm ayrıldı.

B. Gözetimdeki kişilerin işkenceden korunması

1. Türkiye'nin uluslararası hukuka göre yükümlülükleri

Türkiye, Devlet'in işkenceyi ortadan kaldırmasını ve devlet görevlileri tarafından işkence ve kötü muameleye maruz kalanlar için de etkili bir tazminat sağlanmasını öngören uluslararası ve bölgesel antlaşmaların birçoğuna taraftır.

Daha önce de belirtildiği gibi, Türkiye'nin onayladığı en önemli antlaşmalar; BM İşkence ve Diğer İnsanlık dışı veya Alçaltıcı Davranış ve Cezalara Karşı Konvansiyon,²⁸⁹ Çocuk Hak-

²⁸⁹ BM İşkence ve Diğer İnsanlık dışı veya Alçaltıcı Davranış ve Cezalara Karşı Konvansiyon'un 2. Maddesi "her Taraf Ülke'yi ... egemenliği altındaki bütün bölgelerde işkenceyi önlemek için adli, idari, hukuksal veya diğer açılardan etkili önlemler almaya" çağırır. 4. Maddesi'ne göre, işkencenin iç hukukta bir suç sayılması ve uygun bir şekilde cezalandırılması gerekmektedir. 13. Madde "her Taraf Ülke, işkence gördüğünü iddia eden her bireyin ... bu durumu şikayet etme ve davasının hızla ve tarafsız bir şekilde yetkili bir hakim tarafından incelenmesi hakkını güvence altına almalıdır." demektedir. 14. Madde ise bir tazminat hükmü ekleme-
dir.

ları Konvansiyonu, Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Koruma Konvansiyonu,²⁹⁰ ve Avrupa İşkenceyi Önleme Konvansiyonu'dur. Türkiye Anayasası'nın 90. Maddesi'nde "*Geçerli uluslararası antlaşmalar kanun gücündedir. Bu antlaşmalar hakkında anayasaya uygun olmadığı gerekçesi ile Anayasa Mahkemesi'ne bir itirazda bulunulamaz*" dendiği vurgulanmalıdır.

2. İşkenceye karşı anayasal ve yasal maddeler

Türkiye'de iç hukuk, güvenlik görevlilerinin işkence yapmasını yasaklayarak ve suç sayarak, uluslararası gerekliliklerin bazılarını karşılamaktadır. Anayasa'nın 17. Maddesi, "kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyeti ile bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tabi tutulamaz"²⁹¹ demektedir. Ayrıca Türk Ceza Yasası da işkenceyi suç saymaktadır. Yakın bir geçmişte değiştirilen 243. Madde, "sanıklara işkence yapan veya suçunu itiraf ettirmek için onlara kaba veya insanlık dışı veya onur kırıcı bir şekilde davranan" görevlilerin "sekiz yıla kadar ağır hapis cezası ve geçici veya ömür boyu memurluktan uzaklaştırılma cezası alacağını"²⁹² belirtmektedir. Yakın bir geçmişte değiştirilen 245. Madde, polislin kötü davranışlarına ayrılmıştır ve "görevlerini veya amirlerinin emirlerini yerine getirir-

²⁹⁰ Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Koruma Konvansiyonu'nun 3. Maddesi "hiç kimse işkenceye veya insanlık dışı veya onur kırıcı bir muameleye veya cezaya maruz kalamaz." demektedir. 5. Madde'de "Herkes özgürlüğü ve kişi güvenliği verilmelidir." denmektedir. Avrupa Konvansiyonu'nun 13. Maddesi konuya ve kanuni yollara işaret etmektedir: "Bu Konvansiyon'da belirtilen hakları ve özgürlükleri ihlal edilen herkes suçun resmi görevliler tarafından işlenmesine bakılmadan, ulusal bir yetkili önünde hakkını arayabilmelidir."

²⁹¹ Türkiye Anayasası'nın 17. Maddesi. 38. Madde'de ise "Hiç kimse kendisini veya birinci dereceden bir akrabasını suçlu duruma düşürecek itiraflar yapmaya veya böylesi suçlayıcı deliller vermeye zorlanamaz" denmektedir. *Ibid.* 38. Madde.

²⁹² Türk Ceza Yasası'nın 243. Maddesi.

ken birini tehdit eden veya yaralanmasına sebep olan veya yasalarda ve düzenlemelerde belirtilen koşulların dışında birini döven veya yaralayan kuvvet kullanma yetkisi olanlar ve tüm polis memurları, altı ay ile beş yıl arasında hapis ve memurluktan uzaklaştırma ile cezalandırılacağını” yazmaktadır.²⁹³

Heyet, Türk Ceza Yasası’nın 243. ve 245. Maddeleri’nde yapılan değişikliklerle işkence ve benzeri suçlardan suçlu bulunanlara verilen hapis cezalarının artırılmasından memnundur.

Polis tarafından yapılan ihlallere karşı koruma getiren diğer maddeler de Ceza Yasası’nın 181. ve 228. Maddeleri’dir. 181. Madde’de, “bir devlet memuru, yasal prosedürlerde ve durumlarda belirtilen yetkisini aşarak, birinin kişisel özgürlüğünü elinden aldığı bir yıldan az ve üç yıldan çok olmamak üzere hapis ile cezalandırılır” denmektedir. Benzer şekilde 228. Madde’de, “bir devlet memuru, görevini kötüye kullanarak, bir kişiye veya diğer bir devlet memuruna karşı zor kullanır veya başkalarına böylesi bir davranış için emir verir veya başkalarının böyle davranmasına sebep olursa, üç aydan bir yıla kadar hapis ile cezalandırılır; eğer suçu işleyen özel bir sebepten bu hareketi yapmışsa cezası üçte birden fazla olmamak üzere artırılır ...” denmektedir.

C. Türkiyede’de İşkencenin Kullanılışı ve Yaygınlığı

İşkenceye dair uluslararası ve iç hukuktaki bu şartlara karşın, Heyet, gözetimdeki dönük polisteki işkence olayının Türkiye’de hala önemli bir problem olmaya devam ettiğini düşünmektedir.

Görüştüğümüz yetkililerin büyük bir kısmı (maalesef hepsi değil), devlet görevlilerince gerçekleştirilen bazı işkence olay-

²⁹³ *ibid.* 245. Madde.

larının olduğunu kabul etmekte ancak, hepsi polis şiddetinin sistematik veya rutin olduğunu reddetmekte idi. Bunun yerine, işkence, Hükümet tarafından onaylanmayan tekil örnekler ve terörle mücadele eden polisler arasındaki bireysel disiplin eksikliği olarak görülmektedir. Ayrıca, yetkililer istisnasız, işkence şikayetlerinin son yıllarda azaldığını belirttiler, ama bu iddiayı destekleyecek herhangi geçerli bir kanıt sunamadılar.

Tersine, Heyet, ziyaretinin öncesinde ve ziyareti sırasında, hükümet dışı kaynaklardan, durumun ya hiç gelişmediğini veya çok az geliştiğini ve işkencenin yaygın ve sistematik bir şekilde devam ettiğini iddia eden birçok önemli bilgi temin etti. Heyete, işkencenin, bir soruşturma aracı olarak ve korkutarak ve tüm toplumu yönlendirerek polisin halk üzerindeki egemenliğini kuvvetlendirme yolu olarak devam ettiği bildirildi. İşkenceyi belgelemeyi ve onu önlemeyi ve işkence kurbanlarını tedavi etmeyi amaçlayan önemli bir hükümet dışı örgüt olan İnsan Hakları Vakfı (THİV), 1997'de 537 kişinin Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri'ne işkence kurbanı olarak başvurduğunu rapor etti.²⁹⁴ 1998'de 900 başvuru kabul edilmiş. Hükümet dışı bir örgüt olan İnsan Hakları Derneği, Ocak ile Eylül 1999 arasındaki dönemde 138 kişinin işkence veya kötü muamele ile karşılaştığını rapor etti. Tabii ki, bunların işlenen bütün işkence suçunun toplam rakamını verdiği iddia edilemez. Tüm işkence iddialarının doğru olduğu şüphe götürse de, çeşitli nedenlerle gerçek olayların çoğunun da rapor edilmediğini söylemek yanlış olmaz.²⁹⁵ Örneğin, işkence kurbanları, yasal süreçlerin işkence yapan devlet görevlilerine karşı işletilmediğini ve işletilse bile çok nadir failler aleyhine sonuçlandığını bildikleri için, yetkililere işkenceyi bildirmeye istekli değillerdir. Güvenlik gücü mensuplarının ceza

²⁹⁴ Türkiye İnsan Hakları Vakfı, *Türkiye'de İnsan Haklarının Durumu*, 8 (1997).

²⁹⁵ Örneğin, Türkiye İnsan Hakları Vakfı (THİV), Ekim 1997'de Aydın Davulter'de işkence gören 30 öğrenciden sadece birinin savcılığa suç duyurusunda bulunduğunu rapor etti.

aldığı istisnai durumlarda bile, cezalar çok hafiftir. Ayrıca, bazı durumlarda işkenceye uğrayanlar, özellikle de cinsel tacize uğrayan bayanlar, kendilerini o kadar aşağılanmış hissederler ve/veya aşağılanmalarının bilinmesi ile doğacak toplumsal sonuçlardan o kadar korkarlar ki, onların uğradıkları işkenceyi kabul etmeleri ve bunu açıklamaları çok zordur. Dahası, sadece rehabilitasyon merkezlerinin varlığından haberdar olanlar bu merkezler ile temasa geçmektedir. Sonuç olarak, neyin işkence sayılacağı konusu da ayrıca önemlidir. Örneğin, İnsan Hakları Derneği İzmir Şubesi Yönetim Kurulu üyesi olan bir avukat Heyet'e şunları anlattı:

"Dün 17 yaşında bir çocuk, Kürt kurumlarının birinin önünde gözaltına alındı. Daha sonra Öcalan'ın tutuklanmasını protesto eden gösterilere katılmaktan hapse atıldı. Onu gözaltına alan polisler tarafından Terör İle Mücadele Şubesi'ne götürüldü ve orada ona Öcalan'ın kararı uygulanırsa ne gibi eylemler planlandığı soruldu. Ona işkence gördün mü diye sorduğumda "Hayır, sadece gözlerimi bağladılar ve yere yatırdılar ve başımı bir o duvara bir bu duvara vurdular" dedi."²⁹⁶

THİV'e göre, Türk güvenlik güçlerince uygulanan yaygın işkence teknikleri şunları kapsamaktadır: su ve yemek vermeme, kaba dayak (falaka ve cinsel organlara dönük dayak da buna dahil), askıya alma (elden ve ayaktan), hayaları burma, elektrik verme, uyumayı engelleme, tek başına bırakma, havalandırma cihazı önünde zorla ayakta tutma, hakaretler, tehditler ve cop ile vajinal ve anal tecavüz.²⁹⁷ Pratiklerin sofistikeleşmesi ile, işkence metodları son yıllarda değişmiş görünmektedir. Bize, işkence yöntemlerinin, işkence yapanların suçlanmasına imkan verecek

²⁹⁶ İnsan Hakları Derneği İzmir Şubesi Yönetim Kurulu üyesi olan avukat Suat Çetinkaya ile röportaj.

²⁹⁷ İnsan Hakları Vakfı 1998 raporuna göre, mağdurların yüzde 97.3'ü hakaretlere maruz kalmakta, yüzde 89.9'u fiziksel işkence ile karşılaşmakta ve yüzde 87.8'i dövülmekte. İşkence sırasında, kurbanların yüzde 75'inin gözleri kapalı olmakta, yüzde 49.7'si cinsel tacize uğramakta, yüzde

izler bırakmayacak ama çekilen acıyı ve ıstırabı artıracak şekilde geliştirildi.

D. İşkence ve Dokunulmazlık Kültürü Bağlamında Yasal Düzenlemeler

Güvenlik güçlerinin sebep olduğu işkenceyi ve kötü muameleyi önlemenin en etkili yolunun, yetkililerin önlerine gelen işkence ve kötü muamele iddialarının tümünü titizce araştırması ve gerektiğinde de, uygun cezayı vermesi olduğu aşıkardır. Bu uygulamanın önemli bir caydırıcı etkisi olacaktır. Ama Heyet, işkence yapan ve kötü davranışta bulunan bireylerin sorgulanması, yargılanması ve cezalandırılmasına dönük iç hukuk yollarının, gerek kanunlarda ve gerekse de pratikte, ciddi şekilde yetersiz olduğunu düşünmektedir.

1. Hukuki engeller

Gözetimdeki işkence yapan ve kötü davrananlar için dokunulmazlığın ilk adımı, Türk kanunlarına göre memurlar, buna polisler de dahildir, idari bir yetkilinin izni olmadan yargılanamazlar. 1913 tarihli Memurin Muhakemat Kanunu, bir memur hakkında dava mı açılacağı yoksa ona disiplin cezası mı verileceği kararını savcılığın değil bir idari kurulun vereceğini belirtmektedir.²⁹⁸ İdari kurullar il düzeyinde veya bölgesel olarak kurulmakta ve ulusal bürokrasinin yerel temsilcilerinden oluşmaktadır. Sürekli değillerdir, ama ihtiyaç doğduğunda kurulurlar.

45.2'sine elektrik verilmekte ve yüzde 26.2'si askıya alınmaktadır. Raporun konu aldığı 673 işkence kurbanının 19'unun ise tecavüze uğradığı belirtilmektedir.(Başvuruda bulunan 706 kişiden 33'ü gerekli bilgileri eksik doldurmuştur.) İşkence kurbanları ayrıca birden fazla yöntemle kendilerine işkence yapıldığını söylemişlerdir ve yarısı da adı geçen tüm yöntemler kullanılarak işkence gördüğünü belirtmiştir.

²⁹⁸ Bak . 1913 tarihli Memurin Muhakemat Kanunu'nun 4. Maddesi. (ön soruşturmayı takiben "görevli kurul memurun yargılanmasına gerek olup olmadığına karar verir")

Eğer kurul yargılamanın olması gerektiğine karar verirse, davayı memurun hangi suçtan suçlanması gerektiğine dair bir öneri ile birlikte ilgili mahkemeye gönderir. Ancak bundan sonra savcının davanın soruşturulması ve yargılama ile olan ilişkisi başlar. İdari kurulun soruşturması veya kurulun yargılamanın gerekli olup olmadığına dair kararında, devletin savcısının en ufak bir katılımının olmaması, dikkat çekicidir. Gerçekte, polis ile ilgili bir iddia ilkin savcılığa intikal etmişse, savcının bu bilgiyi doğrudan kurula göndermesi gerekmektedir.

Memurin Muhakemat Kanunu'nun ardında yatan mantık, görevlerini yapan memurlara, gereksiz yargılamalara karşı bir miktar dokunulmazlık sağlanmasıdır. Ama, bu prosedürel korumanın sonuçları, en iyi ihtimalle, polisin yaptığı ihlallerle ilgili soruşturmaların engellenmesi veya geciktirilmesi ve, en kötü ihtimalle de, bunların yargı süreci dışına çıkarılmasıdır.

Memurin Muhakemat Kanunu, güvenlik güçleri arasındaki dokunulmazlığın havası ile çeşitli yönlerden çelişir. İlkın, yasal eğitimi zayıf memurlardan oluşan bir organın, başka memurların hataları ile ilgili iddiaların dava konusu olup olmayacağını belirleyen uygun bir organ olup olmadığı şüphelidir. İdari kurulların kendileri de memurlardan oluştuğu için bağımsız hareket etmeleri beklenemez. Çok gerçekçi bir yaklaşımla, kurullar memurların ard niyetli davranmasına veya basitçe, meslektaşları tarafından işlenen ve gerçekte ciddi olarak yargılanması gereken suçları ya görmezden gelen ya da olayı bir disiplin suçu şeklinde gören otoriter anlayışlara imkan tanır.

İkinci olarak, memurlar iyi niyetle hareket etse ve *esprit de corps* bir memurun hakkından gelse bile, idari sürecin alanına dair karışıklık ve gecikmelerin doğmasına sebep olur. Yargılamanın idari bir organa bırakılıp bırakılmayacağı kararını vermek için, konu edilen kişinin bir memur olması, kanun ile belirtilmiş yetkisinin dışında bir suç²⁹⁹ işlemesi ve suçun memurluk

²⁹⁹ Kapsam dışındaki suçlar genellikle yolsuzluğu, örneğin rüşvet veya zimmetine para geçirmeyi kapsar.

görevi yapılırken³⁰⁰ işlenmesi gerekmektedir. Ama, güvenlik güçlerinin memur statüsü, ilgili hareketin geçtiği yerin içeriğine dayanmaktadır. Memur sayılsalar bile, güvenlik güçleri mensupları, sadece idari yetkilerinden kaynaklanan sıradan hukuki görevleri çerçevesinde hareket ettiklerinde Memurin Muhakemat Kanunu tarafından korunurlar. Bir savcının emrinde hareket ettiklerinde, idari yetkililer yerine adli yetkililere bağlı oldukları kabul edilir ve kanundaki idari korumalar tarafından kapsamazlar.³⁰¹ İdari korumanın hukuki bağları hakkındaki kafa karışıklığı, gecikmelere neden olmaktadır.

Bu tür bir adli engellenmenin tipik örneği, 24 Ekim 1996'da, Diyarbakır Cezaevinde özel tim mensuplarının, jandarmanın ve gardiyanların, cezaevindeki bir isyanı bastırırken 10 kişiyi öldürdükleri davada görülebilir. Operasyon sırasında 10 mahkum dövülerek öldürülmüş ve çoğunun kafası kırık en az 46 kişi de yaralanmıştı. Ölen mahkumların hepsinde; copla, dipçikle ve kalasla kafaya vurmaktan dolayı meydana gelmiş kafatası çatlaklarının olduğu ve tüm vücutlarında da darp izlerine rastlandığı tespit edilmiştir. Şu anda 29 jandarma ve 36 polis memuru-na karşı, aşırı şiddet kullanımı ve katliam suçlamasıyla açılan dava devam etmektedir. Yine de, savcı, 30 kadar gardiyanın davasını, yaralı mahkumların kısıtlı sorgulandıkları gerekçesi ile reddetmiştir. Her mahkuma sadece kendisini kimin yaraladığı sorulmuş ama başkalarının yaralandığını görüp görmedikleri sorulmamıştır. Birçoğu kendisine saldırıyı teşhis edemediği için, davalar açılamamıştır.

³⁰⁰ Bak Memurin Muhakemat Kanunu'nun 1. Maddesi. (prosedür, memurluk görevinin yerine getirilmesi sırasında işlenen suçları veya memur olarak sahip olunan sorumluluklardan doğan suçları kapsamaktadır.)

³⁰¹ Heyet görüştüğü birçok kişide Memurin Muhakemat Kanunu'nun kullanımı hakkında genel bir kafa karışıklığına şahit oldu. Birçoğundaki genel kani, yasanın güvenlik güçleri mensuplarına tam bir koruma sağladığı şeklinde idi. Diğerleri ise, tersine, yasayı güvenlik güçlerini hiçbir koruma sağlamıyor şeklinde yorumluyordu.

Savcı 65 polis ve jandarmaya karşı dava açmaya karar verdi. Ama, polis, savcı tarafından gönderildiği ve suç da savcının kontrolündeki bir tutukevinde olduğu gerçeğine karşın, savcı, polisin ve jandarmanın adli bir görevi değil idari bir görevi yerine getirdiğine karar verdi Bundan dolayı, davalar adli bir kurula intikal etti. İdari kurul, polis ve jandarmanın savcı tarafından çağırıldığı gerçeğinden dolayı adli bir görevi yerine getirdiklerine karar verdi. Savcı davayı Diyarbakır Ağır Ceza Mahkemesi'nde açmak zorunda kaldı, ama mahkeme, suçun bir idari dava olduğu ve bundan dolayı da davanın idari kurulun yetkisinde olduğu gerekçesi ile, davaya bakmayı reddetti. Sonuç olarak Yargıtay Ceza Dairesi kargaşaya son verdi; davanın idari olmadığına karar verdi ve dosyayı Diyarbakır Ağır Ceza Mahkemesi'ne geri gönderdi. Davanın ilk duruşması ölümlerden dokuz ay sonrasına yani Haziran 1997'ye kadar yapılmadı. Dava hala devam etmektedir.

Güvenlik güçleri mensuplarının yargılanması başka idari süreçler tarafından da baltalanmaktadır. Memurin Muhakemat Kanunu, idari kurulun soruşturması ile ilgili herhangi bir zaman kısıtlaması getirmemektedir.³⁰² Yargılama veya yargılamama kararının alınması için haftalar hatta aylar geçebilir. Kurul, sonunda yargılamanın uygun olduğu kararını verse bile, bu gecikme yasal olarak veya pratikte dava ile ilgili çok ağır sonuçlar doğurabilir – zaman aşımına uğranılmış ve deliller kaybedilmiş veya yok edilmiş olabilir.

İdari kurul, davanın yargının yetkisi dahilinde olduğuna karar verse ve davayı bir savcıya gönderse bile, mahkeme kurulun yetki kararına uymak zorunda değildir. Mahkeme eğer ister-

³⁰² Memurin Muhakemat Kanunu'nun 2. Maddesi, önsoruşturma ile ilgili herhangi bir zaman kısıtlaması belirtmemektedir. 5. Madde ise, raporu bir hafta içinde ele alacağını belirtmekte ama başka soruşturmalar ile ilgili bir zaman kısıtlaması getirmemektedir.

se, Diyarbakır cezaevindeki ölümlerle ilgili olan davada olduğu gibi, davayı ek bir gözden geçirme için idari kurula geri gönderebilir. Güvenlik güçleri mensuplarını suçlamanın sorumluluğunu almak istemeyen bir savcı, bunu istediği kadar tekrar edebilir; ta ki neden olunan gecikmenin sanıkların etkili bir şekilde yargılanmasını imkansız bir hale getirinceye kadar.

Son olarak, sistemdeki bir diğer önemli eksiklik de, yargılamanın reddedilmesi halinde etkili bir hukuki yeniden gözden geçirmenin olmamasıdır. Memurin Muhakemat Kanunu'nun 5. Maddesi, "eğer memurun yargılanmaması gerektiğine karar verilirse, neden yargılama olmaması gerektiğini açıklayan bir rapor hazırlanır ve bunu memurun idari başkanına ve eğer varsa da, şikayette bulunanlara gönderilir" demektedir. İdari başkanın ve şikayette bulunan kişinin beş gün içinde bu karara itiraz etme hakkı vardır. Her halükarda, yargılamama kararı, yeniden gözden geçirme için daha üst bir soruşturma kuruluna otomatik olarak gönderilir. *Aksoy- Türkiye* davasında,³⁰³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tüm süreci o kadar yetersiz buldu ki, başvuruda bulunanı, Komisyon'a başvurmadan önce tüm iç hukuk yollarının tükenmiş olması gerektiği şartından muaf tuttu.

Adalet Bakanı, Heyet'e, hükümetin süreci hızlandırma amacıyla Memurin Muhakemat Kanunu'nda değişiklikler hazırladığını bildirdi. Şu anda Meclis'in gündeminde olan bu tasarıda 7. Madde'de yapılacak değişikliğe göre, idari kurul davanın savcı tarafından soruşturulup soruşturulmayacağı kararını, suçun işlenmesinden itibaren 30 gün içinde vermesi gerekmektedir. Bu 30 günlük süre, eğer gerekirse, 15 günü aşmayacak şekilde sadece bir kereye mahsus uzatılabilir. Eğer bu süre içinde de bir karara varılamazsa, soruşturma yetkisi otomatik olarak verilmiş sayılacaktır.

³⁰³ *Aksoy-Türkiye* davası, AİHM (100/1995/606/695) para. 52.

Hükümetin mevcut süreçteki gecikmeyi işaret etme gayretinden memnun olmakla beraber, Heyet, hazırlanan değişiklikte iki önemli eksiklik görmektedir. Birincisi, hazırlanan değişiklikte zaman kısıtlamalarına karşın, suçlanan bir polis memurunun kendisine karşı soruşturma açan her karar aleyhine idari mahkemede itiraz etme hakkının korunmasıdır. Böyle bir itiraz için herhangi bir zaman kısıtlaması yoktur ve bu yüzden de bu hak mevcut süreçteki gecikmeyi geri getirecek bir şekilde kullanılabilir. İkinci olarak, hazırlanan değişiklik, hukuk eğitimi yetersiz memurlardan oluşan bir kurulun başka memurların hata yaptığına dönük iddiaların yargılanıp yargılanmayacağına karar verecek uygun bir kurul olup olmadığı sorununa işaret etmemektedir. Hazırlanan değişiklik, savcılara işkence iddialarını bağımsız bir şekilde soruşturmak için hiçbir ek yetki vermemektedir. Hala her yargılama idari bir kurulun iznine tabidir ve bu kurulun yeni düzenlemede eskisine göre daha bağımsız olacağını söylemek için hiçbir neden yoktur.

Memurin Muhakemat Kanunu, demokratik olmayan bir şekilde 1913’de, Osmanlı İmparatorluğu yıkılırken, yasalaştı. Yıkılan imparatorlukların dalkavukları, kendi çıkarlarını ve de kendileri ve yandaşları için dokunulmazlık kazanmanın derdindedir. Bu yasanın bir zamanlar meşruluğu olsa bile, şimdi görebildiğimiz kadarıyla hiç yoktur. Diğer ülkelerde de, iyi niyetle çalışan ve görevlerini yapan kişiler için söz konusu olan hukuki dokunulmazlık, memurlara güçlü bir koruma sağlamakta ve keşilen çıkarları dengelemektedir.

Bundan dolayı biz şunları öneriyoruz:

(1) 1913 tarihli Memurin Muhakemat Kanunu’nun tamamen kaldırılmasını

(2) güvenlik güçlerinin işlediği suçlarla ilgili soruşturma ve yargılama yetkisinin idari kurullar yerine savcılara verilmesini

2. Soruşturma ve dava açmada savcılarda görülen isteksizlik

Polislerin yargılanmasındaki bir diğer engel de, bazı savcılardaki güvenlik güçleri mensuplarına karşı soruşturma açma ve yasal işlemde bulunma konusundaki isteksizliktir. Türk Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu'nun 153. Maddesi, işkenceye dair bir şikayetle karşılaşan bir savcı, yargılama için nedenlerin olup olmadığını belirlemek amacıyla bir soruşturma açmalıdır demektedir. Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu'nun 163. Maddesine göre de, eğer soruşturma işkence iddialarını destekliyorsa, savcının sorumlulara karşı dava açması gerekmektedir. Eğer bu soruşturmanın neticesinde savcı, yargılamaya gerek görmemişse, bu durumu şikayette bulunana bildirmesi gerekir ve şikayette bulunan kişi de savcının kararına Ceza Mahkemesi Başkanı nezrinde itirazda bulunabilir.³⁰⁴ Baş Hâkimin, eğer uygun görürse, bundan sonra kendisine ulaşan davada yargılama emri verebilir.³⁰⁵

Ama, bu şartlara ve tersini söyleyen resmi beyanlara rağmen, görüşmelerimiz boyunca bu süreçteki bir çok aksaklığı, açıkçası da bazı savcıların işkence iddialarını soruşturmadaki isteksizliğini, öğrendik.³⁰⁶ Bunun üç ayrı nedeninin olduğu gözük-mektedir.

Birincisi, bazı savcılar işkenceye dair şikayetlerin doğruluğuna inanmaya istekli değiller, bunun yerine güvenlik güçlerinin sunduğu beyanlara itibar göstermeyi tercih ediyorlar. Heye-

³⁰⁴ Türk Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu'nun 165. Maddesi.

³⁰⁵ *ibid.*

³⁰⁶ Diyarbakır Barosu, Heyet'e, son iki yılda Diyarbakır'da işkence iddiaları ile ilgili hiçbir davanın açılmadığını bildirdi. Mahkeme'ye yaptıkları müracaatların basitçe reddedildiğini ve şikayet ile ilgili raporun yargılaması başlasa bile, bunun devamının gelmediğini söylediler.

tin bu şikayetlerle ilgili hakim ve savcılardan aldığı genel cevap şuydu, gözaltındakiler ya polisin itibarını sarsmak için ya da cezalandırılmaktan kurtulmak için işkence gördüklerini iddia etmektedir. Örneğin, İzmir Devlet Güvenlik Mahkemesi Başkanı Galip Cengiz, “Sanıklar işkence görmüş gibi davranarak süreci kullanmaktadırlar. İşkence altında ifade vermiş gibi davranmaktalar. Büyük bir çoğunluğu yalan söylemekte.” yorumunda bulundu. Adana Devlet Güvenlik Mahkemesi Başkanı Mustafa Şahin, “Sanıklar şiddete maruz kaldıklarını belirtmektedirler ama bunu ya serbest kalmak için ya da başka nedenlerle yaparlar ... Bir sanık serbest bırakılması için herşeyi yapar, buna kötü muamele iddiası da dahildir” şeklinde konuştu. Yargıtay Başsavcısı Vural Savaş “Çoğu zaman poliste suçunu itiraf eden kişiler ceza almaktan korkarlar ve bu yüzden de işkence gördüklerini iddia ederler.” dedi. Güvenlik güçleri mensuplarına karşı gösterilen bu tip koruyucu yaklaşımlar, işkence yapanların soruşturulması ve yargılanmasında önemli bir engel teşkil etmektedir. Tabii ki her yerde, sanıkların birçoğu suçlu duruma düşmekten kurtulmak için her tür yanlış iddiada bulunabilir, buna kendilerini sorgulayanları suçlamak da dahildir. Ama, kabullenmesi zor olsa da, Türkiye şu genel eğilimin dışında değildir; bazı polis memurları vahşi, ya da en azından çok azimlidir. Dahası, gerçeği görmeyi reddeden dar bakış açısının da dahil olduğu dokunulmazlığa dönük kurumsal yardımların, Türkiye’deki durumu değil ortalamanın üstüne çıkarmak, daha da kötüleştirdiğini düşünmek için güçlü nedenler vardır. Savcılar polisin yaptığı vahşetle ilgili şikayetlerle karşılaştıklarında, süratle ve etkili bir şekilde hareket etmelidirler. Her davada polisi korumaya çalışmak yerine, duruma nesnel bir gözle bakmaları gerekmektedir.³⁰⁷

³⁰⁷ *Aydın-Türkiye* davasında, AHİM (57/1996/676/866) para. 106, Mahkeme savcının güvenlik güçleri mensuplarına gösterdiği korumacı tutumunu “soruşturmadaki önemli bir engel” olarak değerlendirdi.

Savcıların işkence iddialarını soruşturmaya dönük yaygın isteksizliğinin bir diğer muhtemel nedeni de, kendilerinin şüphelileri yakalamak ve ön soruşturmaları gerçekleştirmek konusunda sıkı sıkıya polise bağlı olmalarıdır. Savcılar gerçek anlamda polislerin ortağıdır. Belki de bu yüzden, vahşet iddialarını soruşturarak polisi karşılarına alma korkusu ağır basmaktadır.

Ayrıca, VII. Bölüm’de bahsedilen savcılık kaynakları meselesi de konu ile ilgilidir. Tüm işkence iddialarını araştırmak ve sorumluları kanun karşısına çıkartmak savcıların görevi olsa da, pratikte kaynak yetersizliği, şikayetlerin soruşturulmak üzere polise gönderilmeleri sonucunu doğurmaktadır. Böylesi bir soruşturma ne etkilidir, ne uygundur, ne de bağımsız.

Savcıların Rolü’ne Dair Tüzüğü’nün 16. Paragrafı şöyle demektedir:

“Savcılar, şüphelilere karşı işkence, insanlık dışı, onur kırıcı davranışlar veya cezalar uygulanarak veya başka insan hakları ihlalleri gibi şüphelinin insan haklarını ihlal eden hukuk dışı yollarla elde edildiğini bildiği veya inandığı delillerle karşılaştığında, bu şekilde elde edilen delilleri bu metodları kullananlar dışında başkalarına karşı kullanmayı reddetmeliler veya Mahkeme’yi durumdan haberdar etmelidirler ve bu metodları kullanmakla sorumlu olanların kanun karşısına çıkarılması için tüm gerekli adımları atmalıdırlar.”

Bazı savcıların kendilerine gelen yaygın işkence iddialarını iyice araştırmaması mesleki görevlerinin açık bir ihlalidir.

Bundan dolayı biz şunları öneriyoruz:

(1) savcılara, (i) işkencenin yaygınlığını ve Türkiye’deki işkencenin detaylarını ve (ii) işkenceyi tespit etmenin ve önlemenin yollarını öğretecek ulusal çapta bir eğitim programının hayata geçirilmesini

(2) savcılara, işkence iddialarını etkili, uygun ve bağımsız bir şekilde soruşturma ve yargılama imkanı verecek ek kaynakların sağlanmasını

(3) doğrudan savcılara bağlı bir yargı polisinin kurulmasını

(4) savcıların kendilerine gelen her işkence iddiası ile ilgili kapsamlı kayıtları ve iddiaların son durumu ile ilgili gelişmeleri elde etmesini

3. Mahkeme ve ceza verme aşamasındaki yetersizlikler

Daha önce belirtilen engeller alt edilse ve bir dava açılabilir, yine de güvenlik güçleri mensuplarının hareketlerinin karşılığını alacaklarının bir garantisi yoktur.

İlk olarak, meslektaşları tarafından yürütülen polis sorgusundan kaynaklanan temel karışıklık, güvenlik güçleri mensuplarıyla ilgili davaların açılması konusunda zorluklarla karşılaşılacağı anlamına gelmektedir.

Problem, Terörle Mücadele Yasası'nın 15. Maddesi'nden kaynaklanmaktadır: "terörle savaşan memurlar... gözaltına alınmadan yargılanırlar".³⁰⁸ Heyet'e, güvenlik gücü mensupları sadece gözaltına alınmamakla kalmayıp, gerçekte soruşturma ve yargılama sırasında genellikle görevlerinin başında bulundukları söylendi. Diğer ülkelerdeki olağan uygulamalar: (a) suçun ciddiyeti suçlanan kişinin serbest bırakılıp bırakılmayacağı kararında belirleyicidir, (b) memurluk *per se* bir faktör değildir ve (c) ciddi suçlar ile suçlanan memurlar, delillerin kuvvetli olup olmamasına bakılmaksızın, görevden alınır.

Türk yasaları ve uygulamalarından doğan üç sorun bulunmaktadır: Birincisi, işkence yaptığı iddia edilen güvenlik gücü

³⁰⁸ Terörle Mücadele Yasası'nın 15(1). Maddesi.

mensupları, kanunlara aykırı bir şekilde aleyhlerindeki delillere ulaşabilirler. İkincisi, sanık, muhtemel şahitlerle görüşebilir. Aleyhindeki şahitlere gözdağı verebilir ve onları rahatsız edebilir, aynı şekilde lehindeki şahitleri yönlendirebilir. Üçüncüsü, işkenceciler serbestçe dolaşmaya ve yargılandıkları suçu işlemeye devam edebilirler. Yargılanan memurların yargılama sırasında görev başında kalmaları gerçeği; onlar, meslektaşları ve toplumun büyük bir kısmı tarafından, iddia edilen suça dönük güçlü bir kurumsal desteğin delili olarak görülmektedir.

Bundan dolayı biz, güvenlik güçleri mensuplarının insan haklarını ihlal ettiğine dair geçerli deliller olduğunda, bu memurların, dava süresince, derhal gözaltı süreci ile ilgili görevlerinden alınmalarını öneriyoruz. Bunun yerine alternatif başka idari görevlere atanmaları gerekir.

Hakimler ve savcılar arasındaki, sanıkların polisin itibarını düşürmek ve ceza almamak için sık sık işkence iddialarında bulunduğu dair yaygın düşüncüyü daha önce de belirtmiştik. Ama bu tavır, sadece, yukarıda belirtilen, savcıların soruşturma yapmadaki isteksizliği sonucunu doğurmaz. Ayrıca, pratik bir sorun olarak, işkence mağdurlarının mahkemede verdikleri ifadelere çok az itibar edilmesi demektir. Sonuç olarak, her zaman işkence iddiasını desteklemek için ek fiziksel raporlar gerekmektedir. Böylesi fiziksel delilleri toplamının ve sunmanın zorluklarına aşağıda değinilmiştir.

Önemli delillere ulaşılmaması ve bunların mahkemede sunulmaması için yasal süreçler tıkanmakta veya geciktirilmektedir. Terörle Mücadele Yasası'nın 15(1). Maddesi'ne göre sanık polislerin, yüzleştirme için bile, mahkemeye gelmesine gerek yoktur. İşkence kurbanları mahkemeden sanığın tutuklanmasını veya mahkemeye zorla getirilmesini talep etse bile bu talepler reddedilmektedir. Bu, sanığın başka bir yere tayin edilmesi yüzünden de olabilmektedir. Bu bir kez daha, memurları ayrıcalıklı bir kategoriye koymanın yetersiz bir gerekçesidir. Bu gibi du-

rumlarda, o bölgenin savcısı sanığın ifadesini almakta ve bunu mahkemeye iletmektedir. Ama, bu savcı davaya yabancı veya hatta dava dosyasını bile görmemiş olabilir. Tabi ki bu ifadeler bir çapraz sorgulamanın konusu olmayacaktır.

İşkence kurbanlarını savunan avukatlara göre, güvenlik güçleri mensuplarının yargılandığı işkence davalarının çoğu güvenlik güçlerinin aklanması ile sonuçlanmaktadır.

Metin Göktepe

Türkiye'deki sözünü ettiğimiz dokunulmazlık havasını yansıtan en ünlü örnek, Metin Göktepe'nin öldürülmesi ile ilgili açılan davadır. Göktepe, 8 Ocak 1996'da Ümraniye Cezaevi'ndeki bir olayda dövülerek öldürülen Rıza Boybaş ve Orhan Özer isimli mahkumların cenazesi ile ilgili haber yapmaya çalışırken gözaltına alınmış ve sonrasında gözaltında dövülerek öldürülmüştür. Yetkililer ilk önce resmen Göktepe'nin gözaltına alındığını reddetse de, daha sonra Göktepe'nin gözaltında dövülerek öldürüldüğünü resmen kabul ettiler.

Göktepe'yi öldürmekle suçlanan 11 polis memurunun davası bir kaç ay sonra başladı. Bu tip davalarda sıklıkla olduğu gibi, dosya "güvenlik nedenleri" ile İstanbul dışındaki bir şehre (Aydın ve Afyon) gönderildi. Sanık polisler; toplumun yoğun baskısı ve Başbakan ve Cumhurbaşkanı'nın insiyatifi ile, Temmuz 1997'de tutuklandılar. Ama Eylül 1997'de dört polis memuru tahliye edildi. 19 Mart 1998'de, altı polis memuru cinayet suçundan beraat ederken diğer altı sanık ise yedi yıl altı ay hapse mahkum oldu. Mahkeme, sanıkların duruşmalardaki iyi hallerini göz önüne alarak, cezaları 12 yıldan yedi yıl altı aya indirdi. 17 Temmuz 1998'de Yargıtay, cezaları ve beraatleri bozdu ve dosyayı usulsüzlüklerin düzeltilmesi için mahkemeye geri gönderdi. 20 Ağustos 1998'de Metin Göktepe'nin öldürülmesi ile ilgili dava Afyon Ağır Ceza Mahkemesi'nde yeniden görülmeye başlandı. Hapisteki beş memur da tahliye edildi.

Yelda Özcan

Bir diğer örnek de, Mayıs 1998'de Yargıtay, Beyoğlu 1 Nolu Ceza Mahkemesi'nin, İnsan Hakları Derneği üyesi Yelda Özcan'a İstanbul'da 4 Temmuz 1994'de gözaltında işkence yapmaktan dolayı polis müdürü Cemaletin Turan'a verdiği para cezası kararını onayladı. Mahkeme 26 Aralık 1996'da, polis müdürünü üç ay hapse ve üç ay da görevinden alma cezasına mahkum etti. Ama hapis cezasını yaklaşık 1.5\$ 'lık bir para cezasına çevirdi.

Songül Yıldız ve bir kadına yapılan işkence

Demokrasi ve Barış Partisi Seyhan İlçe Örgütü yöneticisi Songül Yıldız'a 14 Aralık 1996'da gözaltına alındığı zaman işkence yaptıkları gerekçesi ile yargılanan, Nezih Karakuş ve Ahmet Seçkin adındaki iki polis memuruna verilen cezalar ertelendi. Adana Ağır Ceza Mahkemesi'nde 26 Kasım 1997'de görülen duruşmada, Songül Yıldız, Ahmet Seçkin'i teşhis etti ve Seçkin'in kendisine işkence yaptığını söyledi. Savcı mütalaasını da iki polisin Türk Ceza Yasası'nın işkence suçu ile ilgili 243. Maddesi'ne göre cezalandırılmasını talep etti. Daha sonra mahkeme kararını açıkladı ve önce iki polisi bir yıl hapse ve üç ay görevden alma cezasına mahkum etti. Aldıkları cezalar 10 ay hapse ve 2 ay 15 gün görevden almaya çevrildi ve "iyi halleri" ve ilk kez "suç işledikleri" göz önüne alınarak ertelendi.

İbrahim Okkalı ve bir çocuğa yapılan işkence

Şubat 1998'de, İzmir 2. Ağır Ceza Mahkemesi, 27 Kasım 1995'de İzmir'de, "para çaldığı" şüphesi ile gözaltına alınan 12 yaşındaki İbrahim Okkalı ismindeki çocuğa işkence yaptıkları iddia edilen polis müdürü İrfan Demirel ve komiser Mustafa Yılmaz'la ilgili davayı tamamladı. 30 Ekim 1996'daki ilk mahkeme sanıklar bir miktar para cezasına çarptırıldılar ama Yargı-

tay polis memurlarının işkence suçu ile yargılanmaları gerektiğine karar verdi ve Aralık 1997’de mahkemenin kararını bozdu. Bunun üzerine mahkeme Yargıtay’ın kararına uydu ve sanık polisleri bir yıl hapis cezasına mahkum etti, sonra cezayı 10 ay hapse indirdi ve erteledi..

E. İşkencenin Saptanmasında ve Önlenmesinde Doktorların Rolü

Gözüaltına alınan kişilerin muayene edilmesi, hem kötü davranışlara karşı bir garantidir hem de sağlıklı bir yargılama için gerekli fiziksel delilleri sağlar. Ama, bunun etkili olabilmesi için, doktorların görevlerini bağımsızca yapmaları, yetkilerinin kapsamının belirli olması ve işkencenin saptanması ve soruşturulması konusunda özel tıbbi eğitim almaları gerekir.

Ziyaret sırasında toplanan bilgiler; adli tıp ve sağlık personelinin eğitimi ile ilgili yetersizlik, gözaltındakilere yanlış sağlık raporlarının verilmesi ve araştırmaları yürüten uzman tanık olan sağlık personelinin yeterince bağımsız olmaması ile bağlantılı sorunları vurgulamaktadır.

1. İşkence davalarında uzmanlık eksikliği

Heyet, adli tıpta çalışan birçok doktorun uzmanlığının yetersiz olduğuna ve işkence kurbanlarının muayenelerinde yapılan önemli uzlaşmalara dair şikayetler duydu. Sorunun çatısını genel pratisyenlerin eğitimindeki eksiklikler ve adli tıp alanında çalışmak isteyen doktorların sayısındaki azlığın oluşturduğu belirtildi.

Adli Tıp Uzmanları Topluluğu Başkanı Dr. Gürsel Çetin’e göre, tüm Türkiye’de sadece 184 adli tıp uzmanı var. Türkiye’deki 43 tıp fakültesinden sadece 20’sinde uzmanlık alanı olarak adli tıp mevcuttur. Adli Tıp eğitimi veren okullarda da derslerde bu konunun işlenmediği veya tıp öğrencilerinin bu konuyla ilgilenmediği bildirildi. Uzman eksikliği, özellikle en yoğun yaşanan

mediği bildirildi. Uzman eksikliği, özellikle en yoğun yaşanan küçük şehirlerde, genel pratisyenlerin adli tıp doktorlarının görevlerini yerine getirmesi anlamına gelmektedir. Ama adli tıp, onların genel eğitiminin bir parçasını oluşturmadığı için, işkencenin belirtileri veya adli araştırmaların nasıl yapılacağı ve raporların nasıl hazırlanacağı üzerine uzmanlıkları ve bilgileri yoktur. Bu yüzden göze çarpmayan işkence delillerini saptayamazlar.

Bundan dolayı biz şunları öneriyoruz:

(1) bir mağdurun, gözaltında olsa bile, muayene edilmesi gerekiyorsa, bunun derhal uygun eğitim almış bir doktor tarafından yapılmasını

(2) adli tıp eğitimi almış doktorların sayısını artıracak önlemlerin alınmasını

(3) doktorların işkence kurbanlarını nasıl muayene edeceğini belirten yönetmeliklerin hazırlanmasını

(4) gözaltındaki bir kişinin muayenesine giren doktorların, işkence izlerini tespit edecek kadar yeterli adli tıp eğitimi almalarını (veya eğitimine devam etmelerini)

2. Sağlık raporlarının yazılması

Pratikte, işkence iddiası ile ilgili bir soruşturmanın açılabilmesi için, mağdurun eğer görgü tanığı ifadesi yoksa, iddiasını sağlık raporu ile desteklemesi gerekmektedir.

Bundan dolayı bu raporların doğruluğunun işkencecilerin muhtemel dokunulmazlıkları anlamında çok büyük önemi vardır.

Ekim 1998 tarihli Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği'nin 10. Maddesi, eğer yakalanan bir kişi gözaltına alınacaksa veya eğer güç kullanılarak yakalanmışsa, yakala-

nan kişi için nezarethaneye getirilmesinden hemen sonra bir sağlık raporu alınmalıdır demektir. Tıp yetkilileri, gözaltına alınan her, yer ve özgürlük durumunun değişiminde sağlık durumu nu belirlemelidir. Heyet, Düzenlemenin gerektiği kadar ileri gitmediğini düşünmektedir.

Gözaltındaki kişilerin muayeneleri ile ilgili mevcut düzenlemelere ek olarak, uzun süre güvenlik güçlerince alıkonulan kişilerin her 48 saatte bir adli tıp doktoru tarafından muayene edilmesini öneriyoruz.

Sağlık Bakanlığı tarafından yayınlanan çeşitli genelgeler ve Tür Kişiler Birliği tarafından oluşturulan standartlar, muayeneleri eksik olması gerektiğini tarif eder.³⁰⁹ Bu şartlara rağmen, heyet, muayene şartlarından dolayı, yalan raporların genel bir olay olduğuna dair şikayetlerle karşılaştı.³¹⁰ Yalan rapor hazırlanmasının ana nedeninin, işkence yaptığı iddia edilenlerin, rapor verme sürecindeki doğrudan müdahaleleri olduğu sylen-di.

İlk engel, güvenlik güçlerinin gözaltı tarihini değiştirerek mağdurun muayenesini geciktirebilmeleridir. İşkencenin fiziksel izleri kaybolabileceği için, bu gecikme doktorun, mağdur tarafından yapılan ihlal iddiasını saptamasını çok zor hatta imkansız

³⁰⁹ Bu genelge ve standartlara göre, muayeneyi yapan doktor tüm fiziksel ve psikolojik şikayetleri, buna mağdurun yaralandığı koşullar ile ilgili söyledikleri de dahil, kaydetmelidir. Doktor cinsel organların da dahil olduğu bir fiziksel muayene yapmalı, gerekiyorsa da röntgen ve laboratuvar testlerine başvurmalıdır. Bilgiler doktorun imzaladığı ayrı bir adli tıp raporunda toplanmalıdır. Muayene, doktor ile mağdur arasındaki samimi ilişkiyi teşvik etmesi için, polis olmadan yapılmalıdır. (Türkiye İnsan Hakları Vakfı, *Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezi Raporu* – 1996)

³¹⁰ İzmir İnsan Hakları Vakfı Başkanı Dr. Türkcan Baykal, Heyet'e, "Bu standartlara uymayan binlerce rapor ile karşılaştım. Resmi raporlar her zaman kısa ve kabul edilemezdir. Hiç bir dayak izine rastlanmamıştır denilen tek bir satırdan oluşmaktadırlar."(Dr. Türkcan Baykal ile mülakat) şeklinde konuştu.

bir duruma getirmektedir. Gözaltında işkence görmüş olanlar uygun bir zamanda muayene olsalar bile, güvenlik güçleri mensupları genellikle kendi seçtikleri bir doktora muayene olana kadar mağdura eşlik ederler ve daha çok işkence izlerini belirtmeyen raporlar hazırlayacağını bildikleri doktorları seçme eğilimindedirler. En kötü durum ise, doktorun mağduru hiç görmeden, hiç bir fiziksel muayene yapmadan raporunu hazırlamasıdır. Diğer durumlarda, kapsamlı bir fiziksel muayene yerine doktor, mağduru sadece gözüyle muayene eder veya bulduklarını raporunda belirtmez.

Dahası, Sağlık Bakanlığının 13 Temmuz 1995’de yayınladığı ve adli tıp muayenelerinin güvenlik gücü mensupları olmadan yapılması gerektiğini belirten genelgesine rağmen, işkence yaptığı iddia edilen polisler, genellikle doktor mağduru muayene ederken muayenehanede kalmaktadır. Doktor, işkenceden şüphelense bile, polisin varlığı doktorun kapsamlı bir muayene yapma isteğini azaltmaktadır. Ayrıca, polisin kendisine tekrar işkence yapacağı korkusu, mağdurun uğradığı ihlali anlatma isteğini kırmaktadır.

Bundan dolayı biz şunları öneriyoruz:

(1) gözaltındaki kişiyi muayeneye götüren polislerin hiç bir zaman gözaltını veya sorguyu gerçekleştiren veya gözaltındaki kişinin sebep olduğu olayın soruşturmasına katılan polisler olmamasını

(2) adli muayenelerin, ilgili doktorun yazılı isteği dışında güvenlik güçleri mensuplarının göremeyeceği ve duyamayacağı bir şekilde yapılmasını

Rapor, gözaltında bulunan kişinin fiziksel yaralarını tam olarak belirtse bile, bu yaraların işkence sonucu oluştuğunu gösterecek bir tıbbi yorumda bulunmaz. Buna ek olarak, hazırlanan sağlık raporları, genellikle savcıya iletmesi için gözaltındaki kişiyle gelen polise teslim edilir. Ama, eğer polis raporla hem fikir

değilse, onu yok edebilir ve/veya muayeneyi yapan doktoru raporunu değiştirmesi için zorlayabilir veya yalan rapor vermeye istekli başka bir doktor bulabilir. Örneğin, Adli Tıp Uzmanları Topluluğu, Heyet'e gözüaltındaki birini muayene ederlerken bir asistanının polisten odayı terk etmesini istediğini anlattı. Muayeneyi bitirdiğinde, asistan, işkence izleri bulduğunu belirttiği sağlık raporunu polise vermiş ve ona bulduklarını anlatmış. Polis memuru raporu almış, açıp okumuş ve muayenehaneye geri dönmüş. Silahını çıkarıp masanın üzerine koymuş ve asistana, "Bazı imla hataları yaptığınızı görüyorum. Bunları hemen düzeltmeniz lazım aksi takdirde müdürüm raporu kabul etmeyecektir." demiş.³¹¹

Bundan dolayı biz, sağlık raporlarının polise veya polislin yanında gözüaltındaki kişiye teslim edilmemesini ama savcıya ulaştırılması ve savcının da raporun bir kopyasını derhal gözüaltındaki kişiye ve/veya onun avukatına ilemesini öneriyoruz.

Bunların yanında, bize, yalan sağlık raporu vermeyi reddeden doktorların, bunun sonucu olarak, sık sık çeşitli baskılarla karşılaştıkları bildirildi. İşkence raporları veren doktorların mesleki tehditlerle gözü korkutulmaktadır. Devlet memurları olarak, gözüaltındakilerin muayenelerini yapan doktorlar, eğer işkenceyi rapor ederlerse işlerinden olmaktan korkmaktadır. Sürün edilerek veya önemli atamalarda önleri kesilerek mesleki kariyerleri bundan etkilenebilir. Bunun tersine, yalan raporlar hazırlamaya istekli doktorlar, meslek örgütleri tarafından çeşitli disiplin cezalarıyla karşılaşsalar bile, yetkililer tarafından korunmaktadır.

Bunlara ek olarak, doktorlar daha doğrudan başka gözda-

³¹¹ Gürsel Çetin (Adli Tıp Uzmanları Topluluğu Başkanı) ve Şebnem Korur (Adli Tıp Uzmanları Topluluğu Eski Başkanı) ile mülakat.

ğı biçimleri ile karşılaşmaktadırlar. Heyet, mesleki sorumlulukları çerçevesinde doğru sağlık raporları hazırladıkları için doktorların gözaltına alındığına, işkence gördüğüne ve yargılandığına dair şikayetlerle karşılaştı.

Dr. Eda Güven

23 Kasım 1997’de, jandarma, gözaltındaki altı kişiyi muayene için Aydın İncirliova’daki Sağlık Merkezine getirdi. Gözaltındakiler muayenehanede jandarma olduğu halde Dr. Eda Güven tarafından muayene edildi. TİHV’e göre Dr. Güven’in açıklaması şöyleydi: “İlk önce jandarmadan odayı terk etmesini istedim. Jandarma tarafından odaya getirilen iki şüpheliye, sağlıklarıyla ilgili bir problemleri olup olmadığını sordum. Kısaca “hayır” dediler. Onlara odadan çıkmalarını söyledim. Daha sonra da diğer iki şüpheliyi muayene için odaya çağırdım. Jandarmalar hala odadaydı. Gözaltında olanlardan birine bir problemi olup olmadığını sordum. Yüzünde yara izleri vardı. Bana cevap vermedi. O anda, jandarmalardan odayı terk etmelerini istedim. Bir kez daha sordum. Çok korkmuştu. “Bizi dövecekler. Jandarma, bize, yaptıklarımız hakkında konuşursanız sizi yine döveriz, dedi” diye konuştum. Zaten yüzlerindeki işkence izlerini görmüştüm. Bütün işkence izlerini raporumda belirttim.” Dört kişiye de işkence yapıldığını belirten raporunu yazdıktan sonra askerler raporu değiştirmesi için Dr. Güven’e baskı yapmaya çalıştı ama Dr. Güven reddetti.

10 Mart 1998’de, jandarmaya muayene odasından çıkma emri verdiği, gözaltındaki altı şüpheliden dördünde kötü muamele izleri bulduğu ve jandarmanın tehditlerine boyun eğmeyip raporunu değiştirmeyi reddettiği için, Dr. Güven, “görevi kötüye kullanmak ve memur yasasına uymamak” gerekçesi ile Türk Ceza Yasası’nın 240. Maddesi’ne göre yargılandı. İncirliova Asliye Hukuk Mahkemesi Savcısı Eyüp Baysal, üç yıla kadar hapis cezası istedi. İlk celsede, mahkeme, delil yetersizliği gerekçesi ile

Dr. Güven hakkında beraat kararı verdi. Ekim 1998’de, dört jandarma, muayenenin sonuçlarını değiştirmekle suçlandı. Daha sonra da suçlu bulundular ve hafif para cezalarına çarptırıldılar.

Dr. Zeki Uzun ³¹²

19 Ekim 1999’da Terörle Mücadele Şubesi’nden (TMS) polis memurları, Dr. Zeki Uzun’un muayenehanesini bastı ve ona aralarında eski hastalarının isimlerinin de bulunduğu bir listeyi gösterdiler ve onu sorgulamak için tartaklayarak gözaltına aldılar. Dr. Uzun, tıp etiği ve doktorluk mesleğinin gerekleri doğrultusunda geçmiş yıllarda tedavi ettiği hastalarından bazılarının politik görüşleri nedeniyle, yasadışı örgütlere yardım etmekle suçlandı. Sorgusu sırasında, Dr. Uzun; dövüldü, sürekli gözleri bağlandı, kafasına ve göğsüne vuruldu, öldürülmekle tehdit edildi, hakaretlere maruz kaldı, hayaları buruldu, nefessiz bırakmak için başına poşet geçirildi.

20 Ekim 1999 sabahı saat 2’de, gözaltının ikinci günü, Dr. Uzun elleri kelepçeli bir şekilde Balçova’daki evine götürüldü ve arama izni olmamasına karşın evinde arama yapıldı. Dr. Uzun, polise evini arama izinleri olup olmadığını sorduğunda, yine fiziksel ve sözlü tacizlerle karşılaştı. Daha sonra onu, yine elleri kelepçeli bir vaziyette, muayenehanesine götürdüler; aile mensupları ve orda çalışanların gözü önünde kötü muameleler devam etti. Muayenehane arandı – bilgisayardaki hasta dosyaları izin alınmadan araştırıldı ve hastalara dair özel bilgiler okundu ve götürüldü.

³¹² Dr. Zeki Uzun, Konak Doğumevi’nde çalışan bir jinekoloğtur. Türk Tabibler Birliği İzmir Şubesi üyesidir ve altı yıldır da Türkiye İnsan Hakları Vakfı’nın İzmir’deki Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezi’nde işkence mağdurlarının muayenelerine ve tedavilerine katılmaktadır.

TMŞ'deki altı günlük gözaltı boyunca, Dr. Uzun, uyumasına izin verilmeden tek başına tutuldu. İzmir Atatürk Eğitim Hastanesi'ne götürülse de, görevli doktor tarafından muayene edilmesine veya onunla konuşmasına izin verilmedi. Tersine, işkence görmediğini belirten bir sağlık rapor hazırlandı.

Savcı, dosyasını Devlet Güvenlik Mahkemesi'ne gönderdi ve Dr. Uzun gece geç saatlerde biten duruşmanın sonunda 25 Ekim 1999'da serbest bırakıldı.

Bundan dolayı biz, işkence raporu hazırlayan doktorları baskılardan ve tehditlerden koruyacak pratik adımların atılmasını öneriyoruz.

3. Tıp uzmanlarının bağımsızlığı

Adli tıp doktorları hem kendi örgütlerine, Adli Tıp Kurulu (ATK), hem de Sağlık Bakanlığına karşı sorumludur. ATK, Türkiye'de yasal süreçlerdeki resmi bilirkişilik hizmetini sağlamaktadır. Buna rağmen, ATK gerçekte Adalet Bakanlığının himayesinde çalışmaktadır. Adalet Bakanı, ATK'nın başkanını olduğu kadar, uzman kurullardaki, örneğin işkence ile ilgili konulardan sorumlu olan üyeleri de atamakla yükümlüdür. Bundan dolayı adli tıp doktorları ile idari yetkililer arasında sıkı bağlar mevcuttur. ATK'nın bir örgüt olarak Adalet Bakanlığından bağımsız olduğu söylenemezken, kurulu oluşturan doktorların bağımsız olduğu nasıl söylenebilir? Türkiye'deki işkence olaylarına bakan tıp uzmanlarının sözde bağımsızlığı, bundan dolayı, Adalet Bakanlığı mensuplarının hissedilir etkisine maruz kalabilir.

Tıp uzmanlarının bağımsız olmadığına bir örnek olarak, Adli Tıp Uzmanları Topluluğu Başkanı, Heyet'e, muayene edip işkence gördüğünü saptadığı ölü biri için yazdığı raporu anlattı. Raporunun kapsamından dolayı, Adalet Bakanı onu Adli Tıp Kurulu'ndan çıkartmaya karar vermiş. Diğer bir deyişle, bilirkişilik görevi son bulmuş.

Bundan dolayı biz, Adalet Bakanlığının Adli Tıp Kurulu üzerindeki baskısına, tıp görevlilerinin gözaltındakileri muayene ederken bürokratik ve politik etkilere uzak kalmalarını sağlayacak şekilde, son verilmesini öneriyoruz.

4. Bağımsız muayeneler ve alternatif adli tıp raporları

Yukarıda belirtilen yalan sağlık raporlarından dolayı, işkence kurbanlarının kendi seçtikleri bağımsız bir doktor tarafından muayene edilme imkanı çok önemlidir. Ama, Heyet, mağdurun ailesinin veya avukatının ayarladığı bağımsız, özel muayene taleplerinin genellikle reddedildiğine veya raporların delil olarak sayılmadığına dair şikayetlerle karşılaştı.

Bundan dolayı biz şunları öneriyoruz:

- (1) gözaltındaki kişilerin bağımsız doktorlar tarafından muayene edilmesine derhal izin verilmesini**
- (2) bu raporların delil olarak kabul edilmesini**
- (3) hakimlerin ve savcılarının, işkence ile ilgili konulardaki eğitiminin, sistemde belirttiğimiz aksaklıkları hesaba katmasını**

Manisa

Bilinen adıyla 'Manisa davası', işkence yapan güvenlik gücü mensuplarının araştırılması ve yargılanması önündeki birçok engeli, belki de herşeyden iyi göstermektedir.

26 Aralık 1995'de 16 genç Manisa Emniyet Müdürlüğü Terörle Mücadele Şubesi tarafından gözaltına alındı. 5 Ocak 1996'ya kadar gözaltında tutuldular ve bu süre zarfında yasadışı örgüt üyesi olmak ve bu örgüt için faaliyette bulunmak suçları ile ilgili sorgulandılar. Gençlerin onikisi, 2 ile 26 ay arasında değişen sürelerde hapiste kaldıktan sonra dava devam ederken ser-

best bırakıldı. İlk suçlama ile ilgili dava İzmir Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde görüldü. İkinci suçlama, yani izinsiz bildiri dağıtmak ve afiş asmak ile ilgili dava ise Manisa Ağır Ceza Mahkemesi'nde görüldü. 14 Mart 1997'de Manisa Ağır Ceza Mahkemesi gençler hakkında beraat kararı verdi. Devlet Güvenlik Mahkemesi ise ilk önce öğrencileri suçlu buldu. Temyiz başvuruları görüşüldükten sonra, dava Devlet Güvenlik Mahkemesi'ne geri gönderildi ve dava hala sürmektedir.

Çocuklar gözaltında iken çok ağır işkencelere uğradıklarını iddia ettiler. Gözaltıyı takiben, yapılan iki görüş, gençlerin ailelerine işkence gördükleri iddialarını bildirmelerine imkan verdi. Aileler, derhal savcılığa işkence suç duyurusunda bulundu ve öğrenciler ailelerin isteği üzerine muayeneye gönderildi. Öğrenciler, muayene sırasında, polislerin ya onların yanında ya da konuştuklarını duyabilecekleri bir mesafede durduğunu bildirdi. Hiçkimse polisten gitmesini istemedi. Öğrenciler ayrıca, doktorların fiziksel bir muayene yapmadıklarını ve fiziksel şikayetleri veya geçirdikleri travmalar ile ilgili hiçbir soru sormadıklarını iddia ettiler. En fazla yaptıkları, giyinik bir vaziyetteyken onlara belli bir mesafeden bakmalarıydı. Hazırlanan sağlık raporunda işkencenin olduğuna dair hiç bir bilgi yoktu.

11 Ocak 1996'da, gençlerin avukatları, gençlerin gözaltında ağır işkence gördüğünü ve bunun sonucu olarak da ciddi sağlık sorunları olduğunu belirterek İnsan Hakları Vakfı (TİHV) İzmir Şubesi ve İzmir Tabibler Odası (İTO) ile temasa geçti. Bundan başka, öğrenciler gözaltındayken hazırlanan "resmi adli tıp raporlarının" gerçekte yaşananları yansıtmadığını ve işkenceyi gizlediğini söylediler. İTO, öğrencileri bağımsız olarak muayene etmek için girişimlerde bulundu ama onlarla görüşmeleri reddedildi. Yine de, resmi adli tıp raporlarına, öğrencilerin işkence beyanlarını belirten belgelere ve hastane kayıtlarına bakarak, İTO, öğrencilere çeşitli tekniklerle işkence yapıldığı sonucuna varabildi. Belirtilen teknikler; kaba dayak, soğuk suya tutma, soyma,

cinsel organa elektrik verme, copla anal tecavüz, haya burma ve psikolojik işkence ve aşağılamaydı.

Bu rapora rağmen, savcı, polisler aleyhine bir dava açmayı reddetti. Öğrencilerin gözaltından çıkmasını takiben, İTO ve Türkiye İnsan Hakları Vakfı İzmir Şubesi tarafından yapılan muayenelerde gençlerde; soğuk sudan dolayı kulaklarda bozukluk, erkeklerde hayalarının burulması sonucu oluşan rahatsızlıklar ve tüberkuloz saptandı. İTO ve THİV, çocukların kapsamlı fiziksel ve psikolojik muayenelerine dayanarak "alternatif bir adli tıp raporu" hazırladı. Bu tıbbi delillere rağmen savcı, bir kez daha dava açmayı reddetti. Medyanın olaya geniş yer vermesi, olayı Cumhurbaşkanı'na şikayet eden bölge milletvekillerinin baskıları sonucu, savcı 4 Haziran 1996'da, yani iddia edilen işkence olayının meydana gelmesinden altı ay sonra, polisler aleyhine bir dava açtı.

Öğrenciler aleyhindeki davalar Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde ve Ağır Ceza Mahkemesi'nde sürerken, polislerle ilgili dava Manisa Ağır Ceza Mahkemesi'nde başladı. Ağır Ceza'daki davada, Mahkeme, sanıkların belirtilen suçları işlediklerini iddia eden polis ifadeleri dışında yeterli bir delil olmadığı gerekçesi ile öğrenciler hakkında beraat kararı verdi. Ama Devlet Güvenlik Mahkemesi, zor yoluyla alınan ifadelere inandı ve polisler hakkında açılan davanın sonuçlanmasını beklemeden kararını verdi.

Sanık 10 polis, hiç tutuklanmadı, hatta aleyhlerine süren davanın duruşmalarına bile katılmadılar. Tersine, görevlerinin başında kalmaya devam ettiler. Dahası, mahkeme, terörle mücadele eden polislerin korunmasını gerekçe göstererek, sanık polislerin teşhisinin yüz yüze yapılması yerine fotoğraflar üzerinden yapılması talebini kabul etti. 11 Mart 1998'de, işkenceyi belgeleyen tıbbi delillerin yetersizliği gerekçe gösterilerek polis memurları beraat etti. Savcı İTO/THİV'in raporlarını Mahkeme'ye sunmadı.

Gerek çocukların mahkum olmasına, gerekse de polislerin aklanmasına itiraz edildi. Öğrencilerin mahkumiyeti ile ilgili temyiz duruşması hala sürmektedir ama 12 Ekim 1998'de, Yargıtay, İTO/TİHV'in raporlarında saptanan ve belgelenen açık fiziksel ve psikolojik işkence izlerine dikkat çekti ve polisler hakkındaki beraat kararlarını bozdu. Dava bir kez daha görüşülmek üzere Manisa Ağır Ceza Mahkemesi'ne geri gönderildi. 27 Ocak 1999'da, beş dakikalık bir duruşmanın sonunda, Mahkeme, Yargıtay kararına rağmen, ilk beraat kararında ısrar ettiğini açıkladı. Mahkeme, İTO ve TİHV "resmi kurumlar" olmadığı için, onların sağlık raporu hazırlayamayacağını ve gözaltı ile bu raporların hazırlanması arasındaki süreden dolayı da İTO/TİHV raporlarının geçerli olmadığını belirtti. Mahkeme, kararını ayrıca, İTO/TİHV'in fiziksel işkence kanıtlarından ziyade psikolojik kanıtlar sunduğu gerçeğine dayandırdı.

Türk Tabibler Birliği (TTB), Mahkeme'nin son kararını değerlendiren ve önceki raporlardaki tüm bilgileri hesaba katan yeni bir rapor hazırladı. Raporunda, TTB, kendisinin tıp etiği ve bilimsel değerlendirmeler ile ilgili uzman raporları hazırlamaya yetkili olduğunu belirtti. İşkence iddialarının araştırılmasında psikolojik değerlendirmenin önemi ve geçerliliği ve işkence ile ilgili son bulgular da ayrıca raporda bulunmaktadır. TTB, ayrıca İTO/TİHV raporlarının geçerli olduğunu da vurgulamaktadır.

15 Haziran 1999'da, Yargıtay Yüksek Kurulu, TTB raporunu da dikkate alarak, gençlerin gözaltında işkence gördüğü ve sorumlu polis memurlarının da cezalandırılması gerektiği kararına vardı. Bu karar nihaidir ve bu karara itiraz edilemez.

TİHV'e göre, Yargıtay Yüksek Kurulu'nun Manisa davasındaki kararına karşın, Manisa Emniyet Müdürü, Ankara Emniyet Müdürlüğüne atandı. Hala görevinin başındadır. İşkence yapan polisler Manisa Terörle Mücadele Şubesi'nde çalışmaya devam etmektedir ve "resmi adli tıp raporları" hazırlayan doktor da hala devlet hastaneleri ve sağlık merkezlerinde çalışmaktadır.

F. Güvenlik Güçleri Mensuplarının Eğitimi ve Denetimi

Çok önemli olsa da, aşağıdaki paragraflarda önerilen çeşitli yasal ve teknik konular, tek başına işkence ve kötü muamele olaylarını makul bir alt seviyeye indirmek için yeterli değildir. Polisin vahşiliğine karşı en etkili garanti, polisin kendisinin böylesi yöntemleri kullanmayı reddetmesidir. Bu tip bir gelişmeyi sağlamak için; zor yoluyla alınan bilgiler ve itiraflara, ki bunlar Türkiye’de sık sık anlatılmaktadır, güvenmeyip ve daha kabul edilir (ve güvenilir) soruşturma yöntemlerine yönelinmesi gerekir. Dahası, güvenlik gücü mensuplarının, bireylerin gözaltı kayıtlarını çok titiz tutmaları gerekmektedir.

Bundan dolayı biz şunları öneriyoruz:

(1) polis ve jandarma binalarının, yetkili idari görevlilerce kontrolünü ve güvenlik güçleri sorumlularının denetimi amacıyla, düzenli bir şekilde denetlenmesini –habersiz yapılanlar da buna dahildir.

(2) her dereceden tüm polis ve jandarma mensuplarının, insan haklarına uygun bir meslek eğitimi almasını

(3) gözaltındaki kişi ile ilgilenen tüm güvenlik güçleri mensuplarının kayıtlarının titizlikle muhafaza edilmesini ve bu kayıtların gözaltına alınana ve onun yasal temsilcisine verilmesini

(4) polisin ve jandarmanın yaptığı tüm sorguların ses ve görüntü kaydının alınmasını

(5) en tepeden politik ve idari bir liderliğin, güvenlik güçlerinin yaptığı vahşeti kabul edilemez ve yasadışı olarak damgalamasını

A. Sonuç

Yaygın işkence raporlarına, özellikle de Terörle Mücadele Kanunu çerçevesinde çalışan güvenlik güçleri mensupları ile ilgili olanlara karşın, güvenlik gücü mensuplarının soruşturulması, yargılanması ve ceza alması çok nadirdir. Türk hükümetlerinin işkence ile ilgili iç ve uluslararası hukuktaki şartları yerine getirmemeleri, gözetimdeki ihlalleri cesaretlendiren bir resmi dokunulmazlık havasının doğmasına yol açmıştır.

Bu dokunulmazlık havası, belki de, Türkiye'deki insan hakları ihlallerinin azaltılması önündeki en büyük engeldir. Bunun yanında Heyet, Türkiye hükümetinin bir af çıkarma hazırlığı içinde olduğunu öğrenmiş bulunuyor; ki bu af her şey bir yana, işkence yapmaktan hapse girmiş çok az sayıdaki devlet görevlisinin serbest bırakılmasına olanak verecektir. Heyet, affın çıkarılacağı özel koşullardaki devlet çıkarları ile işkence veya insanlık dışı veya onur kırıcı muamelelerle ve cezalarla karşılaşmama hakkının korunması için kanunların uygulanması gerekliliği arasında böylesi bir affın denge tutturamadığına dair kaygılar taşımaktadır.

X- MALİ KURUMLAR

“Dünya Bankası, faaliyetleri ve insan hakları ile ilgili yenilenmiş kararları ile, çalıştığı ülkelerde, insan haklarının geliştirilmesinde ve ulusal insan hakları kapasitesinin inşa edilip güçlendirilmesinde önemli bir rol oynayacaktır.”³¹³

Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler’in üye ülkelerdeki ekonomik ve sosyal gelişme sorunları ile ilgilenen özel bir kurumdur. Tarihsel olarak, ilişkide olduğu ülkelerdeki insan haklarının ilerletilmesindeki rolünü fazla önemsememiştir. Gerçekte, her kararında belirtilen kuruluş antlaşmasının maddelerinin “sadece ekonomik gelişmeler önemlidir” şeklindeki şartları, geçmiştir, Dünya Bankası’nın insan hakları konusunun yeterince önemsemesinden kaçınmasına olanak sağlamıştır.

Ama bugün, Dünya Bankası, insan haklarının geliştirilmesinde önemli bir rolü olduğunu kavramaya başlamıştır. Gelişmeye dönük ekonomik ve sosyal yaklaşımlarında Banka, artık tüm bireylerin insan haklarından rahatça yararlanabileceği bir ortam yaratmayı amaçladığını belirtmektedir. İlk öğretim, tıbbi yardımlar ve gıda, barınma, çevre ve sağlık alanındaki yardımlar aracılığıyla, Banka, yüz milyonlarca insanın temel ve ekonomik haklarını kazanmasına yardım ettiğini söylemektedir. Daha dolaylı ama belki de aynı derecede önemli diğer alanlarda da, Banka yardımlarda bulunmaya isteklidir. Yolsuzlukla mücadele etmeye, şeffaflığın geliştirilmesine ve yönetimde doğruluğa, adli sistem-

³¹³ BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri Marry Robinson- *Gelişme ve İnsan Hakları: Dünya Bankası’nın Rolü’nün* önsözü.

lerin güçlendirilmesine ve finans sektörünün geliştirilmesine yardım ederek, Banka, insanların insan haklarından daha geniş bir şekilde istifade edebileceği çevrelerin inşa edilmesine yardım ettiğini söylemektedir.³¹⁴

Yargı bağımsızlığının olmamasının veya yetersiz bir hukuk sistemi gibi konuların ekonomik gelişmeye bir engel teşkil ettiği çeşitli ülkelerde, Dünya Bankası, iyileştirici özel projelerin finansmanına yardım etmeye hazır olduğunu göstermiştir. Ama, Türkiye ile ilgili böylesi projeler yoktur. Dünya Bankası Türkiye Direktörü Chhiber, bize açıkça, Banka görevlilerinin böylesi sorunların Türkiye’de olmadığına inandığını bildirdi. Gerçekten de, sivillerle ilgili pratiklerin, ki bunlar suç mahkemelerinden ayrındır, finansal bakış açısına göre yorumu, mahkemelerin hükümetin politikalarını önemsemediği ve hükümetin iş dünyası ile ilgili tedbirlerine çok eleştirel baktığıdır.

Keza, Türkiye’deki insan hakları alanında olduğu gibi böylesi ihmallerin, ekonomik sürecin önünde Dünya Bankası’nı iyileştirici projelerin finansmanını karşılamaya zorlayacak büyüklükte bir engel olarak görülmediği anlaşılmaktadır. Bize göre, bu görüşün doğruluğu tartışılmalıdır. Türk polisinin uluslararası ünü ve ordunun anti demokratik müdahaleleri, turizmin gelişmesine yardım etmez. Konuşma özgürlüğü üzerindeki otoriter kısıtlamalar, yeni enformasyon endüstrilerinin gelişimini cesa-retlendirmez. Açıkçası, ekonomik gelişme için gerekli olan sürekli ve stabil çevreler, özgürlüklerin kısıtlanması ve insan haklarına saygılı olunmaması ile bozulur. Yine de, Banka’nın bugün görüşünün sıkça alındığı görülmektedir.

Dünya Bankası, insan hakları konusunu faaliyetlerinin ana gövdesi yaptıklarını ve aynı zamanda dünyadaki bir çok ülkede

³¹⁴ *Gelişme ve İnsan Hakları: Dünya Bankası’nın Rolü.*

büyük yargı reformu projelerini yönetmeye devam ettiklerini iddia etti.³¹⁵ Bu raporun da gösterdiği gibi, Türkiye’de adli idare ile ilgili ciddi sorunlar mevcuttur ve biz Dünya Bankası’nın (ve diğer uluslararası mali kurumların) hakimlerin ve savcılarının bağımsızlığının korunmasında önemli bir rol üstlenebileceğini düşünüyoruz. İlerideki yardımlar için, yürütme ve idari süreçlerdeki normativ ve yapısal bozuklukların aşılmasını sağlayacak güçlü koşulların olması gerekmektedir.

Dünya Bankası’nın Türkiye ile ilgili yaklaşımlarını yeniden gözden geçirmesi gerektiğini düşünüyoruz. Bundan dolayı da, Dünya Bankası ve diğer finans kuruluşlarını, Türkiye’deki insan haklarının geliştirilmesi ihtiyacına daha fazla önem vermeye davet ediyoruz. Finans kurumlarının Türkiye’deki yargı bağımsızlığını güçlendirmek için adli ve yasal reformlara öncelik vermesini tavsiye ediyoruz.

³¹⁵ Örneğin, Dünya Bankası; Arnavutluk, Arjantin, Ermenistan, Bangladeş, Ekvator, Gürcistan, Fas, Peru, Sierra Leone, Sri Lanka, Batı Şeria, Gazze ve Yemen’de önemli yasal reform projelerini hayata geçirmiştir veya hayata geçirmektedir.

XI - SONUÇ VE ÖNERİLER

Heyet, hükümetin son yıllarda, Türkiye'nin uluslararası insan hakları yükümlülüklerini yerine getirmek ve mevcut çeşitli insan hakları ihlallerini önlemek veya azaltmak için ciddi yasal ve idari adımlar attığının farkındadır. Özellikle, Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nden askeri hakimlerin çıkarılmasını, gözetli sürelerinin kısaltılmasını ve işkence yapan güvenlik güçlerine verilecek cezaların artırılmasını selamlıyoruz. Ayrıca, 1913 tarihli Memurin Muhakemat Kanunu'nun değiştirilmesinin parlamento gündeminde olmasını Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üzerindeki yürütmenin etkisini azaltacak önerilerin ciddi olarak ele alınmasını ve savcıların gözetimindeki soruşturma sürecindeki rollerini eksiksiz yapmalarını sağlayacak adımların tartışılmasını da selamlıyoruz. Eğer hayata geçirilirse, mevcut hukuk düzeninde yapılacak bu değişiklikler, herşeyden önce Türkiye'deki insan haklarına saygıyı geliştirecektir.

Heyet aynı zamanda, mevcut hükümetin temel insan haklarını ve özgürlükleri geliştirmedeki kararlılığının da farkındadır. Buna karşın geçmiş hükümetler, Türkiye'deki insan hakları sorununu iyileştirecek gerekli politik gücü kullanmamakla suçlanmaktadır, bugünkü yönetim ile ilgili ise cesaret verici işaretler vardır.

Doğru yolda atılmış bazı ilk adımlara ve geleceğe dönük iyimserlik havasına karşın, bu raporda belirttiğimiz gibi, ülkenin insan hakları performansının, sadece uluslararası yükümlülüklerin veya kararların değil ama ayrıca Türk toplumunun beklentilerinin ve taleplerinin, seviyesine çıkarılması için yapılacak daha çok iş vardır.

Türkiye, 76 yıllık geçmişinin ancak 50 yılında modern bir hükümet sistemine sahiptir. Modern hukuk ve uygulamaları an-

lamında insan haklarına saygının uluslararasılaşmasının zayıf olduğu görülmektedir. Konuşma özgürlüğü üzerindeki aşırı kısıtlamalar güvenli modern demokrasilerle bağdaşmamaktadır. Ayrıca, bize, örneğin toplumun örgütlere katılımı anlamında, “sivil toplumun” gelişiminin çok yetersiz olduğu söylendi. Resmi prosedürlerde ve ilkelerde genel bir gelişme sağlayacak önerilerimizden önce, benzeri kültürel ve politik sorunlara dikkat çekilmelidir.

Hakimler ve savcılar arasında, raporda belirtilen alarm veren olayların birçoğunu açıklamaya yardım eden yaygın bir ideolojik tutuculuk vardır. Buna biz bir çeşit kemikleşmiş Atatürkçülük diyebiliriz. Örneğin, bayan avukatların mahkemelerde, istedikleri takdirde, neden türban giyemediğini araştırırken, bize, eğer radikal İslamcılar’a (bunlara öyle denmektedir) elinizi verirsiniz kolunuzu kaptırırsınız ve Atatürk’ün önemli bir ilkesi olan devletin laik temellerinin tehdit edilmiş olacağı söylendi. Türkiye’de, nüfusun ezici bir çoğunluğu Müslüman olsa da, farklı dinler veya toplumsal gerginlikler olduğu anlamında, İslam’ın “çok kültürlü” olarak görülen bir devletin korunması için neler talep ettiğine dair farklı görüşler vardır. Birçok ülkede de, benzer sorunlarla karşılaşmaktadır. Egemen kültüre birkaç inç öncelik tanıyan ama geri kalanlar için de etkili güvenceler içeren günlük çözümler bulunmuştur.

Hakimlerin, savcıların ve avukatların, Türk kurumlarının eleştirilmesi karşısında gösterdikleri aşırı hassasiyetin farkındayız. Türkiye, insan haklarına saygı gösterme konusunda kötü bir üne sahiptir. Tüm yargı mensuplarının iyi eğitilmiş olmasına ve hakimler ve savcıların, kariyerleri boyunca da eğitim almalarına rağmen, durum budur. Dahası, Türkiye sivil özgürlükler alanında yeni bir standart kabul ettiğinde, bunu çok etkileyici bir şekilde yapar. Yasadışı yollarla elde edilmiş delillerin, ki bu çok yaygındır, kullanılmasının takdirini mahkemelere bırakmak yerine, ceza davalarında, yasadışı yollarla elde edilmiş delillerin kulla-

nılmasını yasaklayan kuralların kabulü buna bir örnektir. Bundan başka, Türkiye'deki avukatlar, dünyanın her yerindeki avukatlar kadar akıllı, karakterli ve cesurdur ve Türkiye'deki insan hakları savunucularının çok büyük bir çoğunluğu da muazzam bir cesaret, kararlılık ve kavrayış göstermişlerdir.

Son olarak da, dünyadaki hiçbir ülke mükemmel değildir (örneğin, bizim kendi ülkelerimizin her birinde de, insan haklarına saygı gösterilmeyen acıklı olaylar vardır veya en azından olmuştur). Bundan dolayı Türkiye'deki hakimler ve avukatlar bize Türkiye'yi niçin eleştirdiğimizi soruyor.

Biz sadece kendi adımıza cevap verebiliriz. İlk olarak, değişiklik önerileri görevimizin altbaşlığını oluşturmaktadır. Biz, ayrıca, özellikle gereken yerlerde, övgülerimizi ve cesaretlendirici ifadelerimizi de belirttik. Genel olarak şunu eklemek isteriz ki, Türkiye'de demokrasinin ve insan haklarına saygının daha da gelişmesi gerektiğini belirten birçok kişi, avukat ve benzeri insan vardır. İkinci olarak, Türkiye'de yargı ile gurur duyulması gereken bir çok husus da vardır. Örneğin, hakimlerin ve savcılarının karıştığı önemli yolsuzluklar olduğunu kimse iddia etmemiştir. Üçüncü olarak, yapıcı eleştiriler, gözü kapalı iyimserlikten çok daha değerlidir. Dördüncü olarak, biz eleştirilerimizin makul bir düzeyde ve haklı nedenlere dayandığını düşünüyoruz. Beşinci olarak da, yabancılar olarak, bir çok nüansı atladığımızı ve tutucuların hatalarını aradığımızı hatırlatmak zorundayız.

Son olarak da, tüm duyarlılıklar doğru olmasa da, ülkenin problemlerini en iyi analiz eden reformcular –insan hakları savunucuları ve diğerleri- bizi çok etkiledi. Türkiye uluslararası bir ilginin konusudur çünkü, aldığı yasal kararlar ne olursa olsun, gerçekte, insan haklarına saygı ve sivil özgürlükler çok zayıftır. Her seviyedeki polis vahşeti ve işkence, ihmal edilemeyecek kadar fazladır. “Yargıya hakaret”, “Devlet’e hakaret” veya “Ordu’ya hakaret” gibi suçlardan dolayı, insanların hapsedilmesi bir yana, yargılanması bile konuşma özgürlüğüne saygının olmadığı

otoriter bir devletin göstergesidir. Demokratik bir ülkede; Yargı, Devlet ve Ordu halka hizmet etmek için vardır, halkın bunların önünde eğilmesi için değil. Türk hakimlerinin ve avukatlarının mücadelesi, teorik bilgilerini pratik değişimlere çevirmektir. Uluslararası eleştirilere kızıp gücenme, yerine getirmeleri gereken ağır görevlerin önüne geçmemelidir. Bu arka plana karşın, aşağıdaki önerileri sunuyoruz:

III. Bölüm – Uluslararası Yükümlülükler

1. Türkiye'nin insan hakları ile ilgili aşağıdaki antlaşmaları kabul etmesini: Her Türden Irk Ayrımcılığının Kaldırılması Konvansiyonu; Uluslararası Sivil ve Politik Haklar Antlaşması; Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Antlaşması; Uluslararası Sivil ve Politik Haklar Antlaşması Ek Protokolü; Uluslararası Sivil ve Politik Haklar Antlaşması İkinci Ek Protokolü; bunlara ek olarak, Uluslararası Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Bireylerinin Haklarının Korunması Konvansiyonu'nu onaylamasını.

IV. Bölüm – Yasalar ve Olağanüstü Hal

2. Türkiye Anayasası'nın 148. Maddesi'nin, 121. Maddeye göre yayınlanan kararnameler için Anayasa Mahkemesi'ne başvurulmasına olanak tanıyacak şekilde değiştirilmesini.

3. 16 Aralık 1990 tarihli ve 430 Nolu Kararname'nin 8. Maddesi'nin, Bölge ve İl Valileri'nin Olağanüstü Hal Durumu'ndan kaynaklanan görevleri ile ilgili kararları ve hareketleri için dokunulmazlık hakkını ortadan kaldıracak şekilde değiştirilmesini.

4. 285 Nolu Kararname'nin, olağanüstü hal bölgesinde suç işleyen güvenlik güçleri mensuplarının soruşturulması ve yargılanması yetkisini Olağanüstü Hal Bölgesi'ndeki idari kurullar yerine savcılara verecek şekilde değiştirilmesini.

5. Türk Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu'nun, Olağanüstü Hal kapsamındaki illerde gözaltı süresinin maksimum 48 saate indirecek şekilde değiştirilmesini.

6. PKK'nın silah bırakma ve barışçıl çözüm arama kararını takiben, TBMM'nin, yakın gelecekte, Türkiye'nin güneydoğusundaki altı ilde sürmekte olan olağanüstü hal uygulamasını kaldırmasını.

V. Bölüm – Mahkemeler ve Yetkileri

7. Anayasa'nın, bireylerin herhangi bir konunun anayasa-ya uygunluğu ile ilgili Anayasa Mahkemesi'ne başvuruda bulunmalarına imkan tanıyacak şekilde değiştirilmesini.

8. Anayasa'nın; olağanüstü hal, sıkıyönetim ve savaş zamanlarında çıkartılan kararnamelerin Anayasa Mahkemesi'nde ele alınmasına imkan tanınacak şekilde değiştirilmesini.

9. Türk askeri mahkemelerinin yetkilerinin sadece askeri personelin görev başında işlediği suçları kapsayacak şekilde daraltılmasını.

VI. Bölüm – Devlet Güvenlik Mahkemeleri Sistemi

10. DGM'lerin kaldırılmasını ve görevlerinin mevcut ceza mahkemelerine devredilmesini; bunun olmaması durumunda da, DGM'de yargılananların haklarının sıradan ceza mahkemelerinde yargılananlarla uyumlu hale getirilmesini ve uluslararası normlar, özellikle de Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu, düzeyine çıkartılmasını

11. 1982 Anayasası'nın, insan haklarının korunmasına daha fazla vurgu yapacak ve Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin politik arenaya girmesine imkan tanıyan ifadeleri çıkartacak şekilde revize edilmesini.

12. 1982 Anayasası'nın ve/veya kanunların, şiddete baş-

vurmadığı sürece insanların fikirlerini açıkladığı için cezalandırılmalarını önleyecek şekilde değiştirilmesini.

13. Yasaların, DGM kapsamındaki suçlar ile ilgili gözaltı süresini maksimum 48 saate indirecek şekilde değiştirilmesini.

14. Polisteki gözaltının uzatılması talebinin bir savcı tarafından iyice araştırılma yapıldıktan sonra verilmesini sağlayacak gerekli önemlerin alınmasını.

15. Gözaltı süresi uzatılmak istenen herkesin, sistemli bir şekilde, bu talebi inceleyen hakimın huzuruna çıkarılmasını.

16. Polis veya jandarma tarafından özgürlüğü elinden alınan herkesin – işledikleri suçun büyüklüğüne bakılmaksızın – gözaltı boyunca bağımsız bir yasal yardım alma hakkının olmasını.

17. İstisnai olarak, yasal yardım alma hakkının kısıtlanması gerektiğinde, böylesi bir kısıtlama için geçerli nedenlerin ve hakim kararının aranmasını ve kısıtlamanın mümkün olduğunca kısa tutulmasını

18. Tüm gözaltına alınanların, gözaltının başlamasından itibaren en geç 24 saat içinde hakim karşısına çıkarılmasını.

19. Her koşulda, gözaltına alınanlara, 24 saat içinde durumlarını birinci dereceden akrabalarına haber verme hakkının tanınmasını.

20. Bu hakkın kısıtlanmasını gerektirecek her istisnai olasılığın, yazılı olarak belirtilmesini, kısıtlama süresinin sınırlandırılmasını ve yetkili bir savcının onayının alınmasını.

21. Hakimlerin ve savcılarının zorla alınan delilleri geçersiz kabul etmelerini cesaretlendirecek adımların atılmasını; işkence veya insanlık dışı muamele iddialarının da ciddi bir şekilde soruşturulmasını.

VII. Bölüm – Hakimler ve Savcılar

22. Türkiye Anayasası'nın 159. Maddesi'nin, Adalet Bakanı ve müsteşarının, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'ndan çıkartılacak şekilde değiştirilmesini.

23. Yüksek Kurul'un yeterli bir bütçesinin, sekreteryasının ve tüzüğünün olmasını.

24. Yüksek Kurul'un bir hakim veya savcı aleyhine aldığı kararlara, orjinal kararı alanların dışındaki yargı mensuplarından oluşan bağımsız bir yargı organında itiraz edilebilmesinin sağlanmasını.

25. Yüksek Kurul üyelerini atama yetkisinin Cumhurbaşkanı'ndan alınmasını ve hakim ve savcılara Yüksek Kurul'daki temsilcilerini seçme yetkisinin verilmesini.

26. Hakimlerin ve savcıların örgütlenmesine ve örgüt kurmasına imkan tanıyan yasa tasarısının bir an önce hayata geçirilmesini.

27. Yargıya ayrılan bütçe oranının, yeni hakim ve savcıların atanmalarını karşılayacak düzeyde yükseltilmesini.

28. Hakimlerin bütçenin hazırlanmasına katılmasını ve yargının kendi iç harcamalarından ve idaresinden sorumlu olmasını.

29. Hakimlere, savcılara ve avukatlara sürekli bir meslek eğitimi sunacak bir yargı akademisinin kurulmasını öngören kanun taslağının mümkün olduğunca çabuk hayata geçirilmesini.

30. Görevlerini tam yapabilmeleri için savcılara gerekli ek kaynakların sağlanmasını.

31. Savcılığın tam kontrolü altında bir yargı polisinin kurulmasını.

VIII. Bölüm – Avukatlar, Yasal Hizmetler ve İnsan Hakları Savunucuları

32. Herkesin tutuklandığı, gözaltına alındığı veya cezai işlemle karşılaştığı zaman, kendi seçtiği bir avukatın yardımını alma hakkına sahip olduğunun yetkili bir otorite tarafından kendilerine bildirilmesini gerektiren mevcut düzenlemelerin izlenmesi ve güçlendirilmesi için gerekli adımların atılmasını.

33. Güvenlik güçlerinin, gözaltındaki kişileri avukat ile görüşme hakkından vazgeçirmelerine engel olacak uygun adımların atılmasını.

34. 1998 tarihli Yönetmeliğin, Devlet Güvenlik Mahkemesi kapsamındaki suçlarla ilgili 19. Maddesi'nin kaldırılmasını ve gözaltındaki herkese işledikleri suçun nevine bakılmaksızın, talep olursa ücretsiz hukuki yardım hakkının sağlanmasını.

35. Güvenlik güçleri mensuplarınca özgürlükleri ellerinden alınan herkese- işlediklerinden şüphelenilen suçun büyüklüğüne bakılmaksızın- tüm gözaltı boyunca bağımsız bir adli yardım hakkı verilmesini.

36. Güvenlik güçleri mensuplarına, Türk Ceza Yasası'nın 136. Maddesi'ne göre, adli davalarda avukat ile görüşme hakkının polisdeki gözaltının başından sonuna kullanılabilirdiğinin hatırlatılmasını.

37. DGM kapsamındaki suçlardan dolayı gözaltına alınanları temsil eden avukatlara, gözaltı süresince müvekkillerinin dosyalarını görme imkanının verilmesini. Her istisnanın da, sınırlı, açıkça yazılmış ve hakim tarafından onaylanmış olması.

38. Gözaltına alınan herkese, tamamen güven verici bir şekilde, müdahale veya sansür olmaksızın avukatı tarafından ziyaret edilip, onunla görüş alışverişinde bulunabileceği imkanlar, zaman ve mekan sağlanmasını.

39. Sanıklara (ve avukatlarına) davaya hazırlanabilmeleri için gerekli olanakları sağlayan yasal garantilerin verilmesini.

40. Sanıkların veya avukatlarının, şahitleri sorgulamalarına ve çapraz sorgulama yapmalarına izin verilmesini.

41. Tüm mahkeme sürecinin ses kaydının tutulmasını.

42. Davanın devam etmesini imkansız hale getirecek büyük suçlar işlemesi dışında avukatların, müvekkilleri adına mahkemede bulunmalarının reddedilmemesini.

43. Düzen bozucu davranışlar dışında hiçbir sanığın mahkeme salonundan atılmamasını.

44. Bayan avukatların mahkemede istedikleri gibi – genel görgü kurallarına uymak kaydıyla- giyinmesine izin verilmesini –bu Müslüman bayan avukatların türban takabilmesine imkan tanıyacaktır.

45. Tüm avukatların mahkemelerde yaptıkları iyi niyetli açıklamalar için sivil ve cezai dokunulmazlıklarının olmasını.

46. Eğer halihazırda bu hakları yoksa; mesleki tüzükler ve hukuki/yargı eğitimlerinin avukatlar için, savaş alanında yenildikleri takdirde müvekkillerini çok kötü sonuçların beklediği bilgisini içeren serbestliğin tanınmasını.

47. Avukatlarla ilgili disiplin soruşturmalarını yürütecek ilk mercinin, kendi insiyatifi veya davacının başvurusu sonucu, Baro'nun olmasını ve Baro'nun disiplin kurulunun kararlarına uygun bir temyiz organında itiraz edilebilmesini.

48. Birinci önerimiz hali hazırda mevcut değilse, Baro'nun avukatlar için yasalara uygun bir tüzük çıkarmasını ve bunu hayata geçirmesini; verilen disiplin cezalarının bu mesleki tüzük ve BM Avukatların Görevlerine Dair İlkeler'e uygun olmasını.

49. İstisnai olarak, mesleki hataları ile ilgili sivil yaptırımların yetersiz kalması halinde, avukatların görevleri ile ilgili yargılanmalarında (a) açık ve inandırıcı delillerin olmasına ve (b) iddia edilen hatanın yargının işleyişini ciddi bir şekilde engellemesine dayanmasını

50. Avukatlara karşı devam eden davaların, iddia edilen suçlarla ilgili kanıtların geçerliliğini saptamak ve yargılamaya gerek olup olmadığı kararını vermek için yetkili en yüksek yargılama makamınca tekrar gözden geçirilmesini

51. Avukatların mesleki ve politik düşünceleri doğrultusunda yaptıkları yasal açıklamalar ve yargı iradesi ile ilgili yorumları için yargılanmalarından kaçınılmasını.

52. Barolar üzerindeki Adalet Bakanlığı denetiminin, Barolar'ın özgür ve bağımsız olması ve avukatların, kabul edilebilir sınırlarda, kendilerini yönetmesi bakış açısı ile kaldırılmasını.

53. Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu'nun dilini ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarını temel alacak şekilde, kanunlarda nelerin kabul edilip nelerin edilmeyeceğinin açıkça belirtilmesini.

IX. Bölüm – İşkence ve Polis Dokunulmazlığı

54. 1913 tarihli Memurin Muhakemat Kanunu'nun tamamen kaldırılmasını.

55. Güvenlik güçlerinin işlediği suçlarla ilgili soruşturma ve yargılama yetkisinin, idari kurullar yerine savcılara verilmesini.

56. Savcılara, (i) işkencenin yaygınlığını ve Türkiye'deki işkence olaylarının detaylarını ve (ii) işkenceyi tespit etmenin ve önlemenin yollarını öğretecek ulusal çapta bir eğitim programının hayata geçirilmesini.

57. Savcılara, işkence iddialarını etkili, uygun ve bağım-

sız bir şekilde soruşturma ve yargılama imkanı verecek ek kaynakların sağlanmasını; savcılığın tam kontrolü altında bir yargı polisinin kurulmasını.

58. Savcılar, kendilerine gelen her işkence iddiası ile ilgili kapsamlı kayıtların ve iddiaların son durumu ile ilgili gelişmeleri elde etmelerini.

59. Güvenlik güçleri mensuplarının insan haklarını ihlal ettiğine dair geçerli kanıtlar olduğunda, dava süresince bu memurların derhal gözaltı süreci ile ilgili görevlerinden alınmalarını ve bunun yerine alternatif başka idari görevlere atanmalarını.

60. Bir mağdurun, gözaltında olsa bile, muayene edilmesi gerekiyorsa, bunun derhal uygun eğitim almış bir doktor tarafından yapılmasını.

61. Adli tıp eğitimi almış doktorların sayısını artıracak önlemlerin alınmasını.

62. Doktorların işkence mağdurlarını nasıl muayene edeceğini belirten yönetmeliklerin hazırlanmasını

63. Gözaltında bir kişinin muayenesine giren doktorların, işkence izlerini tespit edecek kadar yeterli adli tıp eğitimi almasını (veya eğitimine devam etmesini).

64. Gözaltında bulunanların muayeneleri ile ilgili mevcut düzenlemelere ek olarak,uzun süre güvenlik güçlerince alıkonulan kişilerin her 48 saatte bir adli tıp doktoru tarafından muayene edilmesini.

65. Gözaltındaki kişiyi muayeneye götüren polislerin, hiçbir zaman gözaltını veya sorguyu gerçekleştiren veya gözaltındaki kişinin sebep olduğu olayın soruşturmasına katılan polislere olmamasını.

66. Adli muayeneler, ilgili doktorun yazılı isteği dışında, güvenlik güçleri mensuplarının göremeyeceği ve konuşulanları duyamayacağı bir şekilde yapılmalıdır.

67. Bağımsız muayenelerin, talep olması halinde derhal yapılmasını.

68. Sağlık raporlarının polise veya polisin yanında gözaltındaki kişiye teslim edilmemesini ancak savcıya ulaştırılmasını ve savcının da raporun bir kopyasını derhal gözaltındaki kişiye ve/veya onun avukatına iletmesini.

69. İşkence raporu hazırlayan doktorları baskılardan ve tehditlerden koruyacak pratik ölçülerin güçlendirilmesini.

70. Adalet Bakanlığının Adli Tıp Kurulu üzerindeki baskısına, tıp görevlilerinin gözaltındakileri muayene ederken bürokratik ve politik etkilerden uzak kalacak şekilde son verilmesini.

71. Gözaltındakilerin bağımsız doktorlar tarafından muayene edilmelerine derhal izin verilmesini.

72. Bağımsız sağlık raporlarının delil olarak kabul edilmesini.

73. İşkence ile ilgili eğitim ölçülerinin, (hakimler ve savcılar için önerilen) sistemdeki belirttiğimiz eksiklikleri hesaba katmasını.

74. Polis ve jandarma binalarının, yetkili idari görevlilerce, kontrol ve güvenlik güçleri yetkililerinin denetimi amacıyla, düzenli bir şekilde denetlenmesini – habersiz yapılan denetimler de buna dahildir.

75. Her dereceden tüm polis ve jandarma mensuplarının, insan haklarına uygun bir meslek eğitimi almasını.

76. Gözaltındaki kişi ile ilgilenen tüm güvenlik güçleri mensuplarının kayıtlarının titizlikle muhafaza edilmesini ve bu kayıtların gözaltına alınana ve onun yasal temsilcisine verilmesini.

77. Polisin ve jandarmanın yaptığı tüm sorguların ses ve görüntü kaydının alınmasını.

78. En tepeden politik ve idari bir liderliğin, güvenlik güçlerinin yaptığı vahşeti kabul edilmez ve yasadışı olarak mahkum etmesini.

X. Bölüm Mali Kurumlar

79. Dünya Bankası'nın Türkiye ilgili yaklaşımlarını yeniden gözden geçirmesini; bundan dolayı da Dünya Bankası ve diğer finans kuruluşlarının Türkiye'deki insan haklarının geliştirilmesi ihtiyacına daha fazla önem vermesini; finans kurumlarının Türkiye'deki yargı bağımsızlığını güçlendirmek için adli ve yasal reformlara öncelik vermesini.

EK A

TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASASI

İKİNCİ KISIM:

TEMEL HAKLAR ve ÖDEVLER

BİRİNCİ BÖLÜM:

GENEL HÜKÜMLER

I. Temel hak ve hürriyetlerin niteliği

Madde 12 – Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir.

Temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder.

II. Temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması

Madde 13 – Temel hak ve hürriyetler, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, millî egemenliğin, Cumhuriyetin, millî güvenliğin, kamu düzeninin, genel asayişin, kamu yararının, genel ahlâkın ve genel sağlığın korunması amacı ile ve ayrıca Anayasanın ilgili maddelerinde öngörülen özel sebeplerle, Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak kanunla sınırlanabilir.

Temel hak ve hürriyetlerle ilgili genel ve özel sınırlamalar demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olamaz ve öngörüldükleri amaç dışında kullanılamaz.

Bu maddede yer alan genel sınırlama sebepleri temel hak ve hürriyetlerin tümü için geçerlidir.

III. Temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılamaması

Madde 14 – Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk

Devletin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin bir kişi veya zümre tarafından yönetilmesini veya sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini sağlamak veya dil, ırk, din ve mezhep ayırımı yaratmak veya sair herhangi bir yoldan bu kavram ve görüşlere dayanan bir devlet düzenini kurmak amacıyla kullanılamazlar.

Bu yasaklara aykırı hareket eden veya başkalarını bu yolda teşvik veya tahrik edenler hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir.

Anayasanın hiçbir hükmü, Anayasada yer alan hak ve hürriyetleri yok etmeye yönelik bir faaliyette bulunma hakkını verir şekilde yorumlanamaz.

IV. Temel hak ve hürriyetler kullanımının durdurulması

Madde 15 – Savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlâl edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasi kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir.

Birinci fıkrada belirlenen durumlarda da, savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler ile, ölüm cezalarının infazı dışında, kişinin yaşama hakkına, maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez; suçluluğı mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz.

V. Yabancıların durumu

Madde 16 – Temel hak ve hürriyetler, yabancılar için, milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanabilir.

İKİNCİ BÖLÜM:

KİŞİNİN HAKLARI ve ÖDEVLERİ

I. Kişinin dokunulmazlığı, maddî ve manevî varlığı

Madde 17 – Herkes, yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.

Tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tâbi tutulamaz.

Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tâbi tutulamaz.

Mahkemelerce verilen ölüm cezalarının yerine getirilmesi hali ile meşrû müdafaa hali, yakalama ve tutuklama kararlarının yerine getirilmesi, bir tutuklu veya hükümlünün kaçmasının önlenmesi, bir ayaklanma veya isyanın bastırılması, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde yetkili merciin verdiği emirlerin uygulanması sırasında silah kullanılmasına kanunun cevaz verdiği zorunlu durumlarda meydana gelen öldürme filleri, birinci fıkra hükmü dışındadır.

II. Zorla çalışma yasağı

Madde 18 – Kimse zorla çalıştırılmaz. Angarya yasaktır.

Şekil ve şartları kanunla düzenlenmek üzere hükümlülük veya tutukluluk süreleri içindeki çalışmalar; olağanüstü hallerde vatandaşlardan istenecek hizmetler; ülke ihtiyaçlarının zorunlu kıldığı alanlarda öngörülen vatandaşlık ödevi niteliğindeki beden ve fikir çalışmaları, zorla çalışma sayılmaz.

III. Kişi hürriyeti ve güvenliği

Madde 19 – Herkes, kişi hürriyeti ve güvenliğine sahiptir.

Şekil ve şartları kanunda gösterilen:

Mahkemelerce verilmiş hürriyeti kısıtlayıcı cezaların ve güven-

lik tedbirlerinin yerine getirilmesi; bir mahkeme kararının veya kanunda öngörülen bir yükümlülüğün gereği olarak ilgilinin yakalanması veya tutuklanması; bir küçüğün gözetim altında ıslahı veya yetkili merci önüne çıkarılması için verilen bir kararın yerine getirilmesi; toplum için tehlike teşkil eden bir akıl hastası, uyuşturucu madde veya alkol tutkunu, bir serseri veya hastalık yayabilecek bir kişinin bir müessesede tedavi, eğitim veya ıslahı için kanunda belirtilen esasları uygun olarak alınan tedbirin yerine getirilmesi; usulüne aykırı şekilde tükete girmek isteyen veya giren ya da hakkında sınır dışı etme veya geri verme kararı verilen bir kişinin yakalanması veya tutuklanması; halleri dışında kimse hürriyetinden yoksun bırakılamaz.

Suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan kişiler, ancak kaçmalarını, delillerin yok edilmesini veya değiştirilmesini önlemek maksadıyla veya bunlar gibi tutuklamayı zorunlu kılan ve kanunda gösterilen diğer hallerde hâkim kararıyla tutuklanabilir. Hâkim kararı olmadan yakalama, ancak suçüstü halinde veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde yapılabilir; bunun şartlarını kanun gösterir.

Yakalanan veya tutuklanan kişilere, yakalama veya tutuklama sebepleri ve haklarındaki iddialar herhalde yazılı ve bunun hemen mümkün olmaması halinde sözlü olarak derhal, toplu suçlarda en geç hâkim huzuruna çıkarılıncaya kadar bildirilir.

Yakalanan veya tutuklanan kişi, tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç en geç kırksekiz saat ve toplu olarak işlenen suçlarda en çok onbeş gün içinde hâkim önüne çıkarılır. Kimse, bu süreler geçtikten sonra hâkim kararı olmaksızın hürriyetinden yoksun bırakılamaz. Bu süreler olağanüstü hal, sıkıyönetim ve savaş hallerinde uzatılabilir.

Yakalanan veya tutuklanan kişinin durumu, soruşturmanın kapsam ve konusunun açığa çıkmasının sakıncalarının gerektirdiği kesin zorunluluk dışında, yakınlarına derhal bildirilir.

Tutuklanan kişilerin, makul süre içinde yargılanmayı ve soruşturma veya kovuşturma sırasında serbest bırakılmayı isteme hakları

vardır. Serbest bırakılma ilgilinin yargılama süresince duruşmada hazır bulunmasını veya hükmün yerine getirilmesini sağlamak için bir güvenceye bağlanabilir.

Her ne sebeple olursa olsun, hürriyeti kısıtlanan kişi, kısa sürede durumu hakkında karar verilmesini ve bu kısıtlamanın kanuna aykırılığı halinde hemen serbest bırakılmasını sağlamak amacıyla yetkili bir yargı merciine başvurma hakkına sahiptir.

Bu esaslar dışında bir işleme tâbi tutulan kişilerin uğradıkları zarar, kanuna göre, Devletçe ödenir.

IV. Özel hayatın gizliliği ve korunması

A. Özel hayatın gizliliği

Madde 20 – Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz. Adli soruşturma ve kovuşturmanın gerektirdiği istisnalar saklıdır.

Kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça, kimsenin üstü, özel kâğıtları ve eşyası aranamaz ve bunlara el konulamaz.

B. Konut dokunulmazlığı

Madde 21 – Kimsenin konutuna dokunulamaz. Kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça, kimsenin konutuna girilemez, arama yapılamaz ve buradaki eşyaya el konulamaz.

C. Haberleşme hürriyeti

Madde 22 – Herkes, haberleşme hürriyetine sahiptir.

Haberleşmenin gizliliği esastır.

Kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça; haberleşme engellenemez ve gizliliğine dokunulamaz.

İstisnaların uygulanacağı kamu kurum ve kuruluşları kanunda belirtilir.

V. Yerleşme ve seyahat hürriyeti

Madde 23 – Herkes, yerleşme ve seyahat hürriyetine sahiptir.

Yerleşme hürriyeti, suç işlenmesini önlemek, sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek ve kamu mallarını korumak;

Seyahat hürriyeti, suç soruşturma ve kovuşturması sebebiyle ve suç işlenmesini önlemek;

Amaçlarıyla kanunla sınırlanabilir.

Vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyeti, ülkenin ekonomik durumu, vatandaşlık ödevi ya da ceza soruşturması veya kovuşturması sebebiyle sınırlanabilir.

Vatandaş sınır dışı edilemez ve yurda girme hakkından yoksun bırakılamaz.

VI. Din ve vicdan hürriyeti

Madde 24 – Herkes, vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir.

14 üncü madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet, dinî âyin ve törenler serbesttir.

Kimse, ibadete, dinî âyin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz.

Din ve ahlâk eğitim ve öğretimi Devletin gözetim ve denetimi

altında yapılır. Din kültürü ve ahlâk öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanunî temsilcisinin talebine bağlıdır.

Kimse, Devletin sosyal, ekonomik, siyasî veya hukukî temel düzenini kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasî veya kişisel çıkar yahut nüfuz sağlama amacıyla her ne suretle olursa olsun, dinî veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz.

VII. Düşünce ve kanaat hürriyeti

Madde 25 – Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir.

Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz.

VIII. Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti

Madde 26 – Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin istemine bağlanmasına engel değildir.

Bu hürriyetlerin kullanılması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usûlünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlandırılabilir.

Düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılamaz. Bu yasağa aykırı yazılı veya basılı kâğıtlar, plâklar, ses ve görüntü bandları ile diğer anlatım araç ve

gereçleri usulüne göre verilmiş hâkim kararı üzerine veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde kanunla yetkili kılınan merciin emriyle toplattırılır. Toplatma kararını veren merci bu kararını, yirmidört saat içinde yetkili hâkime bildirir. Hâkim bu uygulamayı üç gün içinde karara bağlar.

Haber ve düşünceleri yayma araçlarının kullanılmasına ilişkin düzenleyici hükümler, bunların yayımını engellemek kaydıyla, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlanması sayılmaz.

IX. Bilim ve sanat hürriyeti

Madde 27 – Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir.

Yayma hakkı, Anayasanın 1 inci, 2 nci ve 3 üncü maddeleri hükümlerinin değiştirilmesini sağlamak amacıyla kullanılamaz.

Bu madde hükmü yabancı yayınların ülkeye girmesi ve dağıtımının kanunla düzenlenmesine engel değildir.

X. Basın ve yayımla ilgili hükümler

A. Basın hürriyeti

Madde 28 – Basın hürdür, sansür edilemez. Basımevi kurmak izin alma ve malî teminat yatırma şartına bağlanamaz.

Kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayım yapılamaz.

Devlet, basın ve haber alma hürriyetlerini sağlayacak tedbirleri alır.

Basın hürriyetinin sınırlanmasında, Anayasanın 26 ve 27 nci maddeleri hükümleri uygulanır.

Devletin iç ve dış güvenliğini, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü tehdit eden veya suç işlemeye ya da ayaklanma veya isyana teşvik eder nitelikte olan veya Devlete ait gizli bilgilere ilişkin bulunan her türlü haber veya yazıyı, yazarlar veya bastırانlar veya aynı amaç-

la, basanlar, başkasına verenler, bu suçlara ait kanun hükümleri uyarınca sorumlu olurlar. Tedbir yolu ile dağıtım hâkim kararıyla; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle önlenebilir. Dağıtımı önleyen yetkili merci, bu kararını en geç yirmidört saat içinde yetkili hâkime bildirir. Yetkili hâkim bu kararı en geç kırksekiz saat içinde onaylamazsa, dağıtımı önleme kararı hükümsüz sayılır.

Yargılama görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesi için, kanunla belirtilecek sınırlar içinde, hâkim tarafından verilen kararlar saklı kalmak üzere olaylar hakkında yayım yasağı konamaz.

Sürelî veya süresiz yayınlar, kanunun gösterdiği suçların soruşturma veya kovuşturmasına geçilmiş olması hallerinde hâkim kararıyla; Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, millî güvenliğinin, kamu düzeninin, genel ahlâkın korunması ve suçların önlenmesi bakımından gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle toplatılabilir. Toplatma kararı veren yetkili merci, bu kararını en geç yirmidört saat içinde yetkili hâkime bildirir; hâkim bu kararı en geç kırksekiz saat içinde onaylamazsa, toplatma kararı hükümsüz sayılır.

Sürelî veya süresiz yayınların suç soruşturma veya kovuşturması sebebiyle zapt ve müsaderesinde genel hükümler uygulanır.

Türkiyede yayımlanan sürelî yayınlar, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Cumhuriyetin temel ilkelerine, millî güvenliğe ve genel ahlâka aykırı yayımlardan mahkûm olma halinde, mahkeme kararıyla geçici olarak kapatılabilir. Kapatılan sürelî yayının açıkça devamı niteliğini taşıyan her türlü yayın yasaktır; bunlar hâkim kararıyla toplatılır.

B. Sürelî ve süresiz yayın hakkı

Madde 29 – Sürelî veya süresiz yayın önceden izin alma ve malî teminat yatırma şartına bağlanamaz.

Sürelî yayın çıkarabilmek için kanunun gösterdiği bilgi ve belgelerin, kanunda belirtilen yetkili mercie verilmesi yeterlidir. Bu bilgi ve belgelerin kanuna aykırılığının tespiti halinde yetkili merci, yayının durdurulması için mahkemeye başvurur.

Sürelî yayınların çıkarılması, yayım şartları, malî kaynakları ve gazetecilik mesleği ile ilgili esaslar kanunla düzenlenir. Kanun, haber, düşünce ve kanaatlerin serbestçe yayımlanmasını engelleyici veya zorlaştırıcı siyasal, ekonomik, malî ve teknik şartlar koyamaz.

Sürelî yayınlar, Devletin ve diğer kamu tüzelkişilerinin veya bunlara bağlı kurumların araç ve imkânlarından eşitlik esasına göre yararlanır.

C. Basın araçlarının korunması

Madde 30 – Kanuna uygun şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentileri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, Cumhuriyetin temel ilkeleri ve millî güvenlik aleyhinde işlenmiş bir suçtan mahkûm olma hali hariç, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemez ve işletilmekten alıkonulamaz.

D. Kamu tüzel kişilerinin elindeki basın dışı kitle

haberleşme araçlarından yararlanma hakkı

Madde 31 – Kişiler ve siyasî partiler, kamu tüzel kişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme ve yayım araçlarından yararlanma hakkına sahiptir. Bu yararlanmanın şartları ve usulleri kanunla düzenlenir.

Kanun, 13 üncü maddede yer alan genel sınırlamalar dışında bir sebebe dayanarak, halkın bu araçlarla haber almasını, düşünce ve kanaatlere ulaşmasını ve kamuoyunun serbestçe oluşmasını engelleyici kayıtlar koyamaz.

E. Düzeltme ve cevap hakkı

Madde 32 – Düzeltme ve cevap hakkı, ancak kişilerin haysiyet ve şereflerine dokunulması veya kendileriyle ilgili gerçeğe aykırı yayınlar yapılması hallerinde tanınır ve kanunla düzenlenir.

Düzeltme ve cevap yayımlanmazsa, yayımlanmasının gerekip gerekmediğine hâkim tarafından ilgilinin müracaat tarihinden itibaren en geç yedi gün içerisinde karar verilir.

XI. Toplantı hak ve hürriyetleri

A. Dernek kurma hürriyeti

Madde 33 – Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir.

Dernek kurabilmek için kanunun gösterdiği bilgi ve belgelerin, kanunda belirtilen yetkili mercie verilmesi yeterlidir. Bu bilgi ve belgelerin kanuna aykırılığının tespiti halinde yetkili merci, derneğin faaliyetinin durdurulması veya kapatılması için mahkemeye başvurur.

Hiç kimse bir derneğe üye olmaya ve dernekte üye kalmaya zorlanamaz. Dernek kurma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir.

Dernekler, kanunun öngördüğü hallerde hâkim kararıyla kapatılabilir veya faaliyetten alıkonabilir. Ancak, millî güvenliğin, kamu düzeninin, suç işlenmesini veya suçun devamını önlemenin yahut yalakananın gerektirdiği hallerde gecikmede sakınca varsa, kanunla bir merci, derneği faaliyetten men ile yetkilendirilebilir. Bu merciin kararı, yirmidört saat içerisinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını kırksekiz saat içinde açıklar; aksi halde, bu idari karar kendiliğinden yürürlükten kalkar.

Birinci fıkra hükmü, Silahlı Kuvvetler ve kolluk kuvvetleri mensuplarına ve görevlerinin gerektirdiği ölçüde Devlet memurlarına kanunla sınırlamalar getirilmesine engel değildir.

Bu madde hükümleri vakıflarla ilgili olarak da uygulanır.

B. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı

Madde 34 – Herkes, önceden izin almadan, silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir.

Şehir düzeninin bozulmasını önlemek amacıyla yetkili idari merci, gösteri yürüyüşünün yapılacağı yer ve güzergâhı tespit edebilir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir.

Kanunun gösterdiği yetkili merci, kamu düzenini ciddi şekilde bozacak olayların çıkması veya millî güvenlik gereklerinin ihlâl edilmesi veya Cumhuriyetin ana niteliklerini yoketme amacını güden fiillerin işlenmesinin kuvvetle muhtemel bulunması halinde belirli bir toplantı ve gösteri yürüyüşünü yasaklayabilir veya iki ayı aşmamak üzere erteleyebilir. Kanunun, aynı sebeplere dayalı olarak bir il'e bağlı ilçelerde bütün toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yasaklanmasını öngördüğü hallerde bu süre üç ayı geçemez.

Demekler, vakıflar, sendikalar ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları kendi konu ve amaçları dışında toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyemezler.

XII. Mülkiyet hakkı

Madde 35 – Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir.

Bu haklar, ancak kamu yararı amacıyla, kanunla sınırlanabilir.

Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz.

XIII. Hakların korunması ile ilgili hükümler

A. Hak arama hürriyeti

Madde 36 – Herkes, meşrû vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma hakkına sahiptir.

Hiçbir mahkeme, görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınamaz.

B. Kanunî hâkim güvencesi

Madde 37 – Hiç kimse kanunen tâbî olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamaz.

Bir kimseyi kanunen tâbî olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz.

C. Suç ve cezalara ilişkin esaslar

Madde 38 – Kimse, işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmaz; kimseye suçu işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez.

Suç ve ceza zamanaşımı ile ceza mahkûmiyetinin sonuçları konusunda da yukarıdaki fıkra uygulanır.

Ceza ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirleri ancak kanunla konulur.

Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz.

Hiç kimse kendisini ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz.

Ceza sorumluluğu şahsîdir.

Genel müsadere cezası verilemez.

İdare, kişi hürriyetinin kısıtlanması sonucunu doğuran bir müeyyide uygulayamaz. Silahlı Kuvvetlerin iç düzeni bakımından bu hükme kanunla istisnalar getirilebilir.

Vatandaş, suç sebebiyle yabancı bir ülkeye geri verilemez.

XIV. İspat hakkı

Madde 39 – Kamu görev ve hizmetinde bulunanlara karşı, bu görev ve hizmetin yerine getirilmesiyle ilgili olarak yapılan isnatlardan dolayı açılan hakaret davalarında, sanık, isnadın doğruluğunu ispat

hakkına sahiptir. Bunun dışındaki hallerde ispat isteminin kabulü, ancak isnat olunan fiilin doğru olup olmadığının anlaşılmasında kamu yararı bulunmasına veya şikâyetçinin ispata razı olmasına bağlıdır.

XV. Temel hak ve hürriyetlerin korunması

Madde 40 – Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlâl edilen herkes, yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkânının sağlanmasını isteme hakkına sahiptir.

Kişinin, resmî görevliler tarafından vâki haksız işlemler sonucu uğradığı zarar da, kanuna göre, Devletçe tazmin edilir. Devletin sorumlu olan ilgili görevliye rücu hakkı saklıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

SOSYAL ve EKONOMİK HAKLAR ve ÖDEVLER

I. Ailenin korunması

Madde 41 – Aile, Türk toplumunun temelidir.

Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar.

II. Eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi

Madde 42 – Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz.

Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir.

Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılâpları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz.

Eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz.

İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve

Devlet okullarında parasızdır.

Özel ilk ve orta dereceli okulların bağı olduğu esaslar, Devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olarak, kanunla düzenlenir.

Devlet, maddî imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır.

Eğitim ve öğretim kurumlarında sadece eğitim, öğretim, araştırma ve inceleme ile ilgili faaliyetler yürütülür. Bu faaliyetler her ne suretle olursa olsun engellenemez.

Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dil ile eğitim ve öğretim yapan okulların tâbi olacağı esaslar kanunla düzenlenir. Milletlerarası andlaşma hükümleri saklıdır.

III. Kamu yararı

A. Kıyılardan yararlanma

Madde 43 – Kıyılar, Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır.

Deniz, göl ve akarsu kıyılarıyla, deniz ve göllerin kıyılarını çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilir.

Kıyılarla sahil şeritlerinin, kullanılış amaçlarına göre derinliği ve kişilerin bu yerlerden yararlanma imkân ve şartları kanunla düzenlenir.

B. Toprak mülkiyeti

Madde 44 – Devlet, toprağın verimli olarak işletilmesini korumak ve geliştirmek, erozyonla kaybedilmesini önlemek ve topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçilikle uğraşan köylüye toprak

sağlamak amacıyla gerekli tedbirleri alır. Kanun, bu amaçla, değişik tarım bölgeleri ve çeşitlerine göre toprağın genişliğini tespit edebilir. Topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlanması, üretimin düşürülmesi, ormanların küçülmesi ve diğer toprak ve yeraltı servetlerinin azalması sonucunu doğuramaz.

Bu amaçla dağıtılan topraklar bölünemez, miras hükümleri dışında başkalarına devredilemez ve ancak dağıtılan çiftçilerle mirasçıları tarafından işletilebilir. Bu şartların kaybı halinde, dağıtılan toprağın Devlete geri alınmasına ilişkin esaslar kanunla düzenlenir.

C. Tarım, hayvancılık ve bu üretim dallarında

çalışanların korunması

Madde 45 – Devlet, tarım arazileri ile çayır ve mer'aların amaç dışı kullanılmasını ve tahribini önlemek, tarımsal üretim planlaması ilkelerine uygun olarak bitkisel ve hayvansal üretimi artırmak maksadıyla, tarım ve hayvancılıkla uğraşanların işletme araç ve gereçlerinin ve diğer girdilerinin sağlanmasını kolaylaştırır.

Devlet, bitkisel ve hayvansal ürünlerin değerlendirilmesi ve gerçek değerlerinin üreticinin eline geçmesi için gereken tedbirleri alır.

D. Kamulaştırma

Madde 46 – Devlet ve kamu tüzelkişileri; kamu yararının gerektirdiği hallerde, karşılıklarını peşin ödemek şartıyla, özel mülkiyette bulunan taşınmaz malların tamamını veya bir kısmını, kanunla gösterilen esas ve usullere göre, kamulaştırmaya ve bunlar üzerinde idarî irtifaklar kurmaya yetkilidir.

Kamulaştırma bedelinin hesaplanma tarz ve usulleri kanunla belirlenir. Kanun kamulaştırma bedelinin tespitinde vergi beyanını, kamulaştırma tarihindeki resmî makamlarca yapılmış kıymet takdirlerini, taşınmaz malların birim fiyatlarını ve yapı maliyet hesaplarını ve diğer objektif ölçüleri dikkate alır. Bu bedel ile vergi beyanındaki kıymet arasındaki farkın nasıl vergilendirileceği kanunla gösterilir.

Kamulaştırma bedeli, nakden ve peşin olarak ödenir. Ancak tarım reformunun uygulanması, büyük enerji ve sulama projeleri ile iskân projelerinin gerçekleştirilmesi, yeni ormanların yetiştirilmesi, kıyıların korunması ve turizm amacıyla kamulaştırılan toprakların bedellerinin ödenme şekli kanunla gösterilir. Kanunun taksitle ödemeyi öngörebileceği bu hallerde, taksitlendirme süresi beş yılı aşamaz; bu takdirde taksitler eşit olarak ödenir ve peşin ödenmeyen kısım Devlet borçları için öngörülen en yüksek faiz haddine bağlanır.

Kamulaştırılan topraktan, o toprağı doğrudan doğruya işleten küçük çiftçiye ait olanlarının bedeli, her halde peşin ödenir.

E. Devletleştirme

Madde 47 – Kamu hizmeti niteliğı taşıyan özel teşebbüsler, kamu yararının zorunlu kıldığı hallerde devletleştirilebilir.

Devletleştirme gerçek karşılığı üzerinden yapılır. Gerçek karşılığın hesaplanma tarzı ve usulleri kanunla düzenlenir.

IV. Çalışma ve sözleşme hürriyeti

Madde 48 – Herkes, dilediğı alanda çalışma ve sözleşme hürriyetlerine sahiptir. Özel teşebbüsler kurmak serbesttir.

Devlet, özel teşebbüslerin millî ekonominin gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürümesini, güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak tedbirleri alır.

V. Çalışma ile ilgili hükümler

A. Çalışma hakkı ve ödevi

Madde 49 – Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir.

Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları korumak, çalışmayı desteklemek ve işsizliğı önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak için gerekli tedbirleri alır.

Devlet, işçi - işveren ilişkilerinde çalışma barışının sağlanmasını kolaylaştırıcı ve koruyucu tedbirler alır.

B. Çalışma şartları ve dinlenme hakkı

Madde 50 – Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılamaz.

Küçükler ve kadınlar ile bedenî ve ruhî yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar.

Dinlenmek, çalışanların hakkıdır.

Ücretli hafta ve bayram tatili ile ücretli yıllık izin hakları ve şartları kanunla düzenlenir.

C. Sendika kurma hakkı

Madde 51 – İşçiler ve işverenler, üyelerinin çalışma ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurma hakkına sahiptirler.

Sendikalar veya üst kuruluşlarını kurabilmek için kanunun gösterdiği bilgi ve belgelerin, kanunda belirtilen yetkili mercie verilmesi yeterlidir. Bu bilgi ve belgelerin kanuna aykırılığının tespiti halinde yetkili merci, sendika veya üst kuruluşun faaliyetinin durdurulması veya kapatılması için mahkemeye başvurur.

Sendikalara üye olmak ve üyelikten ayrılmak serbesttir.

Hiç kimse sendikaya üye olmaya, üye kalmaya, üyelikten ayrılmaya zorlanamaz.

İşçiler ve işverenler aynı zamanda birden fazla sendikaya üye olamazlar.

Herhangi bir işyerinde çalışabilmek, işçi sendikasına üye olmak veya olmamak şartına bağlanamaz.

İşçi sendika ve üst kuruluşlarında yönetici olabilmek için, en az on yıl bilfiil işçi olarak çalışmış olma şartı aranır.

Sendika ve üst kuruluşlarının tüzükleri, yönetim ve işleyişleri, Anayasada belirlenen Cumhuriyetin niteliklerine ve demokratik esaslara aykırı olamaz.

D. Sendikal faaliyet

Madde 52 – “Sendikalar, 13 üncü maddede sayılan genel sınırlamalara aykırı hareket edemeyecekleri gibi; siyasî amaç güdemezler, siyasî faaliyette bulunamazlar, siyasî partilerden destek göremezler ve onlara destek olamazlar; derneklerle, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve vakıflarla bu amaçlarla ortak hareket edemezler.

İşyerinde sendikal faaliyette bulunma, o işyerinde çalışmamayı haklı göstermez.

Sendikalar üzerindeki Devletin idarî ve malî denetimi ile gelir ve giderleri, üye aidatının sendikaya ödenme şekli kanunla düzenlenir.

Sendikalar gelirlerini amaçları dışında kullanamazlar; tüm gelirlerini Devlet bankalarında muhafaza ederler.” (Bu madde 1995 yılında kaldırıldı.)

VI. Toplu iş sözleşmesi, grev hakkı ve lokavt

A. Toplu iş sözleşmesi hakkı

Madde 53 – İşçiler ve işverenler, karşılıklı olarak ekonomik ve sosyal durumlarını ve çalışma şartlarını düzenlemek amacıyla toplu iş sözleşmesi yapmak hakkına sahiptirler.

Toplu iş sözleşmesinin nasıl yapılacağı kanunla düzenlenir. (23.7.1995-4121)

128 inci maddenin ilk fıkrası kapsamına giren kamu görevlerinin kanunla kendi aralarında kurmalarına cevaz verilecek olan ve bu maddenin birinci ve ikinci fıkraları ile 54 üncü madde hükümlerine tabi olmayan sendikalar ve üst kuruluşları, üyeleri adına yargı mercilerine başvurabilir ve İdareyle amaçları doğrultusunda toplu görüşme yapabilirler. Toplu görüşme sonunda anlaşmaya varılırsa düzenlenecek

mutabakat metni taraflarca imzalanır. Bu mutabakat metni, uygun idari veya kanuni düzenlemenin yapılabilmesi için Bakanlar Kurulunun takdirine sunulur. Toplu görüşme sonunda mutabakat metni imzalanmamışsa anlaşma ve anlaşmazlık noktaları da taraflarca imzalanacak bir tutanakla Bakanlar Kurulunun takdirine sunulur. Bu fıkranın uygulanmasına ilişkin usuller kanunla düzenlenir.

Aynı işyerinde, aynı dönem için, birden fazla toplu iş sözleşmesi yapılamaz ve uygulanamaz.

B. Grev hakkı ve lokavt

Madde 54 – Toplu iş sözleşmesinin yapılması sırasında, uyuşmazlık çıkması halinde işçiler grev hakkına sahiptirler. Bu hakkın kullanılmasının ve işverenin lokavta başvurmasının usul ve şartları ile kapsam ve istisnaları kanunla düzenlenir.

Grev hakkı ve lokavt iyiniyet kurallarına aykırı tarzda, toplum zararına ve millî serveti tahrip edecek şekilde kullanılamaz.

Grev esnasında greve katılan işçilerin ve sendikanın kasıtlı veya kusurlu hareketleri sonucu, grev uygulanan işyerinde sebep oldukları maddi zarardan sendika sorumludur.

Grev ve lokavtın yasaklanabileceği veya ertelenebileceği haller ve işyerleri kanunla düzenlenir.

Grev ve lokavtın yasaklandığı hallerde veya ertelendiği durumlarda erteleme sonunda, uyuşmazlık Yüksek Hakem Kurulunca çözümlür. Uyuşmazlığın her safhasında taraflar da anlaşarak Yüksek Hakem Kuruluna başvurabilir. Yüksek Hakem Kurulunun kararları kesin-dir ve toplu iş sözleşmesi hükmündedir.

Yüksek Hakem Kurulunun kuruluş ve görevleri kanunla düzenlenir.

Siyasî amaçlı grev ve lokavt, dayanışma grev ve lokavtı, genel grev ve lokavt, işyeri işgali, işi yavaşlatma, verim düşürme ve diğer direnişler yapılamaz.

Greve katılmayanların işyerinde çalışmalarını, greve katılanlar tarafından hiçbir şekilde engellenemez.

VII. Ücrette adalet sağlanması

Madde 55 – Ücret emeğin karşılığıdır.

Devlet, çalışanların yaptıkları işe uygun adaletli bir ücret elde etmeleri ve diğer sosyal yardımlardan yararlanmaları için gerekli tedbirleri alır.

Asgarî ücretin tespitinde ülkenin ekonomik ve sosyal durumu gözönünde bulundurulur.

VIII. Sağlık, çevre ve konut

A. Sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması

Madde 56 – Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.

Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.

Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler.

Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir.

Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir.

B. Konut hakkı

Madde 57 – Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeten bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır, ayrıca toplu konut teşebbüslerini destekler.

IX. Gençlik ve spor

A. Gençliğin korunması

Madde 58 – Devlet, istiklâl ve Cumhuriyetimizin emanet edildiği gençlerin müsbet ilimin ışığında, Atatürk ilke ve inkılâpları doğrultusunda ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yetişme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirleri alır.

Devlet, gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korunmak için gerekli tedbirleri alır.

B. Sporun geliştirilmesi

Madde 59 – Devlet, her yaştaki Türk vatandaşlarının beden ve ruh sağlığını geliştirecek tedbirleri alır, sporun kitlelere yayılmasını teşvik eder.

Devlet başarılı sporcuyu korur.

X. Sosyal güvenlik hakları

A. Sosyal güvenlik hakkı

Madde 60 – Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir.

Devlet, bu güvenliği sağlayacak tedbirleri alır ve teşkilatı kurar.

B. Sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gerekenler

Madde 61 – Devlet, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle, malûl ve gazileri korur ve toplumda kendilerine yaraşır bir hayat seviyesi sağlar.

Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır.

Yaşlılar, Devletçe korunur. Yaşlılara Devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir.

Devlet, korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır.

Bu amaçlarla gerekli teşkilat ve tesisleri kurar ve kurdurur.

C. Yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşları

Madde 62 – Devlet, yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşlarının aile birliğinin, çocuklarının eğitiminin, kültürel ihtiyaçlarının ve sosyal güvenliklerinin sağlanması, anavatanla bağlarının korunması ve yurda dönüşlerinde yardımcı olunması için gereken tedbirleri alır.

XI. Tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması

Madde 63 – Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır.

Bu varlıklar ve değerlerden özel mülkiyet konusu olanlara getirilecek sınırlamalar ve bu nedenle hak sahiplerine yapılacak yardımlar ve tanınacak muafiyetler kanunla düzenlenir.

XII. Sanatın ve sanatçının korunması

Madde 64 – Devlet, sanat faaliyetlerini ve sanatçıyı korur. Sanat eserlerinin ve sanatçının korunması, değerlendirilmesi, desteklenmesi ve sanat sevgisinin yayılması için gereken tedbirleri alır.

XIII. Sosyal ve ekonomik hakların sınırı

Madde 65 – Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, ekonomik istikrarın korunmasını gözeterek, malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: **SİYASİ HAKLAR ve ÖDEVLER**

I. Türk vatandaşlığı

Madde 66 – Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür.

Türk babanın veya Türk ananın çocuğu Türktür. Yabancı babadan ve Türk anadan olan çocuğun vatandaşlığı kanunla düzenlenir.

Vatandaşlık, kanunun gösterdiği şartlarla kazanılır ve ancak kanunda belirtilen hallerde kaybedilir.

Hiçbir Türk, vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde bulunmadıkça vatandaşlıktan çıkarılamaz.

Vatandaşlıktan çıkarma ile ilgili karar ve işlemlere karşı yargı yolu kapatılamaz.

II. Seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakları

Madde 67 – Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak, seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasi parti içinde siyasi faaliyette bulunma ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir.

Seçimler ve halkoylaması serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır. Ancak, yurt dışında bulunan Türk vatandaşlarının oy hakkını kullanabilmeleri amacıyla kanun, uygulanabilir tedbirleri belirler.

Onsekiz yaşını dolduran her Türk vatandaşı seçme ve halkoylamasına katılma haklarına sahiptir.

Bu hakların kullanılması kanunla düzenlenir.

Silah altında bulunan er ve erbaşlar ile askerî öğrenciler, ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlüler oy kullanamazlar. Ceza infaz kurumları ve tutukevlerinde bulunan tutukluların seçme haklarını kullanmalarında, oyların sayım ve dökümünde seçim emniyeti açısından alınması gerekli tedbirler Yüksek Seçim Kurulu tarafından tespit edilir

ve görevli hâkimin yerinde yönetim ve denetimi altında yapılır.

Seçim kanunları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir.

III. Siyasî partilerle ilgili hükümler

A. Parti kurma, partilere girme ve partilerden ayrılma

Madde 68 – Vatandaşlar, siyasî parti kurma ve usulüne göre partilere girme ve partilerden ayrılma hakkına sahiptir. Parti üyesi olabilmek için onsekiz yaşını doldurmuş olmak gerekir.

Siyasî partiler, demokratik siyasî hayatın vazgeçilmez unsurlarındır.

Siyasî partiler, önceden izin almadan kurulumlar ve Anayasa ve kanun hükümleri içerisinde faaliyetlerini sürdürürler.

Siyasî partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez.

Hâkimler ve savcılar, Sayıştay dahil yüksek yargı organları mensupları, kamu kurum kuruluşların memur statüsündeki görevlileri, yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri, Silahlı Kuvvetler mensupları ile yükseköğretim öncesi öğrencileri siyasi partilere üye olamazlar.

Yükseköğretim elemanlarının siyasî partilere üye olmaları ancak kanunla düzenlenebilir. Kanun bu elemanların, siyasî partilerin merkez organları dışında kalan parti görevleri almalarına cevaz veremez ve parti üyesi yükseköğretim elemanlarının yükseköğretim kurumlarında uyacakları esasları belirler.

Yükseköğretim öğrencilerinin siyasi partilere üye olabilmeleri-ne ilişkin esaslar kanunla düzenlenir.

Siyasi partilere, Devlet, yeterli düzeyde ve hakça mali yardım yapar. Partilere yapılacak yardımın, alacakları üye aidatının ve bağışlarının tabi olduğu esaslar kanunla düzenlenir.

B. Siyasî partilerin uyacakları esaslar

Madde 69 – Siyasî partilerin faaliyetleri, parti içi düzenlemeleri ve çalışmaları demokrasi ilkelerine uygun olur. Bu ilkelerin uygulanması kanunla düzenlenir.

Siyasi partiler, ticari faaliyetlere girişemezler.

Siyasi partilerin gelir ve giderlerinin amaçlarına uygun olması gereklidir. Bu kuralın uygulanması kanunla düzenlenir. Anayasa Mahkemesince siyasi partilerin mal edinmeleri ile gelir ve giderlerin kanuna uygunluğunun tespiti, bu hususun denetim yöntemleri ve aykırılık halinde uygulanacak yaptırımlar kanunda gösterilir. Anayasa Mahkemesi, bu denetim görevini yerine getirirken Sayıştaydan yardım sağlar. Anayasa Mahkemesinin bu denetim sonunda vereceği kararlar kesindir.

Siyasi partilerin kapatılması, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının açacağı dava üzerine Anayasa Mahkemesince kesin olarak karara bağlanır.

Bir siyasi partinin tüzüğü ve programının 68 inci maddenin dördüncü fıkrası hükümlerde aykırı bulunması halinde temelli kapatma kararı verilir.

Bir siyasi partinin 68 inci maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı eylemlerinden ötürü temelli kapatılmasına, ancak, onun bu nitelikteki fiillerinin işlendiği bir odak haline geldiğinin Anayasa Mahkemesince tespit edilmesi halinde karar verilir.

Temelli kapatılan bir parti ile bir başka ad altında kurulamaz.

Bir siyasi partinin temelli kapatılmasına beyan veya faaliyetleriyle sebep olan kurucuları dahil üyeleri, Anayasa Mahkemesinin temelli kapatmaya ilişkin kesin kararının Resmi Gazetede gerekçeli olarak yayımlanmasından başlayarak beş yıl süreyle bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve deneticisi olamazlar.

Yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyrukluğunda olmayan gerçek ve tüzelkişilerden maddi yardım alan siyasi partiler temelli olarak kapatılır.

Siyasi partilerin kuruluş ve çalışmaları, denetleme ve kapatılmaları ile siyasi partilerin ve adayların seçim harcamaları ve usulleri yukarıdaki esaslar çerçevesinde kanunla düzenlenir.

IV. Kamu hizmetlerine girme hakkı

A. Hizmete girme

Madde 70 – Her Türk, kamu hizmetlerine girme hakkına sahiptir.

Hizmete alınmada, görevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım gözetilemez.

B. Mal bildirimini

Madde 71 – Kamu hizmetine girenlerin mal bildiriminde bulunmaları ve bu bildirimlerin tekrarlanma süreleri kanunla düzenlenir. Yasama ve yürütme organlarında görev alanlar, bundan istisna edilemez.

V. Vatan hizmeti

Madde 72 – Vatan hizmeti, her Türkün hakkı ve ödevidir. Bu hizmetin Silahlı Kuvvetlerde veya kamu kesiminde ne şekilde yerine getirileceği veya getirilmiş sayılacağı kanunla düzenlenir.

VI. Vergi ödevi

Madde 73 – Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, malî gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür.

Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır.

Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır.

Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülüklerin muaflık, istisnalar

ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Bakanlar Kuruluna verilebilir.

VII. Dilekçe hakkı

Madde 74 – Vatandaşlar, kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında, yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı ile başvurma hakkına sahiptir.

Kendileriyle ilgili başvuruların sonucu, dilekçe sahiplerine yazılı olarak bildirilir.

Bu hakkın kullanılma biçimi kanunla düzenlenir.

EK B

TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASASI

ÜÇÜNCÜ KISIM

CUMHURİYETİN TEMEL ORGANLARI

BİRİNCİ BÖLÜM:

YASAMA

I. Türkiye Büyük Millet Meclisi

A. Kuruluşu

Madde 75 – Türkiye Büyük Millet Meclisi, genel oyla seçilen beşyüzelli milletvekilinden oluşur.

B. Milletvekili seçilme yeterliliği

Madde 76 – Otuz yaşını dolduran her Türk milletvekili seçilebilir.

En az ilkokul mezunu olmayanlar, kısıtlılar, yükümlü olduğu askerlik hizmetini yapmamış olanlar, kamu hizmetinden yasaklılar, takasirli suçlar hariç toplam bir yıl veya daha fazla hapis ile ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar; zimmet, ihtilâs, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığa vurma, ideolojik veya anarşik eylemlere katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler.

Hâkimler ve savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, Yükseköğretim Kurulu üyeleri, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri

ile yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri ve Silahlı Kuvvetler mensupları, görevlerinden çekilmedikçe, aday olamazlar ve milletvekili seçilemezler.

C. Türkiye Büyük Millet Meclisinin seçim dönemi

Madde 77 – Türkiye Büyük Millet Meclisinin seçimleri beş yılda bir yapılır.

Meclis, bu süre dolmadan seçimin yenilenmesine karar verebileceği gibi, Anayasada belirtilen şartlar altında Cumhurbaşkanınca verilecek karara göre de seçimler yenilenir. Süresi biten milletvekili yeniden seçilebilir.

Yenilenmesine karar verilen Meclisin yetkileri, yeni Meclisin seçilmesine kadar sürer.

D. Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin geriye bırakılması ve ara seçimleri

Madde 78 – Savaş sebebiyle yeni seçimlerin yapılmasına imkân görülmezse, Türkiye Büyük Millet Meclisi, seçimlerin bir yıl geriye bırakılmasına karar verebilir.

Geri bırakma sebebi ortadan kalkmamışsa, erteleme kararındaki usule göre bu işlem tekrarlanabilir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliklerinde boşalma olması halinde, ara seçime gidilir. Ara seçim, her seçim döneminde bir defa yapılır ve genel seçimden otuz ay geçmedikçe ara seçime gidilemez. Ancak, boşalan üyeliklerin sayısı, üye tamsayısının yüzde beşini bulduğu hallerde, ara seçimlerinin üç ay içinde yapılmasına karar verilir.

Genel seçimlere bir yıl kala, ara seçimi yapılamaz.

E. Seçimlerin genel yönetim ve denetimi

Madde 79 – Seçimler, yargı organlarının genel yönetim ve denetimi altında yapılır.

Seçimlerin başlamasından bitimine kadar, seçimin düzen içinde yönetimi ve dürüstlüğü ile ilgili bütün işlemleri yapma ve yaptırma, seçim süresince ve seçimden sonra seçim konularıyla ilgili bütün yolsuzlukları, ŗikyet ve itirazları inceleme ve kesin karara bağlama ve Türkiye Büyük Millet Meclisi yelerinin seçim tutanaklarını kabul etme görevi Yüksek Seçim Kurulundur. Yüksek Seçim Kurulunun kararları aleyhine baŗka bir mercie baŗvurulamaz.

Yüksek Seçim Kurulunun ve diğer seçim kurullarının görev ve yetkileri kanunla düzenlenir.

Yüksek Seçim Kurulu yedi asıl ve dört yedek üyeden oluŗur. Üyelerin altısı Yargıtay, beŗi Danıŗtay Genel Kurullarınca kendi yeleri arasından ye tamsayılarının salt çoğunluğunun gizli oyu ile seçilir. Bu yeler, salt çoğunluk ve gizli oyla aralarından bir baŗkan ve bir baŗkanvekili seçerler.

Yüksek Seçim Kuruluna Yargıtay ve Danıŗtaydan seilmiŗ üyeler arasından ad çekme ile ikiŗer yedek ye ayrılır. Yüksek Seçim Kurulu Baŗkanı ve Baŗkanvekili ad çekmeye girmezler.

Anayasa deėiŗikliklerine iliŗkin kanunların halkoyuna sunulması işlemlerinin genel yönetim ve denetimi de milletvekili seçimlerinde uygulanan hükümlere göre olur.

F. Üyelikle ilgili hükümler

1) Milletin temsili

Madde 80 – Türkiye Büyük Millet Meclisi yeleri, seçildikleri bölgeyi veya kendilerini seenleri değil, bütün Milleti temsil ederler.

2) Andime

Madde 81 – Türkiye Büyük Millet Meclisi yeleri, göreve baŗlarken aŗaėıdaki ŗekilde andiçerler:

“Devletin varlığı ve bağımsızlığını, vatanın ve milletin bölünmez btnliğn, milletin kayıtsız ve ŗartsız egemenliğini koruyacağıma; hukukun stnliğne, demokratik ve lâik Cumhuriyete ve Atatürk

ilke ve inkılâplarına bağlı kalacağıma; toplumun huzur ve refahı, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde herkesin insan haklarından ve temel hürriyetlerden yararlanması ülküsünden ve Anayasaya sadakattan ayrılmayacağıma; büyük Türk Milleti önünde namusum ve şerefim üzerine andıçerim.”

3) Üyelikle bağdaşmayan işler

Madde 82 – Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Devlet ve diğer kamu tüzelkişilerinde ve bunlara bağlı kuruluşlarda; Devletin veya diğer kamu tüzelkişilerinin doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak katıldığı teşebbüs ve ortaklıklarda; özel gelir kaynakları ve özel imkânları kanunla sağlanmış kamu yararına çalışan deneklerin ve Devletten yardım sağlayan ve vergi muafiyeti olan vakıfların, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile sendikalar ve bunların üst kuruluşlarının ve katıldıkları teşebbüs veya ortaklıkların; yönetim ve denetim kurullarında görev alamazlar, vekili olamazlar, herhangi bir taahhüt işini doğrudan veya dolaylı olarak kabul edemezler, temsilcilik ve hakemlik yapamazlar.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, yürütme organının teklif, inha, atama veya onamasına bağlı resmî veya özel herhangi bir işle görevlendirilemezler. Bir üyenin belli konuda ve altı ayı aşmamak üzere Bakanlar Kurulunca verilecek geçici bir görevi kabul etmesi, Meclisin kararına bağlıdır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği ile bağdaşmayan diğer görev ve işler kanunla düzenlenir.

4) Yasama dokunulmazlığı

Madde 83 – Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar.

Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili, Meclisin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tu-

tuklanamaz ve yargılanamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ve seçimden önce soruşturmasına başlanılmış olmak kaydıyla Anayasanın 14 üncü maddesindeki durumlar bu hükmün dışındadır. Ancak, bu halde yetkili makam, durumu hemen ve doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirmek zorundadır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi hakkında, seçiminden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır; üyelik süresince zamanaşımı işlemez.

Tekrar seçilen milletvekili hakkında soruşturma ve kovuşturma, Meclisin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır.

Türkiye Büyük Millet Meclisindeki siyasî parti gruplarınca, yasa dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.

5) Üyeliğin düşmesi

Madde 84 – İstifa eden milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesi, istifanın geçerli olduğu Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanınca tespit edildikten sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunca kararlaştırılır.

Milletvekilliğinin kesin hüküm giyme veya kısıtlanma halinde düşmesi, bu husustaki kesin mahkeme kararının Genel Kurula bildirilmesiyle olur.

82 inci maddeye göre milletvekilliğiyle bağdaşmayan bir görev veya hizmeti sürdürmekte ısrar eden milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesine, yetkili komisyonun bu durumu tespit eden raporu üzerine Genel Kurul gizli oyla karar verir.

Meclis çalışmalarına özürsüz veya izinsiz olarak bir ay içerisinde toplam beş birleşim günü katılmayan milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesine, durumun Meclis Başkanlık Divanınca tespit edilmesi üzerine, Genel Kurulca üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyuyla karar verilebilir.

Partisinin temelli kapatılmasına beyan ve eylemleriyle sebep olduğu Anayasa Mahkemesinin temelli kapatmaya ilişkin kesin kararın

da belirtilen milletvekilinin milletvekilliği, bu kararın Resmî Gazetede gerekçeli olarak yayımlandığı tarihte sona erer. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı bu kararın gereğini derhal yerine getirip Genel Kurula bilgi sunar.

6. İptal istemi

Madde 85 – Yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına veya milletvekilliğinin düşmesine 84 üncü maddenin birinci, üçüncü veya dördüncü fıkralarına göre karar verilmiş olması hallerinde, Meclis Genel Kurulu kararının alındığı tarihten başlayarak yedi gün içerisinde ilgili milletvekili veya bir diğer milletvekili, kararın, Anayasaya, kanuna veya İçtüzüğe aykırılığı iddiasıyla iptali için Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Anayasa Mahkemesi, iptal istemini onbeş gün içerisinde kesin karara bağlar.

7. Ödenek ve yolluklar

Madde 86 – Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödenek ve yollukları kanunla düzenlenir. Ödenğin aylık tutarı en yüksek Devlet memurunun almakta olduğu miktarı, yolluk da ödenek miktarının yarısını aşamaz.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerine ödenecek ödenek ve yolluklar, kendilerine sosyal güvenlik kuruluşları tarafından bağlanan emekli aylığı ve benzeri ödemelerin kesilmesini gerektirmez.

Ödenek ve yollukların en çok üç aylığı önceden ödenebilir.

II. Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkileri

A. Genel olarak

Madde 87 – Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkileri, kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak; Bakanlar Kurulunu ve bakanları denetlemek; Bakanlar Kuruluna belli konularda kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi vermek; bütçe ve kesin hesap kanun tasarılarını görüşmek ve kabul etmek; para basılmasına ve savaş ilânına karar vermek; milletlerarası andlaşmaların onaylanmasını uygun

bulmak, Anayasanın 14 üncü maddesindeki fiillerden dolayı hüküm giyenler hariç olmak üzere, genel ve özel af ilânına, mahkemelerce verilip kesinleşen ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar vermek ve Anayasanın diğer maddelerinde öngörülen yetkileri kullanmak ve görevleri yerine getirmektir.

B. Kanunların teklif edilmesi ve görüşülmesi

Madde 88 – Kanun teklif etmeye Bakanlar Kurulu ve milletvekilleri yetkilidir.

Kanun tasarı ve tekliflerinin Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülme usul ve esasları İçtüzükle düzenlenir.

C. Kanunların Cumhurbaşkanınca yayımlanması

Madde 89 – Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilen kanunları onbeş gün içinde yayımlar.

Yayımlanmasını uygun bulmadığı kanunları, bir daha görüşülme üzere, bu hususta gösterdiği gerekçe ile birlikte aynı süre içinde, Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderir. Bütçe kanunları bu hükme tâbi değildir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, geri gönderilen kanunu aynen kabul ederse, kanun Cumhurbaşkanınca yayımlanır; Meclis, geri gönderilen kanunda yeni bir değişiklik yaparsa, Cumhurbaşkanı değiştirilen kanunu tekrar Meclise geri gönderebilir.

Anayasa değişikliklerine ilişkin hükümler saklıdır.

D. Milletlerarası andlaşmaları uygun bulma

Madde 90 – Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak andlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır.

Ekonomik, ticarî veya teknik ilişkileri düzenleyen ve süresi bir

yılı aşmayan andlaşmalar, Devlet Maliyesi bakımından bir yüklenme getirmemek, kişi hallerine ve Türklerin yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak şartıyla, yayımlanma ile yürürlüğe konabilir. Bu takdirde bu andlaşmalar, yayımlarından başlayarak iki ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgisine sunulur.

Milletlerarası bir andlaşmaya dayanan uygulama andlaşmaları ile kanunun verdiği yetkiye dayanılarak yapılan ekonomik, ticarî, teknik veya idarî andlaşmaların Türkiye Büyük Millet Meclisince uygun bulunması zorunluğu yoktur; ancak, bu fıkraya göre yapılan ekonomik, ticarî veya özel kişilerin haklarını ilgilendiren andlaşmalar, yayımlanmadan yürürlüğe konulamaz.

Türk kanunlarına değişiklik getiren her türlü andlaşmaların yapılmasında birinci fıkra hükmü uygulanır.

Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz.

E. Kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verme

Madde 91 – Türkiye Büyük Millet Meclisi, Bakanlar Kuruluna kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verebilir. Ancak sıkıyönetim ve olağanüstü haller saklı kalmak üzere, Anayasanın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleri ile dördüncü bölümde yer alan siyasî haklar ve ödevler kanun hükmünde kararnamelerle düzenlenemez.

Yetki kanunu, çıkarılacak kanun hükmünde kararnamenin, amacını, kapsamını, ilkelerini, kullanma süresini ve süresi içinde birden fazla kararname çıkarılıp çıkarılamayacağını gösterir.

Bakanlar Kurulunun istifası, düşürülmesi veya yasama döneminin bitmesi, belli süre için verilmiş olan yetkinin sona ermesine sebep olmaz.

Kanun hükmünde kararnamenin, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından süre bitiminden önce onaylanması sırasında, yetkinin son bulduğu veya süre bitimine kadar devam ettiği de belirtilir.

Sıkıyönetim ve olağanüstü hallerde, Cumhurbaşkanının Başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulunun kanun hükmünde kararname çıkarmasına ilişkin hükümler saklıdır.

Kanun hükmünde kararnameler, Resmî Gazetede yayımlandıkları gün yürürlüğe girerler. Ancak, kararnamede yürürlük tarihi olarak daha sonraki bir tarih de gösterilebilir.

Kararnameler, Resmî Gazetede yayımlandıkları gün Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur.

Yetki kanunları ve bunlara dayanan kanun hükmünde kararnameler, Türkiye Büyük Millet Meclisi komisyonları ve Genel Kurulunda öncelikle ve ivedilikle görüşülür.

Yayımlandıkları gün Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulmayan kararnameler bu tarihte, Türkiye Büyük Millet Meclisince reddedilen kararnameler bu kararın Resmî Gazetede yayımlandığı tarihte, yürürlükten kalkar. Değiştirilerek kabul edilen kararnamelerin değiştirilmiş hükümleri, değişikliklerin Resmî Gazetede yayımlandığı gün yürürlüğe girer.

F. Savaş hali ilânı ve silahlı kuvvet kullanılmasına izin

Madde 92 – Milletlerarası hukukun meşrû saydığı hallerde savaş hali ilânına ve Türkiyenin taraf olduğu milletlerarası andlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisindir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde veya ara vermede iken ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silahlı kuvvet kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde Cumhurbaşkanı, Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verebilir.

III. TBMM'nin faaliyetleri ile ilgili hükümler

A. Toplanma ve tatil

Madde 93 – Türkiye Büyük Millet Meclisi, her yıl Ekim ayının ilk günü kendiliğinden toplanır.

Meclis, bir yasama yılında en çok üç ay tatil yapabilir; ara verme veya tatil sırasında, doğrudan doğruya veya Bakanlar Kurulunun istemi üzerine, Cumhurbaşkanınca toplantıya çağılır.

Meclis Başkanı da doğrudan doğruya veya üyelerinin beşte birinin yazılı istemi üzerine Meclisi toplantıya çağırır.

Ara verme veya tatil sırasında toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisinde, öncelikle bu toplantıyı gerektiren konu görüşülmeden ara verme veya tatile devam edilemez.

B. Başkanlık Divanı

Madde 94 – Türkiye Büyük Millet Meclisinin Başkanlık Divanı, Meclis üyeleri arasından seçilen Meclis Başkanı, Başkanvekilleri, Kâtip Üyeler ve İdare Amirlerinden oluşur.

Başkanlık Divanı, Meclisteki siyasî parti gruplarının üye sayısı oranında Divana katılmalarını sağlayacak şekilde kurulur. Siyasî parti grupları Başkanlık için aday gösteremezler.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanı için, bir yasama döneminde iki seçim yapılır. İlk seçilenlerin görev süresi iki, ikinci devre için seçilenlerin görev süresi üç yıldır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkan adayları, Meclis üyeleri içinden, Meclisin toplandığı günden itibaren on gün içinde, Başkanlık Divanına bildirilir. Başkan seçimi gizli oyla yapılır. İlk iki oylamada üye tamsayısının üçte iki ve üçüncü oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğu aranır. Üçüncü oylamada salt çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamada en çok oy alan iki aday için dördüncü oylama yapılır; dördüncü oylamada en fazla oy alan üye, Başkan seçilmiş olur. Başkan seçimi, aday gösterme süresinin bitiminden itibaren, on gün içinde tamamlanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanvekillerinin, kâtip üyelerinin ve İdare Amirlerinin adedi, seçim nisabı, oylama sayısı ve usulleri, Meclis İçtüzüğünde belirlenir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı, Başkanvekilleri, üyesi bulundukları siyasî partinin veya parti grubunun Meclis içinde veya dışındaki faaliyetlerine; görevlerinin gereği olan haller dışında, Meclis tartışmalarına katılamazlar; Başkan ve oturumu yöneten Başkanvekili oy kullanamazlar.

C. İçtüzük, siyasî parti grupları ve kolluk işleri

Madde 95 – Türkiye Büyük Millet Meclisi, çalışmalarını, kendi yaptığı İçtüzük hükümlerine göre yürütür.

İçtüzük hükümleri, siyasî parti gruplarının, Meclisin bütün faaliyetlerine üye sayısı oranında katılmalarını sağlayacak yolda düzenlenir. Siyasî parti grupları, en az yirmi üyeden meydana gelir.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin bütün bina, tesis, eklenti ve arazisinde kolluk ve yönetim hizmetleri Meclis Başkanlığı eliyle düzenlenir ve yürütülür. Emniyet ve diğer kolluk hizmetleri için yeteri kadar kuvvet ilgili makamlarca Meclis Başkanlığına tahsis edilir.

D. Toplantı ve karar yeter sayısı

Madde 96 – Anayasada, başkaca bir hüküm yoksa, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte biri ile toplanır ve toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir; ancak karar yeter sayısı hiçbir şekilde üye tamsayısının dörtte birinin bir fazlasından az olamaz.

Bakanlar Kurulu üyeleri, Türkiye Büyük Millet Meclisinin katılamadıkları oturumlarında, kendileri yerine oy kullanmak üzere bir bakanaya yetki verebilirler. Ancak bir bakan kendi oyu ile birlikte en çok iki oy kullanabilir.

E. Görüşmelerin açıklığı ve yayımlanması

Madde 97 – Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulundaki görüşmeler açıktır ve tutanak dergisinde tam olarak yayımlanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzük hükümlerine göre kapalı oturumlar yapabilir, bu oturumlardaki görüşmelerin yayımı Türkiye Büyük Millet Meclisi kararına bağlıdır.

Meclisteki açık görüşmelerin, o oturumdaki Başkanlık Divanı'nın teklifi üzerine Meclisçe başkaca bir karar alınmadıkça, her türlü vasıta ile yayımı serbesttir.

IV. TBMM'nin bilgi edinme ve denetim yolları

A. Genel olarak

Madde 98 – Türkiye Büyük Millet Meclisi soru, Meclis araştırması, genel görüşme, gensoru ve Meclis soruşturması yollarıyla denetleme yetkisini kullanır.

Soru, Bakanlar Kurulu adına, sözlü veya yazılı olarak cevaplandırılmak üzere Başbakan veya bakanlardan bilgi istemekten ibarettir.

Meclis araştırması, belli bir konuda bilgi edinilmek için yapılan incelemeden ibarettir.

Genel görüşme, toplumu ve Devlet faaliyetlerini ilgilendiren belli bir konunun, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmesidir.

Soru, Meclis araştırması ve genel görüşme ile ilgili önergelerin verilme şekli, içeriği ve kapsamı ile cevaplandırılma, görüşme ve araştırma yöntemleri Meclis İçtüzüğü ile düzenlenir.

B. Gensoru

Madde 99 – Gensoru önergesi, bir siyasî parti grubu adına veya en az yirmi milletvekilinin imzasıyla verilir.

Gensoru önergesi, verilişinden sonraki üç gün içinde bastırılabilir.

rak üyelere dağıtılır; dağıtılmasından itibaren on gün içinde gündeme alınıp alınmayacağı görüşülür. Bu görüşmede, ancak önerge sahiplerinden biri, siyasî parti grupları adına birer milletvekili, Bakanlar Kurulu adına Başbakan veya bir bakan konuşabilir.

Gündeme alma kararıyla birlikte, gensorunun görüşülme günü de belli edilir; ancak, gensorunun görüşülmesi, gündeme alma kararının verildiği tarihten başlayarak iki gün geçmedikçe yapılamaz ve yedi günden sonraya bırakılamaz.

Gensoru görüşmeleri sırasında üyelerin veya grupların verecekleri gerekçeli güvensizlik önergeleri veya Bakanlar Kurulunun güven isteği, bir tam gün geçtikten sonra oylanır.

Bakanlar Kurulunun veya bir bakanın düşürülebilmesi, üye tamsayısının salt çoğunluğuyla olur; oylamada yalnız güvensizlik oyları sayılır.

Meclis çalışmalarının dengeli olarak yürütülmesi amacına ve yukardaki ilkelere uygun olmak kaydıyla gensoru ile ilgili diğer hususlar İçtüzükle belirlenir.

C. Meclis soruşturması

Madde 100 – Başbakan veya bakanlar hakkında, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az onda birinin vereceği önerge ile soruşturma açılması istenebilir. Meclis, bu istemi en geç bir ay içinde görüşür ve karara bağlar.

Soruşturma açılmasına karar verilmesi halinde, Meclisteki siyasî partilerin, güçleri oranında komisyona verebilecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylar arasından her parti için ayrı ayrı ad çekme suretiyle kurulacak onbeş kişilik bir komisyon tarafından soruşturma yapılır. Komisyon, soruşturma sonucunu belirten raporunu iki ay içinde Meclise sunar. Soruşturmanın bu sürede bitirilememesi halinde, komisyona iki aylık yeni ve kesin bir süre verilir.

Meclis, raporu öncelikle görüşür ve gerek gördüğü takdirde ilgilinin Yüce Divana sevkine karar verir. Yüce Divana sevk kararı an-

cak üye tamsayısının salt çoğunluğu ile alınır.

Meclisteki siyasî parti gruplarında, Meclis soruşturması ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.

İKİNCİ BÖLÜM: **YÜRÜTME**

I. Cumhurbaşkanı

A. Nitelikleri ve tarafsızlığı

Madde 101 – Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisinde kırk yaşını doldurmuş ve yükseköğrenim yapmış kendi üyeleri veya bu niteliklere ve milletvekili seçilme yeterliliğine sahip Türk vatandaşları arasından yedi yıllık bir süre için seçilir.

Cumhurbaşkanlığına Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri dışından aday gösterilebilmesi, Meclis üye tamsayısının en az beşte birinin yazılı önerisiyle mümkündür.

Bir kimse, iki defa Cumhurbaşkanı seçilemez.

Cumhurbaşkanı seçilenin, varsa partisi ile ilişkisi kesilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyeliği sona erer.

B. Seçimi

Madde 102 – Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir. Türkiye Büyük Millet Meclisi toplantı halinde değilse hemen toplantıya çağrılır.

Cumhurbaşkanının görev süresinin dolmasından otuz gün önce veya Cumhurbaşkanlığı makamının boşalmasından on gün sonra Cumhurbaşkanlığı seçimine başlanır ve seçime başlama tarihinden itibaren otuz gün içinde sonuçlandırılır. Bu sürenin ilk on günü içinde adayların Meclis Başkanlık Divanına bildirilmesi ve kalan yirmi gün içinde de seçimin tamamlanması gerekir.

En az üçer gün ara ile yapılacak oylamaların ilk ikisinde üye tamsayısının üçte iki çoğunluk oyu sağlanamazsa üçüncü oylamaya geçilir, üçüncü oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğunu sağlayan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. bu oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğu sağlanmadığı takdirde üçüncü oylamada en çok oy almış bulunan iki aday arasında dördüncü oylama yapılır, bu oylamada da üye tamsayısının salt çoğunluğu ile Cumhurbaşkanı seçilemediği takdirde derhal Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimleri yenilenir.

Seçilen yeni Cumhurbaşkanı göreve başlayıncaya kadar görev süresi dolan Cumhurbaşkanının görevi devam eder.

C. Andîçmesi

Madde 103 – Cumhurbaşkanı, görevine başlarken Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde aşağıdaki şekilde andîçer:

“Cumhurbaşkanı sıfatıyla, Devletin varlığı ve bağımsızlığını, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü, milletin kayıtsız ve şartsız egemenliğini koruyacağıma, Anayasaya, hukukun üstünlüğüne, demokrasiye, Atatürk ilke ve inkılâplarına ve lâik Cumhuriyet ilkesine bağlı kalacağıma, milletin huzur ve refahı, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde herkesin insan haklarından ve temel hürriyetlerinden yararlanması ülküsünden ayrılmayacağıma, Türkiye Cumhuriyetinin şan ve şerefini korumak, yüceltmek ve üzerime aldığım görevi tarafsızlıkla yerine getirmek için bütün gücümle çalışacağıma Büyük Türk Milleti ve tarih huzurunda, namusum ve şerefim üzerine andîçerim.”

D. Görev ve yetkileri

Madde 104 – Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Bu sıfatla Türkiye Cumhuriyetini ve Türk Milletinin birliğini temsil eder; Anayasanın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetir.

Bu amaçlarla Anayasanın ilgili maddelerinde gösterilen şartlara uyarak yapacağı görev ve kullanacağı yetkiler şunlardır:

a) Yasama ile ilgili olanlar:

Gerekli gördüğü takdirde, yasama yılının ilk günü Türkiye Büyük Millet Meclisinde açılış konuşmasını yapmak,

Türkiye Büyük Millet Meclisini gerektiğinde toplantıya çağır-
mak,

Kanunları yayımlamak,

Kanunları tekrar görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Mec-
lisine geri göndermek,

Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunları gerekli gördüğü tak-
dirde halkoyuna sunmak,

Kanunların, kanun hükmündeki karamamelerin, Türkiye Büyük
Millet Meclisi İçtüzüğü'nün, tümünün veya belirli hükümlerinin Anaya-
saya şekil veya esas bakımından aykırı oldukları gerekçesi ile Anayasa
Mahkemesinde iptal davası açmak,

Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesine karar
vermek,

b) Yürütme alanına ilişkin olanlar:

Başbakanı atamak ve istifasını kabul etmek,

Başbakanın teklifi üzerine bakanları atamak ve görevlerine son
vermek,

Gerekli gördüğü hallerde Bakanlar kuruluna başkanlık etmek veya
Bakanlar Kurulunu başkanlığı altında toplantıya çağırarak,

Yabancı devletlere Türk Devletinin temsilcilerini göndermek,
Türkiye Cumhuriyetine gönderilecek yabancı devlet temsilcilerini ka-
bul etmek,

Milletlerarası andlaşmaları onaylamak ve yayımlamak,

Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Türk Silahlı Kuvvetlerinin
Başkomutanlığını temsil etmek,

Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar vermek,

Genelkurmay Başkanını atamak,

Millî Güvenlik Kurulunu toplantıya çağırarak,

Millî Güvenlik Kuruluna Başkanlık etmek,

Başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu kararıyla sıkıyönetim veya olağanüstü hal ilân etmek ve kanun hükmünde kararname çıkarmak,

Kararnameleri imzalamak,

Sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebi ile belirli kişilerin cezalarını hafifletmek veya kaldırmak,

Devlet Denetleme Kurulu üyelerini ve Başkanını atamak,

Devlet Denetleme Kuruluna inceleme, araştırma ve denetleme yaptırtmak,

Yükseköğretim Kurulu üyelerini seçmek,

Üniversite rektörlerini seçmek,

c) Yargı ile ilgili olanlar:

Anayasa Mahkemesi üyelerini, Danıştay üyelerinin dörtte birini, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve Yargıtay Cumhuriyet Başsavcivekilini, Askerî Yargıtay üyelerini, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi üyelerini, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyelerini seçmek.

Cumhurbaşkanı, ayrıca Anayasada ve kanunlarda verilen seçme ve atama görevleri ile diğer görevleri yerine getirir ve yetkileri kullanır.

E. Sorumluluk ve sorumsuzluk hali

Madde 105 – Cumhurbaşkanı, Anayasa ve diğer kanunlarda Başbakan ve ilgili bakanın imzalarına gerek olmaksızın tek başına yapabileceği belirtilen işlemleri dışındaki bütün kararları, Başbakan ve ilgili bakanlarca imzalanır; bu kararlardan Başbakan ve ilgili bakan sorumludur.

Cumhurbaşkanının resen imzaladığı kararlar ve emirler aleyhine Anayasa Mahkemesi dahil, yargı mercilerine başvurulamaz.

Cumhurbaşkanı, vatana ihanetten dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte birinin teklifi üzerine, üye tamsayısının en az dörtte üçünün vereceği kararla suçlandırılır.

F. Cumhurbaşkanına vekillik etme

Madde 106 – Cumhurbaşkanının hastalık ve yurt dışına çıkma gibi sebeplerle geçici olarak görevinden ayrılması hallerinde, görevine dönmesine kadar; ölüm, çekilme veya başka bir sebeple Cumhurbaşkanlığı makamının boşalması halinde de yenisi seçilinceye kadar, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Cumhurbaşkanlığına vekillik eder ve Cumhurbaşkanına ait yetkileri kullanır.

G. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği

Madde 107 – Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinin kuruluşu, teşkilât ve çalışma esasları, personel atama işlemleri Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenir.

H. Devlet Denetleme Kurulu

Madde 108 – İdarenin hukuka uygunluğunun, düzenli ve verimli şekilde yürütülmesinin ve geliştirilmesinin sağlanması amacıyla, Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak kurulan Devlet Denetleme Kurulu, Cumhurbaşkanının isteği üzerine, tüm kamu kurum ve kuruluşlarında ve sermayesinin yarısından fazlasına bu kurum ve kuruluşların katıldığı her türlü kuruluştaki, kamu kurumu niteliğinde olan meslek kuruluşlarında, her düzeydeki işçi ve işveren meslek kuruluşlarında, kamuya yararlı derneklerle vakıflarda, her türlü inceleme, araştırma ve denetlemeleri yapar.

Silahlı Kuvvetler ve yargı organları, Devlet Denetleme Kurulunun görev alanı dışındadır.

Devlet Denetleme Kurulunun üyeleri ve üyeleri içinden Başbakanı, kanunda belirlenen nitelikteki kişiler arasından, Cumhurbaşkanınca atanır.

Devlet Denetleme Kurulunun işleyişi, üyelerinin görev süresi ve diğer özlük işleri, kanunla düzenlenir.

II. Bakanlar Kurulu

A. Kuruluş

Madde 109 – Bakanlar kurulu, Başbakan ve bakanlardan kurulur.

Başbakan, Cumhurbaşkanınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından atanır.

Bakanlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri veya milletvekili seçilme yeterliğine sahip olanlar arasından Başbakanca seçilir ve Cumhurbaşkanınca atanır; gerektiğinde Başbakanın önerisi üzerine Cumhurbaşkanınca görevlerine son verilir.

B. Göreve başlama ve güvenoyu

Madde 110 – Bakanlar Kurulunun listesi tam olarak Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur. Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde ise toplantıya çağrılır.

Bakanlar Kurulunun programı, kuruluşundan en geç bir hafta içinde Başbakan veya bir bakan tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisinde okunur ve güvenoyuna başvurulur. Güvenoyu için görüşmeler, programın okunmasından iki tam gün geçtikten sonra başlar ve görüşmelerin bitiminden bir tam gün geçtikten sonra oylama yapılır.

C. Görev sırasında güvenoyu

Madde 111 – Başbakan, gerekli görürse, Bakanlar Kurulunda görüştükten sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisinden güven isteyebilir.

Güven istemi, Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirilmesinden bir tam gün geçmedikçe görüşülemez ve görüşmelerin bitiminden bir tam gün geçmedikçe oya konulamaz.

Güven istemi, ancak üye tamsayısının salt çoğunluğuyla reddedilebilir.

D. Görev ve siyasi sorumluluk

Madde 112 – Başbakan, Bakanlar Kurulunun başkanı olarak, Bakanlıklar arasında işbirliğini sağlar ve hükümetin genel siyasetinin yürütülmesini gözetir. Bakanlar Kurulu, bu siyasetin yürütülmesinden birlikte sorumludur.

Her bakan, Başbakana karşı sorumlu olup ayrıca kendi yetkisi içindeki işlerden ve emri altındakilerin eylem ve işlemlerinden de sorumludur.

Başbakan, bakanların görevlerinin Anayasa ve kanunlara uygun olarak yerine getirilmesini gözetmek ve düzeltici önlemleri almakla yükümlüdür.

Bakanlar Kurulu üyelerinden milletvekili olmayanlar; 81 inci maddede yazılı şekilde Millet Meclisi önünde andiçerler ve bakan sıfatını taşıdıkları sürece milletvekillerinin tâbi oldukları kayıt ve şartlara uyarlar ve yasama dokunulmazlığına sahip bulunurlar. Bunlar Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri gibi ödenek ve yolluk alırlar.

E. Bakanlıkların kurulması ve bakanlar

Madde 113 – Bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri, yetkileri ve teşkilatı kanunla düzenlenir.

Açık olan bakanlıklarla izinli veya özürlü olan bir bakana, diğer bir bakan geçici olarak vekillik eder. Ancak, bir bakan birden fazlasına vekillik edemez.

Türkiye Büyük Millet Meclisi kararı ile Yüce Divana verilen bir bakan bakanlıktan düşer. Başbakanın Yüce Divana sevki halinde hükümet istifa etmiş sayılır.

Herhangi bir sebeple boşalan bakanlığa en geç onbeş gün içinde atama yapılır.

F. Seçimlerde geçici Bakanlar Kurulu

Madde 114 – Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimlerinden önce, Adalet, İçişleri ve Ulaştırma bakanları çekilir. Seçimin başlangıç tarihinden üç gün önce, seçim dönemi bitmeden seçimin yenilenmesine karar verilmesi halinde ise, bu karardan başlayarak beş gün içinde, bu bakanlıklara Türkiye Büyük Millet Meclisi içinden veya dışarıdan bağımsızlar Başbakanca atanır.

116 ncı madde gereğince seçimlerin yenilenmesine karar verildiğinde Bakanlar Kurulu çekilir ve Cumhurbaşkanı geçici Bakanlar Kurulunu kurmak üzere bir Başbakan atar.

Geçici Bakanlar Kuruluna, Adalet, İçişleri ve Ulaştırma bakanları Türkiye Büyük Millet meclisindeki veya Meclis dışındaki bağımsızlardan olmak üzere, siyasî parti gruplarından, oranlarına göre üye alınır.

Siyasî parti gruplarından alınacak üye sayısını Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı tespit ederek Başbakana bildirir. Teklif edilen bakanlığı kabul etmeyen veya sonradan çekilen partililer yerine, Türkiye Büyük Millet Meclisi içinden veya dışarıdan bağımsızlar atanır.

Geçici Bakanlar Kurulu, yenilenme kararının Resmî Gazete’de ilânından itibaren beş gün içinde kurulur.

Geçici Bakanlar Kurulu için güvenoyuna başvurulmaz.

Geçici Bakanlar Kurulu seçim süresince ve yeni Meclis toplanıncaya kadar vazife görür.

G. Tüzükler

Madde 115 – Bakanlar Kurulu, kanunun uygulanmasını göstermek veya emrettiği işleri belirtmek üzere, kanunlara aykırı olmamak ve Danıştayın incelemesinden geçirilmek şartıyla tüzükler çıkarabilir.

Tüzükler, Cumhurbaşkanınca imzalanır ve kanunlar gibi yayımlanır.

H. Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin Cumhurbaşkanınca yenilenmesi

Madde 116 – Bakanlar Kurulunun, 110 uncu maddede belirtilen güvenoyunu alamaması ve 99 uncu veya 111 inci maddeler uyarınca güvensizlik oyuyla düşürülmesi hallerinde; kırkbeş gün içinde yeni Bakanlar Kurulu kurulamadığı veya kurulduğu halde güvenoyu alamadığı takdirde Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanına danışarak, seçimlerin yenilenmesine karar verebilir.

Başbakanın güvensizlik oyu ile düşürülmeden istifa etmesi üzerine kırkbeş gün içinde veya yeni seçilen Türkiye Büyük Millet Meclisinde Başkanlık Divanı seçiminden sonra yine kırkbeş gün içinde Bakanlar Kurulunun kurulamaması hallerinde de Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanına danışarak seçimlerin yenilenmesine karar verebilir.

Yenilenme kararı Resmî Gazetede yayımlanır ve seçime gidilir.

İ. Milli Savunma

1) Başkomutanlık ve Genelkurmay Başkanlığı

Madde 117 – Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisinin manevî varlığından ayrılamaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur.

Millî güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından, Türkiye Büyük Millet Meclisine karşı Bakanlar Kurulu sorumludur.

Genelkurmay Başkanı; Silahlı Kuvvetlerin komutanı olup, savaşta Başkomutanlık görevlerini Cumhurbaşkanlığı namına yerine getirir.

Genelkurmay Başkanı, Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine, Cumhurbaşkanınca atanır; görev ve yetkileri kanunla düzenlenir. Genelkurmay Başkanı, bu görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşı sorumludur.

Millî Savunma Bakanlığının, Genelkurmay Başkanlığı ve Kuvvet Komutanlıkları ile görev ilişkileri ve yetki alanı kanunla düzenlenir.

2) Millî Güvenlik Kurulu

Madde 118 – Millî Güvenlik Kurulu, Cumhurbaşkanının başkanlığında, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Millî Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından kurulur.

Gündemin özelliğine göre Kurul toplantılarına ilgili bakan ve kişiler çağrılıp görüşleri alınabilir.

Millî Güvenlik Kurulu; Devletin millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir. Kurulun, Devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulunca öncelikle dikkate alınır.

Millî Güvenlik Kurulunun gündemi; Başbakan ve Genelkurmay Başkanının önerileri dikkate alınarak Cumhurbaşkanınca düzenlenir.

Cumhurbaşkanı katılmadığı zamanlar Millî Güvenlik Kurulu Başbakanın başkanlığında toplanır.

Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin teşkilatı ve görevleri kanunla düzenlenir.

III. Olağanüstü yönetim usulleri

A. Olağanüstü haller

1) Tabii afet ve ağır ekonomik bunalım sebebiyle olağanüstü hal ilân

Madde 119 – Tabii afet, tehlikeli salgın hastalıklar veya ağır ekonomik bunalım hallerinde, Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilân edebilir.

2) *Şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması sebepleriyle olağanüstü hal ilânı*

Madde 120 – Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin ortaya çıkması veya şiddet olayları sebebiyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması hallerinde, Cumhurbaşkanlığı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, Millî Güvenlik Kurulunun da görüşünü aldıktan sonra yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde, süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilân edebilir.

3) *Olağanüstü hallerle ilgili düzenleme*

Madde 121 – Anayasanın 119 ve 120 nci maddeleri uyarınca olağanüstü hal ilânına karar verilmesi durumunda, bu karar Resmî Gazetede yayımlanır ve hemen Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur. Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde ise derhal toplantıya çağrılır. Meclis, olağanüstü hal süresini değiştirebilir. Bakanlar kurulunun istemi üzerine, her defasında dört ayı geçmemek üzere, süreyi uzatılabilir veya olağanüstü hali kaldırabilir.

119 uncu madde uyarınca ilân edilen olağanüstü hallerde vatandaşlar için getirilecek para, mal ve çalışma yükümlülükleri ile olağanüstü hallerin her türü için ayrı ayrı geçerli olmak üzere, Anayasanın 15 inci maddesindeki ilkeler doğrultusunda temel hak ve hürriyetlerin nasıl sınırlanacağı veya nasıl durdurulacağı, halin gerektirdiği tedbirlerin nasıl ve ne suretle alınacağı, kamu hizmeti görevlilerine ne gibi yetkiler verileceği, görevlilerin durumlarında ne gibi değişiklikler yapılacağı ve olağanüstü yönetim usulleri, Olağanüstü Hal Kanununda düzenlenir.

Olağanüstü hal süresince, Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda, kanun hükmünde kararname çıkarabilir. Bu kararname, Resmî Gazetede yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur; bunların Meclisce onaylanmasına ilişkin süre ve usul, İçtüzükte belirlenir.

B. Sıkıyönetim, seferberlik ve savaş hali

Madde 122 – Anayasanın tanıdığı hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik ve olağanüstü hal ilânını gerektiren hallerden daha vahim şiddet hareketlerinin yaygınlaşması veya savaş hali, savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi, ayaklanma olması veya vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışmanın veya ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması sebepleriyle, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, Millî Güvenlik Kurulunun da görüşünü aldıktan sonra, süresi altı ayı aşmamak üzere yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde sıkıyönetim ilân edebilir. Bu karar, derhal Resmî Gazetede yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur. Türkiye Büyük Millet Meclisi toplantı halinde değilse hemen toplantıya çağırılır. Türkiye Büyük Millet Meclisi gerekli gördüğü takdirde sıkıyönetim süresini kısaltabilir, uzatabilir veya sıkıyönetimi kaldırabilir.

Sıkıyönetim süresinde, Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu sıkıyönetim halinin gerekli kıldığı konularda kanun hükmünde kararname çıkarabilir.

Bu kararnameler Resmî Gazetede yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur. bunların Meclisçe onaylanmasına ilişkin süre ve usul İctüzükte belirlenir.

Sıkıyönetimin her defasında dört ayı aşmamak üzere uzatılması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin kararına bağlıdır. Savaş hallerinde bu dört aylık süre aranmaz.

Sıkıyönetim, seferberlik ve savaş hallerinde hangi hükümlerin uygulanacağı ve işlemlerin nasıl yürütüleceği, idare ile olan ilişkileri, hürriyetlerini nasıl kısıtlanacağı veya durdurulacağı ve savaş veya savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi halinde vatandaşlar için getirilecek yükümlülükler kanunla düzenlenir.

Sıkıyönetim komutanları Genelkurmay Başkanlığına bağlı olarak görev yaparlar.

IV. İdare

A. İdarenin esasları

1) İdarenin bütünlüğü ve kamu tüzelkişiliği

Madde 123 – İdare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir.

İdarenin kuruluş ve görevleri, merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayanır.

Kamu tüzelkişiliği, ancak kanunla veya kanunun açıkça verdiği yetkiye dayanılarak kurulur.

2) Yönetmelikler

Madde 124 – Başbakanlık, bakanlıklar ve kamu tüzelkişileri, kendi görev alanlarını ilgilendiren kanunların ve tüzüklerin uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla, yönetmelikler çıkarabilirler.

Hangi yönetmeliklerin Resmî Gazetede yayımlanacağı kanunda belirtilir.

B. Yargı yolu

Madde 125 – İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır.

Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemler ile Yüksek Askerî Şûranın kararları yargı denetimi dışındadır.

İdarî işlemlere karşı açılacak davalarda süre, yazılı bildirim tarihinden başlar.

Yargı yetkisi, idarî eylem ve işlemlerin hukuka uygunluğunun denetimi ile sınırlıdır. Yürütme görevinin kanunlarda gösterilen şekil ve esaslara uygun olarak yerine getirilmesini kısıtlayacak, idarî eylem ve işlem niteliğinde veya takdir yetkisini kaldıracak biçimde yargı kararı verilemez.

İdarî işlemin uygulanması halinde telafisi güç veya imkânsız za-

rarların doğması ve idarî işlemin açıkça hukuka aykırı olması şartlarının birlikte gerçekleşmesi durumunda gerekçe gösterilerek yürütmenin durdurulmasına karar verilebilir.

Kanun, olağanüstü hallerde, sıkıyönetim, seferberlik ve savaş halinde ayrıca millî güvenlik, kamu düzeni, genel sağlık nedenleri ile yürütmenin durdurulması kararı verilmesini sınırlandırabilir.

İdare, kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlüdür.

C. İdarenin kuruluşu

1) Merkezî idare

Madde 126 – Türkiye, merkezî idare kuruluşu bakımından, coğrafya durumuna, ekonomik şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere; iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır.

İllerin idaresi yetki genişliği esasına dayanır.

Kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak amacıyla, birden çok ili içine alan merkezî idare teşkilatı kurulabilir. Bu teşkilatın görev ve yetkileri kanunla düzenlenir.

2) Mahallî idareler

Madde 127 – Mahallî idareler; il, belediye veya köy halkının mahallî müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzelkişileridir.

Mahallî idarelerin kuruluş ve görevleri ile yetkileri, yerinden yönetim ilkesine uygun olarak kanunla düzenlenir.

Mahallî idarelerin seçimleri, 67 nci maddedeki esaslara göre beş yılda bir yapılır. Ancak, milletvekili genel veya ara seçiminden önceki veya sonraki bir yıl içinde yapılması gereken mahallî idareler organlarına veya bu organların üyelerine ilişkin genel veya ara seçimler milletvekili genel veya ara seçimleriyle birlikte yapılır. Kanun, büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri getirebilir.

Mahallî idarelerin seçilmiş organlarının, organlık sıfatını kazanmalarına ilişkin itirazların çözümü ve kaybetmeleri, konusundaki denetim yargı yolu ile olur. Ancak, görevleri ile ilgili bir suç sebebi ile hakkında soruşturma veya kovuşturma açılan mahallî idare organları veya bu organların üyelerini, İçişleri Bakanı, geçici bir tedbir olarak, kesin hükme kadar uzaklaştırabilir.

Merkezî idare, mahallî idareler üzerinde, mahallî hizmetlerin idarenin bütünlüğü ilkesine uygun şekilde yürütülmesi, kamu görevlerinde birliğin sağlanması, toplum yararının korunması ve mahallî ihtiyaçların gereği gibi karşılanması amacıyla, kanunda belirtilen esas ve usuller dairesinde idarî vesayet yetkisine sahiptir.

Mahallî idarelerin belirli kamu hizmetlerinin görülmesi amacı ile, kendi aralarında Bakanlar Kurulunun izni ile birlik kurmaları, görevleri, yetkileri, maliye ve kolluk işleri ve merkezî idare ile karşılıklı bağ ve ilgileri kanunla düzenlenir. Bu idarelere, görevleri ile orantılı gelir kaynakları sağlanır.

D. Kamu hizmeti görevlileriyle ilgili hükümler

1) Genel ilkeler

Madde 128 – Devletin, kamu iktisadî teşebbüsleri ve diğer kamu tüzelkişilerinin genel idare esaslarına göre yürütmekle yükümlü oldukları kamu hizmetlerinin gerektirdiği aslî ve sürekli görevler, memurlar ve diğer kamu görevlileri eliyle görülür.

Memurların ve diğer kamu görevlilerinin nitelikleri, atanmaları, görev ve yetkileri, hakları ve yükümlülükleri, aylık ve ödenekleri ve diğer özlük işleri kanunla düzenlenir.

Üst kademe yöneticilerinin yetiştirilme usul ve esasları, kanunla özel olarak düzenlenir.

2) Görev ve sorumlulukları, disiplin kovuşturulmasında güvence

Madde 129 – Memurlar ve diğer kamu görevlileri Anayasa ve kanunlara sadık kalarak faaliyette bulunmakla yükümlüdürler.

Memurlar ve diğer kamu görevlileri ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve bunların üst kuruluşları mensuplarına savunma hakkı tanınmadıkça disiplin cezası verilemez.

Uyarma ve kınama cezalarıyla ilgili olanlar hariç, disiplin kararları yargı denetimi dışında bırakılamaz.

Silahlı Kuvvetler mensupları ile hâkimler ve savcılar hakkındaki hükümler saklıdır.

Memurlar ve diğer kamu görevlilerinin yetkilerini kullanırken işledikleri kusurlardan doğan tazminat davaları, kendilerine rücu edilmek kaydıyla ve kanunun gösterdiği şekil ve şartlara uygun olarak, ancak idare aleyhine açılabilir.

Memurlar ve diğer kamu görevlileri hakkında işledikleri iddia edilen suçlardan ötürü ceza kovuşturması açılması, kanunla belirlenen istisnalar dışında, kanunun gösterdiği idarî merciin iznine bağlıdır.

E. Yükseköğretim kurumları ve üst kuruluşları

1) Yükseköğretim kurumları

Madde 130 – Çağdaş eğitim - öğretim esaslarına dayanan bir düzen içinde milletin ve ülkenin ihtiyaçlarına uygun insan gücü yetiştirmek amacı ile; ortaöğretime dayalı çeşitli düzeylerde eğitim - öğretim, bilimsel araştırma, yayın ve danışmanlık yapmak, ülkeye ve insanlığa hizmet etmek üzere çeşitli birimlerden oluşan kamu tüzelkişiliğine ve bilimsel özerkliğe sahip üniversiteler Devlet tarafından kanunla kurulur.

Kanunda gösterilen usul ve esaslara göre, kazanç amacına yönelik olmamak şartı ile vakıflar tarafından, Devletin gözetim ve denetimine tâbi yükseköğretim kurumları kurulabilir.

Kanun, üniversitelerin ülke sathına dengeli bir biçimde yayılmasını gözetir.

Üniversiteler ile öğretim üyeleri ve yardımcılarını serbestçe her türlü bilimsel araştırma ve yayında bulunabilirler. Ancak, bu yetki,

Devletin varlığı ve bağımsızlığı ve milletin ve ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği aleyhinde faaliyette bulunma serbestliği vermez.

Üniversiteler ve bunlara bağlı birimler, Devletin gözetimi ve denetimi altında olup, güvenlik hizmetleri Devletçe sağlanır.

Kanunun belirlediği usul ve esaslara göre; rektörler Cumhurbaşkanınca, dekanlar ise Yükseköğretim Kurulunca seçilir ve atanır.

Üniversite yönetim ve denetim organları ile öğretim elemanları; Yükseköğretim Kurulunun veya üniversitelerin yetkili organlarının dışında kalan makamlarca her ne suretle olursa olsun görevlerinden uzaklaştırılmazlar.

Üniversitelerin hazırladığı bütçeler; Yükseköğretim Kurulunca tetkik ve onaylandıktan sonra Millî Eğitim Bakanlığına sunulur ve genel ve katma bütçelerin bağlı olduğu esaslara uygun olarak işleme tâbi tutularak yürürlüğe konulur ve denetlenir.

Yükseköğretim kurumlarının kuruluş ve organları ile işleyişleri ve bunların seçimleri, görev, yetki ve sorumlulukları üniversiteler üzerinde Devletin gözetim ve denetim hakkını kullanma usulleri, öğretim elemanlarının görevleri, unvanları, atama, yükselme ve emeklilikleri, öğretim elemanı yetiştirme, üniversitelerin ve öğretim elemanlarının kamu kuruluşları ve diğer kurumlar ile ilişkileri, öğretim düzeyleri ve süreleri, yükseköğretime giriş, devam ve alınacak harçlar, Devletin yapacağı yardımlar ile ilgili ilkeler, disiplin ve ceza işleri, malî işler, özlük hakları, öğretim elemanlarının uyacakları koşullar, üniversitelerarası ihtiyaçlara göre öğretim elemanlarının görevlendirilmesi, öğrenimin ve öğretimin hürriyet ve teminat içinde ve çağdaş bilim ve teknoloji gereklerine göre yürütülmesi, Yükseköğretim Kuruluna ve üniversitelere Devletin sağladığı malî kaynakların kullanılması kanunla düzenlenir.

Vakıflar tarafından kurulan yükseköğretim kurumları, malî ve idarî konuları dışındaki akademik çalışmaları, öğretim elemanlarının sağlanması ve güvenlik yönlerinden, Devlet eliyle kurulan yükseköğretim kurumları için Anayasada belirtilen hükümlere tâbidir.

2) Yükseköğretim üst kuruluşları

Madde 131 – Yükseköğretim kurumlarının öğretimini planlamak, düzenlemek, yönetmek, denetlemek, yükseköğretim kurumlarındaki eğitim - öğretim ve bilimsel araştırma faaliyetlerini yönlendirmek, bu kurumların kanunda belirtilen amaç ve ilkeler doğrultusunda kurulmasını, geliştirilmesini ve üniversitelere tahsis edilen kaynakların etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak ve öğretim elemanlarının yetiştirilmesi için planlama yapmak maksadı ile Yükseköğretim Kurulu kurulur.

Yükseköğretim Kurulu, üniversiteler, Bakanlar Kurulu ve Genelkurmay Başkanlığınca seçilen ve sayıları, nitelikleri ve seçilme usulleri kanunla belirlenen adaylar arasından rektörlük ve öğretim üyeliğinde başarılı hizmet yapmış profesörlere öncelik vermek sureti ile Cumhurbaşkanınca atanan üyeler ve Cumhurbaşkanınca doğrudan doğruya seçilen üyelerden kurulur.

Kurulun teşkilatı, görev, yetki, sorumluluğu ve çalışma esasları kanunla düzenlenir.

3) Yükseköğretim kurumlarından özel hükümlere tâbi olanlar

Madde 132 – Türk Silahlı Kuvvetleri ve emniyet teşkilatına bağlı yükseköğretim kurumları özel kanunlarının hükümlerine tâbidir.

F. Radyo ve televizyon kuruluşları ve kamuyla ilişkili haber ajansları

Madde 133 – Radyo ve televizyon istasyonları kurmak ve işletmek kanunla düzenlenecek şartlar çerçevesinde serbesttir.

Devletçe kamu tüzelkişiliği olarak kurulan tek radyo ve televizyon kurumu ile kamu tüzelkişilerinden yardım gören haber ajanslarının özerkliği ve yayınların tarafsızlığı esastır.

G. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu

Madde 134 – Atatürkçü düşüncüyü, Atatürk ilke ve inkılâplarını, Türk kültürünü, Türk tarihini ve Türk dilini bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak ve yaymak ve yayınlar yapmak amacıyla; Atatürk'ün manevî himayelerinde, Cumhurbaşkanının gözetim ve desteğinde, Başbakanlığa bağlı; Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu ve Atatürk Kültür Merkezinden oluşan, kamu tüzelkişiliğine sahip “Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu” kurulur.

Türk Dil Kurumu ile Türk Tarih Kurumu için Atatürk'ün vasiyetnamesinde belirtilen malî menfaatler saklı olup kendilerine tahsis edilir.

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumunun; kuruluşu, organları, çalışma usulleri ve özlük işleri ile kuruluşuna dahil kurumlar üzerindeki yetkileri kanunla düzenlenir.

H. Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları

Madde 135 – Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve üst kuruluşları; belli bir mesleğe mensup olanların müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, meslekî faaliyetlerini kolaylaştırmak, mesleğin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, meslek mensuplarının birbirleri ile ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hâkim kılmak üzere meslek disiplini ve ahlâkını korumak maksadı ile kanunla kurulan ve organları kendi üyeleri tarafından kanunda gösterilen usullere göre yargı gözetimi altında, gizli oyla seçilen kamu tüzelkişilikleridir.

Kamu kurum ve kuruluşları ile kamu iktisadî teşebbüslerinde aslî ve sürekli görevlerde çalışanların meslek kuruluşlarına girme mecburiyeti aranmaz.

Bu meslek kuruluşları, kuruluş amaçları dışında faaliyette bulunamazlar.

Bu meslek kuruluşları ve üst kuruluşları organlarının seçimlerinde siyasi partiler aday gösteremezler.

Bu meslek kuruluşları üzerinde Devletin idari ve mali denetimi-ne ilişkin kurallar kanunla düzenlenir.

Amaçları dışında faaliyet gösteren meslek kuruluşlarının so-rumlu organlarının görevine, kanunun belirlediği merciin veya Cumhu-riyet savcısının istemi üzerine mahkeme kararıyla son verilir ve yerle-rine yenileri seçtirilir.

Ancak, milli güvenliğin, kamu düzeninin, suç işlemesini veya su-çun devamını önlemenin yahut yakalamanın gerektirdiği hallerde gecik-medede sakınca varsa, kanunla bir merci, meslek kuruluşlarının veya üst ku-ruluşlarını faaliyetten men ile yetkilendirilebilir. Bu merciin karar, yirmi-dört saat içerisinde görevli hakimın onayına sunulur. Hakim kararını kırk-sekiz saat içinde açıklar; aksi halde, bu idari karar kendiliğinden yürürlük-ten kalkar.

İ. Diyanet İşleri Başkanlığı

Madde 136 – Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkan-lığı, lâiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşünuşlerin dı-şında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirir.

J. Kanunsuz emir

Madde 137 – Kamu hizmetlerinde herhangi bir sıfat ve suretle çalışmakta olan kimse, üstünden aldığı emri, yönetmelik, tüzük, kanun veya Anayasa hükümlerine aykırı görürse, yerine getirmez ve bu aykı-rılığı o emri verene bildirir. Ancak, üstü emrinde ısrar eder ve bu emri-ni yazı ile yenilerse, emir yerine getirilir; bu halde, emri yerine getiren sorumlu olmaz.

Konusu suç teşkil eden emir, hiçbir suretle yerine getirilmez; yerine getiren kimse sorumluluktan kurtulamaz.

Askerî hizmetlerin görülmesi ve acele hallerde kamu düzeni ve kamu güvenliğinin korunması için kanunla gösterilen istisnalar saklı-dır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: YARGI

I. Genel hükümler

A. Mahkemelerin bağımsızlığı

Madde 138 – Hâkimler, görevlerinde bağımsızdırlar; Anayasa-ya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdanî kanatlerine göre hüküm verirler.

Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremez; genelge gönderemez; tavsiye ve telkinde bulunamaz.

Görölmekte olan bir dava hakkında Yasama Meclisinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz.

Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değıştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez.

B. Hâkimlik ve savcılık teminatı

Madde 139 – Hâkimler ve savcılar azlolunamaz, kendileri istemedikçe Anayasada gösterilen yaştan önce emekliye ayrılamaz; bir mahkemenin veya kadronun kaldırılması sebebiyle de olsa, aylık, ödenek ve diğör özlük haklarından yoksun kılınamaz.

Meslekten çıkarılmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymiş olanlar, görevini sağıık bakımından yerine getiremeyeceğı kesin olarak anlaşılanlar veya meslekte kalmalarının uygun olmadığına karar verilenler hakkında kanundaki istisnalar saklıdır.

C. Hâkimlik ve savcılık mesleğı

Madde 140 – Hâkimler ve savcılar adlî ve idarî yargı hâkim ve savcılarını olarak görev yaparlar. Bu görevler meslekten hâkim ve savcı-

lar eliyle yürütülür.

Hâkimler, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre görev ifa ederler.

Hâkim ve savcılarının nitelikleri, atanmaları, hakları ve ödevleri, aylık ve ödenekleri, meslekte ilerlemeleri, görevlerinin ve göre yerlerinin geçici veya sürekli olarak değiştirilmesi, haklarında disiplin kovuşturması açılması ve disiplin cezası verilmesi, görevleriyle ilgili veya görevleri sırasında işledikleri suçlarından dolayı soruşturma yapılması ve yargılanmalarına karar verilmesi, meslekten çıkarmayı gerektiren suçluluk veya yetersizlik halleri ve meslek içi eğitimleri ile diğer özlük işleri mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir.

Hâkimler ve savcılar altmışbeş yaşını bitirinceye kadar hizmet görürler; Askerî hakimlerin yaş haddi, yükselme ve emeklilikleri kanunda gösterilir.

Hâkimler ve savcılar, kanunda belirtilenlerden başka, resmi ve özel hiçbir görev alamazlar.

Hâkimler ve savcılar idarî görevleri yönünden Adalet Bakanlığına bağlıdırlar.

Hâkim ve savcı olup da adalet hizmetindeki idarî görevlerde çalışanlar, hâkimler ve savcılar hakkındaki hükümlere tâbidirler. Bunlar hâkimler ve savcılara ait esaslar dairesinde sınıflandırılır ve derecelendirilirler, hâkimlere ve savcılara tanınan her türlü haklardan yararlanırlar.

D. Duruşmaların açık ve kararların gerekçeli olması

Madde 141 – Mahkemelerde duruşmalar herkese açıktır. Duruşmaların bir kısmının veya tamamının kapalı yapılmasına ancak genel ahlâkın veya kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli kıldığı hallerde karar verilebilir.

Küçüklerin yargılanması hakkında kanunla özel hükümler ko-

nulur.

Bütün mahkemelerin her türlü kararları gerekçeli olarak yazılır.

Davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevidir.

E. Mahkemelerin kuruluşu

Madde 142 – Mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usulleri kanunla düzenlenir.

F. Devlet Güvenlik Mahkemeleri

Madde 143 – Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, hür demokratik düzen ve nitelikleri Anayasada belirtilen Cumhuriyet aleyhine işlenen ve doğrudan doğruya Devletin iç ve dış güvenliği ni ilgilendiren suçlara bakmakla görevli Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulur. Ancak, sıkıyönetim ve savaş haline ilişkin hükümler saklıdır.

Devlet Güvenlik Mahkemesinde bir başkan, iki asıl ve bir yedek üye ile Cumhuriyet başsavcısı ve yeteri kadar Cumhuriyet savcısı bulunur.

Başkan, iki asıl ve bir yedek üye ile Cumhuriyet başsavcısı, birinci sınıfa ayrılmış hâkim ve Cumhuriyet savcıları arasından; Cumhuriyet savcıları ise, diğer Cumhuriyet savcıları arasından Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca özel kanununda gösterilen usule göre dört yıl için atanırlar; süresi bitenler yeniden atanabilirler.

Devlet Güvenlik Mahkemeleri kararlarının temyiz mercii Yargıtaydır.

Devlet Güvenlik Mahkemelerinin işleyişi, görev ve yetkileri ve yargılama usulleri ile ilgili diğer hükümler, kanunda gösterilir.

G. Hâkim ve savcılarının denetimi

Madde 144 – Hâkim ve savcılarının görevlerini; kanun, tüzük, yönetmeliklere ve genelgelere (Hâkimler için idarî nitelikteki genelgelere) uygun olarak yapıp yapmadıklarını denetleme; görevlerinden dolayı veya görevleri sırasında suç işleyip işlemediklerini, hal ve eylem-

lerinin sıfat ve görevleri icaplarına uyup uymadığını araştırma ve gerektiğinde haklarında inceleme ve soruşturma, Adalet Bakanlığının izni ile adalet müfettişleri tarafından yapılır, Adalet Bakanı soruşturma ve inceleme işlemlerini, hakkında soruşturma ve inceleme yapılacak olandan daha kıdemli hâkim veya savcı eliyle de yaptırabilir.

H. Askerî yargı

Madde 145 – Askerî yargı, askerî mahkemeler ve disiplin mahkemeleri tarafından yürütülür. Bu mahkemeler, asker kişilerin; askerî olan suçları ile bunların asker kişiler aleyhine veya askerî mahallerde yahut askerlik hizmet ve görevleri ile ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevlidirler.

Askerî mahkemeler, asker olmayan kişilerin özel kanunda belirtilen askerî suçları ile kanunda gösterilen görevlerini ifa ettikleri sırada veya kanunda gösterilen askerî mahallerde askerlere karşı işledikleri suçlara da bakmakla görevlidirler.

Askerî mahkemelerin savaş veya sıkıyönetim hallerinde hangi suçlar ve hangi kişiler bakımından yetkili oldukları; kuruluşları ve gerektiğinde bu mahkemelerde adli yargı hâkim ve savcılarının görevlendirilmeleri kanunla düzenlenir.

Askerî yargı organlarının kuruluşu, işleyişi, askerî hâkimlerin özlük işleri askerî savcılık görevlerini yapan askerî hâkimlerin mahkemesinde görevli bulundukları komutanlık ile ilişkileri, mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı, askerlik hizmetinin gereklerine göre kanunla düzenlenir. Kanun, ayrıca askerî hâkimlerin yargı hizmeti dışındaki askerî hizmetler yönünden askerî hizmetlerin gereklerine göre teşkilatında görevli bulundukları komutanlık ile olan ilişkilerini de gösterir.

II. Yüksek mahkemeler

A. Anayasa Mahkemesi

1) Kuruluşu

Madde 146 – Anayasa Mahkemesi onbir asıl ve dört yedek üyeden kurulur.

Cumhurbaşkanı, iki asıl ve iki yedek üyeyi Yargıtay, iki asıl ve bir yedek üyeyi Danıştay, birer asıl üyeyi Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi ve Sayıştay genel kurullarınca kendi Başkan ve üyeleri arasından üye tamsayılarının salt çoğunluğu ile her boş yer için gösterecekleri üçer aday içinden; bir asıl üyeyi ise Yükseköğretim Kurulunun kendi üyesi olmayan yükseköğretim kurumları öğretim üyeleri içinden göstereceği üç aday arasından; üç asıl ve bir yedek üyeyi üst kademe yöneticileri ile avukatlar arasından seçer.

Yükseköğretim kurumları öğretim üyeleri ile üst kademe yöneticileri ve avukatların Anayasa Mahkemesine asıl ve yedek üye seçilebilmeleri için, kırk yaşını doldurmuş, yüksek öğrenim görmüş veya öğrenim kurumlarında en az onbeş yıl öğretim üyeliği veya kamu hizmetinde en az onbeş yıl fiilen çalışmış veya en az onbeş yıl avukatlık yapmış olmak şarttır.

Anayasa Mahkemesi, asıl üyeleri arasından gizli oyla ve üye tamsayısının salt çoğunluğu ile dört yıl için bir Başkan ve bir Başkanvekili seçer. Süresi bitenler yeniden seçilebilirler.

Anayasa Mahkemesi üyeleri, aslî görevleri dışında resmî veya özel hiçbir görev alamazlar.

2) Üyeliğin sona ermesi

Madde 147 – Anayasa Mahkemesi üyeleri altmışbeş yaşını doldurunca emekliye ayrılırlar.

Anayasa Mahkemesi üyeliği, bir üyenin hâkimlik mesleğinden çıkarılmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymesi halinde kendi liğinden; görevini sağlık bakımından yerine getiremeyeceğinin kesin olarak anlaşılması halinde de, Anayasa Mahkemesi üye tamsayısının salt çoğunluğunun kararı ile sona erer.

3) Görev ve yetkileri

Madde 148 – Anayasa Mahkemesi, kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün Anayasaya şekil ve esas bakımlarından uygunluğunu denetler. Anayasa değişikliklerini ise sadece şekil bakımından inceler ve denetler. Ancak, olağanüstü hallerde, sıkıyönetim ve savaş hallerinde çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesinde dava açılmaz.

Kanunların şekil bakımından denetlenmesi, son oylamanın, öngörülen çoğunlukla yapılıp yapılmadığı; Anayasa değişikliklerinde ise, teklif ve oylama çoğunluğuna ve ivedilikle görüşülemeyeceği şartına uyulup uyulmadığı hususları ile sınırlıdır. Şekil bakımından denetleme, Cumhurbaşkanınca veya Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin beşte biri tarafından istenebilir. Kanunun yayımlandığı tarihten itibaren on gün geçtikten sonra, şekil bozukluğuna dayalı iptal davası açılmaz; def'i yoluyla da ileri sürülemez.

Anayasa Mahkemesi Cumhurbaşkanını, Bakanlar Kurulu üyelerini, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi Başkan ve üyelerini, Başsavcılarını, Cumhuriyet Başsavcivekilini, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılar.

Yüce Divanda, savcılık görevini Cumhuriyet Başsavcısı veya Cumhuriyet Başsavcivekili yapar.

Yüce Divan kararları kesindir.

Anayasa Mahkemesi, Anayasa ile verilen diğer görevleri de yerine getirir.

4) Çalışma ve yargılama usulü

Madde 149 – Anayasa Mahkemesi, Başkan ve on üye ile toplanır, salt çoğunluk ile karar verir. Anayasa değişikliklerinde iptale karar verebilmesi için üçte iki oy çokluğu şarttır.

Şekil bozukluğuna dayalı iptal davaları Anayasa Mahkemesince öncelikle incelenip karara bağlanır.

Anayasa Mahkemesinin kuruluşu ve yargılama usulleri kanunla; mahkemenin çalışma esasları ve üyeleri arasındaki işbölümü kendi yapacağı içtüzikle düzenlenir.

Anayasa Mahkemesi Yüce Divan sıfatıyla baktığı davalar dışında kalan işleri dosya üzerinde inceler. Ancak, gerekli gördüğü hallerde sözlü açıklamalarını dinlemek üzere ilgilileri ve konu üzerinde bilgisi olanları çağırabilir ve siyasi partilerin temelli kapatılması veya kapatılmasına ilişkin davalarda, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısından sonra kapatılması istenen siyasi partinin genel başkanlığının veya tayin edeceği bir vekilin savunmasını dinler.

5) İptal davası:

Madde 150 – Kanunların, kanun hükmündeki karamamelerin, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün veya bunların belirli madde ve hükümlerinin şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptal davası açabilme hakkı, Cumhurbaşkanına, iktidar ve anamuhalefet partisi Meclis grupları ile Türkiye Büyük Millet Meclisi üye sayısının en az beşte biri tutarındaki üyelere aittir. İktidarda birden fazla siyasi partinin bulunması halinde, iktidar partilerinin dava açma hakkını en fazla üyeye sahip olan parti kullanır.

6) Dava açma süresi

Madde 151 – Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptal davası açma hakkı, iptali istenen kanun, kanun hükmünde karamame veya İçtüzüğü'nün Resmî Gazetede yayımlanmasından başlayarak altmış gün sonra düşer.

7) Anayasaya aykırılığın diğer mahkemelerde ileri sürülmesi

Madde 152 – Bir davaya bakmakta olan mahkeme, uygulanacak bir kanun veya kanun hükmünde karamamenin hükümlerini Anayasaya aykırı görürse veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varırsa, Anayasa Mahkemesinin bu konuda vereceği karara kadar davayı geri bırakır.

Mahkeme, Anayasaya aykırılık iddiasını ciddi görmezse bu iddia, temyiz merciince esas hükümle birlikte karara bağlanır.

Anayasa Mahkemesi, işin kendisine gelişinden başlamak üzere beş ay içinde kararını verir ve açıklar. Bu süre içinde karar verilmezse mahkeme davayı yürürlükteki kanun hükümlerine göre sonuçlandırır. Ancak, Anayasa Mahkemesinin kararı, esas hakkındaki karar kesinleşinceye kadar gelirse, mahkeme buna uymak zorundadır.

Anayasa Mahkemesinin işin esasına girerek verdiği red kararının Resmî Gazetede yayımlanmasından sonra on yıl geçmedikçe aynı kanun hükmünün Anayasaya aykırılığı iddiasıyla tekrar başvuruda bulunulamaz.

8) Anayasa Mahkemesinin kararları

Madde 153 – Anayasa Mahkemesinin kararları kesindir. İptal kararları gerekçesi yazılmadan açıklanamaz.

Anayasa Mahkemesi bir kanun veya kanun hükmünde kararnamenin tamamını veya bir hükmünü iptal ederken, kanun koyucu gibi hareketle, yeni bir uygulamaya yol açacak biçimde hüküm tesis edemez.

Kanun, kanun hükmünde kararname veya Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü ya da bunların hükümleri, iptal kararlarının Resmî Gazetede yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkar. Gereken hallerde Anayasa Mahkemesi iptal hükmünün yürürlüğe gireceği tarihi ayrıca kararlaştırabilir. Bu tarih, kararın Resmî Gazetede yayımlandığı günden başlayarak bir yılı geçemez.

İptal kararının yürürlüğe girişinin ertelendiği durumlarda, Türkiye Büyük Millet Meclisi, iptal kararının ortaya çıkardığı hukukî boşluğu dolduracak kanun tasarısı veya teklifini öncelikle görüşüp karara bağlar.

İptal kararları geriye yürümez.

Anayasa Mahkemesi kararları Resmî Gazetede hemen yayımlanır ve yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzelkişileri bağlar.

B. Yargıtay

Madde 154 – Yargıtay; adliye mahkemelerince verilen ve kanunun başka bir adliye mahkemelerince verilen ve kanunun başka bir adli yargı merciine bırakmadığı karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Kanunla gösterilen belli davalara da ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.

Yargıtay üyeleri, birinci sınıfa ayrılmış adli yargı hâkim ve Cumhuriyet savcıları ile bu meslekten sayılanlar arasından Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca üye tamsayısının salt çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir.

Yargıtay Birinci Başkanı, birinci başkanvekilleri ve daire başkanları kendi üyeleri arasından Yargıtay Genel Kurulunca üye tamsayısının salt çoğunluğu ve gizli oyla dört yıl için seçilirler; süresi bitenler yeniden seçilebilirler.

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve Cumhuriyet Başsavcivekili, Yargıtay Genel Kurulunun kendi üyeleri arasından gizli oyla belirleyeceği beşer aday arasından Cumhurbaşkanı tarafından dört yıl için seçilirler. Süresi bitenler yeniden seçilebilirler.

Yargıtayın kuruluşu, işleyişi, Başkan, başkanvekilleri, daire başkanları ve üyeleri ile Cumhuriyet Başsavcısı ve Cumhuriyet Başsavcivekilinin nitelikleri ve seçim usulleri, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir.

C. Danıştay

Madde 155 – Danıştay, idarî mahkemelerce verilen ve kanunun başka bir idarî yargı merciine bırakmadığı karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Kanunla gösterilen belli davalara da ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.

Danıştay, davaları görmek, Başbakan ve Bakanlar Kurulunca gönderilen kanun tasarıları, kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmeleri hakkında iki ay içinde hakkında düşüncesini bildirmek, tüzük tasarılarını incelemek, idarî uyumsuzlukları çözümlemek ve ka-

nunla gösterilen diğer işleri yapmakla görevlidir.

Danıştay üyelerinin dörtte üçü, birinci sınıf idarî yargı hâkim ve savcıları ile bu meslekten sayılanlar arasından Hâkimler ve Savcılar Yüksek kurulu; dörtte biri, nitelikleri kanunda belirtilen görevliler arasından Cumhurbaşkanını; tarafından seçilir.

Danıştay Başkanı, Başsavcı, başkanvekilleri ve daire başkanları, kendi üyeleri arasından Danıştay Genel Kurulunca üye tamsayısının salt çoğunluğu ve gizli oyla dört yıl için seçilirler. Süresi bitenler yeniden seçilebilirler.

Danıştayın, kuruluşu, işleyişi, Başkan, Başsavcı, başkanvekilleri, daire başkanları ile üyelerinin nitelikleri ve seçim usulleri, idarî yargının özelliği, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir.

D. Askerî Yargıtay

Madde 156 – Askerî Yargıtay, askerî mahkemelerde verilen karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Ayrıca, asker kişilerin kanunla gösterilen belli davalarına ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.

Askerî Yargıtay üyeleri birinci sınıf askerî hâkimler arasından Askerî Yargıtay Genel Kurulunun üye tamsayısının salt çoğunluğu ve gizli oyla her boş yer için göstereceği üçer aday içinden Cumhurbaşkanınca seçilir.

Askerî Yargıtay Başkanı, Başsavcısı, İkinci Başkanı ve daire başkanları Askerî Yargıtay üyeleri arasından rütbe ve kıdem sırasına göre atanırlar.

Askerî Yargıtayın kuruluşu, işleyişi, mensuplarının disiplin ve özlük işleri, mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı ve askerlik hizmetlerinin gereklerine göre kanunla düzenlenir.

E. Askerî Yüksek İdare Mahkemesi

Madde 157 – Askerî Yüksek İdare Mahkemesi, askerî olmayan

makamlarca tesis edilmiş olsa bile, asker kişileri ilgilendiren ve askerî hizmete ilişkin idarî işlem ve eylemlerden doğan uyuşmazlıkların yargı denetimini yapan ilk ve son derece mahkemesidir. Ancak, askerlik yükümlülüğünden doğan uyuşmazlıklarda ilgilinin asker kişi olması şartı aranmaz.

Askerî Yüksek İdare Mahkemesinin askerî hâkim sınıfından olan üyeleri, mahkemenin bu sınıftan olan başkan ve üyeleri tamsayısının salt çoğunluğu ve gizli oy ile birinci sınıf askerî hâkimler arasından her boş yer için gösterilecek üç aday içinden; hâkim sınıfından olmayan üyeleri, rütbe ve nitelikleri kanunda gösterilen subaylar arasından, Genelkurmay Başkanlığınca her boş yer için verilecek üç aday içinden Cumhurbaşkanınca seçilir.

Askerî hâkim sınıfından olmayan üyelerin görev süresi en fazla dört yıldır.

Mahkemenin Başkanı, Başsavcı ve daire başkanları hâkim sınıfından olanlar arasından rütbe ve kıdem sırasına göre atanırlar.

Askerî Yüksek İdare Mahkemesinin kuruluşu, işleyişi, yargılama usulleri, mensuplarının disiplin ve özlük işleri, mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı ve askerlik hizmetlerinin gereklerine göre kanunla düzenlenir.

F. Uyuşmazlık Mahkemesi

Madde 158 – Uyuşmazlık Mahkemesi adlî, idarî ve askerî yargı mercileri arasındaki görev ve hüküm uyuşmazlıklarını kesin olarak çözümlemeye yetkilidir.

Uyuşmazlık Mahkemesinin kuruluşu, üyelerinin nitelikleri ve seçimleri ile işleyişi kanunla düzenlenir. Bu mahkemenin Başkanlığını Anayasa Mahkemesince, kendi üyeleri arasından görevlendirilen üye yapar.

Diğer mahkemelerle, Anayasa Mahkemesi arasındaki görev uyuşmazlıklarında, Anayasa Mahkemesinin kararı esas alınır.

III. Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu

Madde 159 – Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kurulur ve görev yapar.

Kurulun başkanı, Adalet Bakanıdır. Adalet Bakanlığı Müsteşarı Kurulun tabii üyesidir. Kurulun üç asıl ve üç yedek üyesi Yargıtay Genel Kurulunun, iki asıl ve iki yedek üyesi Danıştay Genel Kurulunun kendi üyeleri arasından, her üyelik için gösterecekleri üçer aday içinden Cumhurbaşkanınca, dört yıl için seçilir. Süresi biten üyeler yeniden seçilebilirler. Kurul, seçimle gelen asıl üyeleri arasından bir başkanve-kili seçer.

Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu; adlî ve idarî yargı hâkim ve savcılarını mesleğe kabul etme, atama ve nakletme, geçici yetki verme, yükselme ve birinci sınıfa ayırma, kadro dağıtma, meslekte kalmaları uygun görülmeyenler hakkında karar verme, disiplin cezası verme, görevden uzaklaştırma işlemlerini yapar. Adalet Bakanlığının, bir mahkemenin veya bir hâkimin veya savcının kadrosunun kaldırılması veya bir mahkemenin yargı çevresinin değiştirilmesi konusundaki tekliflerini karara bağlar. Ayrıca Anayasa ve kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirir.

Kurul kararlarına karşı yargı mercilerine başvurulamaz.

Kurulun görevlerini yerine getirmesi, seçim ve çalışma usulleriyle itirazların Kurul bünyesinde incelenmesi esasları kanunla düzenlenir.

Adalet Bakanlığının merkez kuruluşunda geçici veya sürekli olarak çalıştırılacak hâkim ve savcılarının muvafakatlarını alarak atama yetkisi Adalet Bakanına aittir.

Adalet Bakanı Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun ilk toplantısında onaya sunulmak üzere, gecikmesinde sakınca bulunan hal-lerde hizmetin aksamaması için hâkim ve savcılarını geçici yetki ile görevlendirebilir.

IV. Sayıştay

Madde 160 – Sayıştay, genel ve katma bütçeli dairelerin bütün gelir ve giderleri ile mallarını Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlemek ve sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlamak ve kanunlarla verilen inceleme, denetleme ve hükme bağlama işlerini yapmakla görevlidir. Sayıştayın kesin hükümleri hakkında ilgililer yazılı bildirim tarihinden itibaren onbeş gün içinde bir kereye mahsus olmak üzere karar düzeltilmesi isteminde bulunabilirler. Bu kararlar dolayısıyla idarî yargı yoluna başvurulamaz.

Vergi, benzeri malî yükümlülükler ve ödevler hakkında Danıştay ile Sayıştay kararları arasındaki uyuşmazlıklarda Danıştay kararları esas alınır.

Sayıştayın kuruluşu, işleyişi, denetim usulleri, mensuplarının nitelikleri, atanmaları, ödev ve yetkileri, hakları ve yükümlülükleri ve diğer özlük işleri, Başkan ve üyelerinin teminatı kanunla düzenlenir.

Silahlı Kuvvetler elinde bulunan Devlet mallarının Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlenmesi usulleri, Millî Savunma hizmetlerinin gerektirdiği gizlilik esaslarına uygun olarak kanunla düzenlenir.

EK C

AVRUPA İNSAN HAKLARI VE TEMEL ÖZGÜRLÜKLER KONVANSİYONU*

Roma, 4.XI.1950

“Sözleşmenin metni, 21 Eylül 1970’te yürürlüğe giren 3 Nolu Protokol (ETS No. 45), 20 Aralık 1971’de yürürlüğe giren 5 Nolu Protokol (ETS No 55) ve 1 Ocak 1990’da yürürlüğe giren 8 Nolu Protokol’ün koşullarına göre tadil edilmiştir. Metin, aynı zamanda 2 Nolu Protokolün (ETS No 44) metni ile 5 madde açısından uyum içine sokulmuştur; böylece 3. paragraf yürürlüğe girdiği 21 Eylül 1970 tarihinden itibaren Sözleşmenin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bütün bu Protokoller ile yeniden düzenlenen tüm koşullar, 1 Kasım 1998’de yürürlüğe giren 11 Nolu Protokol ile (ETS No 155) yer değiştirmiştir. Bu tarihten itibaren, 1 Ekim 1994’te yürürlüğe giren 9 Nolu Protokol (ETS No 140) fesholunmuş ve yürürlüğe girmeyen 10 Nolu Protokol (ETS No 146) amacını yitirmiştir.”

Bu Sözleşmeyi imzalayan Avrupa Konseyi Üyesi Hükümetler, 10 Aralık 1948 de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesini,

Bu Bildirgenin, ilan ettiği hakların evrensel ve etkin olarak tanınması ve gözetilmesini güvence altına almayı amaçladığını,

Avrupa Konseyinin Üyeleri arasında daha yakın bir birliğin başarılmasını amaçladığını ve bu amaca ulaşma yollarından birinin İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin korunması ve daha ileri düzeyde gerçekleştirilmesi olduğunu gözönüne alarak;

(*) 3 Eylül 1953’te yürürlüğe girdi. 21 Eylül 1970’te, 20 Aralık 1971’de, 1 Ocak 1990’da ve 1 Kasım 1998’de yürürlüğe giren 3, 5, 8 ve 11 Nolu Protokollerle değişikliğe uğradı.

Dünyada adalet ve barışın temeli olan ve bir yandan etkin bir siyasal demokrasi, öte yandan dayandığı insan haklarının ortak anlayışla gözetilmesiyle sürdürülebilen temel özgürlüklere olan derin inancını yineleyerek;

Aynı anlayışta olan ve siyasal gelenek, ülkü, özgürlük ve hukukun üstünlüğü konularında ortak bir mirası paylaşan Avrupa ülkeleri Hükümetleri olarak Evrensel Bildirgede dile getirilen belli hakların ortaklaşa güvence altına alınmasını sağlamak yolunda ilk girişimlerde bulunmaya karar vererek;

Aşağıdaki hükümlerde uzlaşmışlardır:

Madde 1 - İnsan Haklarına Saygı Yükümlülüğü

Yüksek Sözleşmeci Taraflar, kendi yargı yetkileri içindeki herkes için bu Sözleşmenin I. Bölümünde tanımlanan hak ve özgürlükleri güvence altına alır.

BÖLÜM I: HAKLAR ve ÖZGÜRLÜKLER

Madde 2 - Yaşama Hakkı

1. Herkesin yaşam hakkı yasayla korunur. Hiç kimse, yasada ölüm cezası öngörülen bir suçu işlemesi durumunda bir mahkeme kararının yerine getirilmesi dışında amaçlı olarak yaşamından yoksun bırakılmaz.

2. a. Bir kimsenin, yasadışı şiddete karşı savunulması;

b. Yasal bir tutuklamada bulunma yada yasal olarak tutuklanmış bir kişinin kaçmasını önleme;

c. Bir kargaşalık yada ayaklanmayı bastırma amacıyla yasal önlemlere başvurma; sırasında ve ancak mutlak anlamda gerekli olması koşuluyla güç kullanmaktan doğan bir öldürme eylemi bu maddenin çiğnenmesi sayılmaz.

Madde 3 - İşkencenin Yasaklanması

Hiç kimseye işkence yada insanlıkdışı yada onur kırıcı bir davranış yada ceza uygulanamaz.

Madde 4 - Kölelik ve Zorla Çalıştırmanın Yasaklanması

1. Hiçkimse kölelik yada kulluk durumunda tutulamaz.
2. Kimse zorla yada angarya olarak çalıştırılmaz.
3. Bu maddenin amacı bakımından, “zorla yada angarya çalıştırma”,

a. Bu Sözleşmenin 5. Maddesinin hükümlerine göre olağan bir tutukluluk durumunda yada bu tutukluluktan koşullu salıverilme sırasında yapılması istenen herhangi bir iş;

b. Askeri nitelikteki herhangi bir hizmet yada inançları askerliğe elvermeyen kimselere bu hakkı tanıyan ülkelerde zorunlu askerlik yerine gördürülecek başka bir hizmet;

c. Topluluğun yaşam ve esenliğini tehdit eden olağanüstü durumlar yada yıkım durumlarında konulan herhangi bir hizmet;

d. Normal medeni yükümlülükler kapsamına giren herhangi bir iş yada hizmet; zorla yada angarya çalıştırma sayılmaz.

Madde 5 - Özgürlük ve Güvenlik Hakkı

1. Herkesin kişi özgürlüğü ve güvenliğine hakkı vardır. Yasayla belirlenmiş işlemlere göre;

a. Yetkili bir mahkeme tarafından verilmiş bir hükümden sonra bir kimsenin yasal olarak tutuklanması;

b. Bir mahkemenin yasal kararına uymaması nedeniyle yada yasayla konmuş herhangi bir yükümlülüğün yerine getirilmesini sağlamak için bir kimsenin yakalanması yada tutuklanması;

c. Suç işlediği yolunda duyulan haklı kuşkular üzerine yetkili yasal makam önüne getirilmesi amacıyla yada suç işlemesi yada işledikten sonra kaçmasını önlemek üzere haklı nedenlerle zorunlu sayıldığına, bir kimsenin yasal olarak yakalanması yada tutuklanması;

d. Bir küçüğün eğitsel gözetimi yada yetkili yasal makam önüne getirilmesi amacıyla yasal olarak tutuklanması;

e. Bulaşıcı hastalıkları yayabilecek olanların, akıl hastaları, alkolikler, uyuşturucu düşkünleri yada başıboş kimselerin yasal olarak gözetim altına alınması;

f. Bir kimsenin ülkeye izinsiz girmesinin önlenmesi yada aleyhine sınırışı edilme yada geri verilme işlemine başvurulması nedeniyle yasal olarak yakalanması yada tutuklanması; durumları dışında hiçkimse özgürlüğünden yoksun bırakılamaz.

2. Tutuklanan herkese anladığı bir dille tutuklanmasının nedenleri ve aleyhindeki suçlamalar hemen bildirilir.

3. Bu Maddenin 1 (c) fıkrası hükümlerine göre, yakalanan yada tutuklanan herkes, hemen bir yargıç yada yargı gücünü kullanmaya yasayla yetkili kılınmış başka görevliler önüne çıkarılır ve makul bir süre içinde yargılanmasını yada yargılanıncaya kadar salıverilmesini isteme hakkı vardır. Salıverilme, ilgilinin duruşmada hazır bulunmasını güvence altına alma koşuluna bağlanabilir.

4. Yakalanma yada tutuklanma nedeniyle özgürlüğünden yoksun bırakılan herkesin, tutuklanmasının yasaya uygunluğunun bir mahkemece hemen karara bağlanması yada yakalanmasının yasal olmadığı gerekçesiyle salıverilmesi için yargı önüne çıkarılma hakkı vardır.

5. Bu Maddenin hükümlerine aykırı olarak yakalanan yada tutuklanan herkesin tazminat hakkı vardır.

Madde 6 - Adil Yargılanma Hakkı

1. Medeni hak ve yükümlülükleri yada hakkında herhangi bir suçlama karara bağlanırken herkesin, yasayla kurulmuş bağımsız ve yansız bir mahkeme tarafından makul bir süre içinde adil ve açık bir yargılanmaya hakkı vardır. Hüküm açık olarak verilir. Ancak demokratik bir toplumda genel ahlak, kamu düzeni yada ulusal güvenlik gerekçeleriyle yada ergin olmayanların çıkarları yada tarafların özel yaşamları tersini gerektirdiğinde yada açıklığın adaletin yerine gelmesini zedeleyeceği özel koşullarda, mahkemece kesinlikle gerekli görüldüğü ölçüde bir duruşmanın tümü yada bir bölümü basına yada halka kapalı tutulabilir.

2. Kendisine bir suç yüklenen herkes, yasaya göre suçluluğu kanıtlanana değin suçsuz sayılır.

3. Kendisine bir suç yüklenen herkes en azından;

a. Suçlanmasının nitelik ve nedenleri konusunda anladığı bir dille ve ayrıntılı olarak en kısa sürede bilgi edinmek;

b. Savunmasını hazırlamak üzere yeterli zaman ve kolaylıklar tanınmak;

c. Kendisini doğrudan yada kendi seçeceği bir yasal savunucuyla savunmak yada yasal yardımı karşılamaya yeterli olanaklardan yoksunsa adaletin yerine gelmesi için gerektiğinde ücretsiz yasal yardımdan yararlanmak;

d. Aleyhindeki tanıkları sorguya çekmek yada çektirmek ve aleyhindeki tanıklarla aynı koşullar altında savunma tanıklarının da hazır bulunmasını ve sorgulanmasını sağlamak;

e. Mahkemede kullanılan dili anlamıyor yada konuşmuyorsa, bir çevirmenin ücretsiz yardımından yararlanmak; hakkına sahiptir.

Madde 7 - Yasasız Ceza Olmaz

1. Hiç kimse, işlendiği zaman ulusal ve uluslararası hukuka göre bir suç oluşturmayan bir eylem yada kusurdan ötürü herhangi bir biçimde suçlanamaz. Yine hiçkimseye suçun işlendiği zaman uygulanan cezadan daha ağır bir ceza verilemez.

2. Bu Madde, işlendiği zaman uygar uluslarca benimsenmiş genel hukuk ilkelerine göre suç sayılan herhangi bir eylem yada kusurdan ötürü bir kimsenin yargılanmasına ve cezalandırılmasına engel değildir.

Madde 8 - Özel ve Aile Yaşamının Saygı Görme Hakkı

1. Herkes, özel yaşamıyla aile yaşamına, konut ve haberleşmesine saygı gösterilmesi hakkına sahiptir.

2. Bu hakkın kullanılmasına; demokratik bir toplumda ulusal güvenlik, kamu güvenliği yada ülkenin ekonomik gönenci gerekleriyle

ve kamu düzeninin korunması yada suçun önlenmesi, sağlık ve ahlakın, başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli olduğu ölçüde ve yasa uyarınca olan karışmalar dışında kamu makamları tarafından karışılmaz.

Madde 9 - Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü

1. Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, din yada inancını değiştirme özgürlüğüyle, din yada inancını tek başına yada topluca ve açık yada özel olarak ibadet, öğretme, uygulama ve gözetme yoluyla açıklama özgürlüğünü de kapsar.

2. Din ve inancı açıklama özgürlüğü, ancak, demokratik bir toplumda kamu güvenliğinin gerekleri, kamu düzeninin, genel sağlık ve ahlakın yada başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli olan ve yasayla konulan sınırlamalara bağlıdır.

Madde 10 - İfade Özgürlüğü

1. Herkesin, anlatım özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, görüş edinme ve resmi makamlarca karışılmaksızın ve ülke sınırlarına bakılmaksızın bilgi ve düşüncelerin alınıp verilme özgürlüğünü de içerir. Bu madde, devletleri radyo, televizyon yada sinema girişimlerini izne bağlamaktan alıkoymaz.

2. Kullanılması ödev ve sorumluluklar içeren bu özgürlükler; demokratik bir toplumda ulusal güvenlik, ülke bütünlüğü, kamu güvenliğinin gerekleriyle ve kamu düzeninin korunması yada suçun önlenmesi, genel sağlık ve ahlakın, başkalarının ün ve haklarının korunması, gizliliği olan bilgilerin açıklanmasının önlenmesi yada yargı organının otorite ve yansızlığının sağlanması için gerekli olan ve yasayla konulan kural, koşul, kısıtlama ve cezalara bağlanabilir.

Madde 11 - Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü

1. Herkesin barışçı amaçlarla toplanma ve başkalarıyla dernek kurma özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, yine herkesin çıkarlarını korumak amacıyla sendika kurma ve sendikaya üye olma hakkını da içerir.

2. Bu hakların kullanılmasına; demokratik bir toplumda ulusal güvenlik yada kamu güvenliğinin gerekleriyle ve kamu düzeninin korunması yada suçun önlenmesi, genel sağlık ve ahlakın yada başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli olan ve yasayla konulanlardan başka hiçbir kısıtlama uygulanamaz. Bu madde, silahlı kuvvetler ve güvenlik güçleri üyeleriyle Devlet görevlileri tarafından bu hakların kullanılmasına yasayla kimi kısıtlamalar konmasına engel değildir.

Madde 12 - Evlenme Hakkı

Evlenme çağındaki erkeklerle kadınların bu hakkın kullanılmasını düzenleyen ulusal yasalara göre evlenme ve bir aile kurma hakkı vardır.

Madde 13 - Etkili Hukuki Başvuru Hakkı

Bu Sözleşmede öne sürülmüş olan hak ve özgürlükleri çiğnemenin herkesin, bu uygulama resmi sıfatla davranan kimseler tarafından yapılmış bile olsa, ulusal bir makam önünde etkin bir yargı yoluna başvurma hakkı vardır.

Madde 14 - Ayrımcılığın Yasaklanması

Bu Sözleşmede öne sürülmüş olan hak ve özgürlüklerden yararlanma; cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal yada başka bir görüş, ulusal yada toplumsal köken, bir ulusal azınlıktan olma, mülkiyet, doğuş ve benzeri başka bir statü ayrımı gözetilmeksizin herkes için sağlanır.

Madde 15 - Olağanüstü Durumlarda Sapma

1. Ulusun yaşamını tehdit eden savaş yada başka bir olağanüstü durumda, bir Yüksek Sözleşmeci Taraf, kesinlikle durumun gerektirdiği ölçüde olmak üzere ve uluslararası hukuktan doğan öteki yükümlülükleriyle bağdaşmak koşuluyla bu Sözleşmeye göre üstlendiği yükümlülüklerine aykırı önlemler alabilir.

2. Bu hükme dayanarak, yasal savaş eylemlerinden doğan ölüm olayları dışında 2. Maddeye yada 3. Madde ve 4. Maddenin 1. fıkrasıyla 7. Maddeye aykırı önlemler alınamaz.

3. Bu aykırılık hakkını kullanan bir Yüksek Sözleşmeci Taraf, almış olduğu önlemler ve bunların gerekçeleri konusunda Avrupa Konseyi Genel Sekreterine tam bilgi verir. Bu önlemlerin uygulanması sona erdiğinde ve Sözleşme hükümleri yeniden tam anlamıyla işlerlik kazandığında yine Avrupa Konseyi Genel Sekreterine duyurur.

Madde 16 - Yabancıların Siyasal Etkinliğinin Kısıtlanması

10, 11 ve 14. Maddelerin hiçbir hükmü, Yüksek Sözleşmeci Tarafları yabancıların siyasal etkinliğine sınırlamalar koymaktan engellediği biçimde anlaşılamaz.

Madde 17 - Hakların Kötüye Kullanımı Yasağı

Bu Sözleşmenin hiçbir hükmü, bir devlet, grup yada kişiye burada öne sürülmüş olan hak ve özgürlüklerden herhangi birini yok etmeyi yada Sözleşmede hükme bağlanmış olandan daha geniş ölçüde sınırlandırmayı amaçlayan bir etkinlikte yada eylemde bulunma hakkı verir biçimde yorumlanamaz.

Madde 18 - Hakların Kısıtlanmasının Sınırları

Bu Sözleşmede anılan hak ve özgürlükler için izin verilen kısıtlamalar, belirlenmiş oldukları amaçtan başka bir amaçla uygulanamaz.

BÖLÜM II - AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ

Madde 19 - Mahkemenin Kuruluşu

Yüksek Sözleşmeci Tarafların bu Sözleşmeyle üstlenmiş oldukları yükümlülüklerin gözetilmesini sağlamak amacıyla, bundan böyle "Mahkeme" olarak anılacak olan bir İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi kurulur. Bu Mahkeme sürekli bir zemin üstünde işlev görecektir.

Madde 20 - Hâkimlerin Sayısı

Mahkeme, Yüksek Sözleşmeci Tarafların sayısına eşit sayıda üyeden oluşur.

Madde 21 - Görev Ölçütleri

1. Hâkimler yüksek ahlâki bir karaktere sahip olmalı, ya bu yüksek hukuki göreve atanmak için gerekli niteliklere sahip olmalı, yada uzmanlıkları ile tanınan, hukuken danışılabilecek kişiler olmalıdırlar.

2. Hâkimler Mahkemede kendi kişisel sıfatları ile yer alırlar.

3. Görev dönemleri sırasında Hâkimler, tam zaman görev yapmanın gerekleri ile tarafsızlıkları ile bağdaşmayacak herhangi bir faaliyetle iştigal etmezler; bu paragrafın uygulanmasından kaynaklanan tüm sorunlar, Mahkeme tarafından karara bağlanır.

Madde 22 - Hâkimlerin Seçimi

1. Hâkimler, Yüksek Sözleşmeci Taraf tarafından belirlenen üç kişilik bir aday listesinden, salt çoğunluğa göre, Avrupa Parlamenterler Meclisi tarafından her Yüksek Sözleşmeci Taraf gözüne alınarak seçilecektir.

2. Yeni Yüksek Sözleşmeci Tarafların kabulü ve boşalan üyelikler sözkonusu olduğunda Mahkemeyi tamamlamak için aynı prosedür izlenecektir.

Madde 23 - Görev Süresi

1. Hâkimler altı yıllık bir süre için seçilir. Yeniden seçilebilirler. Bununla birlikte, ilk seçimde seçilen üyelerden yarısının görev süresi üç yılın bitiminde sona erer.

2. Üç yıllık başlangıç süresinin sonunda görevleri sona erecek olan üyeler, ilk seçimler tamamlandıktan hemen sonra Avrupa Konseyi Genel Sekreteri tarafından ad çekmeyle belirlenir.

3. Hâkimlerin elden geldiğince yarısının her üç yılda bir yenilenmesini sağlamak için Parlamenterler Meclisi, sonraki seçime geçmeden önce, seçilecek bir yada birkaç üyenin görev süresi yada sürelerinin üç yıldan az ve dokuz yıldan fazla olmamak üzere altı yıl dışında bir süre olmasına karar verebilir.

4. Birden çok üyenin görev süresinin sözkonusu olduğu ve Parlamenterler Meclisinin önceki fıkrayı uyguladığı durumlarda, görev sürelerinin üyelere dağılımı, Genel Sekreter tarafından seçimden hemen sonra ad çekmeyle belirlenir.

5. Görev süresi sona ermemiş olan bir üyenin yerine seçilmiş bir Hâkim kendisinden öncekinin süresini tamamlar.

6. Hâkimlerin görev süresi 70 yaşına girdiklerinde sona erer.

7. Hâkimler, yerlerini yenilerine bırakana kadar görevde kalır. Bununla birlikte yenileriyle yer değiştirdikten sonra da, daha önce inceledikleri işleri görmeyi sürdürür.

Madde 24 - Görevden Alma

Hiçbir Hâkim, diğer Hâkimlerin üçte ikilik çoğunluğu, artık istenen koşulları yerine getirme bakımından yetersiz olduğuna ilişkin karar almadığı sürece görevden alınamaz.

Madde 25 - Kalem ve Adli Sekreterler

Mahkeme, işlevleri ve örgütlenmesi Mahkeme kuralları tarafından saptanacak bir kalem bölümüne sahip olacaktır. Mahkemeye adli sekreterler tarafından yardımcı olunacaktır.

Madde 26 - Mahkeme Genel Kurulu

Genel Kurul,

a) üç yıl süreyle Başkan ve bir yada iki Başkan Yardımcısı seçecektir; bunlar yeniden seçilebilirler;

b) belirli bir dönem boyunca görev yapacak Daireler oluşturur;

c) Mahkemeye bağlı Dairelerin Başkanlarını seçer; bunlar yeniden seçilebilirler;

d) Mahkeme kurallarını belirler; ve

e) Kâtabi (Registralar) ve bunun bir yada daha çok Yardımcısını seçer.

Madde 27 - Komiteler, Daireler ve Büyük Daire

1. Mahkeme, önüne getirilen vakaları değerlendirirken, üç hâkimden oluşan komiteler, yedi hâkimden oluşan Daireler ve on yedi hâkimden oluşan Büyük Daire halinde toplanacaktır. Mahkemenin Daireleri, belirli süreler için komiteler kuracaktır.

2. İlgili Taraf Devlet namına seçilen hâkim ya da, böyle birisi yoksa yahut bu hâkim yer alamıyor ise, bu Devletin seçtiği bir kişi, Dairenin ve Büyük Dairenin resen/*(ex officio)* bir üyesi olarak yargıç sıfatıyla yer alacaktır.

3. Büyük Daire, Mahkeme Başkanını, Başkan Yardımcılarını, Dairelerin Başkanlarını ve Mahkeme kuralları uyarınca seçilen diğer hâkimleri de kapsayacaktır. Bir vaka Madde 43 çerçevesinde Büyük Daireye götürüldüğü zaman, hükmü veren Daireden hiçbir hâkim, o Dairenin Başkanı ve ilgili Taraf Devlet için yer almış olan hâkim hariç, Büyük Dairede yer alamaz.

Madde 28 - Komiteler tarafından yapılan kabuledilemezlik açıklamaları

Bir komite, daha ileri inceleme yapmaksızın böyle bir karar alınamadığı yerde, Madde 34 çerçevesinde sunulmuş bir bireysel başvuru, oybirliğiyle, kabuledilemez olarak açıklayabilir ya da vakalar listesinden çıkartabilir.

Madde 29 - Daireler tarafından verilen kabuledilebilirlik ve davanın esası hakkındaki kararlar

1. Madde 28 çerçevesinde bir karar alınamadıysa, bir Daire, Madde 34 çerçevesinde sunulmuş olan bireysel başvuruların kabuledilebilirliği ve esası üzerinde karar verecektir.

2. Bir Daire, Madde 33 çerçevesinde sunulmuş Devletlerarası başvuruların kabuledilebilirliği ve esası üzerinde karar verecektir.

3. Mahkeme, istisnai hallerde aksine karar almadıkça, kabuledilebilirlik hakkındaki karar ayrı olarak verilecektir.

Madde 30 - Yargılama yetkisinin Büyük Daireye bırakılması

Bir Dairenin önünde görülmekte olan bir vaka Sözleşmenin ya da onun Protokollerinin yorumlanmasına ilişkin ciddi bir sorun doğurduğu ya da önünde bulunan bir sorunun çözümü Mahkeme tarafından daha önce verilen bir hükümle uyuşmayacak bir sonuç yarattığı yerlerde, Daire, vakanın taraflarından herhangi biri itiraz etmedikçe, hükmünü vermeden önce herhangi bir anda, yargılama yetkisini Büyük Daire lehine bırakabilir.

Madde 31 - Büyük Dairenin yetkileri

Büyük Daire,

a. Madde 33 ya da Madde 34 çerçevesinde sunulan başvuruları, bir Daire yargılama yetkisini Madde 30 çerçevesinde bıraktığı zaman ya da bir vaka Madde 43 çerçevesinde önüne getirildiği zaman, karar bağlayacaktır; ve

b. Madde 47 çerçevesinde sunulan tavsiye görüşü istemlerini değerlendirecektir.

Madde 32- Mahkemenin yargılama yetkisi

1. Mahkemenin yargılama yetkisi, Sözleşme ve onun Protokollerinin yorumlanması ve uygulanmasına ilişkin olup Madde 33, Madde 34 ve Madde 47’de öngörüldüğü biçimde kendisine gönderilen tüm meseleleri kapsayacaktır.

2. Mahkemenin yargı yetkisinin olup olmadığına ilişkin uzlaşmazlık halinde, Mahkeme bu hususta karar verecektir.

Madde 33 - Devletlerarası vakalar

Herhangi bir Yüksek Sözleşmeci Taraf, Sözleşme ve onun Protokollerindeki hükümlerin başka bir Yüksek Sözleşen Tarafça ihlal edildiğine ilişkin herhangi bir savı Mahkeme önüne götürebilir.

Madde 34 - Bireysel başvurular

Mahkeme, Sözleşme ya da onun Protokollerinde düzenlenen hakların Yüksek Sözleşmeci Taraflardan birisince yapılan bir ihlalinin

mağduru olduğunu iddia eden herhangi bir kişi, hükümet-dışı örgüt ya da birey grubundan gelen başvuruları kabul edebilir. Yüksek Sözleşmeciler, bu hakkın etkin biçiminde kullanımını herhangi bir biçimde engellemeyi üstlenirler.

Madde 35 - Kabuledilebilirlik ölçütleri

1. Mahkeme bir meseleyi sadece, uluslararası hukukun genelde tanınan kuralları uyarınca, tüm iç hukuk yolları tüketildikten sonra, ve nihai kararın alındığı tarihten itibaren altı ay içinde ele alabilir.

2. Mahkeme, Madde 34 çerçevesinde sunulan herhangi bir bireysel başvuruyu aşağıdaki hallerde ele almayacaktır:

a. İsimsiz olan; ya da

b. Mahkeme tarafından evvelce incelenmiş ya da başkaca bir uluslararası soruşturma ya da çözüme kavuşturma usulüne sunulmuş bulunan bir meseleyle esas bakımından aynı olan ve ilintili yeni bilgi içermeyen.

3. Mahkeme, Madde 34 çerçevesinde sunulan herhangi bir bireysel başvuru hakkında, Sözleşme ve onun Protokollerindeki hükümler ile bağdaşmaz, açıkça temelsiz ya da başvuru hakkının bir kötüye kullanımı olduğu değerlendirilmesini yaptığı anda kabuledilemez olduğunu açıklayacaktır.

4. Mahkeme, bu Madde çerçevesinde kabuledilemez olarak değerlendirdiği bir başvuruyu reddedecektir. Mahkeme bunu, yargılama işlemlerinin/sürecinin herhangi bir aşamasında yapabilir.

Madde 36 - Üçüncü tarafın müdahalesi

1. Bir Dairenin ya da Büyük Dairenin önündeki tüm vakalarda, vatandaşlarından birisi bir başvuru durumunda bulunan bir Yüksek Sözleşmeciler Taraf, yazılı yorumlarını sunma ve duruşmalarda yer alma hakkına sahip olacaktır.

2. Mahkeme Başkanı, adaletin uygun biçimde yerine getirilmesi için, yargılama sürecinde taraf olmayan bir Yüksek Sözleşmeciler Tarafı ya da başvuru dışında ilgili herhangi bir kimseyi, yazılı yorumlarını sunmaya ve duruşmalarda yer almaya davet edebilir.

Madde 37 - Başvuruları listeden çıkartma

1. Mahkeme, bir başvuruyu, yargılama sürecinin herhangi bir aşamasında, koşulların aşağıdaki sonuçlardan birine yol açması durumunda, vaka listesinden çıkartmaya karar verebilir:

a. başvurunun kendi başvurusunu izlemek niyetinde olmaması; ya da

b. meselenin çözüme bağlanmış olması; ya da

c. başvuruyu incelemeyi sürdürmenin daha fazla haklı kılınmadığını gösteren, Mahkeme tarafından belirlenen herhangi başka bir nedenin bulunması.

Bununla birlikte, Sözleşmede ve onun Protokollerinde tanımlandığı üzere insan haklarına saygı gösterilmesi için gerektiriyorsa, Mahkeme bir başvuruyu incelemeyi sürdürecektir.

2. Mahkeme, koşulların bu tür bir işlemi haklı kıldığını değerlendirirse, bir başvurunun vakalar listesinde yeniden yer almasına karar verebilir.

Madde 38 - Vakanın incelenmesi ve dostça çözüm süreci

1. Mahkeme, başvurunun kabuledilebilir olduğunu açıklarsa,

a. tarafların temsilcileriyle birlikte vakanın incelenmesini sürdürecektir, ve gereksinim varsa, ilgili Devletlerin etkin biçimde yürütülmesi için gerekli tüm olanaklarını sağlayacağı bir soruşturmayı üstlenecektir;

b. Sözleşme ve onun Protokollerinde tanımlandığı üzere insan haklarına saygı gösterilmesi temelinde, meselenin bir dostça çözüme kavuşturulması amacıyla, ilgili tarafların hizmetine kendisini amade kılacaktır.

2. Paragraf 1.b çerçevesinde yürütülen yargılama işlemleri/süreci gizli tutulacaktır.

Madde 39 - Dostça çözüme ulaşılması

Bir dostça çözüm gerçekleştirilirse, Mahkeme, olguların ve ulaşılan sonucun belirtildiği bir özetle sınırlandırılacak olan bir karar ile vakayı listesinden çıkartacaktır.

Madde 40 - Duruşmaların aleniliği ve belgelere ulaşma

1. Mahkeme, istisnai hallerde aksine karar vermedikçe, duruşmalar aleni olacaktır.

2. Mahkemenin Başkanı aksine karar vermedikçe, Kaleme depo edilen belgeler kamu bakımından ulaşılabilir/edinilebilir olacaktır.

Madde 41 - Hakkaniyete uygun tatmin

Sözleşme ya da onun Protokollerinin bir ihlali bulunduğunu bulgularsa, ve ilgili Yüksek Sözleşmeci Tarafın iç hukuku ancak kısmi bir giderime elveriyorsa, Mahkeme, gerekli olduğunda, zarar gören tarafın hakkaniyete uygun biçimde tatmin edilmesini temin edecektir.

Madde 42 - Dairelerin hükümleri

Dairelerin hükümleri, Madde 44, paragraf 2 hükümleri uyarınca nihai/kesin olacaktır.

Madde 43 - Büyük Daireye gönderme

1. Dairenin hükmünü vermesi tarihinden itibaren üç ay içerisinde, taraflardan herhangi birisi, istisnai durumlarda, vakanın Büyük Daireye gönderilmesini isteyebilir.

2. Vaka, Sözleşmenin ve onun Protokollerinin yorumlanmasını ya da uygulanmasını etkileyen bir ciddi sorun, ya da genel önemi bulunan bir ciddi mesele doğuruyorsa, Büyük Dairenin beş hâkimden oluşan bir heyeti, bu istemi kabul edecektir.

3. Bu heyet söz konusu istemi kabul ederse, Büyük Daire bir hüküm vermek yoluyla vakayı karara bağlayacaktır.

Madde 44 - Kesin/Nihai hükümler

1. Büyük Dairenin hükmü kesindir/nihaidir.

2. Bir Dairenin hükmü aşağıdaki hallerde kesin/nihai olacaktır:

a. taraflar, vakanın Büyük Daireye gönderilmesi isteminde bulunmayacaklarını açıkladıkları zaman; ya da

b. vakanın Büyük Daireye gönderilmesi isteminde bulunulmamış ise, hüküm tarihinden üç ay sonra;

c. Büyük Dairenin heyeti Madde 43 çerçevesinde gönderilen istemi reddettiği zaman.

3. Kesin/nihai hüküm yayımlanacaktır.

Madde 45 - Hükümlerin ve kararların gerekçeli olması

1. Başvuruların kabuledilebilir ya da kabuledilemez olduğunu açıklayan kararların yanı sıra, verilen hükümler için de gerekçeler gösterilecektir.

2. Bir hüküm tamamen ya da kısmen, hâkimlerin oybirliğini yansıtmıyorsa, herhangi bir hâkimin bir ayrık görüş verme hakkı olacaktır.

Madde 46 - Hükümlerin bağlayıcılığı ve icrası

1. Yüksek Sözleşmeci Taraflar, tarafı bulundukları herhangi bir vakada Mahkemenin kesin/nihai hükmü ile bağlı olmayı üstlenirler.

2. Mahkemenin kesin/nihai hükmü, bunun icrasını denetleyecek olan Bakanlar Komitesi'ne iletilecektir.

Madde 47 - Tavsiye görüşleri

1. Mahkeme, Bakanlar Komitesi'nin istemi üzerine, Sözleşmenin ve onun Protokollerinin yorumlanmasına ilişkin hukuksal sorunlar hakkında tavsiye görüşü verebilir.

2. Bu tür görüşler, Sözleşme Bölüm I'de ve onun Protokollerinde tanımlanan hakların ya da özgürlüklerin içeriği ya da kapsamına ilişkin herhangi bir sorunu, yahut Sözleşme uyarınca açılmış/başlatılmış herhangi bir yargılama işleminin sonucu olarak Mahkemenin ya da Bakanlar Komitesi'nin değerlendirmek durumunda olduğu başka herhangi bir sorunu, ele alamayacaktır.

3. Bakanlar Komitesi'nin, Mahkemeden bir tavsiye görüşü isteminde bulunması kararları, Komitede yer alma hakkına sahip temsilcilerin bir çoğunluk oyunu gerektirecektir.

Madde 48 - Mahkemenin tavsiye görüşü verme yetkisi

Mahkeme, Bakanlar Komitesi tarafından sunulan bir tavsiye görüşü isteminin, Madde 47'de tanımlanan yetkisi içerisinde olup olmadığına karar verecektir.

Madde 49 - Tavsiye görüşlerinin gerekçeli olması

1. Mahkemenin tavsiye görüşleri için gerekçeler gösterilecektir.
2. Bir tavsiye görüşü, tamamen ya da kısmen hâkimlerin oybirliği görüşünü yansıtmıyorsa, herhangi bir hâkimin bir ayrık görüş verme hakkı olacaktır.

3. Mahkemenin verdiği tavsiye görüşleri Bakanlar Komitesi'ne iletilecektir.

Madde 50 - Mahkemenin giderleri

Mahkemenin giderleri, Avrupa Konseyi tarafından karşılanacaktır.

Madde 51 - Hâkimlerin ayrıcalık ve bağımsızlıkları

Hâkimler, görevlerinin ifası sırasında, Avrupa Konseyi Statüsü Madde 40'ta ve bu çerçevede yapılan anlaşmalarda belirtilen ayrıcalık ve bağımsızlıklara hak sahibi olacaklardır.

BÖLÜM III: ÇEŞİTLİ HÜKÜMLER

Madde 52 - Genel Sekreter tarafından yapılan soruşturmalar

Herhangi bir Yüksek Sözleşmeci Taraf, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'nden gelen bir istemi alması üzerine, kendi iç hukukunun bu Sözleşmenin herhangi bir hükmüne nasıl bir etkin işlerlik sağladığına ilişkin bir açıklama getirecektir.

Madde 53 - Mevcut insan haklarının korunması

Bu Sözleşmenin hiçbir hükmü, herhangi bir Yüksek Sözleşmeciler Tarafın yasaları ya da bu Devletin taraf olduğu herhangi bir başka anlaşma çerçevesinde güvence altına alınmış olan insan haklarını ve temel özgürlükleri sınırlar ya da aykırı düşülmesine/(sapmaya) yol açar şekilde yorumlanmayacaktır.

Madde 54 - Bakanlar Komitesi'nin yetkileri

Bu Sözleşmenin hiçbir hükmü, Bakanlar Komitesi'ne, Avrupa Konseyi Statüsü ile tanınan yetkilere hâlel getirmeyecektir.

Madde 55 - Diğer uyumsuzluk çözüm yollarının dışlanması

Yüksek Sözleşmeciler Taraflar, özel anlaşma yapılması hâli istisna, bu Sözleşmenin yorumlanmasından ya da uygulanmasından doğan bir uzlaşmazlığı, bu Sözleşmede öngörülenden başka bir çözüm usulüne dilekçe vermek yoluyla sunmak amacıyla aralarında yürürlükte bulunan andlaşmalar, sözleşmeler ya da bildirilerden yararlanmamak hususunda anlaşmışlardır.

Madde 56 - Yer bakımından uygulama

1. Herhangi bir Devlet, Sözleşmeyi onaylama zamanında ya da bundan sonraki herhangi bir zamanda Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne ulaştıracağı bir bildirimle, bu Madde, paragraf 4'e tabi olarak, uluslararası ilişkilerinden sorumlu bulunduğu ülkelerin hepsinin ya da bazılarının, bu Sözleşmenin kapsamına gireceğini açıklayabilir.

2. Sözleşme, bildirimde adı geçen ülke ya da ülkelerde, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'nin bu bildirimi almasından sonraki otuzuncu günde yürürlüğe girecektir.

3. Bu Sözleşmenin hükümleri bu tür ülkelerde, yerel gerekler, her yönüyle, göz önünde tutularak uygulanacaktır.

4. Bu Madde paragraf 1 uyarınca, bir beyanda bulunmuş olan herhangi bir Devlet, bunun ardından herhangi bir zamanda, bu beyanın ilişkin bulunduğu bir ya da daha çok ülke bakımından, Sözleşme Madde 34'te öngörüldüğü biçimde Mahkemenin bireylerden, hükümet-dışı

örgütlerden ya da birey gruplarından başvuruları kabul etme yetkisini kabul ettiğini açıklayabilir.

Madde 57 - Çekinceler

1. Herhangi bir Devlet, bu Sözleşmenin imzalanması ya da onaylama belgesinin depo edilmesi zamanında, Sözleşmenin belirli bir hükmüne, o esnada ülkesinde yürürlükte olan herhangi bir yasanın bu hükme uygun bulunmaması ölçüsünde, bir çekince koyabilir. Bu Madde çerçevesinde genel nitelikli çekinceler konmasına izin verilmeyecektir.

2. Bu Madde çerçevesinde konulan herhangi bir çekince, ilgili yasanın bir özet açıklamasını içerecektir.

Madde 58 - Feshih

1. Bir Yüksek Sözleşmeci Taraf, bu Sözleşmeyi sadece, Sözleşmeye taraf olduğu tarihten itibaren beş yıl sona erdikten sonra ve diğer Yüksek Sözleşmeci Tarafları bilgilendirecek olan Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne gönderilen bir bildirimde yer alan altı aylık ihbar süresinden sonra, feshedebilir.

2. Böyle bir feshin, ilgili Yüksek Sözleşmeci Tarafın bu Sözleşme çerçevesindeki yükümlülüklerinden sıyrılmasına bir etkisi, feshin yürürlüğe girdiği tarihten önce ifa edilmiş olup Sözleşmeden doğan yükümlülüklerinin bir ihlalini oluşturmaya elverebilecek herhangi bir tasarrufu bağlamında söz konusu olmayacaktır.

3. Avrupa Konseyi üyeliği sona eren herhangi bir Yüksek Sözleşmeci Tarafın, aynı koşullar altında bu Sözleşmenin bir Tarafı olması da sona erecektir.

4. Bu Sözleşme, Madde 56 hükümleri çerçevesinde Sözleşmenin kapsayacağı bildirilen herhangi bir ülke bakımından, yukarıdaki paragraflar hükümlerine göre feshedilebilir.

Madde 59 - İmza ve onay

1. Bu Sözleşme, Avrupa Konseyi üyelerinin imzasına açık olacaktır. Bu Sözleşme onaylanacaktır. Onay belgeleri, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne depo edilecektir.

2. Bu Sözleşme, on onaylama belgesinin depo edilmesinden sonra yürürlüğe girecektir.

3. Bu Sözleşme, bilahare onaylayan bir imzacı bakımından, onaylama belgesini depo ettiği tarihte yürürlüğe girecektir.

4. Avrupa Konseyi Genel Sekreteri, Sözleşmenin yürürlüğe girişini, onaylayan Yüksek Sözleşmeci Tarafların adlarını, ve bilahare etkisini doğuracak olan tüm onay belgelerinin depo edilmesi işlemlerini, Avrupa Konseyi'nin bütün üyelerine bildirecektir.

EK D

Görüşülen Kişilerin Listesi (*)

Ankara

- Prof. Dr. H. Sami Türk, Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanı
- Sami Selçuk, Yargıtay Başkanı
- Vural Savaş, Yargıtay Başsavcısı
- Prof. Dr. Eralp Özgen, Türkiye Barolar Birliği Başkanı
- Hüsnü Öndül, İnsan Hakları Derneği Başkanı
- Akın Birdal, İnsan Hakları Derneği Eski Başkanı
- Ali Ersin Gür, Çağdaş Hukukçular Derneği Başkanı
- Ajay Chhibber, Dünya Bankası Türkiye Direktörü

İstanbul

- Necati Ceylan, Avukatlık Derneği Başkanı
- Gürsel Çetin, Adli Tıp Uzmanları Topluluğu Başkanı
- Şebnem Korur, Adli Tıp Uzmanları Topluluğu Eski Başkanı
- Muzaffer Galçin, İstanbul DGM Başsavcı Yardımcısı
- Mete Göktürk, İstanbul DGM Savcısı
- Ferzan Çetici, İstanbul Başsavcısı
- Yücel Sayman, İstanbul Barosu Başkanı
- Önder Özkalıpcı, TIHV İstanbul Şubesi Başkanı

- Murat Çelik, İstanbul ÇHD Başkanı
- Bakır Çağlar, İstanbul Üniversitesi, Hukuk Profesörü

Adana

- Fevzi Elmaz, Adana DGM Başsavcısı
- Mustafa Şahin, Adana DGM Başkanı
- Ziya Yergök, Adana Barosu Başkanı
- Musa Ufuktepe, Adana Adliyesi Hakimi
- Fettah Oto, Adana İdare Mahkemesi Hakimi
- Mustafa Cinkılıç, Adana ÇHD Başkanı

İzmir

- Abdülkadir Abacı, İzmir DGM Başsavcısı
- Galip Cengiz, İzmir DGM Başkanı
- Çetin Turan, İzmir Barosu Başkanı
- Hülya Üçpınar, İzmir Barosu İnsan Hakları Merkezi Başkanı
- Türkcen Baykal, TIHV İzmir Şubesi Başkanı
- Nedim Değirmenci, İzmir Çağdaş Hukukçular Derneği Başkanı
- Suat Çetinkaya, İnsan Hakları Derneği İzmir Şubesi Yönetim Kurulu Üyesi

Diyarbakır

- Nihat Çakar, Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi Başsavcısı
- Ethem Uçan, Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi Başkanı
- Rana Yılmaz, Diyarbakır Başsavcısı

- Mustafa Özer, Diyarbakır Barosu Başkanı
- Sezgin Tanrıkulu, TİHV Diyarbakır Şubesi Başkanı
- Ekrem Halıcı, Diyarbakır Ağır Ceza Mahkemeleri Başkanı

(*) Listede yer alan kişilerin görevleri, heyetin Türkiye'yi ziyaret ettiği sırada geçerliydi. Bunlar arasında görevi değişen ya da emekli olanlar vardır.

EK E

HABM'IN 14-25 KASIM 1999'DA TÜRKİYE'YE YAPTIĞI ZİYARET İLE İLGİLİ RAPOR ÜZERİNE TÜRK HÜKÜMETİ'NİN GÖRÜŞLERİ

Türk Hükümeti, sadece giriş bölümündeki ifadelerden dolayı değil ayrıca Türkiye'ye 14/25 Kasım 1999'da yaptığı ziyareti takiben hazırladığı raporda, HABM'in maksadını açıkça aştığı fikirindedir.

Gerçekte, rapor sadece Türk yargısına değil ama bunun yanında tüm Türk devlet yapısına ve Anayasası'na haksız eleştiriler getirmektedir. Bu yaklaşımla, HABM, anayasal sistemlerin tarihsel, kültürel, sosyal, coğrafik koşullara göre şekillendiği ve gücünü de Devlet'in egemenliğinden aldığı gerçeğini gözardı etmektedir.

HABM'in, 1990'lardaki PKK terör eylemlerini "etnik gerginlik sonucu ortaya çıkmış ayaklanma" olarak gören açıklamaları, bu önyargının en çarpıcı örneklerindendir. Rapor, bu terör örgütünün yurtdışından aldığı yardımlara hiç yer vermemektedir.

Bu genel değerlendirmelerden sonra, belirli konulardaki Türk görüşü aşağıdaki paragraflarda etraflıca belirtilmektedir:

A) "Yasalar ve Olağanüstü Hal" isimli IV. Bölümde HABM, olağanüstü hal sırasında yayınlanan kararnameler ile ilgili mahkemele-re itirazda bulunulamaz gerçeğini eleştirmekte ve bu durumun Bölge valilerine geniş yetkiler sağladığını iddia etmektedir.

Gerçekte, Anayasa'nın 148/1. Maddesi "olağanüstü hal sırasında yayınlanan kanun hükmünde kararnamelerin içeriği ve maddelerinin anayasaya aykırılığı iddiası ile ilgili Anayasa Mahkemesi'ne başvurulamaz" demektedir.

Bu ilkeye rağmen, Anayasa Mahkemesi, yorumlarında ve kararlarında, olağanüstü hal sırasında yayınlanan kararnamelerin alanını kısıtlamış ve birçoğunun da bu sınırları aştığına karar vermiştir.

Dipnotta da belirtildiği gibi, 6 Ağustos 1990 tarihli Türk Hükümeti'nin Sapma Notası'nın dördüncü paragrafında açıkça, 10 Mayıs 1990 tarihinde yayınlanan 424 ve 425 numaralı Kanun Hükmünde Kararnamelerin, Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Konvansiyonu'nun 5., 6., 10., 11. ve 13. Maddeleri'nde belirtilen hakların kısıtlanmasına neden olduğu ortaya konmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, çeşitli kararlarında, ülkenin Güneydoğusu'nda ulusun yaşamını tehdit eden bir olağanüstü durum olduğunu ve Hükümet'in de Konvansiyon'un Maddeleri'nde belirtilen yükümlülüklerinden bazılarını askıya alabileceğini kabul etmiştir. Mahkeme, bu askıya almaların durumun gerektirdikleriyle uyumlu olmasını ve sadece Türkiye'nin Güneydoğusu ile sınırlandırılmasını istemiştir.

Devlet Güvenlik Mahkemeleri Yasası'nda 6 Mart 1997'de yapılan değişiklik ile, Olağanüstü Hal bölgesindeki gözaltı süresi maksimum 30 günden 10 güne (4+6) indirilmiştir. Gözaltı süresi, savcının yazılı emri ile 4 güne kadar uzatılabilir. Bundan sonra şüpheli kişi hakim huzuruna çıkarılmalı ve mahkeme de, eğer gerekiyorsa, gözaltı süresini 10 güne kadar uzatılması için karar verebilir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararlarına göre 4 günlük bir incommnicado gözaltı kabul edilebilir.

B) "Mahkemeler ve Yetkileri" isimli V. Bölüm'de HABM, Anayasa'nın bireylerin Anayasa Mahkemesi'ne başvurmalarına izin verecek şekilde değiştirilmesini önermektedir. Anayasa'da yapılacak böyle bir değişiklik, Anayasa Mahkemesi üzerine ek bir yük bindirecektir ve asli görevlerinin önünü tıkayacaktır. Diğer taraftan, Anayasanın 152/1. Maddesi'ne göre, bir siyasi parti, bir yasa maddesinin Anayasa'ya aykırı olduğu iddiası ile dava açarsa ve eğer mahkeme bunu incelemeye değer bulursa, Anayasa Mahkemesi konuyu bu kişisel insiyatif üzerinden inceler.

HABM'in, Anayasa'nın olağanüstü hal, sıkıyönetim ve savaş zamanlarında yayınlanan kararnameler ile ilgili olarak Anayasa Mahkemesi'ne başvurulmasına izin verilecek şekilde değiştirilmesi önerisi hususunda ise, Hükümet, Anayasa'daki maddelerin mevcut ihtiyaçları karşıladığı fikrindedir.

C) “Devlet Güvenlik Mahkemeleri Sistemi” isimli VI. Bölümde’ki, Devlet Güvenlik Mahkemeleri’nin bağımsız ve tarafsız olmadığı iddialarını, Hükümet temelsiz bulmaktadır.

Devlet Güvenlik Mahkemeleri; Ankara, Diyarbakır, Erzurum, İstanbul, Adana, Konya, Van ve Malatya gibi merkezlerde kurulmuş ve demokratik sisteme, Cumhuriyet’e, devletin milletiyle ve toprağı ile bölünmez bütünlüğüne karşı çıkmakla suçlanan kişileri ve Devlet’in iç ve dış güvenliğini doğrudan tehdit eden suçları yargılayan bir ihtisas mahkemesidir. Devlet Güvenlik Mahkemeleri bir suç işlendikten sonra kurulmuş veya sadece bir suçu yargılayan sıradışı mahkemeler değildir. Devlet Güvenlik Mahkemesi kapsamındaki suçları işleyenler ta baştan hangi mahkemede yargılanacaklarını bilmektedirler. Bu mahkemelerin yetkileri o kadar sıkı bir şekilde tarif edilmiştir ki, Ceza Muhakemele-ri Usul Kanunu’nun 262. Maddesi burada uygulanmaz. Bundan dolayı da, Devlet Güvenlik Mahkemeleri yetkisi dışında bir suçla karşılaştıklarında, görevsizlik kararı verirler.

Özet olarak, bu mahkemelerin hakimleri, yargılayacakları suçun meydana gelmesinden ve sanığın mahkeme huzuruna çıkarılmasından ve sanığın teşhis edilmesinden önce atandığı için sanıklardan bağımsız olarak göreve gelirler.

Devlet Güvenlik Mahkemeleri’nde, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu tarafından atanan, mesleklerini uzun zamandır yapan ve mesleki yeteneklerini ve başarılarını kanıtladıktan sonra 1. dereceye terfi ettirilen yargı mensupları görev yapar.

Devlet Güvenlik Mahkemeleri’nin karakteri, ayrıca Anayasa Mahkemesi’nin kararlarıyla da altı çizilmiştir (15 Nisan 1975 tarihli 1973/19 E, 1975/87 K numaralı kararlar): “... Devlet Güvenlik Mahkemeleri, Trafik Mahkemeleri ve Birleşik Basın Mahkemeleri gibi genel yargı sisteminin bir parçasıdır.”

Anayasa’nın 2. Maddesinde Cumhuriyet’in ilkeleri sıralanmıştır ve Türk Ceza Yasası’nın 2. Kitap’ının 1. bölümünde “Devlete Karşı Suçlar” tanımlanmıştır. Devlet Güvenlik Mahkemeleri’nin yetki alanı

daha çok bu bölüme girmektedir. Bundan dolayı, Devlet Güvenlik Mahkemeleri, demokratik ve anayasal huzuru korumakla sorumlu yasal kuruluşlardır ve hiçbir şekilde de siyasetten etkilenmemektedir.

Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin kararları Yargıtay tarafından yeniden ele alınmaktadır. Devlet Güvenlik Mahkemeleri hiçbir zaman askeri bir mahkeme statüsünde olmamıştır ve aldığı kararlar da hiçbir zaman Askeri Yargıtay tarafından yeniden ele alınmamıştır.

Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nde uygulanan kurallar, Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu'nda belirtilen ve normal mahkemelerde de uygulanan kurallardır. Hazırlık soruşturması ve duruşmalarda uygulanan kurallar istisnaidir ve ayrı bir yasa kapsamındadır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin yapısını ve prosedürünü uygun bulmuştur. Ama, İncal-Türkiye davasında, Devlet Güvenlik Mahkemeleri'ndeki askeri hakimın varlığının "adil yargılama" ilkesine ters olduğuna karar verildi. Türkiye, Anayasası'nı değiştirerek, bu mahkemelerdeki askeri hakimın varlığına son verdi.

Rapor, Türkiye Anayasası'nın "konuşma özgürlüğüne" daha fazla saygı gösterecek şekilde değiştirilmesini öneriyor. Ama, böylesi hükümler Almanya, İsveç, Hollanda ve İspanya'nın iç hukuk sistemlerinde de mevcuttur.

Ekim 1998'de yürürlüğe giren Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği, gözaltı süresini daha da kısaltmıştır. Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu'na ve Devlet Güvenlik Mahkemeleri ile ilgili kanunlara göre, 4 günlük gözaltı süresinin 7 güne uzatılması için hakim kararı gereklidir. Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu'nun 128. Maddesi, gözaltındaki kişinin veya onun akrabalarının gözaltının uzatılmasına itiraz etmesine olanak vermektedir. Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin yetki alanına giren suçlar için, gözaltındaki kişi gözaltının ilk dört günü boyunca yasal yardım alamasa da, gözaltına alınmasına itiraz edebilir veya susma hakkını kullanabilir. (Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu'nun 128. ve 135. Maddeleri)

Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu'nda 1992'de yapılan değişiklikle, işkence, zor ve şiddet yoluyla elde edilen deliller kategorik olarak geçersiz sayılmaktadır.

D) "Hakimler ve Savcılar" isimli VII. Bölüm'de HABM tarafından yapılan savcılarının kontrolünde bir "polis gücü" kurulması önerisi ile ilgili olarak, Hükümet, HABM'a bu konu ile ilgili tartışmaların bir süredir Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde sürdüğünü bildirir.

E) Raporun "Avukatlar Yasal Hizmetler ve İnsan Hakları Savunucuları" isimli VIII. Bölümü'nde: 1998'de kabul edilen "Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği", kapsamlı bir belgedir. Ama Devlet Güvenlik Mahkemeleri kapsamındaki suçlardan gözaltına alınanlara "Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği"nden farklı bir uygulama tatbik edilmektedir. Bunun nedeni de suçun ağırlığıdır.

Yukarıda belirtilen Yönetmelik'in 20. Maddesi'ne göre, bir avukat müvekkili ile istediği zaman görüşebilir ve görüşme için bir zaman kısıtlaması yoktur. Buna ek olarak, avukatlara, savcılık tarafından sanık ile ilgili hazırlanan hazırlık soruşturması dosyalarını görme hakkı verilmiştir.

Türk kanunlarında avukatların mahkemede iyi niyetle yaptığı açıklamalardan dolayı yargılanmasını gerektirecek hükümler yoktur. Dahası, Avukatlık Kanunu'nun 57., 58. ve 59. Maddeleri, avukatlara mesleki bir koruma getirmekte ve avukatların soruşturulmasının koşullarını sıkı sıkıya belirlemektedir.

İnsan hakları savunucularına dönük baskı ve gözdağı iddiaları ile ilgili olarak da, kanunları ihlal edenlerin hakkında yasal işlemler yapılacağı dikkate alınmalıdır.

F) "İşkence ve Polis Dokunulmazlığı" isimli IX. Bölüm ile ilgili olarak, Hükümet, HABM'ın dikkatini, 1913 tarihli Memurin Muhakemat Kanunu yerine 2 Aralık 1999'da kabul edilen ve 5 Aralık 1999'da yürürlüğe giren ve dokunulmazlıktan kaçınmak için yeni ölçüler getiren ve memurların işledikleri suçlardan yargılanmasını sağlayan

Memurların Yargılanması ile ilgili kanuna çekmektedir. (Bu kanunla ilgili bir not bu açıklamaya ek olarak ilişiktir).

Türk yasalarına göre, işkence ve kötü muamele iddiaları yargılama konusu olmaktadır. Bu tip iddialarla Başsavcılık otomatik olarak ilgilenir, yasal işlemler için başka bir şikayete gerek yoktur.

Sadece 1999'da mahkemelerde işkence ve kötü muamele iddiaları ile ilgili 110 yeni hazırlık soruşturması açıldı, güvenlik güçleri mensuplarına dönük iddialarla ilgili devam eden davalara 127 dosya eklendi ve 17 güvenlik güçleri mensubu bu iddialar ile ilgili yargılandı. Bu, Türkiye Hükümeti'nin bu tip insanlık dışı hareketleri ortadan kaldırma çabalarının ve ulusal ve uluslararası kamuoyu ile uyum gösterme kararlılığının bir işaretidir.

**YENİ KABUL EDİLEN
“DEVLET MEMURLARININ
YARGILANMASI” KANUNU İLE
İLGİLİ BİLGİ NOTU**

15 Aralık 1999

1. “Devlet Memurlarının Yargılanmasına İlişkin Kanun”, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 2 Aralık 1999’da kabul edildi. Cumhurbaşkanı’nın onaylamasından sonra, 5 Aralık 1999’da yürürlüğe girdi. Yasa, mevcut ihtiyaçları karşılamayan eski yasanın yerini almıştır.

2. Yeni Yasa’nın önemli bir yeniliği, davaların sonuçlandırılması için bir “zaman kısıtlaması” getirmesidir. Bundan dolayı kısıtlamalardan doğan bir dokunulmazlığın önüne geçmekte ve devlet memurlarının işledikleri suçlardan dolayı yargılanmasını sağlamaktadır.

3. Yeni Yasa’ya göre devlet memurlarının yargılanma süreci aşağıdaki gibidir: Şikayet savcılığa intikal ettirilir ve savcı da sanık devlet memurunun bağlı olduğu idari amire durumu iletir. Amirin (farklı devlet birimleri için açıkça tarif edilmiştir) soruşturmanın kabul edilebilirliği ile ilgili kararı 30 günde verme yetkisi vardır. İstisnai durumlarda, bu süre 45 güne çıkartılır. Soruşturma yapılmasına gerek olmadığı kararını veren amir, savcılığa inandırıcı deliller sunmalıdır. Soruşturmanın kabul edilmesi durumunda sanık devlet memurunun, kabul edilmemesi durumunda da savcılığın Danıştay’a veya ilgili bölge idari mahkemesine itiraz etme hakları vardır. Danıştay veya bölge idare mahkemesi en geç üç ay içinde kararını vermek zorundadır ve bu karar nihai karardır. Bundan dolayı, dava açılma kararının verilmesi en fazla dört buçuk ay sürmektedir.

HAKİM VE AVUKATLARIN BAĞIMSIZLIĞI MERKEZİ

1978'de Hakimler Komisyonu tarafından Cenevre'de kurulmuştur,

- dünya çapında bağımsız bir yargıçlık ve hukuk mesleğine duyulan temel ihtiyacı ortaya koyar,
- baskıya maruz kalan hakimler ve avukatlara destek sunar.

HABM bu amaçlarını hayata geçirirken,

- hakimlerin ve avukatların bağımsızlığının standartlarını oluştururken, bunun için Birleşmiş Milletler ile beraber çalışır. BHAM, BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen BM Hakimlerin Bağımsızlığına Dair Temel İlkelerin ve BM Avukatların Görevlerine Dair Temel İlkelerin oluşturulmasında yer almıştır,
- hakimlerin ve avukatların bağımsızlığına ilişkin konferanslar ve seminerler tertip eder. Bölgesel seminerler Orta Amerika, Güney Amerika, Güney Asya, Güney-Doğu Asya, Doğu Afrika, Batı Afrika ve Karaippler'de gerçekleştirilmiştir. Ulusal çalışmalar ise Kamboçya, Hindistan, Nikaragua, Pakistan, Paraguay ve Peru'da organize edilmiştir,
- ilgilenilen ülkedeki sorunları veya baroların ve yargının durumunu incelemek üzere adı geçen ülkelere heyetler gönderir,
- hakimlerin ve avukatların durumunu güçlendirmek için teknik yardımlar sağlar,
- İngilizce, Fransızca ve İspanyolca Almanak bir yayınlar. Kitap, hakimlerin ve avukatların bağımsızlığı ile ilgili yazıları ve belgeleri kapsamaktadır. 127 ülkedeki 5,000'in üzerinde kişi ve kuruluş HABM'nın bu Almanak'ını almaktadır.
- "Adalet Saldırıları: Hakimlere ve Avukatlara Dönük Baskılar ve Onların Yargılanması" ile ilgili dünya çapında yıllık bir rapor yayınlar.

Başvuru Ağı

Hakimler ve örgütleri, hakimlere veya avukatlara dönük baskı ve yargılama olayları ile ilgili konularda hükümet yetkilileri ile temas kuran HABM'in dünya çapındaki ağına katılabilirler.

Temas Kurma – Katkıda Bulunanlar

HABM ile yakın ilişkiye geçmek isteyen hukukçu örgütleri, Başkanlığa yazmaya davet edilmiştir. Örgütler ve bireyler HABM'in çalışmalarını yılda 200 İsviçre Frangı ödüyerek destekleyebilirler. Bağışta bulunanlar, tüm HABM yayınlarını ve Uluslararası Hakimler Komisyonunun düzenli yayınlarını alırlar.

HABM Yayınları

Almanak ve "Adalet Saldınlar: Hakimlere ve Avukatlara Dönük Baskılar ve Onların Yargılanması" ile ilgili yıllık raporun kopyalarının her biri 25 İsviçre Frangı, posta masrafları dahil 43 İsviçre Frangıdır.

Ödemeler İsviçre Frangı olarak veya bu miktara denk bir başka para biriminde çek olarak veya Societe de Banque Suisse, Cenevre, hesap numarası 142.548'e, National Westminster Bank, 63 Piccadilly Londra W1V 0AJ hesap numarası 117628377'ye veya Swiss Bank Corporation, 4 Dünya Ticaret Merkezi, New York, N.Y. 10048 hesap numarası 0-452-709727-00'a yapılabilir.

Bağımsız Hakimler ve Avukatlar Merkezi

81. A. Avane de Chatelaine
CH-1219 Chatelaine/Cenevre
İsviçre

Tel: (4122) 979 38 00, fax: (4122) 979 38 01

HAKİM VE AVUKATLARIN BAĞIMSIZLIĞI MERKEZİ

Başkan

P.N. BHAGWATI

Hindistan Eski Başhakimi

Kurul Üyeleri

PERFECTO ANDRES IBANEZ **Hakim (İspanya)**

LLOYD BARNET

**İngiliz Milletler Topluluğu
Karaipler Baro Başkanı (Jameika)**

AMAR BENTOUMI

**Uluslararası Demokratik Avukatlar
Derneği Genel Sekreteri (Cezayir)**

LORD COOKE OF THORNDON **Yargıtay Başkanı (Yeni Zelanda)**

MARIE JOSE CRESPIN

Senegal Anayasa Kurulu Üyesi

PRAM CUMARASWAMY

**Uluslararası Barolar Derneği
İnsan Hakları Komisyonu Başkanı,
Malezya Barosu eski Başkanı**

JULES DESCHÈNES

**Quebec Yüksek Mahkemesi eski
Baş Hakimi (Kanada)**

ENOCH DUMBUTSHENA

Eski Baş Hakim (Zimbabve)

DIEGO GARCIA SAYAN

**BM. Kayıplar Çalışma Grubu
Üyesi(Peru)**

STEPHEN KLITZMAN

Uluslararası İnsan Hakları
Komitesi Başkanı, Amerikan
Barosu (ABD)

PABLITO SANIDAD

Bağımsız Avukatlar Grubu
Başkanı (Filipinler)

BEİNUSZ SZMUKLER

Amerikan Hakimler Derneği
Başkanı (Arjantin)

SURIYA WICKREMASINGHE

Barister (Sri Lanka)

Yönetici

Mona A. Rishmawi

İNSAN HAKLARI DİZİSİ

Ben Bir İnsanı
Mahmut Memduh Uyan

Ben, Rigoberta Menchu
Elizabeth Burgos-Debray

Bir Onur Kavgası
Yeşilyurt Davası Strasbourg'da
Hasip Kaplan

Dışardakiler
Helmut Oberdiek

Düşük Yoğunluklu Çatışma
Alman Yeşiller Partisi

Düşünce, İnanç ve İfade Özgürlüğü
AİHM İçtihatları

Düşünce Suçu
Veli Yılmaz

Eylül Hukuku
Veli Yılmaz

İşkence Olayı
Bülent Tarakçıoğlu

Kamber Ateş Nasılsın?
Cezaevi Öyküleri Antolojisi

Nizamiye Kapısında
Sacide Çekmeci

Ölüm Cezası
Kamil Ateşoğulları

Öte KıyıdaKiler
Azınlık Hakları Üstüne
Erol Anar

Reformun Önündeki Engeller
Olağanüstü Yargı ve Polis
İnsan Hakları Raporu

Savaş ve İnsan
Türkiyeye Silah Transferleri ve Savaş Yasaları İhlalleri
Human Rights Watch

Sessiz Ölüm
Tabutluklar, Beyin Yıkama ve Tecrit
Ümit Koşan

Sol Elim
Akın Birdal

Türk Basını, Kürt Sorunu ve İnsan Hakları
Bayram Ayaz

Türkiye’de İşkence
New York Barosu Raporu

Ulusal ve Uluslararası Hukuk Açısından
Soykırım
Prof. Dr. Vahakn N. Dadrian